ULUSLARARASI

BEYTÜŞŞEBAP VE MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

20-21 Eylül 2014 Şırnak

T.C.
BEYTÜŞŞEBAP
KAYMAKAMLIĞI

ESER ADI:

BEYTÜŞŞEBAP VE
MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Baskı/Publication
Grafik Tasarım
DÜZEY AJANS
0212 417 92 92
Baskı
İLBEY MATBAA

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul, 2015

Şırnak Üniversitesi Yayınları No: 5

ISBN: 978-605-88496-5-5

2015 Şırnak

Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları Şırnak Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ULUSLARARASI
BEYTÜŞŞEBAP VE
MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ SEMPOZYUMU

EDİTÖR
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

EDİTÖR YARDIMCILARI
Arş. Gör. Abdullah ŞİMŞEK
Arş. Gör. Tayyip DURCEYLAN

ŞIRNAK 2014

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Hasan İPEK (Şırnak Valisi)
Prof. Dr. Ali AKMAZ (Şırnak Üniversitesi Rektörü)
Mehmet Fevzi DÖNMEZ (Beytüşşebap Kaymakamı)
Nurettin ATAMAN (Beytüşşebap Belediye Başkanı)
Osman GELİŞ (Şırnak TSO Başkanı)

SEMPOZYUM KOORDİNATÖRÜ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah AKTAŞ
Arş. Gör. Abdullah ŞİMŞEK
Arş. Gör. Tayyip DURCEYLAN
Öğr. Gör. Nurdan ŞARMAN
Kadir BİLDİK

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İsmail TAŞ	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Seyit AVCI	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. İbrahim KUTLUAY	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Nesim DORU	Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ali BAYER	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Elçin NECİYEV	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜRBÜZER	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim YILMAZ	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah AKTAŞ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. M. Sait UZUNDAĞ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ata AZ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammed ERSÖZ	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Semira KARUKO	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL	Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Şahabettin KIRDAR	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Teysir ez-Ziyâdet	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İÇİNDEKİLER

Sunuş 8
Önsöz 9
Açılış ve Protokol Konuşmaları 11

AÇILIŞ KONFERANSI
Doğu Medreselerinde İlim ve İrfan Geleneği 21
Müfid YÜKSEL

A- BEYTÜŞŞEBAP TARİHİ
BİRİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yakup BASMACI

Beytüşşebap Tarihi Üzerine Bazı Notlar 29
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Resmi Belgelere Göre Beytüşşebap ve Çevresi 41
Ahmet GÜLENÇ

Günümüz Beytüşşebap Keldanilerinin Sosyo-kültürel Yaşantısı 67
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ

B- MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ
İKİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Mela Huseyînê Bateyî, Jîyan û Berhemên Wî
(Molla Hüseyin Batevî, Hayatı ve Eserleri) 83
M. Xalid SADINÎ

Molla Hüseyin-i Batevî'nin Eserlerinde Kur'ânî Temâlar 103
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah AKTAŞ

Molla Hüseyin Batevî'nin Eserlerindeki Hadisler Üzerinde Bazı Değerlendirmeler 119
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Molla Hüseyin El-Bâtevî ve Kürtçe Mevlid-i Şerîfi 129
Müfid YÜKSEL

MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ
ÜÇÜNCÜ OTURUM
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Molla Hüseyin Batevî'nin Mevlidi ve Kaynakları 139
Tahsin İbrahim DOSKİ

موضوع النور المحدى فى المولود النبوى
(Mevdûu'n-Nûru'l-Muhammedî Fi'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi) 147
Khaled IBRAHIM

Molla Musa el-Celâlî'nin Mela-i Batevî'nin Mevlidi Üzerinde Yazdığı Şerh Çalışması 157
Yrd. Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Yekem Mewlûda Kurdî û Bandora Wê ya Li Mewlûdên Dû Xwe
(İlk Kürtçe Mevlit ve Kendisinden Sonraki Mevlitlere Etkisi) 183
Mehmet Zahir ERTEKİN

MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ
DÖRDÜNCÜ OTURUM
Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOCAER

Molla Hüseyin Bâtevî'ye Atfedilen Nasihatname Türünde Bir Şiir
ve Şiirdeki Tasavvufî Unsurlar 203
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Bir Peygamber Aşığının Aşk Güzellemesi: Melâyê Bâtî 215
Öğr. Gör. Mehmet CENGİZ

Beytüşşebaplı Bir Âlim: Molla Muhammed Nezir Akdoğan 239
Kadir BİLDİK

C- KÜLTÜR VE TURİZM
BEŞİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hüseyin MISIRDALI

Beytüşşebapta Sosyal Yapı (Aşiretler ve Giyim Kültürü) 245
Öğr. Gör. Nurdan ŞARMAN

Şırnak ve Çevresinde Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi 265
Öğr. Gör. Sedat ÇELİK

Beytüşşebap Bölgesinde Arıcılık ve Beytüşşebap Balı 273
Habib AŞAN

EKLER
Sempozyumdan Fotoğraflar 281
Mevlid-i Molla Hüseyin-i Bâtevî 291

SUNUŞ

Üniversitemiz, kuruluşundan bu yana bilimsel bir kurum olmanın vermiş olduğu sorumluluk bilinciyle hareket etmektedir. Asıl derdimiz ve gayemiz yaşadığımız bu topraklarda birlikte yaşadığımız topluma faydalı olmak, onlar adına kalıcı eserler bırakmaktır.

Bu nedenle her yıl uluslararası düzeyde bir sempozyum yapmak temel ilkelerimizden biri haline gelmiştir. Bilimsel ve kültürel alanda gerçekleştirdiğimiz bu çalışmalar vesilesiyle uluslararası katılım düzeyinde tartıştığımız, araştırdığımız, fikir alışverişlerinde bulunduğumuz konulardan ortaya çıkan envanterlerin bilime katkı sunduğu inancını taşıyarak yolumuza devam edeceğiz.

Uluslararası platformlarda sesimizi bir kez daha duyurmamıza vesile olan Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesinde gerçekleştirilen, bu ilçenin tarihi, kültürel ve turistik değerleri ile Molla Hüseyin Batevi'nin eserlerinin tartışıldığı ''Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî Sempozyumu''nun kültürel mirasımızın korunması ve yeni kuşaklara aktarılmasında önemli katkılarının olacağına inanıyorum.

Yaklaşık üç yüz yıl önce ilk Kürtçe mevlidi yazan Molla Hüseyin Batevi anısına düzenlenen sempozyum vesilesiyle Anadolu'nun medeniyetlerin beşiği olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

"Uluslararası Beytüşşebap ve Mola Hüseyin Batevi Sempozyumu" kitabını siz kıymetli okurlarımıza takdim ederken, İcra Kurulunda yer alan Beytüşşebab Kaymakamlığına, Beytüşşebap Belediye Başkanlığına, Şırnak Ticaret ve Sanayi Odasına şükranlarımı sunuyor, sempozyum kitabının başta araştırmacılar olmak üzere bütün okurlara faydalı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Mehmet Nuri NAS
Şırnak Üniversitesi
Rektör

ÖNSÖZ

Beytüşşebap birçok medeniyetin izlerini taşıyan ancak yeteri kadar tanınmayan, saklı cennet gibi bir ilçemizdir. Molla Hüseyin Bâtevî ise hem Beytüşebap'un ruhu, hem de irfan dilinin ve peygamber sevgisinin Kürtçe'deki sembol ve zirve şahsiyetlerinden biridir. İrfan, Cemil Meriç'in ifadesiyle "insanı insan yapan vasıfların bütünü yani hem ilim, hem iman ve hem de edeptir." İşte Molla Hüsetin Bâtevî'nin başta mevlidi olmak üzere şiirlerini incelediğimizde karşımıza çıkan da bu üç kavramdır: İlim, iman ve edep.

Molla Hüseyin Bâtevî, medrese tahsilini tamamladıktan sonra vefatına kadar müderrislik yapmış bir âlimdir. Her ne kadar tasavvufi hayatı hakkında bir bilgimiz olmasa da, eserlerinden onun gönül adamı âşık bir ârif olduğu anlaşılmaktadır.

Modernleşmenin de bir sonucu olarak genç neslin hızlı şekilde ilim, irfan ve kültürden uzaklaştığı bir zaman diliminde, âti için mâzînin lüzumunu hatırlatmak amacıyla, Şırnak Üniversitesinin öncülüğünde "Uluslararası Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Bâtevî Sempozyumu" düzenlendi.

Sempzoyuma yurt içinden ve yurt dışından davetli araştırmacılar katıldılar. Türkçe, Kürtçe ve Arapça olmak üzere üç dilde tebliğler sunuldu. Böylece ilk defa Beytüşşebap, tarih ve arşiv kaynakları esas alınarak tanıtılmaya çalışıldı. Farklı disiplinlerden araştırmacıların tebliğleriyle Molla Hüseyin Bâtevî'nin daha fazla anlaşılmasına katkı sunulmaya çalışıldı. Özellikle Beytüşşebap'ın turizm potansiyeli ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu sempozyumun gerçekleşmesi teşvik eden Şırnak Üniversitesi kurucu Rektörü Sayın Prof. Dr. Ali Akmaz'a, eserin baskısını üstlenen Şırnak ünveristesi adına Rektör Sayın Prof. Dr. Mehmet Nuri Nas'a, sempzoyumun yapıldığı tarihte görev yapan Şırnak Valisi Sayın Hasan İpek'e, organizasyon için gece gündüz çalışan ve her türlü desteği veren Beytüşşebab Kaymakamı Sayın Mehmet Fevzi Dönmez'e, Beytüşşebab Belediye Başkanı Sayın Nurettin Ataman'a, sempozyumun her aşamasına katkı sağlayan Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sayın Osman Geliş'e, Arıcılar Birliği

Başkanı Sayın Habib Aşan'a ve misafirlerimizi ağırlayan Acar Gruptan Sayın Yahya Acar'a ve son olarak bazı misafirlerimizin Şırnak Beytüşebap arasındaki transferini helikopterle sağlayan Şırnak 23. Sınır Tümen Komutanlığına kalbi şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca desteklerinden dolayı Şırnak il Müftüsü Ahmet Özkan'a teşekkür ederim.

Sempozyumun yürütme heyetinde yer alan çalışma arkadaşlarımdan en başta Yrd. Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu olmak üzere, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Aktaş, Beytüşşebap Müftümüz kıymetli insan Kadir Bildik, Arş. Gör. Abdullah Şimşek, Arş. Gör. Tayyip Durceylan, Öğr. Gör. Nurdan Şarman ve Sedat Çelik, Ayzıt Görücü, Selim Arafat Kemaloğlu, Cemile Cansel Sarışahin, Ünal Demirelli ve Alev İnce'ye teşekkür ediyorum.

Ayrıca sempozyum çerçevesinde Şırnak'a gelen ve "Gözden Kaçanlar" programında üç saat boyunca Molla Hüseyin Bâtevî'yi konu edinen Kanal A televizyonu adına Sayın Alper Tan'a, program koordinatörü Sayın Fahrettin Damga'ya ve kıymetli yazar ve gönül adamı Sadık Yalsızuçanlar'a şükranlarımı sunuyorum.

Değerli tebliğleriyle katkı sağlayan, davetimizi kırmayarak buraya kadar gelen bütün araştırmacılara, musiki heyetimize ve "gelen misafirleri mutlaka evlerimizde ağırlamak istiyoruz" diyen misafirler Beytüşşabap halkına teşekkür ediyorum.

Dilerim ki Molla Hüseyin Bâtevî'nin muhabbeti kalplerimizde yer eder ve irfan yüklü mesajları yolumuza ışık tutar. Bu sempozyum ve elinizdeki eser, onu daha iyi anlamaya ve anmaya yönelik ilk adım olur.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ
Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Sayın Rektörüm, Sayın Kaymakamım, Sayın Belediye Bakanım, Sayın Alay Komutanım, Sayın Ticaret ve Sanayi Odası Başkanım, kıymetli araştırmacılar, sevgili Beytüşşebaplılar ve değerli basın mensupları, hepinize hoş geldiniz diyor, saygı ve hürmetle selamlıyorum.

Şırnak ve çevresini de içine alan Botan bölgesi, Bereketli Hilal ve yukarı mezapotamyanın kadîm medeniyetlerin en önemli merkezlerinden biridir. Bu topraklar, üzerinde yaşamış birçok milletin ve dinin derin izlerini taşımakta ve her bir noktası yeniden keşfedilmeyi ve yeniden okunmayı beklemektedir. Biliyoruz ve inanıyoruz ki, bu toprakların sinesinde büyüttüğü ve yaşattığı değerler, modern insanın muhtaç olduğu hayatı inşa edebilecek sevgi, saygı, kardeşlik; ilim, irfan ve hikmet hazinesidir.

Şırnak Üniversitesi, 2008 yılında kurulduğundan bu yana, bir yandan evrensel bilim ve anlayışı şehrimize taşırken; diğer yandan birçok medeniyetin izlerini taşıyan şehrimizin farklı din ve millete ait kadim yerel değerlerini bilimsel bir anlayışla evrensel boyuta taşımanın gayreti içerisindedir. Bu bilinç ve sorumluluk anlayışıyla her yıl Şırnak ve çevresi hakkında gerçekleştirdiğimiz sempozyumların bu yıl beşincisini "Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî" şeklinde gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşıyoruz.

Değerli Misafirler Kıymetli Beytüşşebaplılar!

İslam Dünyası olarak bir medeniyet krizi yaşamaktayız. Kendimizi zamansal ve mekansal boyutta konumlandırma ve "çağı yaşama" ile ilgili zihinsel ve duygusal bir savrulmanın sınavını vermekteyiz. Bunun en önemli nedenlerinin başında, kendi medeniyetimizin kodlarını unutarak, özünden uzaklaşarak ve pratiklerini terk ederek son üç yüzyıldan bu yana maddî bir gelişme sağlamış olan batı uygarlığını kötü bir şekilde taklit etmemizdir.

Yalnız bu dünya tasavvuruna sahip maddi, yüzeysel, yatay ve dış bükey bir uygarlık olan batıyı tercih ve taklit ederken; ilim, irfan, hikmet ve hakîkat boyutlu ve mâverâ buutlu ezelî ve ebedî ölçekli melekût âlemi yerine mülk âlemini, yani fanî olanı tercih ettik. Bu durum bizim ötelerle ve hakikatle aramızdaki mesafeyi açtı. Bizlere sunulan "hilafet", "hakikat" ve "vahdet" rotasından uzaklaşmamız nedeniyle İslam dünyasında kesretin her rengi kendi varlığını hakikatin kendisi olarak görmeye başla-

dı. Sonuçta kendimizi aklın ve izanın mihenk taşından uzak, arasına nifak tohumları saçılmış öfkenin, nefretin, kinin ve kanın arasında bulduk.

Düşen, düştüğü yerden kalkar. Bizim kalkışımız; Medine'de kurulan Medeniyetin kurucusu Hz. Peygamberi (sav) ve onun ayak izinden yürümüş olan medeniyet ruhlu Peygamber âşıklarını yeniden anlamak ve onların anlayışlarını yeniden diriltmek olmalıdır: Muhacirliği, Ensarlığı, kardeşliği, merhameti, adaleti, ilmi, irfanı ve hikmeti.

İşte sempozyuma konu olan Molla Hüseyin Batevî, nebevî soluklu medeniyetin hakikatlerini Kürtçe olarak dile getiren ve yaşayan çok önemli bir şahsiyettir. O, peygamber (sav)'in doğudaki en bağrı yanık aşığıdır. Bu hakikati kendisi şöyle dile getirir

İşqê li min sotî ceger
Qet kes nizanîtin ji ber
Min tenê sîney sed tever
Xûn wê li curhan bû cemed

Aşk yaktı ciğerimi
Kimse bilmez ki nedendir
Yüz balta yarar sinemi
Her yaramda kanım donar

17. Yüzyılda Bate (Güneyyaka) köyünde doğan ve Duhok, Erbil ve Musul'da tahsil görmüş, Bahçesaray Mir Hasan Veli Medresesinde, Hakkari'de Meydan Medresesinde müderrislik, Bate köyünde yirmi yıldan fazla imamlık ve müderrislik yapmıştır. Hz. Peygamberin sevgisini dindirmek için gittiği Medine'de üç yıl kalmış, dostlarının "artık memleketine ve köyüne git" nasihatlarini dinlemmiş ancak rüyasında Allah rasulünün elini öperek onun desturuyla memleketine dönmüş ve yaklaşık 600 beyit ve 1200 mısradan oluşan Kürtçe şaheser bir mevlid kaleme almıştır.

Dağların doruklarında bir kartal edasıyla duran Beytüşebab ve bu şehrin manası ve ruhu olan Molla Hüseyin Batevî hakkındaki bu dar kapsamlı sempozyum dileriz ki Batevî'yi ve onun sevdalısı olduğu Nebi'yi yeniden anlamamıza vesile olur.

Değerli misafirler,

Sempozyuma katılım hususunda, fiziki şartların zorluğu ve ilk olması nedeniyle ilana çıkılmamış, bunun yerine, konuyla ilgili çalışması olan yurt içinden ve yırtdışından araştırmacılar ve bilim insanları davet edilmiştir. Öyle zannediyorum ki, sunulan tebliğler ile Beytüşşebap tarihine bir nebze de olsa ışık tutulacak, daha önemlisi Molla Hüseyin Batevî gibi büyük bir âlim ve ârif özellikle Kürtçe bilmeyenlerce ilk defa tanınacaktır. Dileriz bu programlar sonraki yıllarda gelenekselleşerek âriflerimizin solukları ve irfan dili çağımıza aktarılmaya devam eder.

Bu vesile ile sempozyumun gerçekleşmesi hususunda emeği geçen herkesi gönülden kutluyor, saygı ve hürmetlerimi sunuyorum. Sempozyumun Üniversitemize, şehrimize, ülkemize ve ilim dünyasına hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Osman GELİŞ
Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı
TOBB TSO Konsey Başkan Yardımcısı

Şırnak Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizin sıcakkanlı misafirperver insanlarımızın yaşadığı şirin bir ilidir. Tarihi şehirlerimiz söz konusu olduğunda insanlığın doğduğu yer olan Cudi dağı ve Hz Nuh'un gemisi akla gelen ilk yerleşim alanıdır. Kültürel zenginliği ve tarihi kimliği bilinenin çok ötesinde bir etkiye sahiptir. Rivayete göre ismini Hz Nuh Peygamberin torunu Şernem'den almaktadır.

İnsan yaşadığı toprakların ruhuna dönüşür ve o topraklarda aynı kaderi yaşar sivil toplum örgütlerinin insanın toprakla ve coğrafyayla olan kader birliğini çok iyi bir şekilde okuması gerekiyor, öyle ki bu toprağın sosyal ve kültürel bilgisini iyi okuyamadığınız da o topraklar üzerinde yaşamayı hak edemeyiz.

Şırnak coğrafyası, insanlığın ilk ortaya çıktığı efsanevi, mitolojik edebi, kutsal kitaplardaki tasvirleri ile ortaya çıkan bir coğrafyadır, bu coğrafyanın kaderi insanlarının kaderidir. İnsan kaderi üzerine düşünmelidir. Gelecek kime aittir diye sorana "gelecek nereye gideceğini bilene aittir" der Albert Sorel.

Bir toplumun sosyal ve kültürel öğeleri; o toplumu yaşatan ve bir arada tutan temel taşlardır. Odamız ticaretin yanında bir açık hava müzesi olan ilimizin kültürünün yaşatılması, araştırılması ve geliştirilmesinde çalışmalar yaparak ilimizin gelişmesi ve tanıtılması için yapılan sempozyum, araştırmalara gerekli maddi ve manevi destekleri sağlayarak elde edilen birikimleri toplumla paylaşmayı kendine görev kabul etmektedir.

Amacımız sosyal ve kültürel değerlerimizi, küllenen insanlık ve tarihi, yıllardır toplum içinde yaşanan güvensizliği ortadan kaldırmak, kimseyi ötekileştirmeden ön yargılarımızdan arınmak ve kültürler arası gerginliği ortadan kaldırmak, gelecek nesillere aktarmak ve bu mübarek toprakların tekrardan insanlığı ve kadim milletleri bağrına basmaya hazırlamaktır.

Biz ilimiz ve ilçelerimizde huzur, barış, istikrar, refah ve istihdam üreten bir kurum olmak istiyoruz. Aslında Ülkemizin en büyük açığı " cari açık değil, gönül açığıdır," Gönül açığını kapatırsak cari açığa da ciddi katkı sunmuş oluruz.

Üniversitemiz tarafından 20 -21 Eylül 2014 tarihleri arasında Beytüşşebap ilçe-

mizde düzenlenen uluslararası "Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî" Sempozyumunun; Tarihi, kültürel ve turistik öğeleri ile 300 yıllık tarihi bir mirasa sahip olan Beytüşşebap'ın ve ilk Kürtçe mevlidi yazan alim Molla Hüseyin Batevî'nin eserleri ve hayatının anlatıldığı bu sempozyumun ilimize ve ilçelerimize katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Uluslararası yapılan bu sempozyum ve kitabının hazırlanmasında emeği geçen, Beytüşşebap Kaymakamlığına, Beytüşşebap Belediye Başkanlığına, Şırnak Üniversitesine ve katkı sunan tüm halkımıza teşekkür ederim.

Nurettin ATAMAN
Beytüşşebap Belediye Başkanı

Yıllardan beridir sürdürülen ihmal ve inkar politikaları nedeniyle Mezopotamya'nın kadim topraklarında insanlığa pek çok eserler kazandırmış kültürler ve bu eserleri üreten değerli şahsiyetler ya yok sayılmış veya unutturulmak istenmiştir. Oysaki Mezopotamya, çok dinli ve çok kültürlü kadim bir coğrafyadır.

Mella Hüseynê Bateyi, klasik Kürt Edebiyatının önemli şahsiyetlerden bir tanesidir. Şırnak Üniversitesi tarafından ilçemizde düzenlenen sempozyumla anılması ve bu çalışmalarının belgelendirilmesi değerli ve anlamlı bir çabadır. Bu çalışmalarda emeği geçen herkese Beytüşşebap halkı adına teşekkür ediyoruz. Mele Hüseynê Bateyi denilince akla Mevlit gelir. Ancak bu değerli şahsiyeti anarken kanımca iki konu ön plana çıkmaktadır.

Birincisi kendi ana diliyle yazan din, sanat ve edebiyat alanında eserler yaratmasıdır. Eserlerinde Kürtçeyi çok iyi kullanmış klasik Kürt Edebiyatına Divan, Zembilfiroş destanı ve Mevlid-i şerifi kazandırarak halen Kürtçenin bir dil ve özellikle edebi bir değeri olmadığını söyleyen cahillere yüzyıllar öncesinden cevap vermiştir.

İkincisi âşık-ı resûl olmasıdır. Her zaman ana dili ile Resule olan aşkını ve bağlığını büyük bir heyecanla dile getirmesidir. Peygamber efendimizin nurunu kıblegâh olarak bir beytinde tanımlayarak büyük bir duyguyu dile getirmiştir.

Mella Hüseynê Bateyi gibi bir şahsiyetin hemşehrisi olmak biz bütün Beytüşşebap'lılar için büyük bir onur ve gururdur.

Mehmet Fevzi DÖNMEZ
Beytüşşebap Kaymakamı

Beytüşşebap, tarihi çok eskilere dayanan bir ilçe olmasına rağmen bölgede bile pek çok açıdan tanınmayan bir konumdadır. İlçemiz, hem ülkemiz insalar hem de yabancılar tarafından çok az bilinen birçok tarihi, kültürel ve doğal güzelliklere sahiptir. Bu değerlerden biri hatta bekli de en önemlisi Molla Hüseyin Batevî hazretleridir. Yaklaşık 300 yıl önce Beytüşşebap'a bağlı Güneyyaka(Bate) köyünde yaşayan Molla Hüseyin Batevî hazretleri, büyük bir peygamber aşığıdır. Peygamber Efendimize olan sevgisini Kürtçe yazdığı Mevlid-i Şerifi ile dile getirmiştir. Bu münasebetle biz de hem Beytüşşebap hem de Molla Hüseyin Batevî'yi anlatmak ve tanıtmak, ilçemizin ve bu büyük değerimizin yalnız dar bir çevrede değil ülkemiz hatta ülkemiz dışında da hak ettiği şekilde tanınabilmesi için düzenlenen "Uluslararası Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevi" sempozyumunun düzenleme heyeti içinde bulunduk ve ev sahipliği yaptık.

"Uluslararası Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevi" sempozyumunun gerçekleşmesinde bizlere katkılarını esirgemeyen Şırnak Valisi Sayın Hasan İPEK'e, Şırnak Üniversitesi Rektörü Ali AKMAZ'a, kıymetli tebliğleri ile bizleri bilgilendiren yurt içinden ve yurt dışından katılan kıymetli hocalarıma, Sempozyumun sağlıklı şekilde yürütülmesi için emeklerini esirgemeyen Kaymakamlığımız personeline, misafirperverlikleri ile bizlerden desteklerini esirgemeyen Beytüşşebap halkına, özellikle Sempozyumun gerçekleşmesinde bizleri de motive eden her türlü programı hazırlayan Şırnak Üniversitesi Genel Sekreteri İbrahim BAZ hocama ve emeği geçen herkese sonsuz şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Yakup BASMACI
Şırnak Üniversitesi
Rektör Yardımcısı

Muhterem Kaymakamım, Komutanım, Belediye Başkanım, öğretim üyesi arkadaşlarım ve değerli dinleyiciler. Hepinizi hürmetle selamlıyorum. Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Bâtevî sempozyumuna hoş geldiniz. Programın hayırlara vesile olmasını dilerim. Bu güzel ülkenin maddi ve manevî derinliğini Molla Hüseyin Bâtevî rahmetliyi anlamaya çalışırken bir kere daha fark ettim. Beytüşşebap dağlarının yüksek vadilerinde insanımızın kalbini derinden fetheden ve Kuran'ı Keirmden sonra en çok ezber edilen eserinin sahibinin Kürtçe mevlidin yazarının yaşaması bizlere bir kere daha varlık kökenimize dikkatli bakmamızı ihtar ediyor. Bir yönüyle bu vadiler tarihi ipek yolunun güzergâhıdır, diğer taraftan da medeniyetimizin Allah (cc) ve peygamber (sav) sevgisi ve kardeşlik üzerine kurulmuş olduğunun şahtlerdir.

Bu incelik Bursa'da Süleyman Çelebi, Pakistan ve Hint yarımadasında bir başka güzel insan, Arap dünyasında hâkezâ Rasulullah aşkıyla gönülleri uyaran insanların varlığı ile yaşıyor.

Rektörümüz Prof. Dr. Sayın Ali Akmaz Bey Yöksek Öğretim Kurumu'nun bir toplantısı nedeniyle katılamadı. Selam ve başarı dileklerini iletmemi söyledi. Şırnak Üniversitesi güzel ülkemizin bu köşesindeki güzellikleri zenginlikleri günümüz anlayışıyla sunmakla görevini ifa etmektedir. Sizlerin anlayış ve katılımıyla Şırnak Üniversitesinin çalışmalarının daha verimli olacağına inanıyorum.

Bu duygularla sempozyumun başarılı olmasının diliyor ve hepinizi hürmetle selamlıyorum.

AÇILIŞ KONFERANSI

09.30 - 10.00

Doğu Medreselerinde İlim ve İrfan Geleneği

Müfid YÜKSEL

DOĞU MEDRESELERİNDE İLİM VE İRFAN GELENEĞİ

Müfid YÜKSEL*

İslam âleminde Hulefâ-i Raşidîn ve Emevi döneminden itibaren, eğitim ve tedrisat, umumiyetle sahabe ve tabiinin, Ehl-i Beyt-i Resul'ün ders halkaları oluşturarak tilmiz/talebe yetiştirmeleri şeklinde olmuştur. Bu usul Abbasiler zamanında müesseseleşerek medreselerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Zamanla bu müesseseler daha da gelişerek İslâm toplum hayatında eğitim/tedrisatın yegâne müesseseleri haline gelmişlerdir. Cami ve mescitlerde ders halkaları şeklinde başlayan tedrisat müessesesi "Medrese" adı verilen bağımsız yapılara dönüşmüşlerdir. Ancak, Cami-Mescit ders halkaları da aynı zamanda günümüze değin süregelmiştir.

Selçuklular devrine gelindiğinde, ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün (Katli:1096) açtığı yatılı ve talebe hücrelerinden oluşan Mısır'daki Fatımilerinkine alternatif medrese sistemi, Nizâmiye medreseleri olarak tarihe geçmiş ve bu sistem, İslam âleminde yaygınlık kazanarak asırlar boyu devam edegelmiştir. Osmanlı medrese sistemi de umumiyetle bu Nizâmiye medreselerinin devamı niteliğinde olmuştur.

Kürdistan'daki medreseler ise, Osmanlı imparatorluğunda umumi medrese sisteminin bir parçası olmasına karşın özgün yapısıyla, yani Nizâmiye medrese sistemini daha yakın düzeyde sürdürmesi ile bugüne kadar gelmiştir. Kürdistan medreselerindeki icâzet sistemi, tüm Osmanlı ülkesindeki icâzet sisteminden farklı bir yapıda olmamış ve bu medreselerde veya buradaki müderrislerce verilen icâzetnâmeler İstanbul'da dahi resmen kabul görmüştür. Bugün İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan Meşihat Arşivi ve Şer'i sicil arşivlerinde bunun birçok örnekleri görülebilir.

Osmanlı döneminde 19. Yüzyıla kadar hemen hemen yegâne eğitim kurumu olan medreselerin konumu, batılılaşma süreci ve batılı tarzda açılan mekteplerin bu yüzyılda yaygınlık kazanmaları neticesinde, medreseler önemini kaybetmeğe başlamış, başat eğitim kurumu olma niteliğini 20. Yüzyıl başlarında yitirme aşamasına gelmiştir. Medreselerde âlet ve dini ilimlerin yanısıra zamanla, diğer fünûna taalluk eden ulûmun zayıflayıp okunmaması, Kâtip Çelebi devrinden itibaren (17. Yüzyıl) tartışmalara konu olmuştur.[1] Batıda modernleşme, Kartezyen mantık ve aydınlanmacı felsefenin etkisinin artması, Newtonian fizik vs. nedenlerle fen-fizik bilimlerinin ön plana çıkışı, 19. yüzyılda bunun Osmanlı'daki etkisi ve batılılaşma, medreselere büyük darbe vurmuştur.

* Araştırmacı, Yazar

1 Bu konuda bk. Kâtip Çelebî, Mizânu'l-Hakk Fi İhtiyâri'l-Ehakk.

Özellikle, batıda teknolojinin gelişmesi, coğrafi keşifler ve icatlar, batının güçlenerek İslam dünyası üzerine maddi anlamda tefavvuk göstermesi, Osmanlı'nın batıya uzanan ucu olan Rumeli topraklarının peyderpey kaybedilmesi, askeri ve siyasi yenilgiler hep birlikte gelişme göstermiş, Osmanlı batılılaşması, İslam medeniyetinin müesseselerinin dönüşüm ve çöküşüne yol açmıştır.

Bu çerçevede, medreselerin fen-fizik bilimlerinden yoksun olduğu ve ihtiyaca cevap vermediği tartışmaları, İslam eğitim sistemi ve medreseler ile ilgili tartışmaların odağını oluşturmuştur. Tüm bu tartışmalar, Batı dünyasında coğrafi keşifler, uzak denizlere açılma, Amerika'nın keşfi, Kartezyen felsefe ve dualizmin ortaya çıkışı, madde-ruh ayırımı, aritmetik kesinliğe dayalı fiziki bilimlerin ön plana çıkışı, dahası René Descartes ile birlikte billurlaşan aydınlanmacı felsefe ve düşünce akımları ve bunların gelişimi, teknolojinin gelişimi ve sanayi devrimi. Batı Avrupa merkezli sömürgeciliğin yaygınlaşması, Newtonian fizik, kısacası tüm bunların İslam dünyasına ve İslam dünyasının Batı Avrupa ile encounter eden uzantısı ve temsilcisi olan Osmanlı coğrafyasına, güç ve toprak kaybı, savaş yenilgileri şeklinde yansımıştır. Bu anlamdaki artış, tüm sistem ve medeniyette olduğu gibi eğitim sisteminde, medreseler konusunda da tartışmaları hızlandırmıştır. 19. Yüzyılda eğitim müessesi, batılı tarzda açılan, önce askeri ve mühendislik alanlarında başta olmak üzere, yeni mekteplerin yaygınlaşması ile iki başlı, dualist bir şekle dönüşmüş. Dini eğitim veren medreseler, batılı seküler eğitim veren mektepler.

Bediüzzaman Said-i Nursî el-Kürdî'nin "Medresetuzzehra" projesi, tam da bu tartışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hizan'da Pirmis nahiyesindeki medrese ve Tah ile Norşin medreselerinde başlayan ve Doğu Bayezid'te Molla Muhammed-i Celâlî'den icâzet almakla sonuçlanan bir medrese hayatı geçiren Bediüzzaman, Kürdistan'daki medreselerin zaman içerisinde sıra kitaplarına (Kitébin Rézi) hapsedilmiş olduğunu, iyice kaduk kalarak ihtiyaca cevap veremeyecek hale geldiğini fark etmiş ve yeni bir medrese sistemi arayışına girmiştir. Hatta 1907'de ilkin İstanbul'a gelişinin nedeni de bu olmuştur. Ancak, İstanbul'da da yeni sistem ve fen-fizik bilimlerinin de okutulduğu, özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yaygınlaşan mekteplerin ise, batılı sistem ve müfredattan dolayı, pozitivizme meyleden, hatta ateistleşen kuşakların yetişmesine neden olduğu görülmüştür. Kürdistan'daki medrselerin durumunu bilen ve İstanbul merkezli yeni mekteplerin batılı, pozitif-modern bilim ağırlıklı müfredatla bol bol dinsiz-imansız kuşaklar yetiştirdiğini farkeden Bediüzzaman, bu medresenin ancak, tüm kadüklüğüne ve ihtiyaca cevap verememesine rağmen, Nizâmiye medreselerinin devamı ve son bakiyeleri olmakla, asil bir geleneğe sahip Kürdistan medreseleri baz alınarak geliştirilmesine yönelik bir proje olarak sunmuştur. Bedüzzaman'ın bu "Medresetu'z-zehra" projesi başlı başına bir inceleme konusu olduğundan burada ihtisar ettik.

Cumhuriyet kurulduğunda ise Batılılaşma serüveninin tepeden gelen keskin virajlı devrimlere dönüşmesi, bu ikili sistemi ortadan kaldırmış, Tek tip batılı tarz, seküler eğitim benimsenip, 1924'teki Tevhid-i Tedriât kanunu ile simgeleştirilip, kanunlaştırılmış ve bu suretle medreseler kapatılıp yasadışı ilan edilmiştir. Yasaklamalara karşın 1950'lere değin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu medreseler illegal olsa da faaliyetini sürdürmüştür. Konya, Karaman, Denizli, Afyon gibi merkezlerle Rize ve Trabzon gibi doğu Karadeniz illerinin özellikle kırsal kesimlerinde sürdürülmüştür. 1960'lara geldiğinde Konya, Denizli, Afyon gibi merkezlerin kırsal kesimlerindeki medreseler, eski hocaların vefatı, merkezi yönetimin ağır baskıları ile ortadan kalkmıştır. Doğu Karadeniz'de daha çok hafızlık ve kıraat ilimleri ağırlıklı medreseler ise 1980'den itibaren, modernleşme ve büyük şehirlere olan yoğun göç nedeni ile zayıflayarak ortadan kalkma aşamasına gelmiştir.

Kürdistan'da ise, Ankara'nın bölgeye nüfuzunun, diğer bölgelere nazaran daha az olması, geç gelen modernleşme bu medreselerin ömrünün günümüze kadar sürmesini sağlamıştır. 1965'te Devlet Bakanı Mehmed Altınsoy'un çıkardığı genelge ile din görevlisi olabilmenin İmam-Hatip mezunu olma şartına bağlanması, medreselilerin müftülük, vâizlik, imamlık ve müezzinlik gibi istihdam alanlarına yönelmelerinin önünü kapamış, işlevsiz hale getirmiştir. Oysaki bu tarihten önce bu tarz okul mezuniyeti şartı bulunmadığı için, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı ehliyet imtihanlarına girerek, başarı gösteren herkes bu görevlerde istihdam edilebiliyorlardı. Hiçbir resmi okul diplomasına sahip olmayan merhum pederim, 1958 yılında Ankara'da girdiği müftülük imtihanında tüm Türkiye'de birinci olmuş ve Baykan ilçe müftüsü olarak atanmıştı.

Tüm bunlara karşın, Kürdistan'da halen 60'ı aşkın irili ufaklı medrese faaliyet göstermekte, devletin modern okulları yaygınlaştırması, PKK'nın Kemalizm benzeri modernist, tepeden inmeci tüm dayatmalarına karşın halen de faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kürt medreseleri her ne kadar ihtiyaca cevap veremeyecek durumda olsalar da, sıra kitapları ve bir kısım âlet ilimleri ile sınırlı olsalar da, Nizâmiye medreselerinin günümüze gelebilen son bakiyeleri olmaları gibi asil ve asırlara dayanan tarihi bir temele dayanmaları; *Avâmil-i Cürcânî*'den başlayarak, Molla Abdurrahman Cami'nin *Kâfiye* şerhine kadar uzanan sadece sarf-nahiv eğitim ve tedrisatının hiçbir Arap ülkesinde dahi bulunmayacak şekilde güçlü ve sağlam olması nedeniyle ilgilenilmeyi ciddi anlamda hak etmektedir. Bu çerçevede bu medreseler, ıslah edilip, geliştirilebilecek bir temel ve öze sahiptirler.

Bu medreselerin ıslahı ile ilgili, proje ön taslağı şeklinde düşünce ve teklifimiz maddeler halinde şu şekildedir.

1. Pilot 10 medresenin tesbiti ve seçilmesi
2. Medreselerin bina ve fizik konumlarının sağlıklı eğitime elverişli hale getirilmesi, bu anlamda eksikliklerinin giderilmesi
3. Kütüphanelerinin olabildiğince zenginleştirilmesi, sıra kitapları (Kitébin Rézi) dışında kütüphanelerinin olabildiğince çeşitlendirilmesi.
4. Müfredâtın geliştirilmesi, *Avâmil-i Cürcânî*'den, Taftazâni'nin *Şerhu'l-Akâid*'i ve *Cem'u'l-Cevâmi*'ye uzanan sıra kitapları ile sınırlı müfredatın. Âlet ilimlerine ilişkin okunan metinlerin çeşitlerinin artırılması, sayılarının çoğaltılması, tekrar niteliğindeki bazı metinlerin tedrisattan kaldırılması. Tefsir, Fıkıh, Tehzibu'l-Ahlak, İrfan, Tasavvuf, Kelâm ve Hadis ilimleri ile ilgili metinlerin eklenmesi.
5. Zaman içerisinde, şubeleşme sağlanarak ileriki aşamalarda, Tefsir, Usûlu'd-din, Fıkıh, Kelâm, Hâdis, Mezhepler Tarihi, Tasavvuf gibi şube ve bölümlere ayrılması.
6. Medrese talebelerinin Adâb, Ahlak, Nefis Tezkiyesi, Görgü vb. konulardaki eğitimlerine katkıda bulunmak üzere güzel ahlakla ilgili, Tasavvuf ve İslâm irfanı ile alakalı bazı eserlerin ders kitabı olarak okutulması. Bu meyânda, İmam Gazâli'nin *Kimya-yı Saâdet, el-Munkızu mine'd-dalâl, İlcâmu'l-Avâm* gibi eserleri, İmam Nevevî'nin *Riyâzu's-Sâlihîn*'i, *Risâle-i Kuşeyri*'si, Kelâbâzî'nin *Taarruf*'u, Mevlâna Hâlid'in *Mektûbât*'ı, İmâm-ı Rabbânî'nin *Mebde' ve Maâd*'ı, Bediüzzaman'ın bazı belli başlı risâleleri, Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâ'î*si gibi eserlerin ders olarak okutulması.
7. Arapça'da Sarf-Nahiv olabildiğince güçlü olmasına karşın, bu medreselerde dil pratiği ve mükâleme yok denecek durumdadır. Bu anlamda, Arapça mükâleme dersleri eklenmesi veya yetenekli öğrencilerden başlayarak Kahire ve Şam gibi Arap başkentlerinde pratiklerini artırmağa yönelik bulunmalarının sağlanması.
8. Arapça'nın yanısıra, ana dil olan Kürtçe'nin geliştirilmesi için başlangıçta okunan bazı Kürtçe dini ve manzum eserlerin sayılarının artırılması. Ziyaeddin el-Hâlidi'nin *el-Hediyetu'l-Hamîdiyye* ve Seyyid Şeyh Şefik el-Arvâsî'nin *Mukaddimetul'-İrfan* ve Harputlu Müderris Ömer Avni Efendi'nin *Kavâid-i Lisân-ı Kürdî* gibi eserlerinin okunmasının sağlanması. Bu şekilde bir gelişme, anadilde Kürtçe eğitim sorununun da önemli ölçüde aşılmasını sağlayacaktır.
9. Bu medreselerde Farsça ya hemen hemen hiç okunmamakta, ya da en fazla Sadi-yi Şirâzî'nin *Gülistan*ı okutulmaktadır. Burada da, Farsça bazı gramer

kitapları, Muallim Feyzî'nin *Lisân-ı Farsi* ve Habib Efendi'nin *Rehnümâ-yı Farsi* gibi önemli gramer kitapları ve Mevlâna'nın Mesnevîsinden bazı seçmeler, Molla Cami Divânı okutulabilir.

10. Günümüz Türkçesi ile ilgili olarak, kapsamlı bir Türkçe dilbilgisi kitabının ve bazı Türkçe edebî eserlerin okutulması.
11. Yetenekli talebelerden başlayarak, modern dünyayı ve batıyı tanımalarına imkan verecek şekilde olabildiğince çok iyi derecede İngilizce öğretilmesi ve İngilizce derslerin konulması. Bu anlamda İngilizceyi iyi derecede öğretecek yabancı hocaların istihdamına imkân sağlanması.
12. Tekâmül aşamalarında, bir kısım medrese mezunlarının Felsefe, Sosyoloji, Tarih gibi sosyal bilimlere de yönlendirilmeleri.
13. Tüm bu aşamalarda, medreselerin geçmişle bağlarının koparılmaması, bu anlamda modernleştirilmemeleri, geleneksel Şâfii-Eş'arî-Nakşibendî yapısına dokunulmaması, bu yapının bozulmaması.
14. Kürt medreselerinin zamanla, Trabzon'un Of ilçesi pilot alınarak Doğu Karadeniz bölgelerine de kaydırılmaları. Böyle bir durum, bölgeler arası kaynaşmaya, ülke birlik ve bütünlüğünün pekişmesine hizmet edecektir.
15. Bu medreselerde, din eğitiminin sağlanması, din âlimi/din görevlisi yetiştirme amacına matuf olmak üzere yasal statü tanınmalarına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması. Bu çerçevede, bu medreselerdeki diplomaların geçerli hale getirilerek, din görevlisi olma imkânlarının yasal anlamda açılması.
16. Bu medreselerden yetişenlerin, İmam-Hatip Liseleri'nde Meslek dersleri öğretmenleri olmalarına yasal zemin ve imkân sağlanması. Bu şekilde meslek dersleri bağlamında İmam-Hatip Liselerine katkıda bulunmaları söz konusu olacak, bu liselerin bu bağlamda kalitelerinin artmasına da hizmet edecektir.

Hemdê bêhed bo Xwedayê ‘alemîn
Ew Xwedayê daye me dînê mubîn

Sonsuz hamd olsun Âlemlerin Rabbine
O ki bizi tâbi kılmış din-i mübîne

A- BEYTÜŞŞEBAP TARİHİ

BİRİNCİ OTURUM
10.00 - 10.45
Oturum Başkanı
Prof. Dr. Yakup BASMACI

Beytüşşebap Tarihi Üzerine Bazı Notlar
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Resmi Belgelere Göre Beytüşşebap ve Çevresi
Ahmet GÜLENÇ

Günümüz Beytüşşebap Keldanilerinin Sosyo-kültürel Yaşantısı
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ

BEYTÜŞŞEBAP TARİHİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

Hüseyin GÜNEŞ*

Özet: Klasik İslam tarihi kaynaklarında "Elkî" adıyla anılan Beytüşşebap, oldukça eski bir yerleşim birimi olup tarih içerisinde Hurriler, Mittaniler, Asurlular ve Urartuların egemenlik alanına dâhil olmuştur. Romalılar ile Persler arasında da zaman zaman el değiştiren bölge İslamiyet'in doğuşu sırasında Sasanilerin hâkimiyeti altındaydı. Hz. Ömer döneminde Müslümanların eline geçti. Akabinde bölgede hüküm süren Emeviler, Abbasiler ve diğer hanedanlıkların idaresi altın girdi. Bildiride, başta İslam tarihi kaynakları olmak üzere Beytüşşebap tarihiyle ilgili veriler incelenerek şehrin tarihi geçmişi, özellikle İslamiyet'in ilk asırlarındaki durumu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Zevezân, Ermeniye, Şırnak, Beytüşşebap.

Some Notes on History of Baytushabap

Abstract: Baytushabap known as "Elkie" in classical Islamic history sources is a very old settlement in the history. The city has been included in the territory of Hurrians, Mittanie, Assyrians and Urartu. Also it changed hands from time to time between the Romans and the Persians. It was under the rule of the Sassanids during the birth of Islam and passed into the hands of the Muslims during the reign of Caliph Umar. Subsequently came under the administration of the Umayyad, Abbasid and other dynasties prevailing in the region. In this paper, Baytushabap data will be examined, especially on the history of Islamic history sources. Thus the city's history, especially in the early centuries of Islam, and the status of it will be tried to determine.

Keywords: History of Islam, Zevezân, Armenians, Sirnak, Baytushabap.

* Doç. Dr, Şırnak Üniversitesi,e-mail: huseyingunes072@gmail.com

Beytüşşebap, klasik İslam Tarihi kaynaklarında "Elkî" adıyla anılmaktadır. Nitekim Yakut'un, Mu'cemü'l-Büldan adlı coğrafya sözlüğünde Elkî (اَلْقِي) başlığı altında bu yerleşim birimini, *"Musul hükümdarına ait Zevezân mıntıkasındaki sağlam kalelerdin biri"* şeklinde tanımladığını görüyoruz.[1] "Beytüşşebap" ismi ise son dönem Osmanlı kayıtlarında geçmekle birlikte,[2] eski kaynaklarda bulamadık. Bu adın "gençlerin evi" anlamında Arapça bir terim olduğu yaygın olarak bilinmekteyse de bunun Aramice "Beth Şabath" terkibinden bozma olduğu ve bu ismin bölgede yaşadığı düşünülen Museviler tarafından verildiği iddia edilmektedir.[3]

Müslüman Coğrafyacılar, Beytüşşebap'ın içinde bulunduğu mıntıkayı bazen Hakkâriye, bazen de Zevezân adıyla anmışlardır. Ancak ikincisinin daha geniş bir alanı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Hakkâriye, Cizre'nin de içinde bulunduğu Musul'un üst tarafında bulunan şehir, kasaba ve köylerin bulunduğu bölge ismidir.[4] Daha genel bir anlatımla Hakkâriye Musul'un yukarısında yer elan dağlık alandır.[5] Zevezân da Ermeniye dağlarıyla Ahlat, Azerbaycan, Diyar-ı Bekir ve Musul arasındaki bölgedir.[6] Yine söz konusu yer adlarının kaynaklardaki kullanımlarından anlaşıldığı kadarıyla Hakkâriye, daha çok Beytüşşebap'ın doğu tarafını, Zevezân ise batı kısmını ifade etse de bazen her ikisi aynı mekâna işaret eder.

Yakut'un anlattığına göre bölgede hepsi Beşneviye ve Buhtiye Kürtlerine ait çok sayıda muhkem kale bulunmaktaydı. Berka ve Beşir kaleleri Beşnevilerin; Cürzekîl, Âtîl ve Allûs kaleleri Buhtilerin idaresi altındadır. Elkî (Beytüşşebap), Erveh (Eruh), Bahevhah, Berhu, Kinkiver, Niruh ve Havşeb kaleleri ise Musul hükümdarına tabidir.[7]

İslam coğrafyasının geleneksel idarî taksimatında Zevezân bölgesi, Ermeniye eyaleti dahilinde gösterilir. İç ve dış (ya da yakın ve uzak) olmak üzere iki parça halinde tanımlanan eyaletin iç kısmını (el-Ermeniye ed-Dâhile) Debil, Neşevâ, Kalikalâ (Erzurum) ve kuzeyi oluştururken dış kısmını ise (el-Ermeniye el-Hârice) Berkirî, Ahlat, Erciş, Vestân ve Zevezân tamamlıyordu.[8]

Söz konusu bölgenin daha eski kaynaklarda Kardu (Korduene, Kordukh, Kordikh)

---

1 Yâkût, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, Beyrut 1977, I, 246.

2 Bk. *Van Salnamesi,* h. 1315 (1897-1898), s. 200, 204; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- A'lâm*, İstanbul 1889, II, 1425; Cuinet, *Vital, La Turquie D'asie,* Paris 1891, II, 755.

3 http://www.nisanyanmap.com,Erişim Tarihi: 10.09.2014.

4 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân,*V, 408.

5 İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1200), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem,* thk. Muhammed Abdülkadir Ata ve Mustafa Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, VII, 17.

6 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, III, 158.

7 Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, III, 158.

8 İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım en-Nasibî (IV/X. yy.), *KitâbuSûreti'l-Arz,* Dâru Sâdır, Beyrut 1938, II, 343; İdrisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hammûdî (560/1165), *Nüzhetü'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1409, II, 824.

adıyla anıldığı ve merkezinin Elki olduğu söylenmektedir.[9] Nitekim Tanin Dağları'nda bulunan ve Yeni Taş Devri'ne (Neolitik) ışık tutan kaya resimleri bunun bir kanıtı olarak günümüzde varlığını sürdürmektedir.[10] Kürtlerin ataları kabul edilen Kardulardan (Kar-da-ka) ilk defa m.ö. 2000 yılına tarihlendirilen bir Sümer eşik taşında söz edildiği anlaşılmaktadır. Ksenopho'nun m.ö. 401-400'lerde yazdığı Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserinde anlattıkları sayesinde Kardular (Kardukh) daha bilinir oldular.[11]

İslamiyet'in doğuşu sırasında bölge, Sasani hâkimiyeti altındaydı. Aynı zamanda kadim Doğu-Batı çatışmasının merkezinde sayılıyordu. Rasülayn (Ceylanpınar) ve Fırat'a kadar olan bölge Romalılara, Nusaybin ve Dicle'ye kadar olan bölge ise İranlılara aitti. Mardin ve Dârâ ovası, Sincar ve çöle kadar İranlıların, Mardin dağları, Dârâ ve Tûr Abdîn Romalılarındı. Romalılar ile İranlılar arasındaki gözetleme kulesi, Dârâ ve Nusaybin arasında yer alan Serce kalesiydi.[12]

Hz. Ömer döneminde hızını artıran fetih hareketleri neticesinde Beytüşşebap'ın içinde bulunduğu Zevezân mıntıkası İslam hâkimiyeti altına girdi. İyaz b. Ğanm ve Ebû Musa el-Eş'arî gibi sahabilerin komutasındaki İslam orduları önce Ruha'ya girdiler. Akabinde Harran, Nusaybin, Mardin ve Dara'yı aldılar. Zevezân'ı fethettikten sonra Kardâ (Cizre) ve Bazebdâ'yı itaat altına alan ordu, Erzen (Siirt) üzerinden Bitlis ve Ahlat'a kadar ilerledi (19/640).[13]

9 Minorsky, V, "Kürtler", *İA*, İstanbul 1977, VI, 1091.

10 *Şırnak Kültür Envanteri,* edit. Mehmet Top, Anıt Matbaa, Ankara 2010, s. 26. Ayrıca bk. Gülenç, Ahmet*, Osmanlı İdari Taksimatında Şırnak Kazası ve Aşiretler Arası Mücadeleler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013, s. 10.

11 Minorsky, "Kürtler", *İA*, VI, 1089. Kyors komutasında doğu seferine çıkan Yunan askerleri dönüşte düşmanlarının saldırıları karşısında Dicle nehrini geçemeyince Kardukh'ların dağlarına tırmandılar. Öncesinden bölge hakkında ele geçirdikleri esirler vasıtasıyla bilgi sahibi olmaya çalıştılar. Söz konusu kişilerin anlattığına göre Kardukh'lar ülkesi halkı dağlarda yaşayan savaşçı bir millet olup Kral'a bağlı değillerdi. Hatta eskiden Kral'ın üzerlerine gönderdiği yüz yirmi bin kişilik ordudan tek bir kişiyi geride bırakmamışlardı. Bunla birlikte ovayı yöneten satrapla barış halindeydiler. Kardukh topraklarına giren Yunanlılar, sarp ve dik dağların yamaçlarında, dar ve kıvrımlı vadilerde zorlukla yol alıyorlardı. Bölge halkının krala düşman olmaları hasebiyle dostça geçmelerine müsaade edeceklerini umuyorlardı. Fakat geçtikleri yerleşim birimlerindeki meskûn halk dağlara sığınarak köylerine giren askerlere saldırılar düzenliyordu. Ufak çaplı saldırılar gittikçe yerini daha büyük saldırılara bırakıyordu. Onun için tutsakları ve ağırlıklarını geride bırakarak hızla bölgeden uzaklaşmaya çalıştılar. Fakat geçitlerde maruz kaldıkları saldırılar nedeniyle büyük sıkıntılar çektiler. Burada verdikleri kayıplar daha önce Kral'a karşı yaptıkları savaşta ve akabinde verdikleri kayıplardan fazlaydı. Bk. Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü),* çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yay., İstanbul 1974, s. 109-121.

12 Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim (182/798), *Kitâbü'l-Harâc,* Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1979, s. 39.

13 Belâzürî, Ahmed, b. Yahya (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, thk. A. Enis et-Tabbâ' – Ö. Enis et-Tabbâ', Müessesetü'l-Meârif, Beyrut 1987, s. 242; İbnü'l-Esîr, İzzüddin b. Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh,* thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, 379. Bâzebdâ'nın fethi ve İslâmlaşması konusu için bk. Akbaş, Mehmet, "Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil", *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri),* Edit. Nesim Doru, İstanbul 2011, s. 45-57; Güneş, Hüseyin, "Emeviler Döneminde İdil", *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri),* Edit. Nesim Doru, İstanbul 2011, s. 60-63.

Bölgenin İslam hâkimiyeti altına girdiği sırada nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Kürtlerin yanı sıra Ermenilerin de önemli bir yekûn oluşturduğu anlaşılmaktadır.[14] Bunların geneli Mecusî'ydiler. Mecusilik, başka bir ifadeyle Zerdüşt inancı, Hz. İsa'nın doğumundan altı asır önce Fars ve Med ülkesinde ortaya çıkmıştı. Bundan bir süre sonra bu inanç, İran devletinin resmi dini haline gelince, Kürt halkı da bu yeni inancı benimsedi. Bu arada Hıristiyanlık da miladın ilk yıllarında Ermenistan'a kadar ulaşmıştı. Ancak buralarda dördüncü asrın başlarına kadar rağbet görmedi. Bu tarihten sonra Roma'nın desteğini alan Hıristiyanlık, Ermeniler ve kralları Tigran tarafından benimsendi. Bununla birlikte çok azı müstesna köylüler, göçebeler, ovaları ve dağları mesken tutan halk bu yeni dine bağlanmadı. Keşişlerin teşvik ve propagandalarına rağmen bunlar Kürtlerle birlikte eski inançları olan Zerdüşt dinine bağlı kalmaya devam ettiler.[15]

Araştırmalar, Kürtlerin arasında uzun süre putlara, ağaçlara ve güneşe tapanların varlığına işaret ettiği gibi, çok olmasa bile bir kısmının Hıristiyanlığa geçtiğini göstermektedir.[16] Nitekim Mes'udî Musul ve Cudi Dağı boyunca Hıristiyan olan Kürtlerin varlığına işaret etmiştir.[17] Yine Miladi X. asırda, Ninova'dan başlayarak Dicle'nin akış yönündeki bütün kasaba ve köylerde Yahudi cemaatlerinin olduğu ve Cizre'de dört bin Yahudi'nin yaşadığı göz önünde bulundurulursa,[18] İslam fetihleri sürecinde bölgede önemli sayıda Yahudi varlığının mevcut olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Bilindiği gibi Müslüman fatihler, ele geçirdikleri toprakların yerli halkına kendi dinlerini dayatma yoluna gitmemişlerdir. Onun için İslam hâkimiyeti altına giren farklı inançlara mensup insanlar asırlar boyunca eski inançlarını korumaya devam ettiler. Nitekim Emeviler (661-750) dönemi boyunca kadim inançlarını muhafaza eden bölge halkı, Abbasiler (750-1258) döneminin ortalarına doğru, muhtemelen devlet idaresinde etkinliği giderek artan İranlılar arasında İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla yeni dine geçişler başladı. İslamlaşma, Abbasi devleti bünyesinde varlık gösteren ve yarı bağımsız idari oluşumlardan sayılan Şii karakterli Hamdaniler (905-1004) ve Büveyhiler (932-1062) döneminden ziyade Sünni karakterli Mervaniler (983-1085) ve Zengiler (1127-1233) döneminde bölgede ivme kazandı.[19]

---

14 İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed (421/1030), *Tecâribu'l-Ümem*, thk. S. K. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, V, 223; Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân,* III, 158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* VII, 74; İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Kitabü'l-İber*, Ofset baskı, Beyrut, 1979, IV, 260.

15 Zeki Beg, Muhammed Emin (1948), *Kürtler ve Kürdistan Tarihi,* çev. Vahdetin İnce, vd., Nubihar yay., İstanbul 2011, s. 122-123.

16 Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, s. 270.

17 Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin (346/957), *Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, thk. Kemal Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005, II, 97.

18 Ömer Tokuş, *Hamdâniler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2006, s. 85.

19 Bk. Güneş, Hüseyin, "Tûr Abdîn Yöresinin İslâmlaşma Süreci", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, cilt: III, sayı: 6, s. 93-94.

Diğer yandan Abbasi devletinin geniş toprakları içinde zuhur eden emirlikler arasında sürüp giden hâkimiyet mücadeleleri neticesinde Beytüşşebap ve çevresinde zaman zaman hareketlenmeler yaşandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hamdanî hanedanından Seyfüddevle, Musul yönetimi babasının ölümünden sonra elinden alınıp amcası Ebü'l-Alâ' Said'e verilmişti. Kendisine de Diyar-ı Rebia'nın batısı ile Nusaybin, Sincar, Habur, Meyyafarikin (Silvan) ve Erzen (Siirt) verilmişti. Ancak Hasan, daha sonra Musul'u geri alıp amcasını öldürttü (323/935). Bu olaya kızan halife Razî Billah, veziri İbn Mukle'yi onun üzerine gönderdi. Seyfüddevle, bunun üzerine Beytuşşebap'taki Tanin (et-Tînîn) Dağlarına sığındı. Bağdat'ta zuhur eden karışıklıklar üzerine vezir geri dönünce Seyfüddevle, Musul'u tekrar ele geçirdi. Akabinde halifeye bölgedeki egemenliğini kabul ettirdi.[20]

Bir süre sonra hâkimiyet alanını genişletme gayretinde olan Büveyhî lideri Adududdevle 369/979 senesinde Musul'a bağlı Hakkâriye Kürtlerinin üzerine ordu gönderdi. Uzun süre kalelerinde kuşatma altına alınan halk, orduyu geri çekilmeye zorlayacağı ümidiyle karın düşmesini beklediler. Ancak kar yağmayınca teslim oldular. Orduyla birlikte Musul'a gidenler yolda ihanete uğrayıp Malesaya'da[21] asılarak katledildiler.[22]

Azerbaycan ve İran'ın kuzeybatısında IV. (X.) yüzyıl başları ile 463 (1071) yılları arasında hüküm süren Revvâdîlerin lideri Ebû Mansûr Vehsûdân döneminde bölgeye ilk Oğuz göçleri başladı. 420 (1029) yılında Tebriz'e gelen 2000 çadırlık Oğuz halkı Vehsûdân'ın ordusuna katıldı. 429'da (1038) bölgeye ikinci Oğuz göçü gerçekleşti. Göçebe Oğuzlar, Ermeniler'e karşı yaptıkları saldırının ardından Hezebânî Kürtleri'ne hücum ettiler. Bunun üzerine aralarında düşmanlık bulunan Ebü'l-Heycâ b. Rebîbüddevle ile Vehsûdân birleşerek Oğuzlar'ın üzerine yürüdüler. Bir kısmını katledip bazısını Rey ve Hemedan'a sürdüler. Vehsûdân 432'de (1041) bölgede kalan Oğuz liderlerini ise bir ziyafet esnasında öldürttü. Urmiye'ye yerleşmiş olan Oğuzlar bu olayın ardından Musul'a göç ettiler.[23] Bu göçler sırasında Beytüşşebap ve çevresindeki Kürtlerle Oğuzlar arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı kaydedilmektedir. Oğuz saldırıları karşısında mağlup olan Kürtler, dağlara ve dar geçitlere çekildiler; akabinde kendilerini takip eden Oğuzlara ağır kayıplar verdirerek onları bölgeden uzaklaştırdılar.[24] Ancak ertesi yıl (433/1042) Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal'ın Rey'e geldiğini duyan Oğuzlar, buradan Azerbaycan'a kaçtılar. Hem

20 İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Ümem*, V, 185; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 41-42. Ayrıca bk. Karaaslan, N. Ünal, "Hamdaniler", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 446.

21 Cizre yakınlarında bulunan küçük bir şehir. Bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, V, 158.

22 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 373; Ebü'l-Fidâ, İmaduddin İsmail b. Ali (732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer,* el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, II, 121; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. A. A. et-Türkî, Dâru Hicr, İmbabe 1997, XV, 399.

23 Tomar, Cengiz, "Revvâdîler", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 36.

24 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 721; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, IV, 260.

bölge halkının rahatsızlığı hem de İbrahim Yınal'ın onları takip etmesi üzerine kiraladıkları bazı Kürt rehberler eşliğinde Zevezân dağlarını geçerek Cizre'ye ulaştılar. Buka, Nasgülü ve diğer bazı liderlerin idaresindeki Oğuzlar, Kardâ, Bazebdâ, Haseniye ve Fişabur'u talan ederek Diyarbakır'a yürüdüler. Oğuz lideri Mansur b. Gazgalî ise Cizre'nin doğu yakasında kaldı. O sırada Cizre'nin başında Mervanî emiri Nasruddevle'nin oğlu Süleyman bulunuyordu. Süleyman, burada kalan Oğuzların lideriyle anlaşma yoluna gitti ve kış sonuna kadar Cizre'de kalmalarına müsaade edeceğini bildirdi. Ancak yemeğe davet ettiği Oğuz liderini şehre girince tutuklatıp hapsetti. Bunun üzerine Oğuzlar etrafa dağıldılar. Durumdan haberdar edilen Ukaylî emiri Kırvaş da Oğuzların üzerine kalabalık bir ordu gönderdi. Beşneviye Kürtleri, Fenek halkı ve Nasruddevle'nin askerlerinin iştirak ettiği Kırvaş, Oğuzları takibe koyuldu. Oğuzlar ellerindeki ganimetleri geri vererek anlaşmak istedilerse de Karvâş razı olmadı. Yapılan savaşta galip gelen Oğuzlar çevreyi yağmalamaya devam ettiler (433/1041-42). Oğuzların bir kısmı Nusaybin ve Sincar'a geçip ardından tekrar Cizre'yi kuşatma altına aldılar. Diğer bir kısmı da Diyarbakır'ı tahrip ettiler. Bunun üzerine Mervanilerin lideri Nasruddevle Cizre'de esir tutulan liderleri Mansur'un serbest bırakılması koşuluyla bölgeyi terk etmeleri için onlarla anlaşma yoluna gitti. Ancak liderleri serbest bırakılıp kendilerine mallar gönderildiği halde sözlerinde durmadılar. Nusaybin, Sincar, Habur ve civar bölgeleri dolaşarak yağmaladılar. Akabinde önlerinden kaçan Kırvaş'ı takip ederek Musul'u ele geçirdiler.[25]

Tuğrul Bey de Arslan Besasirî'nin isyanı sırasında Musul'a giderken Cizre'yi kuşattı. Cizre hâkimi Nasrüddevle b. Mervân, halkın sıkıntıya maruz kaldığını ve Tuğrul Bey ile başa çıkamayacağını anlayınca kendisinin bu bölgede Rumlarla cihat ettiğini söyleyerek barış teklifinde bulundu. 100.000 dinar para ve değerli hediyeler takdim ederek Tuğrul Bey ile dostluk tesis etti ve Selçuklulara tâbi oldu (1057).[26] Mervaniler'in elinde olan bu topraklar Sultan Melikşah tarafından 478'de (1085) Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları içine dâhil edildi.[27] Ancak bölgedeki hareketlilik durmadı. 509/1115 yılında bölgedeki Kürtlerin huzursuzluk çıkarmaları ve yol emniyetini ihlâl etmeleri üzerine Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un Musul ve Azerbaycan emirlerinden Cüyuş Bey, Beytüşşebap'ın içinde bulunduğu Hakkâriye ve Zevezân mıntıkasındaki birçok kaleyi zapt etti ve bölgede emniyeti sağladı.[28]

Daha sonra sırasıyla Zengiler ve Eyyûbîler yöreye hâkim oldular. Söz konusu hareketlilik çerçevesinde Musul Atabeyi İmaduddin Zengî'nin Hakkâriye mıntıkasına 528/1134 yılında kapsamlı bir harekât başlattığını görüyoruz. Çünkü bölgedeki güç

25 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 722-724; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, IV, 318. Ayrıca bk. Bezer, G. Öğün, "Ukaylîler", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 60.
26 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 142-143. Ayrıca bk. Tuncel, Metin, "Cizre", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 38.
27 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 300.
28 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 680.

dengelerini elinde bulundurmak maksadıyla Abbasi halifesi Müsterşid Billah'la girdiği mücadelede bölge halkı onun karşısında yer almışlardı. Zengî, bu çerçevede Humeydiye Kürtlerini yerlerinden edince içinde Beytüşşebap'ın da bulunduğu toprakların sahibi Ebü'l-Heycâ el-Hakkârî hediyeler gönderip eman diledi. Akabinde bizzat Musul'a Zengî'nin yanına gitti. Orada bir süre kaldıktan sonra vefat etti. Ebü'l-Heycâ, Musul'a giderken Bavo el-Ezcî'yi beylik merkezi Âşib kalesinde yerine vekil bırakmıştı. Ebü'l-Heycâ ölünce Bavo burayı bırakmak istemedi. Bunun üzerine Zengî Musul'dan harekete geçti. Kaledekilerin hepsi savaşmak için dışarı çıktılar. Onların bu şekilde kaleden uzaklaştıklarını fırsat bilen Zengî, saldırıya geçerek onları hezimete uğrattı. Birçoğunu kılıçtan geçirdi, kimisini esir aldı. Aralarında Bavo'nun bulunduğu Kürt liderlerden oluşan bir grubu idam etti. Akabinde Musul'a geri döndü. Diğer kalelerin itaatini sağlamak maksadıyla naibi Nasiruddin Çakar'ı bölgeye gönderdi. Âşib kalesini yıkan Nasiruddin Çakar, Kühyece, Nuşa ve Çallab kalelerini boşalttı. Elkî, Ferah, Kuşir, Zaferan ve Niruvve kalelerine de asker gönderip itaat altına aldı.[29]

Beytüşşebap mıntıkası, Zengilerin devamı niteliğindeki Eyyübiler zamanında önceki dönemlere nispetle daha sakin görünmektedir. Yine de Selahaddin-i Eyyübî'nin, Musul'daki iktidarını pekiştirmek için 581/1185 yılında yaptığı sefer sırasında bölgenin hareketlendiği görülmektedir. Bölge halkından biri olan Ali b. Ahmed el-Meştûb el-Hakkârî, Selahaddin'in önde gelen komutanlarından biriydi. Onun için Hakkâriye mıntıkasından topladığı Kürtleri yanına alarak Selahaddin'in bu sefer sırasında amacına ulaşmasını sağlamaya çalıştı.[30] Selahaddin'in iktidara gelmesinde de Hakkâriye mıntıkasına mensup askeriye ve ilmiye sınıfından insanların desteğinin olduğunu unutmamak gerekir.[31] Bununla birlikte aynı sene (581/1185) sıradan bir hadise nedeniyle Türkmenlerle bölge Kürtleri arasında şiddetli çatışmaların patlak verdiğini görüyoruz. Türkmenlere ait bir düğün alayı Zevezân mıntıkasındaki kalelerin birinin önünden geçmişti. Kale halkı düğün sahiplerinden düğün yemeği vermelerini talep ettiler. Talepleri reddedilince de kavga çıkardılar. Akabinde meseleye müdahil olan kale sahibi damadı alıp öldürdü. Bunun üzerine Türkmenler ayaklandı ve çok sayıda Kürt'ü öldürdüler. Kürtler de karşılık verince aralarında senelerce süren kan davaları baş gösterdi. Olaylar, Cezire, Diyar-ı Bekir, Ahlat, Şam, Şehrezur ve Azerbaycan'a sıçradı. Sayısız insan öldü, yollar kesildi, mallar talan edildi. Sonunda Musul valisi Mücahidüddin Kaymaz'ın girişimleriyle Kürtlerle Türkmenlerin liderleri bir araya getirilerek aralarında sulh sağlandı.[32]

29 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 52-53; Ebû Şâme, Şehabeddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (665/1268), *Uyûnu'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997, I, 135; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III, 8; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, V, 229-230.

30 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 6; Ebû Şâme, *Uyûnu'r-Ravzateyn*, III, 230; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, V, 262, 303.

31 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 343-344.

32 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 11; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, V, 263.

Sonraki yıllarda ise Eyyübilerin tebaası konumuna düşen Zengî hanedanı mensupları ve adamları arasında Beytüşşebap ve çevresinin birkaç defa el değiştirmesi dışında yörede ciddi bir hareketlilik göze çarpmamaktadır.[33] Bununla birlikte Musul idaresi üzerinde yapılan iktidar mücadelelerin doğurduğu ortam nedeniyle 624/1227 yılında bölgede şiddetli bir kıtlık baş gösterdi.[34] Özellikle et fiyatları fahiş düzeyde yükseldi. Kürtlerle Türkmenlerin Zevezân mıntıkasından daha ucuza tedarik ettiği hayvan ticaretiyle sıkıntılar aşılmaya çalışılıyordu. Fakat aynı zamanda çiçek açma mevsiminde don düşmesi ve takip eden yaz mevsiminin aşırı derecede sıcak geçmesi nedeniyle tahıl, sebze ve meyve bulmak neredeyse imkânsız bir hal almıştı.[35]

Beytüşşebap ve çevresi, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Hülâgû döneminde İlhanlılar'ın eline geçti (1259); bir süre Karakoyunlular ve Celâyirliler'in hâkimiyetinde kaldıktan sonra Timur istilâsına uğradı. 866/1462 yılına doğru Akkoyunlular'ın, XVI. yüzyılın başlarında ise Safevîler'in eline geçti. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinin ardından (920/1514) çevredeki başka yerlerle birlikte Osmanlı topraklarına katıldı.[36]

Beytüşşebap, Osmanlılar döneminde Van eyaletinin Hakkâri sancağına bağlı kaza (bazen de nahiye) konumunda görünmektedir.[37]XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı idaresine giren yöre bir ara Safevîler'e tâbi oldu. Bu yüzyılın ortalarında Osmanlıların Van'ı alması üzerine yeni kurulan Van eyaletine bağlandı ve Osmanlı hükümeti tarafından sahiplerine ait olarak kabul edilen sancaklardan (ocaklık) biri haline getirildi.[38] 1654 yılında Van eyalet valiliğine atanan Melek Ahmet Paşa'yla birlikte bölgeye geçen Evliya Çelebi, Hakkâriye'yi bu eyalete bağlı azil kabul etmez yarı bağımsız hükümeti (şibh-i hükümet) olarak tavsif etmektedir. Merkezi'nin Çölemerik olduğunu ifade etmekle birlikte buraya bağlı yerleşim birimlere değinmemektedir. Yine Çölemerik kalesinde meskûn olan bölge idarecisinin (ulu hakan) 47.000 kişilik askeri güce sahip olduğunu ifade etmekte ve söz konusu orduda yer alan adamların evsafını hayranlıkla anlatmaktadır.[39]

33 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 315, 323; İbn Kesîr, XVI, 611; İbn Haldûn, *Kitabü'l-İber*, V, 269-273.

34 Bezer, G. Öğün, "Zengiler", *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIV, 271.

35 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 426.

36 Tuncel, Metin, "Şırnak", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 110; Tuncel, Metin, "Hakkâri", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 206.

37 *Van Salnamesi*, s. 200, 204; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- A'lâm*, II, 1425; Cuinet, *La Turquie,* II, 755.

38 Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, XV, 206.

39 Evliya Çelebi (ö.1682), *Evliya ÇelebiSeyahatnâmesi*, nşr. Ahmet Cevdet, İstanbul 1314 (1896), IV, 177. Evliya Çelebi, söz konusu kişileri özetle şöyle tanımlamaktadır: Hepsi tıraşlı ve çar-darb (saçsız, sakalsız, bıyıksız, kaşsız), heybetli ve ved çehre (çirkin suratlı) cesur kişilerdir. Çenelerinde biraz sakal var. Alınlarında da biraz saç var. Başları kazan gibidir. Genellikle kulakları küpelidir. Her biri kırkar ve ellişer dirhem tüfenk atar. Atışları öyle mükemmel ki pireyi bile vururlar. Sırtlarında Kürt kalkanları, ellerinde kupal dedikleri bastonlar var. Başlarında alaca sarıklar, üzerleri kuş tüyleriyle süslenmiştir. Ama çoğunun kulakları bıçakla yarılarak turna, şahin ve horoz tüyleri takılmıştır. Bütün kıyafetleri şal ve şepiktir ki etekleri dilim dilimdir. Yine şalvarları alaca şaldır. Ayaklarındaki pabuçlar o kadar

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Van eyaleti içinde bir sancak durumunda kalan Hakkâri genellikle bu eyalete bağlı bir "hükümet" statüsünde sayılmıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısında eyalet sisteminden büyük vilâyet sistemine geçilirken kurulan Erzurum vilâyeti içinde Van sancağına bağlı olan Çölemerik (Hakkâri) 1876'da kısa bir süre vilâyet merkezi haline getirildi. 1888'de yeniden Van vilâyetine bir sancak merkezi olarak bağlandı. Hakkâri, 1908 yılı başlarında iki sancağı bulunan Van vilâyeti içinde (Van ve Hakkâri) bir sancak merkeziydi.[40]

Türkiye Cumhuriyeti mülki teşkilatında bir ara vilayet yapıldıktan sonra Van'a ilhak olunan Hakkâri, 1935 senesinde tekrar vilayet olduğunda Beytüşşebap ona bağlı kaza konumundaydı.[41] Bir süre Siirt vilayetine de bağlı kalan ilçe, Şırnak'ın 16.05.1990 yılında il statüsüne geçmesiyle birlikte buraya bağlandı.[42]

Sonuç itibariyle gerek İslamiyet öncesi gerekse sonrasında farklı devlet ve hanedanlıkların emenliğine giren Beytüşşebap, genel itibariyle muhkem bir kale olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte dağlık bir alanda bulunması hasebiyle siyasi hadiselerin merkezinden uzak kalmış ve bu nedenle kaynaklarda kendisine fazla yer bulamamıştır. Yine de tarih boyunca farklı aralıklarla bölgeyi etkisi altına alan siyasi mücadelelerden etkilenmiş ve zaman zaman askeri baskınlara maruz kalmıştır. Ancak aradaki uzun süreçlerde şehrin kendi halinde, barış ve huruz içinde günümüze kadar varlığını sürdürdüğü muhakkaktır.

Kaynakça

Akbaş, Mehmet, "Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil", *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri),* Edit. Nesim Doru, İstanbul 2011, s. 45-57.

Belâzürî, Ahmed, b. Yahya (279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, thk. A. Enis et-Tabbâ' – Ö. Enis et-Tabbâ', Müessesetü'l-Meârif, Beyrut 1987.

Bezer, G. Öğün, "Ukaylîler", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 59-61.

Bezer, G. Öğün, "Zengiler", *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIV, 268-272.

Cuinet, Vital*, La Turquie D'asie,* Paris 1891.

Darkot, Besim, "Hakkâri", *İA*, IV, 97-99.

Ebû Şâme, Şehabeddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (665/1268), *Uyûnu'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye,* thk. İbrahim ez-

büyük ki savaş sırasında şayet kalkanları düşse hemen ayaklarından pabuçlarını çıkarıp kalkan olarak kullanırlar. On bin ulufe alan bu bahadırların mezhepleri malumum değildir. (Evliya Çelebi, IV, 177.)

40 Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, XV, 206.

41 Darkot, Besim, "Hakkâri", *İA*, IV, 99.

42 http://www.beytussebap.gov.tr, Erişim Tarihi: 08.07.2014.

Zeybek,Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.

Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim (182/798), *Kitâbü'l-Harâc,* Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1979.

Ebü'l-Fidâ, İmaduddin İsmail b. Ali (732/1331), *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, bty.

Evliya Çelebi (ö.1682), *Evliya ÇelebiSeyahatnâmesi*, nşr. Ahmet Cevdet, İstanbul 1314 (1896).

Gülenç, Ahmet*, Osmanlı İdari Taksimatında Şırnak Kazası ve Aşiretler Arası Mücadeleler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.

Güneş, Hüseyin, "Emeviler Döneminde İdil", *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri),* Edit. Nesim Doru, İstanbul 2011, s. 60-63.

Güneş, Hüseyin, "Tûr Abdîn Yöresinin İslâmlaşma Süreci", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, cilt: III, sayı: 6, s. 93-94.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Kitabü'l-İber*, Ofset baskı, Beyrut, 1979.

İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım en-Nasibî (IV/X. yy.), *KitâbuSûreti'l-Arz,* Dâru Sâdır, Beyrut 1938.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. A. A. et-Türkî, Dâru Hicr, İmbabe 1997, XV, 399.

İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed (421/1030), *Tecâribu'l-Ümem*, thk. S. K. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1200), *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem,* thk. Muhammed Abdülkadir Ata ve Mustafa Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

İbnü'l-Esîr, İzzüddin b. Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh,* thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

İdrisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hammûdî (560/1165), *Nüzhetü'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1409.

Karaaslan, N. Ünal, "Hamdaniler", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 446-447.

Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü),* çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yay., İstanbul 1974.

Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin (346/957), *Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, thk. Kemal Hasan Mer'î, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005.

Minorsky, V, "Kürtler", *İA*, İstanbul 1977, VI, 1089-1114.

Ömer Tokuş, *Hamdâniler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2006.

Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- A'lâm*, İstanbul 1889.

Şırnak Kültür Envanteri, edit. Mehmet Top, Anıt Matbaa, Ankara 2010.

Tomar, Cengiz, "Revvâdîler", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 36-37.

Tuncel, Metin, "Cizre", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 37-39.

Tuncel, Metin, "Hakkâri", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 205-207.

Tuncel, Metin, "Şırnak", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 109-111.

Van Salnamesi, h. 1315 (1897-1898).

Yâkût, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

Zeki Beg, Muhammed Emin (1948), *Kürtler ve Kürdistan Tarihi,* çev. Vahdetin İnce, vd., Nubihar yay., İstanbul 2011.

http://www.beytussebap.gov.tr

http://www.nisanyanmap.com

RESMİ BELGELERE GÖRE BEYTÜŞŞEBAP VE ÇEVRESİ

Ahmet GÜLENÇ

Özet: Adını Arapçadaki "beyt" ve "şebap" kelimelerinin birleşmesinden alan Beytüşşebap, tarihi devirler boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Beytüşşebap ve çevresi Urartu, Pers, İskender, Selevkos, Roma, Part, Bizans, Oğuzlar (1032), Selçuklular (1041), Musul Atabeyliği (1142), Artuklular (1259), Karakoyunlular (XIV. yüzyıl), Timurlular, Akkoyunlular (XV. yüzyıl), Safeviler gibi devlet ve hanedanlıkların idaresinde kaldıktan sonra Yavuz Sultan Selim Han'ın 1514 Çaldıran Seferi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Osmanlı Devleti idari taksimatında Hakkâri Sancağı'na merbut bir kaza olarak dâhil olan Beytüşşebap Kazası'nın ne zaman kazaya tahvil edildiği tam olarak bilinmemekle beraber 1271/1855 yılı Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Hakkâri Livası'na bağlı 11 kaza idaresinden biri olarak gösterilmiştir. Beytüşşebap kaza statüsünü 1868 yılına kadar sürdürdü. 1868-1876 yılları arasında nahiye statüsünde idare edildi. 1876-1903 yılları arasında kaza olarak idari statüsüne devam edilen Beytüşşebap, 1904-1912 yılları arası nahiye olarak idare edilmiştir. 7 Ocak 1914 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Beytüşşebap resmi olarak tekrardan kazaya tahvil edildi.

Tebliğimizde başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri, Osmanlı Devlet Salnameleri, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri ve Erzurum Vilayet Salnameleri olmak üzere yöre hakkındaki diğer araştırma ve inceleme kaynaklarına dayanarak Beytüşşebap Kazası'nın coğrafi, siyasi, idari ve sosyal yapısıyla ilgili bilgi vermeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Beytüşşebap, Kaza, Kaymakam, Aşiret.

* Doktora Programı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ahmetgulenc@windowslive.com.

1.1. Beytüşşebap Adı ve Coğrafyası

Adını Arapça "ev" anlamındaki "beyt" ve "gençler" anlamındaki "Şebab" kelimelerinin birleşmesinden alan Beytüşşebap, "gençlerin evi" veya "gençlerin yurdu" anlamlarına gelmektedir. Bir başka rivayete göre Beytüşşebap ismi Hz. Süleyman'ın annesi ve Hz. Davut'un eşi olan "Bethşeba"dan türetildiği de söylenmektedir[1].

Dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan Beytüşşebap'ın doğusunda Hakkâri, batısında Siirt-Pervari, kuzeyinde Van-Çatak ve Gürpınar, güneyinde ise Hakkâri-Çukurca ve Şırnak-Uludere yer almaktadır. İlçenin doğusunda yer alan Altın Dağları ve batısında yer alan Tanin Dağları, İlçe sınırları içerisinde kesişmektedir. Ayrıca, İlçede Kato Dağı ve Komtik Dağı mevcuttur. İlçenin en önemli akarsuyu Habur Çayı'nın kollarıdır. İlçenin rakımı 1650 metre olup en yüksek noktası 3300 metreyi bulan Altın Dağları'dır. İlçenin iklimi, tipik karasal iklim özellikleri taşımaktadır. Yazları sıcak, kışları sert ve yağışlıdır[2].

1.2. Beytüşşebap ve Çevresinin Tarihçesi

Beytüşşebap ile ilgili kaynakların sınırlı olmasından dolayı bu konuyu bağlı olduğu Hakkâri vilayeti dâhilinde kısaca incelemeye çalışacağız.

Arkeolojik araştırmalar Hakkâri yöresinin yerleşme tarihini MÖ 7000 yıllarına kadar götürmektedir. Urartu devletinin M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında yıkılmasını takiben yöre Pers, İskender, Seleukid, Roma, Part ve Bizans idaresinde kalmıştır[3]. Yöreye ilişkin ilk bilgilere Arap ve Fars kaynaklarında rastlanılmaktadır[4]. Tarihi devirler boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Hakkâri yöresi, Van gölü güneyinden İran'a doğru uzanan sahalara yerleşmiş olan Hakkâri kabilesinin isminden tesmiye olunmuştur[5]. 1032 yılında Oğuzların işgaline uğrayan Hakkâri ve çevresi[6] 1041 yılında Sultan Tuğrul devrinde Selçukluların akınlarına maruz kaldı[7]. 1142 yılında Musul Atabeyi İmamüddin Zengi tarafından ele geçirilen yöre[8] 1259 yılında İlhanlılar'a bağlılıklarını bildiren Artuklu beylerinin idaresi altına girdi[9]. XIV. yüzyılın birinci yarısında Moğollar'a tabi olarak ortaya çıkan Karakoyunlular, yaklaşık 200 yıl Hakkâri yöresini egemenlikleri altına aldılar[10]. Timur'un Van gölü çevresine hâkim olması üzerine Hakkâri yöresinin hâkimi olan mahalli beyler Timur'a bağlılıklarını bildirdiler[11]. XV. yüzyılın ikinci yarısında yörede Akkoyunlular hâkimiyet tesis etmişseler de 1490'dan sonra Akkoyunlular'ın bu hâkimiyetleri zayıflamaya başladı[12]. Bölge bir süre Osmanlı-Safevi çatışmalarına sahne olmuşsa da Yavuz Sultan Selim Han'ın 1514 Çaldıran Seferi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetine girdi[13]

1.3. Resmi Belgelere Göre Beytüşşebap Kazası ve Kazanın İdari Statüsünde Meydana Gelen Değişiklikler

Osmanlı imparatorluğunun idaresi altındaki yerler Türk-İslam geleneğine bağlı

olarak aşağıdan yukarı doğru mezra, köy, nahiye, kaza, sancak ve beylerbeylik şeklinde idari-askeri bir taksimata tabi olmuştur[14]. Bu idari-askeri taksimat içinde yer alan *kaza*'lar kendisine bağlı köy ve nahiyelerin birleşmesinden meydana gelmekteydi[15]. Her *kaza* bir taraftan ticari ve diğer taraftan kültürel üstünlüğüyle, yani çevresinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehirle, böyle bir topluluk merkezini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği idari bir birliği ifade etmektedir[16]. Kazanın başında mutlaka *kadı* bulunurdu[17]. Kadının mülkî, beledî, malî, askerî ve adlî sahaları kapsayan görevleri bulunmaktaydı[18].

Osmanlı İmparatorluğu idari teşkilat bakımından, birçok kaza bölgelerine ayrılmıştır. Her kaza birimi doğrudan merkeze (Divan-ı Hümayun) bağlıdır. Bundan dolayı, eyalet-sancak şeklindeki askeri teşkilattan ayrı olarak tamamıyla sivil karakterli bir de kaza idaresi mevcuttur[19]. Tanzimat Fermanının (3 Kasım 1839) ilanı ile beraber ortaya çıkan merkeziyetçilik eğilimi, yerinden yönetim geleneğinin doğmasını sağlamıştır[20]. 1840-1842 tarihleri arasında uygulanmaya konulan yönetim biçimi beklenileni vermeyince 1842'de yeni bir düzenlemeye gidildi[21]. 14 Şubat 1842'de dönemim tek resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de yayımlanan düzenleme ile kaza kavramı başka bir anlam kazandı. Buna göre Meclis-i Valâ kararı doğrultusunda her kazanın ileri gelenleri toplanarak aralarında birini müdür seçeceklerdi. Bu kişi *kaza müdürü* olarak kazayı yönetecekti. Kaza müdürlerinin öncelikli görevleri ise kazalarına bağlı köylerden aşar ve benzeri vergilerin zamanında toplanmasını sağlamak idi. Bunun yanı sıra halkın güvenlik içinde geçimlerini sağlamalarına yardımcı olup, Tanzimat'ın ön gördüğü yeniliklerin uygulanmasını kolaylaştırmak da onların görevleri arasındaydı[22]. 1877'de çıkarılan "İdare ve Nahiyeler" nizamnamesiyle mülki idarede düzenlemelere gidildi. Buna göre kazanın idaresi kadı'dan alınıp yerine kaymakamlar atandı. Kaymakam Dâhiliye Nazırı tarafından tayin edilir ve kaza merkezinde ikamet ederdi. Maiyetinde mali işleri görmek üzere bir *mal müdürü* ile yazışma işlerinde kendisine yardımcı olan bir *kâtib* bulunurdu[23].

Beytüşşebap kazasının bağlı olduğu Hakkâri sancağı, Osmanlı Devleti yönetimi sırasında *hükümet* statüsü altında Hakkâri beylerinin idaresine verilmişti. Van eyaletine bağlı Hakkâri Hükümeti, 1847 yılına kadar ocaklık şeklinde bu beylerin idaresinde kalmıştır[24].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı idari taksimatında kaza statüsünde dâhil olan Beytüşşebap kazasının ne zaman kazaya tahvil edildiği tam olarak bilinmemekle beraber 1271/1855 yılı Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Hakkâri livasına bağlı (Hakkâri, İmadiye, Mahmudi, Elbak, Çölemerk, Güra, Beytüşşebap, Çal, Nestur, Tiri, Tıbare-i Ûlya ve Süfle) 11 kaza idaresinden biri olarak gösterilmiştir[25]. Beytüşşebap kaza statüsünü 1868 yılına kadar sürdürdü. 1868-1876 yılları arasında nahiye statüsünde idare edildi. 1876'da tekrar kazaya tahvil edilen Beytüşşebap tek-

rardan nahiyeye dönüştürülmek istenmiştir. Bu amaçla, 5 Zilhicce 1305/13 Ağustos 1888 tarihinde Taraf-ı Âli-i Hazret-i Meşihat-penâhiye (Diyanet İşleri Dairesi) tarafından yazılan bir tezkire cevabında Beytüşşebap'ın nahiyeye dönüştürülmesi işi Van vilayetinin isteğine bırakılmaktaydı[26]. Fakat Beytüşşebap 1876-1903 yılları arasında *kaza* olarak idari statüsüne devam etmiştir.

6 Şaban 1321/28 Ekim 1903'te Maliye Nezareti Celilesi'ne (Maliye Bakanlığı) yazılan bir belgede Beytüşşebap'ın nahiyeye tahvil edildiğini bu nedenle de nahiyeye sandık emini, nüfus ve yoklama memurları tayin edilmesi istenilmekteydi[27]. 22 Şaban 1327/8 Eylül 1909'da dönemin sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1922) tarafından Dâhiliye Nezâreti Celilesi Cenâbı Âliyesi'ne (İçişleri Bakanlığı) gönderilen belgede Hakkâri sancağına tabi olan Beytüşşebap nahiyesinin kazaya tahvili için önceden gönderilen belgenin Van vilayeti tarafından değerlendirilmesi istemiştir[28] (Vesika:1). Fakat 1912 yılına kadar Beytüşşebap nahiye olarak idare edilmiştir.

14 Kanun-ı evvel 1329/27 Aralık 1913'te Van Valisi Tahsin Bey tarafından Dâhiliye Nezareti Celilesine yazılan belgede Beytüşşebap ve Şırnak'ın kazaya tahvil edilmesinin uygun olduğu bildirilmekteydi[29] (Vesika: 2). Bu tarihten bir hafta sonra 21 Kanun-ı evvel 1329/3 Ocak 1914 tarihinde İdare-i Umûmiye-i Dâhiliye'den Devâir-i Merkeziye'ye ve Van Vilayeti'ne yazılan tezkire ve telgraf sûretinde "Van Vilayetinde Çölemerik kazasına merbût olan Beytüşşebap nahiyesinin kazaya tahvili husûsuna meclis-i mahsusa vükela kararıyla bil-istizan 25 Kanun-ı evvel sene (1)329 tarihinde irade-i seniyye-i hazret-i padişahîye şeref-sudûr buyurılmakla beyan-ı malûmat olunur" ifadesiyle Beytüşşebap resmi olarak kazaya tahvil edilmiştir[30] (Vesika: 3).

Aşağıdaki tabloda salnamelere göre Beytüşşebap Kazasının Osmanlı idari taksimatında bağlı olduğu eyalet, sancak ve idari statüsü yer almaktadır. (Tablo:1)

Tablo:1 Osmanlı Devlet Salnameleri, Erzurum Vilayet Salnameleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllıklarına göre Beytüşşebap kazasının idari taksimatı

Salnâme	Bağlı Olduğu Eyalet	Bağlı Olduğu Sancak	İdari Statüsü
1271/1855 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[31]	Van	Hakkâri	Kaza
1272/1856 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[32]	Van	Hakkâri	Kaza
1273/1857 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[33]	Van	Hakkâri	Kaza
1274/1858 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[34]	Van	Hakkâri	Kaza
1276/1860 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[35]	Van	Hakkâri	Kaza
1277/1861 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[36]	Van	Hakkâri	Kaza
1278/1861 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[37]	Van	Hakkâri	Kaza
1279/1862 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[38]	Van	Hakkâri	Kaza
1280/1863 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[39]	Van	Hakkâri	Kaza

1281/1864 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[40]	Van	Hakkâri	Kaza
1282/1865 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[41]	Van	Hakkâri	Kaza
1283/1866 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[42]	Erzurum	Van-Hakkâri	Kaza
1284/1867 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[43]	Erzurum	Van-Hakkâri	Kaza
1285/1868 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[44]	Erzurum	Van-Hakkâri	Nahiye
1287/1870 Erzurum Vilayet Salnâmesi[45]	Erzurum	Hakkâri	Nahiye
1288/1871 Erzurum Vilayet Salnâmesi[46]	Erzurum	Hakkâri	Nahiye
1290/1873 Erzurum Vilayet Salnâmesi[47]	Erzurum	Hakkâri	Nahiye
1291/1874 Erzurum Vilayet Salnâmesi[48]	Erzurum	Hakkâri	Nahiye
1293/1876 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[49]	…	Van-Hakkâri	Nahiye
1294/1877 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[50]	Erzurum	Van Valiliği	Kaza
1295/1878 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[51]	…	Van Vilayeti	Kaza
1296/1879 Erzurum Vilayet Salnâmesi[52]	Erzurum	Van Vilayeti	Kaza
1297/1880 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[53]	…	Van Vilayeti	Kaza
1299/1882 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[54]	…	Hakkâri	Kaza
1300/1883 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[55]	…	Hakkâri	Kaza
1305/1888 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[56]	…	Hakkâri	Kaza
1306/1889 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[57]	…	Hakkâri	Kaza
1307/1890 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[58]	Van	Hakkâri	Kaza
1308/1891 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[59]	Van	Hakkâri	Kaza
1309/1892 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[60]	Van	Hakkâri	Kaza
1310/1892 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[61]	Van	Hakkâri	Kaza
1311/1893 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[62]	Van	Hakkâri	Kaza
1312/1894 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[63]	Van	Hakkâri	Kaza
1313/1895 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[64]	Van	Hakkâri	Kaza
1314/1896 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[65]	Van	Hakkâri	Kaza
1315/1897 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[66]	Van	Hakkâri	Kaza
1316/1898 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[67]	Van	Hakkâri	Kaza
1317/1899 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[68]	Van	Hakkâri	Kaza
1318/1900 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[69]	Van	Hakkâri	Kaza
1319/1901 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[70]	Van	Hakkâri	Kaza
1320/1902 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[71]	Van	Hakkâri	Kaza
1321/1903 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[72]	Van	Hakkâri	Nahiye
1322/1904 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[73]	Van	Hakkâri	Nahiye
1323/1905 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[74]	Van	Hakkâri	Nahiye
1324/1906 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[75]	Van	Hakkâri	Nahiye
1325/1907 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[76]	Van	Hakkâri	Nahiye

1326/1908 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[77]	Van	Hakkâri	Nahiye
1326/1910 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[78]	Van	Hakkâri	Nahiye
1327/1911 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[79]	Van	Hakkâri	Nahiye
1328/1912 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[80]	Van	Hakkâri	Nahiye
1333/1918 Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye[81]	Van	Hakkâri	Kaza
1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi[82]	…	Hakkâri	Kaza
1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi[83]	…	Hakkâri	Kaza
1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi[84]	…	Hakkâri	Kaza
1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı[85]	…	Hakkâri	Kaza

1.3.1. Beytüşşebap Kazası Kaymakamları

Tablo:2 Resmi Belgelere GöreBeytüşşebap Kazası'nın kaymakamları

Kaymakam	Tarih
Hasan Hüsnü Efendi	1304/1887[86]
Hamdi Efendi	1306/1889[87]
Rağıb Beg	1307/1890[88]
Mehmed Şevki Efendi	1308/1891[89]
Mehmed Şevki Efendi	1309/1892[90]
Hüsnü Efendi	1310/1892[91]
Mehmed Hurşid Efendi	1311/1893[92]
Mehmed Hurşid Efendi	1312/1894[93]
Mehmed Rüştü Efendi	1313/1895[94]
Ahmed Tevfik Efendi	1314/1896[95]
Mehmed Suûd Beg	1315/1897[96]
Mehmed Hurşid Beg	1316/1898[97]
Mehmed Hurşid Beg	1318-1900[98]
Mehmet Rüştü Efendi	1327/1909[99]
Yusuf Ziya Bey	1332/1914[100]
Ziya Bey	1333/1915[101]
Tevfik Bey	1337/1919[102]
Tevfik Bey	1338/1920[103]
Mehmed Yahya Beg	1925-1926[104]
Yahya Beg	1926-1927[105]
Şükrü Beg	1927-1928[106]
İ. Ferit	1928-1929[107]

1.3.2. Beytüşşebap Kazasına Bağlı Köy ve Nahiyeler

Salnamelere göre Beytüşşebap kazasına bağlı olan köy ve nahiye sayılarının yıllara göre değişmekte olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki: 1306/1889 7 nahiye 46 köy[108], 1307/1890 7 nahiye 46 köy[109], 1308/1891 7 nahiye 46 köy[110], 1309 /1892 7 nahiye 46 köy[111], 1310/1893 7 nahiye 46 köy[112], 1311/1894 7 nahiye 46 köy[113], 1312/1895 7 nahiye 46[114], köy 1313/1896 5 nahiye 31 köy[115], 1314/1897 5 nahiye 31 köy[116], 1315/1898 5 nahiye 31 köy'dür[117].

1316/1899 tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Beytüşşebap kazasına bağlı 5 nahiye ve 31 köy[118] belirtilmişken 1899 tahririne göre kazaya bağlı köy ve nahiyelerin daha fazla olduğunu görmekteyiz[119]. (bkz Tablo: 3) Diğer salnamelere baktığımızda ise; 1317/1899 31 köy[120], 1318/1900 31 köy[121], 1319/1901 31 köy[122], 1320/1902 31 köy[123], 1321/1903 1 nahiye 44 köy[124], 1323/1905'te 1 nahiye 44 köy[125] ve 1928-1929 1 nahiye 86 köy'dür[126].

Tablo: 3. 1899 tahririne göre Beytüşşebap Kazası'na bağlı köylerin isimleri ve nüfusları

Mülahazat	1899 Tahririne Göre			Köylerin İsimleri	Sıra Numrosu
	Nesturi	Kürd	Mecmu'		
1: 21 Gavden (Gevdan) Aşireti Köyleridir.		10	10	Kaçet	1
		15	15	Ğuvik	2
		17	17	İpsoran	3
		21	21	Teymür	4
		32	32	Bezal	5
		35	35	Germav	6
		26	26	Letkâr	7
	50		50	Kaznağ	8
		75	75	İşne	9
		30	30	Beytüşşebap	10
		38	38	Bernedanîk	11
		12	12	San	12
		18	18	Haçana	13
		15	15	Ervan	14
		43	43	Mezri	15
		24	24	Kaletan	16
		16	16	Kedr	17
		9	9	Balek	18
		27	27	Şahalivan	19
		90	90	Dêrakiti	20
		37	37	Kaşuri	21
		20	20	Değu	22
	38		38	Davitel	23
		15	15	Ğaziyan	24
	50		50	Tire	25
	128		128	Edreddivan Sefla	26
	24		24	Kanikan	27
	19		19	Bedo Sefla	28
	47		47	Eteşki	29
	19		19	Kuman	30
	10		10	Dêr	31
	26		26	Hinonin	32
	25		25	Hiyas	33
	23		23	Beş Mayani	34
	25		25	Gât	35
	56		56	Düre	36
37: 50 Bervari (Pervari) Aşireti Köyleridir		25	25	Dêrgül	37
		14	14	Âmeriye	38
		105	105	Bedrê ûlya	39
		46	46	Tirovanniş	40
		21	21	Ura	41
		28	28	Caleki	42
		18	18	Dastan	43
		20	20	Oreman	44
		22	22	Rêdin	45
		10	10	Gelê Ruman	46
		240	240	Bamarnê	47
		40	40	Urdivanê ûlya	48
		8	8	Şêrni	49
		45	45	Zêva	50
51: 65 Sêlaki Aşireti Köyleridir		30	30	Seîdinyan	51
		35	35	Dandezkân	52
		17	17	Bazyan	53
		11	11	Ru'ya	54
		13	13	Dırêsa	55
		16	16	Ğiranu	56
		15	15	Zêruv	57
		28	28	Meyri	58

		75	75	Milyan	59
		6	6	Kani Rezik	60
		10	10	Serğali	61
		92	92	Değa	62
		17	17	Mazerku	63
		14	14	Camikan	64
		4	4	Bêra	65
66: 72 Çal Aşireti Köyleridir.		50	50	Nihyal	66
		26	26	Beyater	67
	15		15	Bîyan	68
	30		30	Bilatu	69
		28	28	Makur	70
		47	47	Estazin	71
		60	60	Sihkatu	72
	590	**1830**	**2420**	**Cemâ'n**	

1.4. Beytüşşebap Kazasında Sosyal Hayat

1.4.1. Aşiretler

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Vesikaları, Salnameler ve diğer araştırma ve inceleme kaynaklarında yaptığımız araştırmalar neticesinde Beytüşşebap kazasının sosyal hayatında önemli bir yer teşkil eden aşiretlerin isimlerini şöyle zikredebiliriz: Gavden (Gevdan) Aşireti, Bervari (Pervari) Aşireti, Sêlaki Aşireti, Çal Aşireti, Mamhuran Aşireti ve Haveşsan aşiretleridir. 1899 tahririne göre Gevdan aşiretine bağlı 21 köy, Pervari aşiretine bağlı 13 köy, Sêlaki Aşiretine bağlı 6 köy ve Çal Aşiretine bağlı 6 köy ismi zikredilmektedir[127].

Yörede 1908 yılında bulunmuş ve aşiretler üzerinde geniş bir araştırma yapan ve aynı zamanda aşiretlerin yoğunlukta oldukları yerlerin haritasını çizen Mark Sykes, "The Kurdish Tribes Of The Otoman Empire" adlı makalesinde Beytüşşebap kazası dâhilinde ikamet etmekte olan aşiretleri de incelemiştir. Sykes, Mamhuran (Mamkhor) aşiretinin 400 aileden meydana geldiğini ve bu aşiretin savaşçı bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Sykes'in incelediği başka bir aşiret de Gevdan (gavdan) aşiretidir. Gavdan aşiretinin göçebe ve 300 aileden meydana geldiğini, bahar aylarında Zaho yakınlarına göç ettiklerini ve iyi cins atlara sahip olduklarını ifade etmiştir[128].

Doktor Fric, Kürdler (Tarihi ve İctimai Tedkikad), adlı eserinde Beytüşşebap aşiretlerinin 1000 haneden müteşekkil olduğunu belirtmiştir[129].

1.4.2. Demografik yapı

Beytüşşebap kazasının nüfus yapısına baktığımızda kazada Kürt nüfusun ağırlıkta olduğunu bunun yanında Nesturi, Ermeni ve diğer gayr-i Müslim unsurlarında kaza dâhilinde ikamet ettiklerini görmekteyiz. 1310/1894 Van Vilayet Salnamesine göre kazada 16963 erkek, 11565 kadın olmak üzere 28527 Müslüman ile 5.585 erkek, 3552 kadın olmak üzere 9137 gayr-i Müslim nüfus yaşamaktaydı. Kazanın toplam nüfusu

37665 kişidir[130]. 1899 tahririne göre kaza ve kazaya bağlı köy ve nahiyelerde 1830 Kürt ile 590 Nesturi olmak üzere toplam 2420 kişinin yaşadığını görmekteyiz[131]. Ayrıca kazada Ermenilere ait 80 hanenin olduğunu ve bu hanelerde 810 Ermeni'nin de ikamet ettiğini görmekteyiz[132].

Tablo: 4 Salnamelerde Beytüşşebap kazasına ait erkek, kadın ve toplam nüfus sayıları:

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1926-1927	8102	8324	16426[133]
1927-1928	7069	5814	12883[134]
1928-1929	7059	5824	12883[135]

SONUÇ

Beytüşşebap ve çevresi tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yer aldığı coğrafi koşulların zorluğu nedeniyle çevresine göre ulaşılması güç olmuşsa da çeşitli devletlerin ve hanedanların idaresinde kalmıştır. 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra çevresi ile beraber Osmanlı idaresine giren Beytüşşebap, idari teşkilatlanmaya gidilerek kazaya tahvil edilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Beytüşşebap kazasının idari statüsünün sürekli değişmekte olduğunu gördük. Bu değişim bazen kazadan nahiyeye bazen de nahiyeden kazaya olmaktadır. Bu değişimin temel sebebi ise kazanın yer aldığı coğrafi koşullar sonucu Osmanlı merkezi idaresinin tam olarak tesis edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Beytüşşebap ve çevresindeki sosyal hayata baktığımızda kazada aşiretlerin sosyal hayatta önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. Bu aşiretlerin en büyükleri Gavden (Gevdan) Aşireti, Bervari (Pervari) Aşireti, Sêlaki Aşireti, Çal Aşireti, Mamhuran Aşireti ve Haveşsan aşiretleridir. Kazada Kürt nüfusu ağırlıkta olup bunun yanında Ermeni ve Nesturiler de ikamet etmektedir.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları

BOA, DH. MKT. Dosya No:1532, Gömlek No: 35, 05 Zilhicce 1305/13 Ağustos 1888.

BOA, DH. MKT. Dosya No:702, Gömlek No: 11, 06 Şaban 1321/28 Ekim 1903.

BOA, DH. MKT. Dosya No:72767, Gömlek No: 41, 22 Şaban 1327/8 Eylül 1909.

BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 93, Gömlek No: 48, 24 Recep 1333/8 Haziran 1915.

BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 86, Gömlek No: 73, 15 Şaban 1332/9 Temmuz 1914

BOA. DH. MKT. Dosya No: 1427, Gömlek No: 43, 5 Şevval 1304/27 Haziran 1887.

BOA. DH. MKT. Dosya No: 2153, Gömlek No: 47, 12 Şaban 1316/26 Aralık 1898.

BOA. DH. MKT. Dosya No: 2774, Gömlek No: 6, 01 Rebiül-evvel 1327/23 Mart 1909

BOA. BEO. Dosya No: 4304, Gömlek No: 322734, 16 Ramazan 1332/8 Ağustos 1914.

BOA. DH. ŞFR. Dosya No: 53, Gömlek No: 178, 17 Recep 1333/31 Mart 1915.

BOA. BEO. Dosya No: 4592, Gömlek No: 344342, 28 Zilkade 1337/24 Eylül 1919.

BOA. BEO. Dosya No: 4622, Gömlek No: 346637, 29 Cemaziyel-ahir 1338/20 Mart 1920.

B. Salnameler

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye:

1271/1855, 1272/1856, 1273/1857, 1274/1858, 1276/1860, 1277/1861, 1278/1861, 1279/1862, 1280/1863, 1281/1864, 1282/1865, 1283/1866, 1284/1867, 1285/1868, 1293/1876, 1294/1877, 1295/1878, 1299/1882, 1300/1883, 1305/1888, 1306/1889, 1307/1890, 1308/1891, 1309/1892, 1310/1892, 1311/1893, 1312/1894, 1313/1895, 1314/1896, 1315/1897, 1316/1898, 1317/1899, 1318/1900, 1319/1901, 1320/1902, 1321/1903, 1322/1904, 1323/1905, 1324/1906, 1326/1908, 1326/1910, 1327/1911, 1328/1912, 1325/1907, 1333/1918.

Erzurum Vilayet Salnameleri:

1287/1870, 1288/1871, 1290/1873, 1291/1874, 1296/1879, 1297/1880.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri:

1925-1926, 1926-1927, 1927-1928, 1928-1929.

Van Vilayeti Salnamesi:

1310/1894.

C. Araştırma, İnceleme ve Kaynak Eserler:

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve* İctimaî *Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

ALAEDDİNOĞLU, Faruk "Hakkâri'de Nüfus ve Yerleşme", *Hakkâri*, T.C. Hakkâri Valiliği Yayınları Yayın No:6, (Ed.) Mehmet Top, Ankara, 2010.

ALİKILIÇ, Dündar "Hakkâri Tarihi", *Hakkâri*, T.C. Hakkâri Valiliği Yayınları Yayın No:6, (Ed.) Mehmet Top, Ankara, 2010.

ALİ SAİB, *Coğrafya-ı Mufassıl Memalik-i Devlet-i Osmaniye*, Def'a-i Evvel, Matba-i Ebu'l Ziya, Kostantiniye, 1304.

ALPTEKİN, Coşkun "Erbil Atabeyliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8, Kombassan Yayınları, Konya, 1994.

BAYAT, Fazıl "İmaduddin Zengî ve Musul Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

BAYKARA, Tuncer "Kaza", c.25, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

BÜNDARİ, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Tük Tarih Kurumu Yayınları, Maarif Basımevi, (çev.) Kıvameddin Burslan, İstanbul, 1943.

Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, C. II, Meydan Yayınları, İstanbul, 1969.

ÇADIRCI, Musa *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke*, Yönetimi, (Der). Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

DARKOT, Besim, "Hakkâri", *İslam Ansiklopedisi*, C. 5/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987.

DOKTOR FRİC*, Kürdler (Tarihi ve İctimai Tedkikad*), Berlin Şark Akademisi Neşriyatı, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul, 1334/1918.

GÖVSA, İbrahim Alâettin *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, İskit Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Kombassan Yayınları, İstanbul, 1989.

KARAL. Enver Ziya (2007). *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, c.VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

KILIÇ, Dündar Ali *Abbasi Devleti'nden Hakkâri Beyliği'ne İrisân Beyleri*, Tarih Düşünce Kitapları Yayınları, İstanbul, 2006.

KILIÇ, Orhan Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği, XIV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II, Kıs. I, Ankara, 2005.

MAYEWSKY, V. T., *Van ve Bitlis Vilayetleri İstatistikî* Matbaa-i Askeriye, ,(çev). Mehmed Sadık, İstanbul, 1330.

ORTAYLI, İlber "Kadı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZTUNA, Yılmaz *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. 9, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

SEVİM, Ali *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

SEVİM, Ali Sevim ve MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat Ve Kültür),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

SUNGUR, MUTULLAH "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara, 2002.

SYKES, Mark "The Kurdish Tribes Of The Otoman Empire", *The Journal of the Royal Anthropological Instute of Great Britian and Ireland*, Volume: 38, 1908.

ŞEMSETTİN SÂMİ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. II, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996.

TOP, Mehmet "Hakkâri ve Çevresindeki Sanat Eserleri Yüzey Araştırması 1998", *Kültür Bakanlığı 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* C. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1973.

TUNCEL, Metin "Hakkâri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, 1997.

TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, C.II, Kaynak Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1974.

UMAR, Bilge Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ÜNAL, Mehmet Ali "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı 6 (Teşkilat)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Takvim-i Vekayi, (h.3 Muharrem 1258/m.14 Şubat 1842). Def'a 238.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

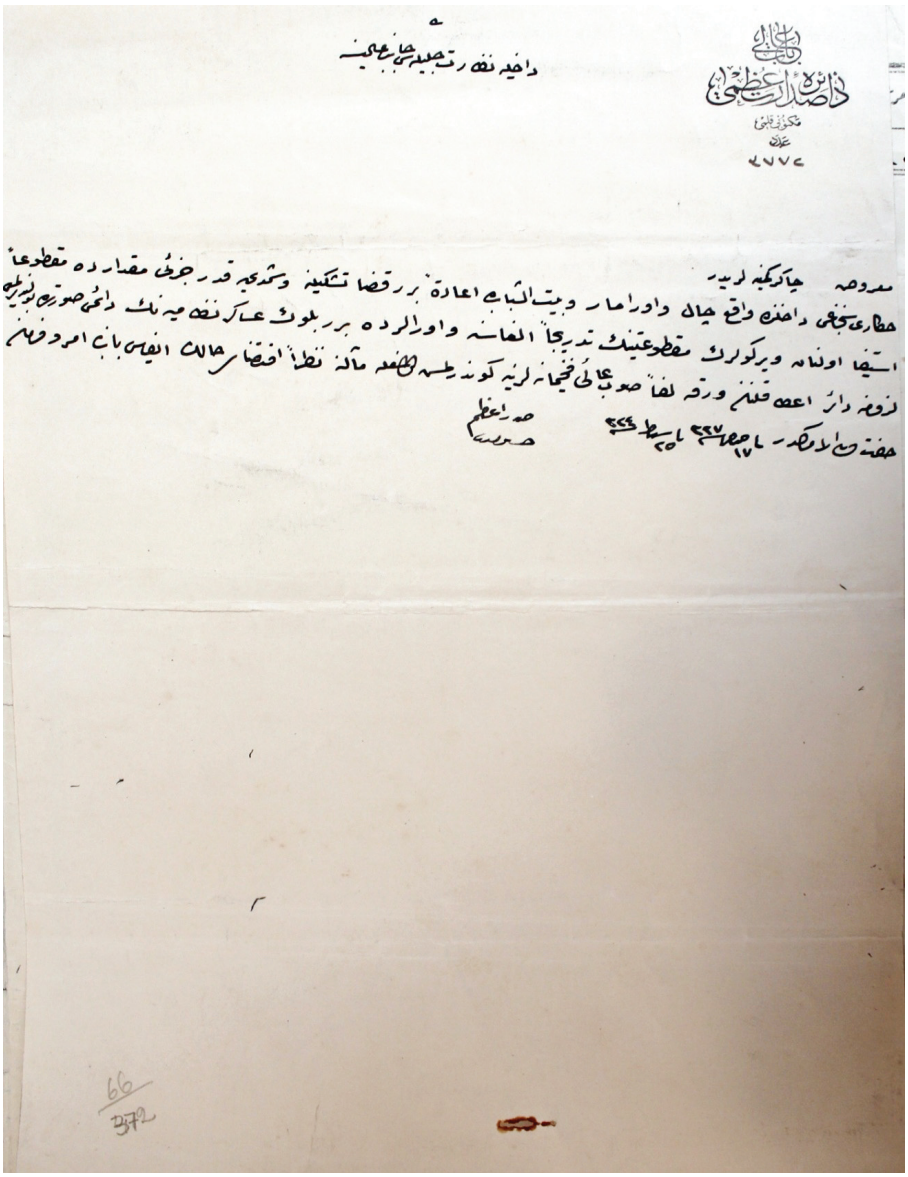

Vesika: 1 BOA, DH. MKT. Dosya No:72767, Gömlek No: 41, 22 Şaban 1327/8 Eylül 1909.

Dâhiliye Nezâreti
Celilesi Cenâbı
Âliyesi'ne Uzmâ

Bâb-ı Âlî Daire-i
Sadâret-i

Mektubî Kalemi

Aded

3772

Mâruz-ı çâker-i kemîneleridir

Hakkari sancağı dahilinde vakî Çal ve Oramar ve Beytüşşebab'ta iadeten birer kaza teşkiline ve şimdiye kadar cüz'i miktarda maktuân istifa olunan virgülerin maktuâtının tedricen ilğasına ve oralarda birer bölük asakir-i nizamiyenin daimi sûrette bulundurılması lüzûmuna dair i'ta kılınan varaka leffen savb-ı âli-i fehimanelerine gönderilmiş olmağla malına nazaren iktizâ-yı halin ifası bâbında emr u fermân hazret-i velliyyü'l emrindir. Fi 17 Safer (1)327 fi 25 Şubat (1)324

Sadrazam
Hüseyin Hilmi

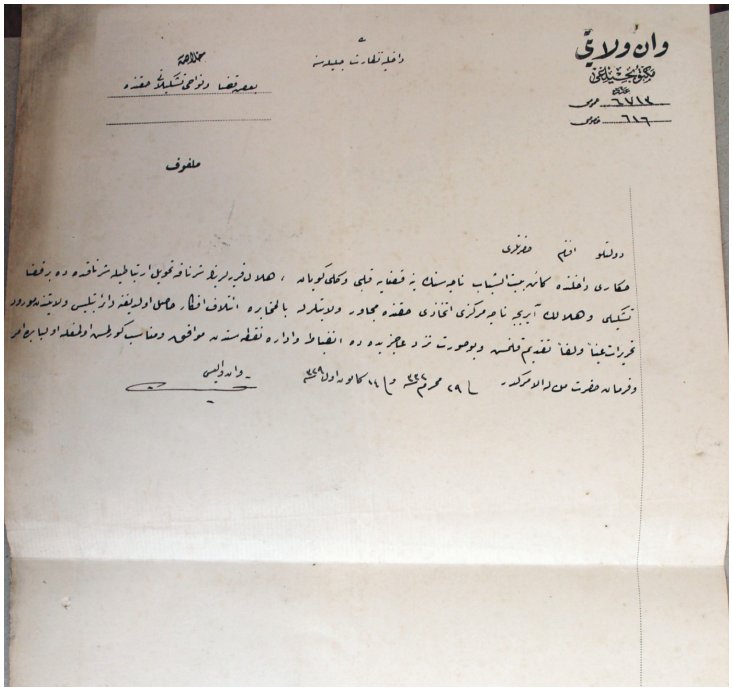

Vesika: 2 BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 93, Gömlek No: 48, 24 Recep 1333/8 Haziran 1915

Hülasa	**Dâhiliye Nezaret-i**	**Van Vilayeti**
Kalemi	**Celilesine**	Mektubi

Bazı Kaza ve Nevahî Teşkilatı hakkında

Aded

Umumi 6713

Hususi 616

Melfûf

Devletlû Efendim Hazretleri

Hakkâri dâhilinde ka'in Beytüşşebap nahiyesinin yine kazaya talebi ve Gel-i Goyan, Hilal karyelerinin Şırnak'a tahvili irtibatıyla Şırnak'ta da bir kaza teşkili ve Hilal'in ayrıca nahiye merkezi ittihazı hakkında mücavir vilayetlerle bil-muhabere itilafı efkâr hâsıl olduğuna dair Bitlis vilayetinden mevrud tahrirat aynen ve leffen takdim kılınmış ve bu sûret nezd-i aciziyyede de inkibad ve idare noktasından muvaffak ve münasib görülmüş olmakla ol-babda emr û ferman hazreti men leh'ül emrindir. Fi 29 Muharrem Sene 332 ve Fi 14 Kanun-i Evvel Sene 329

Van Valisi

Tahsin

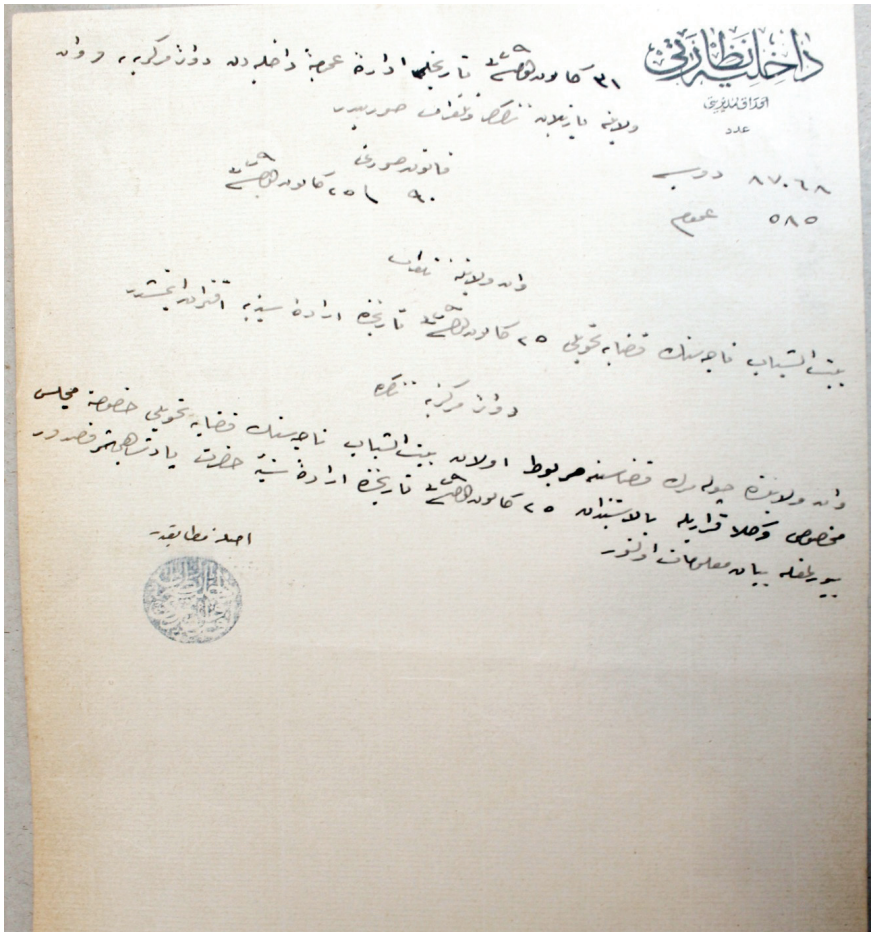

Vesika: 3 BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 86, Gömlek No: 73, 15 Şaban 1332/9 Temmuz 1914.

DÂHİLİYE NEZARETİ

Evrak Müdiriyeti

Âded

87068 Dosya

585 Umûm

21 Kanun-i evvelsene (1)329 tarihli idare-i umûmiye-i dâhiliyeden devâir-i merkeziyeye ve Van vilayetine yazılan tezkire ve telgraf sûretidir.

Kanun Sûreti

Fi 25 Kanun-ı evvel sene (1)1329

Van Vilayetine Telgraf

Beytüşşebap nahiyesinin kazaya tahvili 25 Kanun-ı evvel sene (1)329 tarihinde irade-i seniyyeye iktiran itmiştir.

Devâir-i Merkeziye Tezkire

Van vilayetinde Çölemerik kazasına merbûd olan Beytüşşebap nahiyesinin kazaya tahvili husûsuna meclis-i mahsusa vükela kararıyla bil-istizan 25 Kanun-ı evvel sene (1)329 tarihinde irade-i seniyye-i hazreti padişahiye şeref-sudûr buyurılmakla beyan-ı malûmat olunur.

Aslına mutabıktır

Mühür

Dâhiliye Nezareti

Evrak Müdiriyeti

Tablo: 3. 1899 tahririne göre Beytüşşebap Kazası'na bağlı köylerin isimleri ve nüfusları

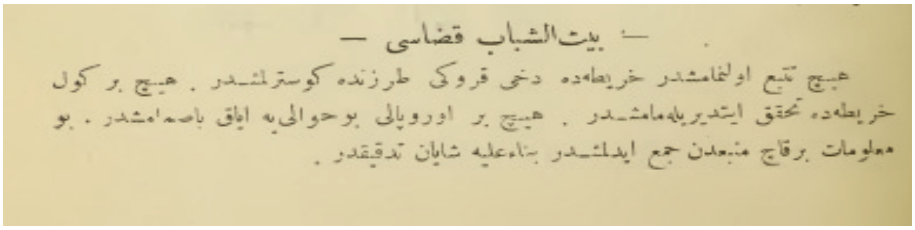
— بیت‌الشباب قضاسی —

هیچ تتبع اولنامشدر خریطه‌ده دخی قروکی طرزنده کوسترلمشدر . هیچ بر کول
خریطه‌ده تحقق ایتدیریلهمامشدر . هیچ بر اوروپالی بوحوالیه ایاق باصمامشدر . بو
معلومات برقاچ منبعدن جمع ایدلمشدر بناءعلیه شایان تدقیقدر .

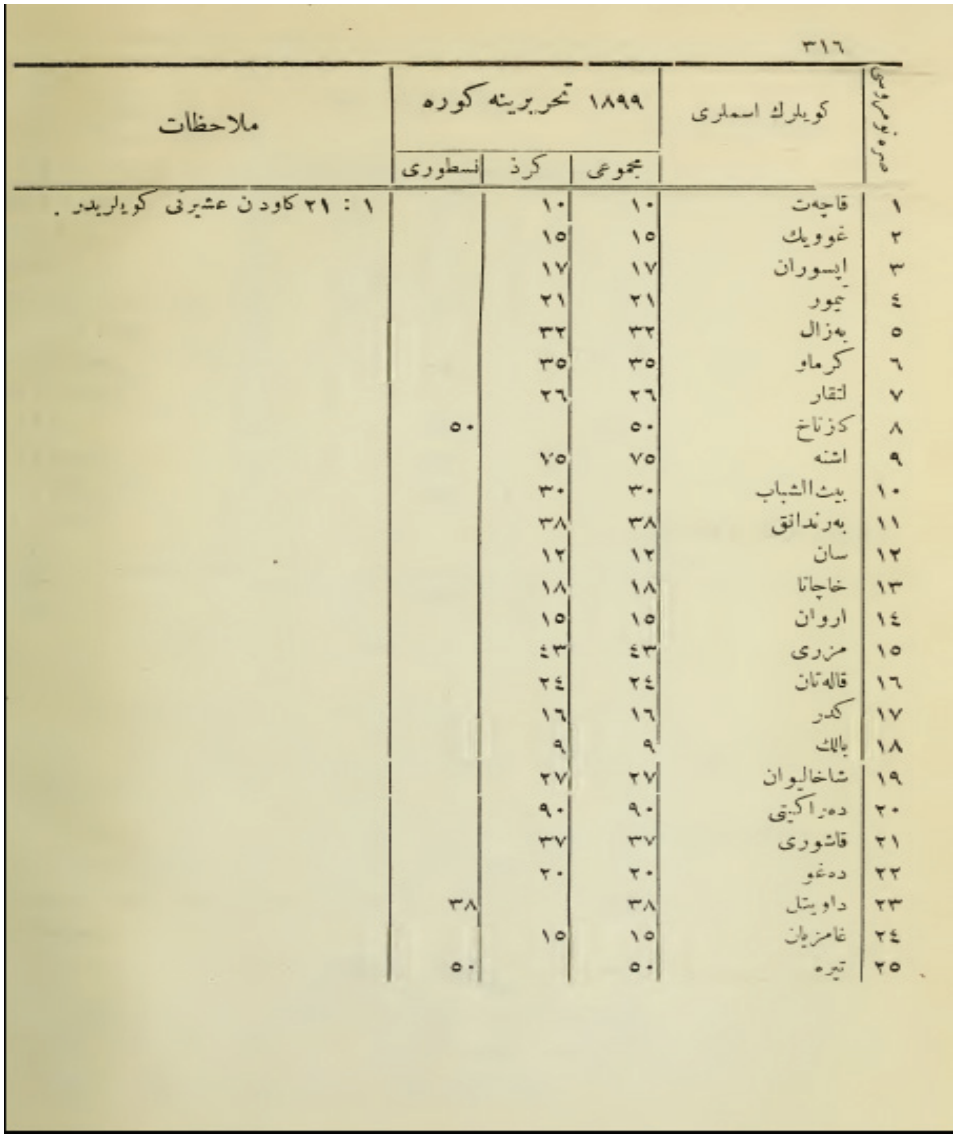

٣١٦

نمره نفوس	کویلرك اسملری	١٨٩٩ تحریرینه کوره		ملاحظات
		مجموعی	کرد	نسطوری
١	قاچهت	١٠	١٠	١ : ٢١ کاودن عشیرتی کویلریدر .
٢	غوویك	١٥	١٥	
٣	ایسوران	١٧	١٧	
٤	جمور	٢١	٢١	
٥	بهزال	٣٢	٣٢	
٦	کرماو	٣٥	٣٥	
٧	لتقار	٢٦	٢٦	
٨	کزناخ	٥٠		٥٠
٩	اشنه	٧٥	٧٥	
١٠	بیت الشباب	٣٠	٣٠	
١١	بهرندانق	٣٨	٣٨	
١٢	سان	١٢	١٢	
١٣	خاچانا	١٨	١٨	
١٤	اروان	١٥	١٥	
١٥	مزری	٤٣	٤٣	
١٦	قالهتان	٢٤	٢٤	
١٧	کدر	١٦	١٦	
١٨	بالك	٩	٩	
١٩	شاخالیوان	٢٧	٢٧	
٢٠	دهراکیتی	٩٠	٩٠	
٢١	قاشوری	٣٧	٣٧	
٢٢	دهغو	٢٠	٢٠	
٢٣	داویتل	٣٨		٣٨
٢٤	غامزیان	١٥	١٥	
٢٥	تیره	٥٠		٥٠

نمره	کویلرك اسملری	١٨٩٩ تحریرینه کوره		ملاحظات
		مجموعی	کرد	اسطوری
٢٦	ادردیوان سفلا	١٢٨		١٢٨
٢٧	قاپیقان	٢٤		٢٤
٢٨	بدو سفلا	١٩		١٩
٢٩	اشکی	٤٧		٤٧
٣٠	قومان	١٩		١٩
٣١	دمر	١٠		١٠
٣٢	هینونن	٢٦		٢٦
٣٣	حیس	٢٠		٢٠
٣٤	بش مایانی	٢٣		٢٣
٣٥	کات	٢٠		٢٠
٣٦	دوره	٥٦		٥٦
٣٧	دهرکل	٢٠	٢٠	
٣٨	عمریه	١٤	١٤	
٣٩	بدر علیا	١٠٥	١٠٥	
٤٠	تروواتیش	٤٦	٤٦	
٤١	اورا	٢١	٢١	
٤٢	جالکه	٢٨	٢٨	
٤٣	داشتان	١٨	١٨	
٤٤	اورمان	٢٠	٢٠	
٤٥	ردین	٢٢	٢٢	
٤٦	کلهرومان	١٠	١٠	
٤٧	بامارنه	٢٤٠	٢٤٠	
٤٨	اوردیوان علیا	٤٠	٤٠	
٤٩	شرنی	٨	٨	
٥٠	زموا	٤٥	٤٥	
٥١	سعدنیان	٣٠	٣٠	
٥٢	داندزقان	٣٤	٣٤	
٥٣	بازیان	١٧	١٧	
٥	رؤیا	١١	١١	

٣٧ : ٥٠ بروارى عشیرتی کویلریدر .

٥١ : ٦٥ سهلاکی عشیرتی کویلریدر .

صره نومروسی	کویلرك اسملری	١٨٩٩ تحریرینه کوره		ملاحظات
		مجموعی	کرد	نسطوری
٥٥	دردسا	١٣	١٣	
٥٦	غرانو	١٦	١٦	
٥٧	زەروو	١٥	١٥	
٥٨	مەیری	٢٨	٢٨	
٥٩	ملیان	٧٥	٧٥	
٦٠	قانی رزق	٦	٦	
٦١	سرغالی	١٠	١٠	
٦٢	دەغا	٩٢	٩٢	
٦٣	مازرقو	١٧	١٧	٦٦ : ٧٢ جال عشیرتی کویلریدر .
٦٤	جامقان	١٤	١٤	
٦٥	بەرا	٤	٤	
٦٦	خیال	٥٠	٥٠	
٦٧	بیاتەر	٢٦	٢٦	
٦٨	بیان	١٥		١٥
٦٩	بلاتو	٣٠		٣٠
٧٠	ماقور	٢٨	٢٨	
٧١	اشتازین	٤٧	٤٧	
٧٢	سیحقاتو	٦٠	٦٠	
	جمعاً	٢٤٢٥	١٨٣٠	٥٩٥

یوزده (٧٦) کرد (٢٤) نسطوری

جوق زماندنبرو بیت‌الشباب قضادر . فقط قائمقام هنوز بوحوالیه آیاق باصمامشدر .
بوراده‌کی عشیرتلردن ماعدا ماحوران حاوشان عشیرتلریده بوحوالیده ایشیدیلور . بقیه‌سی
بوحوالیده عشیرتلر حمیدیه آلایلری تشکیلاتنه داخل اولمامشلردر .

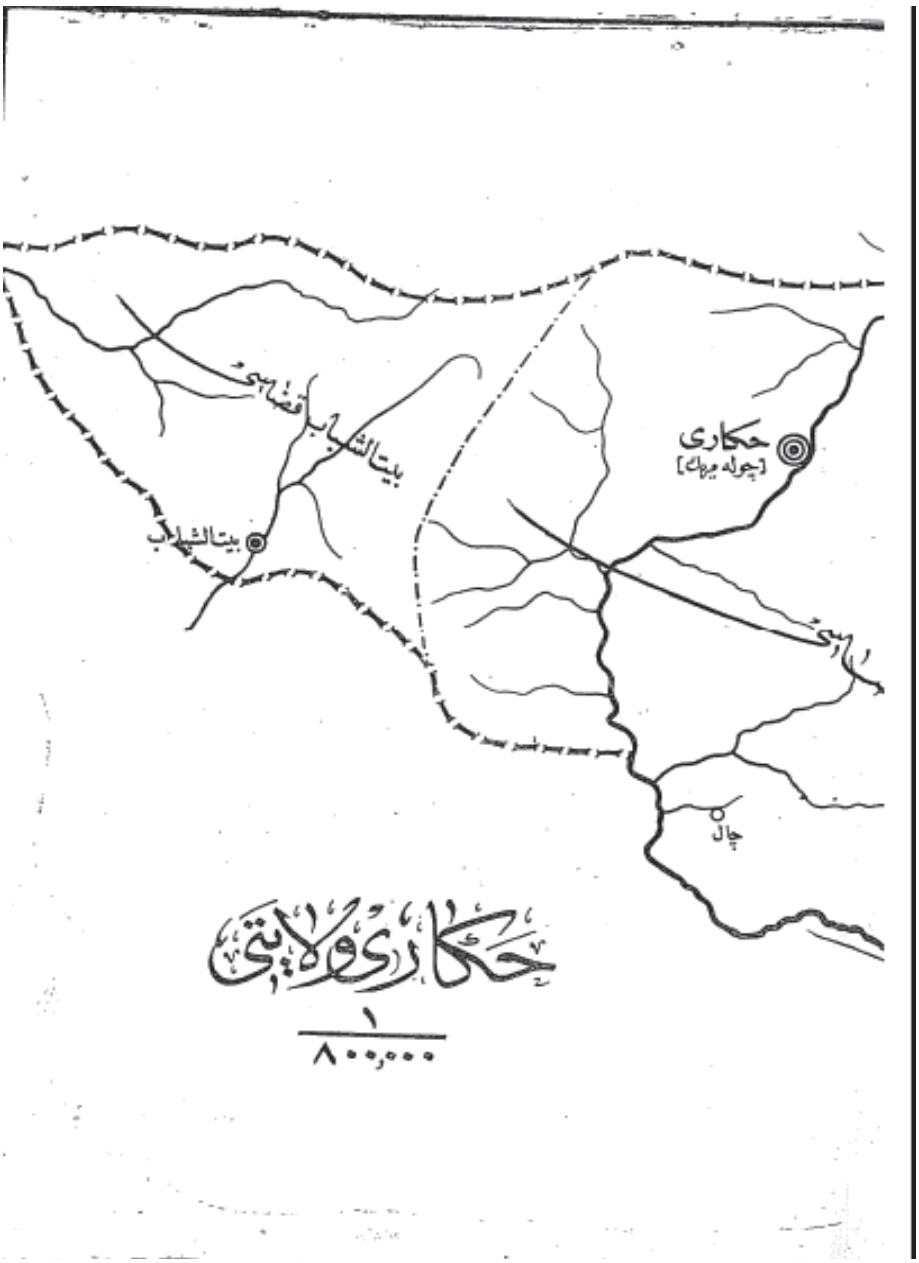

Harita: 1. Hakkâri Vilayetine bağlı Beytüşşebap Kazası (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1925-1926, s. 612.)

(DİPNOTLAR)

1 Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 164.

2 Şemsettin Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. II, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, s.1425.; Ali Saib, *Coğrafya-ı Mufassıl Memalik-i Devlet-i Osmaniye*, Def'a-i Evvel, Matba-i Ebu'l Ziya, Kostantiniye, 1304, s. 392.; İbrahim Alâettin Gövsa, *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, İskit Yayınları, İstanbul, s.264.; *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. II, Meydan Yayınları, İstanbul, 1969, s.345-346.; *Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, Kaynak Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1974, s. 705.

3 Mehmet Top, "Hakkari ve Çevresindeki Sanat Eserleri Yüzey Araştırması 1998", *Kültür Bakanlığı 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* C. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 199, s.1.

4 Faruk Alaeddinoğlu, "Hakkâri'de Nüfus ve Yerleşme", *Hakkâri*, T.C. Hakkâri Valiliği Yayınları Yayın No:6, (Ed.) Mehmet Top, Ankara, 2010, s. 81.

5 Besim Darkot, "Hakkâri", *İslam Ansiklopedisi*, C. 5/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, s. 98-99.

6 Bündari, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Tük Tarih Kurumu Yayınları, Maarif Basımevi, (çev.) Kıvameddin Burslan, İstanbul, 1943, s. 45.

7 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 45.; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat Ve Kültür),*Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 32.

8 Fazıl Bayat, "İmaduddin Zengî ve Musul Atabeyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1318.; Coşkun Alptekin, "Erbil Atabeyliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8, Kombassan Yayınları, Konya, 1994, s.68.

9 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1973, s. 202.

10 Dündar Ali Kılıç, *Abbasi Devleti'nden Hakkari Beyliği'ne İrisân Beyleri*, Tarih Düşünce Kitapları Yayınları, İstanbul, 2006, s. 47.

11 Metin Tuncel, "Hakkâri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 206.

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.197.

13 Dündar Alikılıç, "Hakkâri Tarihi", *Hakkâri*, T.C. Hakkâri Valiliği Yayınları Yayın No:6, (Ed.) Mehmet Top, Ankara, 2010, s. 66.

14 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.503.

15 Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Kombassan Yayınları, İstanbul, 1989, s.366.

16 Mustafa Akdağ. (2010). *Türkiye'nin İktisadî ve* İctimaî *Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.425.

17 Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. 9, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s.144.: Tuncer Baykara, "Kaza", c.25, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.119.

18 İlber Ortaylı, "Kadı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69.

19 Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı 6 (Teşkilat)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.119.

20 Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara, 2002, s.1358.

21 Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke*, Yönetimi, (Der). Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 231.

22 *Takvim-i Vekayi*, (h.3 Muharrem 1258/m.14 Şubat 1842). Def'a 238.; Çadırcı, *a.g.e.*, s.235.

23 Enver Ziya Karal. (2007). *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, c.VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.309-310.

24 Orhan Kılıç, Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkari Hükümeti Örneği, XIV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II, Kıs. I, Ankara, ٢٠٠٥, s. ٧١٠.

25 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1271/1855, s. 90.
26 BOA, DH. MKT. Dosya No:1532, Gömlek No: 35, 05 Zilhicce 1305/13 Ağustos 1888.
27 BOA, DH. MKT. Dosya No:702, Gömlek No: 11, 06 Şaban 1321/28 Ekim 1903.
28 BOA, DH. MKT. Dosya No:72767, Gömlek No: 41, 22 Şaban 1327/8 Eylül 1909.
29 BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 93, Gömlek No: 48, 24 Recep 1333/8 Haziran 1915.
30 BOA. DH. İ. UM. EK. Dosya No: 86, Gömlek No: 73, 15 Şaban 1332/9 Temmuz 1914.
31 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1271/1855, s. 90.
32 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1272/1856, s. 98.
33 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1273/1857, s. 106.
34 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1274/1858, s. 112.
35 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1276/1860, s. 142.
36 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1277/1861, s. 147.
37 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1278/1861, s. 148.
38 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1279/1862, s. 155.
39 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1280/1863, s. 155.
40 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1281/1864, s. 183.
41 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1282/1865, s. 171.
42 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1283/1866, s. 170.
43 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1284/1867, s. 181.
44 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1285/1868, s. 186.
45 Erzurum Vilayet Salnâmesi , Erzurum Vilayeti Matbaası , Erzurum, 1287/1870, s. 61.
46 Erzurum Vilayet Salnâmesi , Erzurum Vilayeti Matbaası , Erzurum, 1288/1871, s. 61.
47 Erzurum Vilayet Salnâmesi , Erzurum Vilayeti Matbaası , Erzurum, 1290/1873, s. 69.
48 Erzurum Vilayet Salnâmesi , Erzurum Vilayeti Matbaası , Erzurum, 1291/1874, s. 69.
49 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1293/1876, s. 250.
50 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1294/1877, s. 472.
51 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1295/1878, s. 384.
52 Erzurum Vilayet Salnâmesi , Erzurum Vilayeti Matbaası , Erzurum, 1296/1879, s. 177.
53 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1297/1880, s. 237.
54 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Mahmud Bey Matbaası, Babı-Ali, 1299/1882, s. 136.
55 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ebu Ziya, Kostantiniyye, 1300/1883, s. 315.
56 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1305/1888, s. 51.
57 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1306/1889, s. 488.
58 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1307/1890, s. 687.
59 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1308/1891, s. 674.
60 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1309/1892, s. 705.
61 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1310/1892, s. 705.
62 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1311/1893, s. 740.
63 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1312/1894, s. 759.
64 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1313/1895, s. 793.
65 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1314/1896, s. 803.
66 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Alem Matbbası, Dersaadet, 1315/1897, s. 497.
67 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Alem Matbbası, Dersaadet, 1316/1898, s. 595.

68 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1317/1899, s. 567.
69 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1318/1900, s. 609.
70 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Tahir Bey Matbaası, Dersaadet, 1319/1901, s. 661.
71 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, Dersaadet, 1320/1902, s. 681.
72 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1321/1903, s. 730.
73 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1322/1904, s. 744.
74 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1323/1905, s. 816.
75 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1324/1906, s. 880.
76 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1325/1907, s. 876.
77 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet, 1326/1908, s. 877.
78 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik Matbaası, Dersaadet,1326/1910, s. 760.
79 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik Matbaası, Dersaadet,1327/1911, s. 801.
80 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik Matbaası, Dersaadet,1328/1912, s. 814.
81 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Hilal Matbaası, Dersaadet, 1333/1918, s. 710.
82 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1925-1926, s. 612.
83 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Matbuat-ı Müdiriyet-i Umumiye, İstanbul, 1926-1927, s. 841.
84 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Matbuat-ı Müdiriyet-i Umumiye, İstanbul,1927-1928, s. 863.
85 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1928-1929, s. 482.
86 BOA. DH. MKT. Dosya No: 1427, Gömlek No: 43, 5 Şevval 1304/27 Haziran 1887.
87 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 483.
88 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 687.
89 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 670.
90 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 697.
91 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 705.
92 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 740.
93 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 759.
94 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 793.
95 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 803.
96 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 497.
97 BOA. DH. MKT. Dosya No: 2153, Gömlek No: 47, 12 Şaban 1316/26 Aralık 1898.
98 Salnâme-i *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 609.
99 BOA. DH. MKT. Dosya No: 2774, Gömlek No: 6, 01 Rebiül-evvel 1327/23 Mart 1909..
100 BOA. BEO. Dosya No: 4304, Gömlek No: 322734, 16 Ramazan 1332/8 Ağustos 1914.
101 BOA. DH. ŞFR. Dosya No: 53, Gömlek No: 178, 17 Recep 1333/31 Mart 1915.
102 BOA. BEO. Dosya No: 4592, Gömlek No: 344342, 28 Zilkade 1337/24 Eylül 1919.
103 BOA. BEO. Dosya No: 4622, Gömlek No: 346637, 29 Cemaziyel-ahir 1338/20 Mart 1920.
104 Türkiye C*umhuriyeti Devlet Salnâmesi*, s. 612
105 Türkiye Cu*mhuriyeti Devlet Salnâmesi*, s. 841.
106 Türkiye Cu*mhuriyeti Devlet Salnâmesi*, s. 863.
107 Türkiye Cu*mhuriyeti Devlet Yıllığı*, s. 482.
108 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 483.
109 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 687.
110 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 670.

111 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 697.

112 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 705.

113 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 740.

114 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 759.

115 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 793.

116 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 803.

117 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 497.

118 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 595.

119 Bu tablo Van ve Bitlis Vilayetlerinde 5 yıl aşkın bir süre ile görev yapan Rus Dışişleri Bakanlığı görevlisi General Mayewski'nin eserinden alınmıştır. Mayewski, *Van ve Bitlis Vilayetleri İstatistikî* adlı eserinde bölgede geçirdiği süre boyunca gezip gördüklerini ve gözlemlerini analiz edip rapor haline getirerek Rus Genelkurmayına sunmuştur. Daha sonra eser, Rusçadan Osmanlı Türkçesine karargâh-ı umumi istihbarat şubesinde görevli Süvari Binbaşı Mehmet Sadık Bey tarafından çevrilerek, rumi 1330/ miladi 1914 yılında İstanbul'da Matbaa-i Askeriyede basılmıştır. Bkz. V. T. Mayewsky, , *Van ve Bitlis Vilayetleri İstatistikî* Matbaa-i Askeriye, ,(çev). Mehmed Sadık, İstanbul, 1330, s. 315-318.

120 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 567.

121 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 609.

122 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 661.

123 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 681

124 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 730

125 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s. 816.

126 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı*, s. 482.

127 V. T. Mayewsky, a.g.e., s. 315-318.

128 Mark Sykes, "The Kurdish Tribes Of The Otoman Empire", *The Journal of the Royal Anthropological Instute of Great Britian and Ireland*, Volume :38, 1908, pp. 462.

129 Doktor Fric*, Kürdler (Tarihi ve İctimai Tedkikad*), Berlin Şark Akademisi Neşriyatı, Matbaa-i Orhaniye, 1334/1918, İstanbul, s. 28.

130 *Van Vilayeti Salnamesi*, Birinci Defâ, Matbaa-i Vilayet, 1310/1894, s.204.

131 V. T. Mayewsky, a.g.e., s. 315-318.

132 V. T. Mayewsky, a.g.e., s. 211.

133 Türkiye C*umhuriyeti Devlet Salnamesi*, s. 841

134 Türkiye Cu*mhuriyeti Devlet Salnamesi*, s. 862.

135 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü, s. 481.

GÜNÜMÜZ BEYTÜŞŞEBAP KELDANİLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL YAŞANTISI

Kasım ERTAŞ*

Özet

Keldaniler, yüzyıllar boyunca Müslümanlarla bir arada yaşamışlardır. Müslümanlar ile sosyo-kültürel ilişkileri çok eskiye dayanmakla beraber Türkiye'de Keldaniler hakkında yapılan akademik çalışma sayısı oldukça yetersizdir. Hatta Türkiye'de Keldanilerin kimliği hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olan akademisyen sayısı bile oldukça azdır. Keldaniler, Osmanlı Devleti zamanında, günümüzde Güneydoğu Anadolu olarak isimlendirilen bölgede çok sayıda yerleşim biriminde yaşamaktaydılar. Ancak günümüzde söz konusu bölgede Keldanilere ait sadece 9 köy bulunmaktadır. Bu köylerden 8 tanesi Şırnak ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Bunlardan 3 tanesi Beytüşşebap ilçesine bağlı olan Geznex, Hozi ve Mehri köyleridir. Bu çalışmada, söz konusu köylerin tarihçesi, buradaki Keldanilerin günümüzdeki sosyo-kültürel yaşantıları, dini yapıları ve Müslümanlarla ilişkileri ele alınmıştır.

GİRİŞ

Günümüzde, Güney Doğu Anadolu olarak isimlendirilen bölgede, Osmanlı Devleti zamanında Müslümanlar dışında; Ortodoks Ermeni, Katolik Ermeni, Süryani Kadim, Katolik Süryani, Nesturi, Keldani, Ortodoks Rum, Katolik Rum, Protestan, Yahudi ve Yezidi gibi çok sayıda dini grup/cemaat yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'da yayıldığı geniş coğrafyaya kıyasen oldukça küçük bir paya sahip olan söz konusu bölgenin, dine bağlı zümreler itibarıyla ele alındığında, oldukça renkli bir coğrafya olduğu görülmektedir.[1] Söz konusu bölgenin inanç gruplarından birisi de Keldanilerdir. Ancak Keldaniler, Anadolu coğrafyasının kadim milletlerinden birisi olmalarına ve Müslümanlar ile sosyo-kültürel ilişkileri uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen Türkiye'de Keldaniler hakkında yapılmış olan akademik çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Türkiye toplumunun Keldaniler hakkındaki malumatının oldukça sınırlı olduğunu ifade edebiliriz. Toplum, Keldani, Nesturi veya Süryani gibi grupların tamamını 'Hıristiyan/Fılle' olarak nitelemektedir. Hatta akademisyenlerin bile önemli bir kısmının söz konusu gruplar hakkında ciddi bir bilgiye sahip olmadığı ifade edilebilir.

Keldanilerin kimlikleri hakkında bir açıklama yapmadan önce, konunun daha iyi

* Yrd. Doç. Dr , Şırnak Üniversitesi, kasimertas@hotmail.com

1 Bkz. Kasım Ertaş, "Sosyo-Kültürel Açıdan 19. Yüzyılda Diyarbakır Ermenileri, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2014), s. 26.

anlaşılabilmesi için bu kavram ile ilişkili 'Süryani' ve 'Nesturi' kavramlarının açıklanması gerekir. Süryani kavramı, Hıristiyanlığın Mezopotamya'da yayıldığı dönemde bölgede birbirlerine komşu olan, birbirlerine yakın bir dil konuşan ve Süryani Kilisesi etrafında birleşen Hıristiyan topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır.[2] Dolayısıyla ister Keldani olsun ister Asuri olsun Hıristiyanlığı benimseyen bu ilk topluluk içinde yer alan bu etnik gruplar Süryani olarak anılmıştır. Nesturiler ise, Süryaniler ile aynı etnik kökene sahip olan bir gruptur. Ancak 5. yüzyılda İstanbul Patriği Nestorious (ö.451) doktrin farklılığından dolayı Süryani Kilisesi'nden ayrılınca kendilerinin takipçisi olan gruba Nestorious'un ismine atfen Nesturi ismi verilmiştir. Dolayısıyla Süryani ismi 5. yüzyıldan itibaren İsa Mesih'te tek tabiat bulunduğuna inanan (monofizit) bir mezhebi, Nesturi ismi ise İsa Mesih'te iki tabiat olduğuna inanan (diyofizit) mezhebi ifade etmek için kullanılmıştır.[3] Keldaniler ise, 15. yüzyılda Katolikliği benimseyerek Roma'ya bağlanan Nesturileri ifade etmek için kullanılmıştır. Papa Eugenius IV (1431-1447) Nesturi Kilisesi'nden ayrılarak Roma'ya bağlanan grubu Nesturilerden ayırt etmek için Irak'taki antik Keldani milletine nispeten Keldani olarak isimlendirmiştir. Keldani adı verilen grubun patrikliği ise Babil Patrikliği unvanını kullanmıştır.[4]

BEYTÜŞŞEBAP KELDANİLERİ

Osmanlı Devleti zamanında Keldaniler'in Diyarbakır, Mardin, Siirt, Maraş, Urfa, Bitlis, Van, Hakkari, Gevaş, Beytüşşebap, Cizre, Midyat, Savur, Musul, Halep, Zaho, Süleymaniye, Kerkük, Akra, Zibar ve Bağdat'ta yaşadıkları bilinmektedir. Günümüzde Keldaniler, başta Irak olmak üzere, İran, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Türkiye, Rusya, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve birçok Avrupa ülkelerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Keldaniler çok dağınık bir şekilde yaşadıkları için toplam nüfusları hakkında kesin bir sayı vermek oldukça güçtür.[5] Bununla beraber Keldanilerin Türkiye'deki nüfusu 500-1000 kişi; dünyadaki nüfusları ise 1 milyon civarında tahmin edilmektedir.[6]Vital Cuinet'in verdiği bilgilere göre 19. yüzyılın sonunda Van vilayeti Hakkâri sancağına bağlı olan Beytüşşebap kazasının genelinde ise 1. 700 Keldani yaşamaktadır.[7]

---

2 İbrahim Özcoşar, "Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz. Ahmet Taşğın ve diğerleri), Ankara 2010, c. 1, s. 223.

3 Mehmet Çelik, "Süryânîler", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 176; Kadir Albayrak, "Nestûrîlik", *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 15.

4 J. F. Coakley, "Chaldeans", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastian P. Brock ve diğerleri), New Jersey 2011, s. 93; Kadir Albayrak, *Keldanîler ve Nesturîler*, Ankara 1997, s. 97; Suphi Aksoy-Toma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara 2013, s. 297.

5 Kadir Albayrak, *Keldanîler ve Nesturîler*, s. 116-117.

6 Kadir Albayrak, "Türkiye ve Dünyada Keldaniler ve Keldani Kilisesi", *Demokrasi Platformu*, sy. 7, Ankara 2006, s. 189.

7 Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie Mineure*,Paris 1891, c. 2, s. 755.

Günümüzde Türkiye'de Keldanilere ait 9 köy bulunmaktadır. Bunlar; Hertiv (Ekindüzü)[8], Baznaye (Doğan)[9], İşi (Onbudak)[10], Hassana (Kösreli)[11], Bespin (Görümlü)[12], Herbole (Aksu)[13], Hozi (Ayrım), Mehri/Meer (Kovankaya) ve Geznex (Cevizağacı) köyleridir. Bu köylerden Hertiv dışında kalan diğer köylerin tamamı Şırnak ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu köylerden Hozi, Mehri ve Geznex köyleri Beytüşşebap ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Esasında, Osmanlı Devleti zamanında Beytüşşebap ilçesine bağlı Keldanilere ait çok sayıda köy bulunduğu belirtilmektedir. Ancak 1915 yılında Keldanilerin yerlerini terk etmelerinden sonra kendilerine ait köylere Kürtlerin yerleştiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla günümüzde Beytüşşebap ilçesinde sadece isimlerini yukarıda zikrettiğimiz 3 köy kalmıştır.

A-KELDANİ YERLEŞİMLERİ

1-GEZNEX

Geznex Köyü'nün hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak elde ettiğimiz bilgilere göre, köyün en azından Osmanlı Devleti zamanından beri varlığını devam ettirdiğini ifade edebiliriz. Önceleri şimdiki yerleşim yerinin yaklaşık olarak 500 metre ötesinde yer alan köy, oradaki evlerin zamanla harap olmasından dolayı farklı bir yere taşınmıştır. Geznex Köyü'nde yaşayanlar 1915 yılında Ermeniler ile ilgili çıkarılan 'tehcir' kararından etkilenmiş ve Irak'a göç etmişlerdir. Daha sonraları kendi köylerine dönen Keldaniler, 1989 yılına kadar burada yaşamışlardır. Keldaniler bu tarihe kadar herhangi ciddi bir sıkıntı yaşamadan bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak söz konusu tarihte PKK ile asker arasındaki çatışma ortamında kendilerini tehlikede hisseden ve zaman zaman devlet yetkilileri tarafından göçe zorlanan Keldaniler; Belçika, Fransa, Almanya ve İsveç gibi Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Avrupa'ya göç etme imkânı bulamayan çok az sayıda Keldani ise İstanbul'a göç ederek yaşamlarını Türkiye'de sürdürmüştür. Keldaniler, 14 yıllık bir diasporadan sonra 2003 yılında tekrar kendi köylerine dönmeye başlamışlardır. Bu ilk dönüşlerde 6-7 aile bir daha geri dönmemek üzere kendi köylerine yerleşmiştir. Bazı aileler ise yaz mevsiminde köylerine gelmekte, kış mevsiminde ise tekrar Avrupa'ya geri dönmektedir. Bir kısım aileler ise yaz aylarında köydeki akrabalarının yanına gelerek vatan hasretlerini bu şekilde gidermeye çalışmaktadırlar. Yaz aylarında Geznex Köyü'nün nüfusu zaman zaman 80 kişiye kadar çıkmaktadır. 1989 yılındaki göçten önce Geznex'te 45-50 hane Keldani yaşadığı belirtilmektedir. Bölgedeki Keldanile-

8 Siirt ili Pervari ilçesine bağlı.
9 Uludere ilçesine bağlı.
10 Uludere ilçesine bağlı.
11 Silopi ilçesine bağlı.
12 Silopi ilçesine bağlı.
13 Silopi ilçesine bağlı.

rin çocuk sayılarının çok fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu dönemde köyde yaklaşık olarak 400-500 Keldani nüfus bulunduğu ifade edilebilir.[14]

2-HOZİ

Hozi Köyü'nün hangi tarihte kurulduğu ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla beraber köyün oldukça eski bir yerleşim birimi olduğu ve tarihte değişik zamanlarda ve değişik saiklerle 7 defa yıkıldıktan sonra tekrar inşa edildiği ifade edilmektedir. 1930 yılına kadar Hozi Köyü'nde Keldaniler yaşamaktaydı. Ancak 1930 yılında Babat aşireti tarafından köye el konulduğu ve buradaki Keldanilerin, köylerinden göç etmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Söz konusu dönemde köyde yaklaşık olarak 70 Keldani ailenin yaşadığı ifade edilmektedir. Köydeki ailelerin yaklaşık olarak % 80'i Irak'a, % 10'u İran üzerinden Rusya'ya ve diğerleri de İstanbul'a göç etmişlerdir. 2-3 aile ise bir müddet sonra köylerine geri dönerek Babat aşireti himayesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu aileler de 1990'lı yıllarda köyden göç etmişlerdir. Köy şu anda metruk bir halde olup, köyde yaşayan herhangi bir kimse bulunmamaktadır.[15]

3-MEHRİ

Beytüşşebap merkeze 55 km. uzaklıkta bulunan Mehri Köyü'nde 1989 yılına kadar 70-80 hane Keldaninin yaşadığı belirtilmektedir. 1989 yılında köy boşaltılınca buradaki halkın önemli bir kısmı Fransa (yaklaşık olarak %90) başta olmak üzere Almanya ve Belçika gibi Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Bir kısmı ise İstanbul'a göç etmiştir. Köylülerden 4 aile ise Geznex Köyü'ne göç etmiş ve 1992 yılında tekrar kendi köylerine dönerek buraya yerleşmiştir. Ancak köy, 1993 yılında tekrar boşaltılmıştır. Günümüzde İstanbul'daki Keldanilerden 4-5 aile yaz aylarında kendi köylerine gelerek yazı burada geçirmektedir. Kendileri ile görüştüğümüz Keldaniler, şartlar uygun olduğu takdirde köylerine geri dönmek istediklerini ve hiç olmazsa yok olan evlerini tekrar inşa ederek burayı bir tatil köyü olarak kullanmak istediklerini ifade etmektedirler.[16]

B-SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

Beytüşşebap Keldanileri, göç ettikleri bölgelerde kendi düzenlerini kurup, hayatlarını rahat bir şekilde devam ettirmekle beraber orayı vatan olarak benimsememişlerdir. Türkiye kendi vatanları, kendi toprakları olduğu için bir kısmı buraya geri dönmüş, bir kısmı da geri dönmeyi düşünmektedir. Hatta Keldanilerin kendi topraklarına büyük bir tutku ile bağlı olduklarını ifade edebiliriz. Bu bağlamda belki birçok örnek

14 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.
15 Oşana İde, 1962 Doğumlu, İstanbul.
16 Remzi Diril, Papaz, İstanbul.

zikredilebilir. Ancak biz burada sadece bir-iki örnek zikretmekle iktifa edeceğiz. Yıllar önce Geznex Köyü'nden Belçika'ya göç eden Cemil Yaramış, burada vefat etmiş ancak cenazesinin Kato Dağı'na gömülmesini vasiyet etmiştir. Cemil Yaramış'ın cenazesi vefatından 14 yıl sonra 10 Mayıs 2013 tarihinde Beytüşşebap'a getirilerek vasiyet ettiği yere defnedilmiştir.[17] Ayrıca Geznex Köyü'nden olup Belçika'da vefat eden Bese Yaramış da cenazesinin Kato Dağı'na defnedilmesini vasiyet etmiş ve cenazesi 5 Aralık 2013 tarihinde Kato Dağı yamacındaki Keldani mezarlığına defnedilmiştir.[18] Bunların yanı sıra Keldanilerin, ilçeye oldukça uzak olup yolu, elektriği ve telefonu bulunmayan Mehri Köyü'ne gelerek burada yaşamak istemeleri bu topraklara tutkuyla bağlı olduklarının en bariz örneklerinden sadece birkaçıdır.

Keldaniler, dil olarak Doğu Süryaniceyi kullanmaktadırlar. Ancak Beytüşşebap'ta göç öncesi süreçte bu konuda formal bir eğitimin söz konusu değildi. Çocuklar anadilleri olan Keldanice ile ilgili herhangi bir düzenli eğitim alamıyorlardı. Bununla beraber aile içerisinde genellikle Keldanice konuşulmakta ve çocuklar böylece anadillerini öğrenme imkânı elde etmekteydiler. Günümüzde de aynı durum söz konusudur. Bölgede yaşayan Keldaniler ana dillerini aile içi Keldanice konuşmalar neticesinde öğrenmektedirler. Keldaniler, anadillerinin yanı sıra devletin resmi dili olan Türkçeyi ve bölgede konuşulan Kürtçeyi de iyi derecede bilmektedirler.[19]

Beytüşşebap'taki Keldaniler ile Müslümanların sosyal münasebetlerine gelince; zaman zaman birtakım sorunlar yaşamakla beraber genel olarak iki topluluğun iyi ilişkiler içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum kendileri ile görüştüğümüz Keldaniler tarafından ifade edilmektedir. Nitekim bölgeyi terk etmeden önceki dönemde Keldaniler ile Müslümanların karşılıklı olarak birbirlerinin düğün ve cenazelerine iştirak ederek sevinç ve acılarını paylaştıklarına şahit olunmaktadır. Bununla beraber Keldanilerin 1989 öncesi dönemde zaman zaman bölgedeki bazı aşiret ağalarının haksızlıklarına maruz kaldıkları da ifade edilmektedir. Görüştüğümüz bazı Keldaniler, ağaların benzin/mazot bidonlarını kendilerinin sırtlarına yükleyerek kilometrelerce yol yürüterek bidonları kendi köylerine taşıttıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca ağaların zaman zaman kendilerini düvene koşarak kendilerine karşı insanlık dışı muamelede bulunduklarını da ilave etmektedirler. Ancak Keldaniler, zaman zaman yaşanan bu tatsız hadiselere rağmen, ağaların kendilerinin himayesindeki Keldanileri sürekli koruduklarını da ifade etmeyi ihmal etmemektedirler. Nitekim Geznex Köyü'nün en yaşlı üyesi Hamid Yaramış "*bizler ağaların sayesinde varlığımızı koruduk*" diyerek

17 http://www.milliyet.com.tr/belcika-da-olen-suryaninin/gundem/detay/1706505/default.htm (15.08.2014)

18 http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/06/suryani-kadin-vasiyet-etti-kato-dagina-gomuldu (15.08.2014)

19 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.

ağaların himayesinin önemine vurgu yapmaktadır.[20] Ayrıca Keldanilerin 2003 yılından itibaren köylerine yaptıkları dönüşler Müslümanlar tarafından büyük bir mutlulukla karşılanmıştır. Nitekim 22 Temmuz 2008 tarihinde Geznex'te yapılan Mecit-Estel Yaramış çiftinin düğününe Ertuşi aşireti başta olmak üzere çok sayıda aşiret lideri ve aşiret mensubu iştirak etmiştir. Ayrıca Geznex Köyü'nden olup Belçika'da vefat eden ve vasiyeti üzerine 5 Aralık 2013 tarihinde Kato Dağı yamacındaki Keldani mezarlığına defnedilen Bese Yaramış'ın cenaze törenine çok sayıda Müslüman katılmıştır. Hatta cenaze, papaz ve imamın okuduğu dualar eşliğinde toprağa verilmiştir.[21]

Beytüşşebap'taki Keldaniler ile Müslümanlar arasında zaman zaman evlilikler de gerçekleşmiştir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, Keldaniler kendi rızalarıyla kızlarını Müslümanlarla evlendirmemişlerdir. Bu evlilikler zaman zaman kızları ile Müslüman erkekler arasında meydana gelen aşktan mütevellid, kaçarak evlenme yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak bu durum aileler tarafından asla hoş görülmemiştir. Esasında Osmanlı Devleti zamanında farklı mezhebe mensup olan Hıristiyanlar arasında da gerçekleştirilen evlilikler söz konusu mezhep mensupları tarafından hoş karşılanmamıştır. Çok az da olsa bu tarz evlilikler gerçekleşmekle beraber dini topluluğun ruhanileri söz konusu evliliklerin ayinlerine muhalif olduğunu belirterek devletten bu tarz evliliklerin önüne geçilmesini talep etmişlerdir.[22] Ancak günümüzde Keldaniler arasında faklı bir mezhep veya dine mensup olanlarla yapılan evlilik noktasındaki katı duruşun oldukça zayıfladığını ifade edebiliriz. Nitekim günümüzde Avrupa'daki Keldaniler hem Müslümanlardan kız almakta hem de Müslümanlara kız verebilmektedir. Bu konuda meydana gelen müsamahanın sebebini sorduğumuz Avrupa'da yaşayan bir Keldani, eskiden özellikle kızların dinlerini değiştirmelerinden endişe edildiği için ailelerin bu tarz evliliklere karşı çıktığını; ancak günümüzde böyle bir tehlikenin kalmadığını ve Avrupa'da herkesin inancını rahat bir şekilde yaşayabildiğini ifade etmektedir.[23]

C-DİNİ HAYAT

Çalışmamızın bu başlığı altında Beytüşşebap'taki Keldanilere ait tespit edebildiğimiz dini yapılar hakkında malumat sunmaya çalışacağız. Keldanilere ait, Hozi Köyü'nde Mar Gedda adında harabe halde bir kilise bulunmaktadır. Mehri Köyü'nde ise Meryem Ana adında bir kilise bulunmaktadır. Meryem Ana Kilisesi'nin 1989 yılına kadar aktif olup papazının bulunduğu ifade edilmektedir. Diğer Keldani köyü olan Geznex'te ise kilise bulunmamaktadır. Ancak Geznex'te, 1989 öncesi dönemde

20 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.
21 http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/06/suryani-kadin-vasiyet-etti-kato-dagina-gomuldu (15.08.2014)
22 Bkz. Kasım Ertaş, "Sosyo-Kültürel Açıdan 19. Yüzyılda Diyarbakır Ermenileri", s. 60.
23 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.

köyde bir papazın bulunduğu ve köydeki bir evin odasının ibadet için kullanıldığı belirtilmektedir. Geznexli Keldaniler yakın tarihte köylerinde bir kilise inşa etmek için ilgili kurumlara müracaat ettiklerini ve olumlu cevap aldıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla Geznexli köylüler kısa bir süre içerisinde köylerinde bir kilise inşa etmeyi planlamaktadırlar.[24] Geznex ve Mehri Köyü'ndeki köylüler yakın zamana kadar papazları olmadığı için vaftiz, nikah ve cenaze törenleri gibi merasimler için Midyat'taki Süryani Kilisesi'nden papaz davet etmekteydiler. Ancak yakın bir tarihte Mehri Köyü'nden Remzi Diril papaz olarak atanmıştır. Bundan sonra söz konusu merasimleri kendi papazları tarafından icra edilecektir.[25]

Beytüşşebap'taki Keldani köyleri ve civarında Keldanilere ait çok sayıda manastır ve türbe bulunmaktadır. Keldaniler kutsal kabul ettikleri bu manastır ve türbeleri ziyaret ederek dualarının kabul olması için buralarda dua etmektedirler. Burada söz konusu manastır ve türbelerden tespit edebildiğimiz birkaçını zikredeceğiz. Geznex Köyü'nde Mar Pavlus Manastırı bu mekânlardan birisidir. Ancak manastır, günümüzde harap vaziyette olup sadece ufak bir kalıntısı bulunmaktadır. Bölgede ziyaret edilen bir diğer kutsal mekân ise Kato Dağı'ndaki Mar Yuhanna Manastırı'dır. Günümüzde sadece birtakım kalıntıları bulunan manastırın geçmişte Keldanilerin yanı sıra Müslümanlar tarafından da ziyaret edildiği belirtilmektedir. Mehri Köyü'nde ise bölgede oldukça ünlü olan Marta Şimoni adında yaklaşık olarak 1500/1600 yıllık olup dağın içine oyulmuş, çok eski bir kaya manastır bulunmaktadır. Buradaki Keldaniler, söz konusu manastırı ziyaret ederek manastırdaki topraktan alıp yedikleri gibi bereket getirmesi niyetiyle evlerine de götürmektedirler. Söz konusu manastır, Keldaniler için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim, Fransa'da yaşayan Keldaniler, Paris'te 2012 yılında temelini attıkları Saint-Jean Apotre isimli kiliselerinin temeline Türkiye'den götürdükleri sembolik 4 parça taş koymuşlardır. Bu taşlardan bir tanesi de Mehri Köyü'ndeki Marta Şimoni Manastır'ından götürülmüştür.[26] Manastırın civar Kürt köyleri için de çok değerli ve kutsal kabul edildiği ve bazı Kürt ailelerin hastalarını bu manastıra getirerek, Marta Şimoni'nin ona şifa vermesi için dua ettikleri ifade edilmektedir. Söz konusu manastırın hikâyesi ise şöyle anlatılmaktadır: "*Rivayete göre, tek tanrılı dinlerin yeni yayılmaya başladığı dönemde Marta adında bir kadın ile yedi oğlu Tanrı'nın buyruğu gereği domuz yemez ve Tanrı'ya tapınır. O dönemin kralı bunu duyar ve Marta ve oğullarını kendine tapınmaları ve domuz yemeleri için zorlar. Emre itaat etmedikleri için, Marta'nın oğullarının kafaları, onun gözünün önünde kesilir. Marta onların göğe doğru bir merdivenden meleklerle ilerlediğini görür ve daha sonra kendi kafası da kesilir.*"[27]

24 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.
25 Remzi Diril, Papaz, İstanbul.
26 http://www.hodrimeydan.net/anasayfa/anasayfa-ust/410-paris-te-insaa-edilen-keldani-kilisesinin-temel-tasi-tuerkiye-den-getirildi.html (15. 08.2014)
27 http://www.suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=998(15. 08.2014)

Bölgede Keldanilerin ziyaret ettikleri bazı türbeler de bulunmaktadır. Bunlardan en çok ziyaret edileninin Kato Dağı'ndaki Mar Gause türbesi olduğu ifade edilmektedir. Çocukları olmayan kimseler çocuklarının olması ve hastalar şifa bulmak ümidiyle bu türbeyi ziyaret etmektedirler. Beytüşşebap'taki Keldanilerin sık sık bu türbeyi ziyaret ettikleri ve türbenin etrafında kurbanlar kestikleri belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu türbe için ilginç bilgiler de aktarılmaktadır. Geçmişte bir iş veya başka bir amaçla seyahate çıkan kimselerin eşyalarını türbenin bulunduğu mağaraya bıraktığı ve söz konusu kişi dönene kadar eşyalarının orada muhafaza edildiği, hiç kimsenin buradaki eşyalara dokunmadığı ifade edilmektedir.[28]

KAYNAKÇA

A-KAYNAK ve ARAŞTIRMALAR

AKSOY, Suphi - Toma Çelik, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara 2013.

ALAYRAK, Kadir, "Nestûrîlik", *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, ss. 15-17.

ALAYRAK, Kadir, "Türkiye ve Dünyada Keldaniler ve Keldani Kilisesi", *Demokrasi Platformu*, sy. 7, Ankara 2006, ss. 183-192.

ALAYRAK, Kadir, *Keldanîler ve Nesturîler*, Ankara 1997.

COAKLEY, J. F., "Chaldeans", *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, (Ed. Sebastian P. Brock ve diğerleri), New Jersey 2011, ss. 93.

CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie: Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie Mineure*,Paris 1891.

ÇELİK, Mehmet, "Süryânîler", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 175-178.

ERTAŞ, Kasım, "Sosyo-Kültürel Açıdan 19. Yüzyılda Diyarbakır Ermenileri, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2014).

ÖZCOŞAR, İbrahim, "Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz. Ahmet Taşğın ve diğerleri), Ankara 2010, c. 1, ss. 219-244.

B-KAYNAK KİŞİLER

1-Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex.

2-İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.

4-Oşana İde, 1962 Doğumlu, İstanbul.

5-Remzi Diril, Papaz, İstanbul.

28 Hamid Yaramış, 1943 Doğumlu, Geznex; İsa Yaramış, 1964 Doğumlu, Geznex.

C-ELEKTRONİK REFERANSLAR

www.meer.fr (10. 08.2014)

http://www.suryaniler.com/suryani-tarihi.asp?id=998(15. 08.2014)

http://www.milliyet.com.tr/belcika-da-olen-suryaninin/gundem/detay/1706505/default.htm (15. 08.2014)

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/12/06/suryani-kadin-vasiyet-etti-kato-dagina-gomuldu (15. 08.2014)

http://www.hodrimeydan.net/anasayfa/anasayfa-ust/410-paris-te-insaa-edilen-keldani-kilisesinin-temel-tasi-tuerkiye-den-getirildi.html (15. 08.2014)

EKLER

Türkiye'deki Keldani Köyleri (www.meer.fr)

Geznex Köyü

Geznexli Keldaniler ile mülakat yaparken

Kato Dağı Yamacındaki Geznex Köyü'ne ait mezarlık

Geznex Köyü'nün en yaşlı üyesi Hamid Yaramış

Geznex Köyü'ndeki Mar Pavlus Manastırı'nın kalıntıları

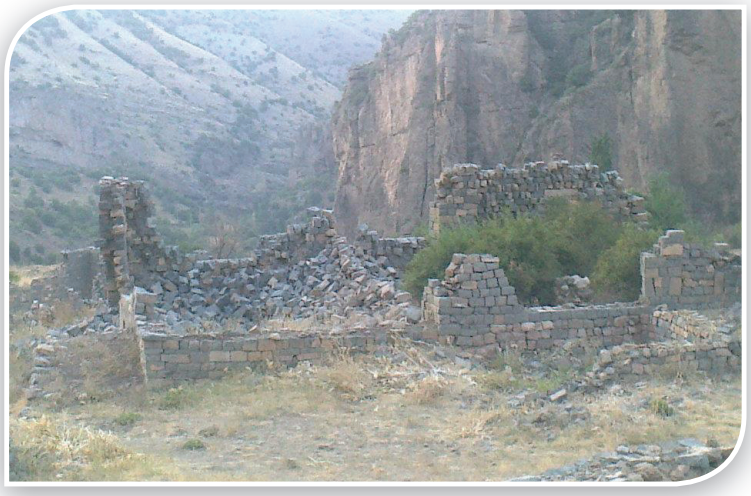

Mehri Köyü (Fotoğraf: Remzi Diril)

Mehri Köyü'ndeki Meryem Ana Kilisesi'nin kalıntıları (Fotoğraf: Remzi Diril)

Papaz Remzi Diril'in Mehri Köyü'ndeki Marta Şimoni Manastırı'nda düzenlediği ayinden bir kare

Paris'teki Saint-Jean Apotre Kilisesi'nin temeline Marta Şimoni Manastır'ından götürülen bir taş da konulmuştur (www.hodrimeydan.net)

B- MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ

II. OTURUM
11.00-12.00
Oturum Başkanı
Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Mela Huseyînê Bateyî, Jîyan û Berhemên Wî (Molla Hüseyin Batevî, Hayatı ve Eserleri)
M. Xalid SADINÎ

Molla Hüseyin-i Batevî'nin Eserlerinde Kur'ânî Temâlar
Yrd. Doç. Dr. M. Nurullah AKTAŞ

Molla Hüseyin Batevî'nin Eserlerindeki Hadisler Üzerinde Bazı Değerlendirmeler
Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Molla Hüseyin Batevî
Müfid YÜKSEL

İşqê li min sotî ceger
Qet kes nizanîtin ji ber
Min tenê sîney sed tever
Xûn wê li curhan bû cemed

Aşk yaktı ciğerimi
Kimse bilmez ki nedendir
Yüz balta yarar sinemi
Her yaramda kanım donar

Mela Huseyînê Bateyî, Jîyan û Berhemên Wî
(Molla Hüseyin Batevî, Hayatı ve Eserleri)

M. Xalid SADINÎ*

Mela Huseynê Bateyî yek ji kevintirîn helbestvanê Kurdan e. Belê, pêşiya ku em li ser jiyan û berhemên Bateyî vekolînekê bikin, em biçin cihê ew lê ji dayîk bûye, cihê lê jiyaye û xwendiye hîn bibin. Pêşî em biçin gund û bajarê wî.

HEKKARÎ

Hekkarî ji demên neolotîk heta niha cihê jiyana mirovan bûye. Cihekî avadar, çiyayî û zozan e. Pez û heywan û dewar lê têne xwedîkirin. Ji ber hindê jî herdem bûye cihê êrîş û nijdeyên qebîle, 'eşîret û dewletên din. Lê ji ber ku mijara me ne dîroka Hekkariyê ye, emê vê babetê kurt bibirin. Bes hêjayê gotinê ye ku Hekkarî di dema xelîfetiya Ebbasiyan ya li Bexda û Buweyhiyan li devera Bexda û Mezopotamyayê û Eyyûbiyan ta niha mîrektiya Hekkariyê heye û roleke wê ya girîng di dîroka Kurdistanê de hebûye. Eger çi ji ber nemir Selaheddînê Eyyûbî ji ber aqildar û kemandarê xwe Îsa el-Hekkarî be û eger piştî wî be mîrên piştî Selaheddînê Eyyûbî her dem ligel mîrên Hekkariyê meşweret kirine û wek eyaleteke sereke danûstandin li gel Hekkariye kirine. Jixwe mîrên Hekkariyê piştî êrîşa Moxolan ya li ser xelîfetiya Ebbasiyan û qirkirina Ebbasiyan malbateke Ebbasî ne. Ev malbata neviyên Seraceddîn in. Ji 1280 û heta mîrektiya Hekkarî xirab bûye ku sala 1849 ê Zayîniye, 43 kesan mîrîtî/hukimdarî Hekkariyê kirine…

Helbet dibe ku ev kronolojîya ji Mîr Siraceddîn heta Nurullah begê dewam dike, sedan sed rast nebe, lê çavkaniyen ewle yên wekî *Erisan Beyleri, Şerefname, Dîroka Dugelên Kurd, Doğu Beylikleri, Salnameyên Hekkarî* û hwd. bi çend ciyawaziyan wesa nivîsîne. Jixwe di dema Nûrullah

Begê de mîratiya Hekkariyê li gel mîratiya Cizîra Botan hatiye hilweşandin. Ji ber ku Nûrullah Beg hevalbendê Bedirxan Begê Cizîrî bû. Di dema Suleyman Begê de jî mîratî qediyaye, bi ser Muteserrifiya Wanê ve hatiye girêdan.

HEKKARÎ Û BATE

Bate, gundekî qedîmtirîn/kevintirîn ji gundên mîrektiya Hekkarî ye. Navê merkeza Hekkariyê Colemêrg e. Ji Colemêrgê heta Batê di rêka Siwara Xelê de 85 km ye. Bes gundê Bateyê li gel qeza Elkê/Bêşebabê di sala 1991ê de ji ber îdareya awarte bi ser Şirnexê ve hatiye girêdan. Ji ber hindê jî, her çenda ku Bateyî bi her awayekî ve

* Araştırmacı, Yazar

Colemêrgî jî bin, bi îdara xwe ve li ser Şirnexê ne. Ji Şernexê heta Bate 130 km ye. Navê vî gundî ji qedîm heta niha Bate ye û bi Tirkî jî "Guney Yaka" ye.

CIHÊ BATEYÊ

Gundê Bateyê ketiye binê Derya Zêrî li silsila çiyayê Kato, ji Siwara Xelê wêdatir e. Li doraliyên wê, pişta bakurê wê Derya Zêrî û zozan in. Milê rastê yanî rojava qeza Elkê/Bêşebab û gundê Pîrûsan û gundê Bilbêsê ne. Rojhilat gundê Hemka û Siwara Xelê ne. Kela Mawersîsê jî dikeve vî aliyê gundê Bateyê. Aşka û Melêsê dikevine başûrê Bateyê. Ji bilî vê xeleka, rêze gundên li doraliyên Bateyê, eger ji rojhilat dest pê bikî û li dor bizivirî ev gundên hanê jî li hawirdorên Bateyê ne; Anîtos, Marûnis, Qewal, Feraşîn, Elkê, Gelejêr, Çeman, Elemûn, Geremûsa û hwd. Bate, ketiye dolnewaleka mezin, gundekî bi dar û bar, bi av û derav e. Pêşiya

1990î nêzîkî 50 mal lê hebûn. Lê niha ev jimare kêmtir bûye.

E. DÎROKA GUNDÊ BATEYÊ

Di derbarê dîroka kevnare ya gundê Bateyê de me çû jêder û çavkanî nedîtine. Bes roja 17ê Tebaxa 2004ê ez bi xwe li gel Mela Mehemed Salihê Qewalî ku wekî neviyên Mela Huseyn tê naskirin, çûme gundê Bateyê û me geryanek lê kir. Gundiyên li Bateyê dijîn kes nizane, ka bapîrên kê pêşiya kê hatine. Bes qinyata min ev gund ji qedîm ta niha, yê misilmanên kurd e. Wan gundiyan jî ji bab û bapîrên xwe nebihîstine ku kesekî ji xeyrî misilmanan li vî gundî jiyabe. Ji we di her çar aliyên gund de behsa minasib û pîr û mezarên şêxa dihate kirin. Her wesa çu şûnwarên dêr û kenîşteyan jî nebûn.

F. DI BATEYÊ DE ŞÛNWARÊN DÎROKÎ

1. Dîrhe

Lêbelê me bi xwe dît ku li Bateyê hind keleber hene ku wekî xaniyên çargoşe ne. Gundî dibêjine wan "dîrhe". Paşê min pirs kir ku li hemî herêmê herkes ji van cûr xaniyan re dibêjin îrhe. Ji van dîrheyan 50 lib li gundê Bateyê ne. Ez bi xwe çûme ser bîst û tiştekan û min êneyên gelekan jî kêşaye.

Ev dîrhe, ji kevirên mezin û gelek ji wan keviran jî hatine birîn çêkirine. Wekî xaniyên yek ode ne. Gundiyên Bateyê li der û dor di nav van dîrheyan de li xezînan geriyane û di gelekan de cerkên/kozikên tijî ax û rejû û xwelî peyda kirine. Tu kes pê nahese ku zêr û zîv jê derketibin. Lê di Melêsê de, bes di dîrhekê bi tenê de nêzîkî çil cerkan derketine. Her wisa di yeke din de jî hind amîretên şer, hin hesinên wekî bazinan derketine. Taybetiyeke van dîrheyan ew bû ku; Her yek di pêş ya din de bû. Yanî her yek ya din dibîne. Wekî xaniyên zêrevaniye yên şer bûn. Jixwe gundiyên Bateyê

û xelkê deverê bawer dike ku ew xaniyên dêwan û îfrîtan in. Nexwe çu mirovên wekî me nikarin di van kor û kendalan de van xaniyan çêkin. Li gundê Bateyê 50, li yê Hemka 4, li pişta Derya Zêrî 5 û li gundê Pîrûsan jî 4 dîrhe hene. Wekî din li mintiqa/herêma Elkê/Bêşebabê jî gelek dîrheyên din hene.

2. Kele

Ji bilî van dîrheyan li çar aliyên herêmê kele hene: I. Kela Mawersîsê: Ev kele, li rojhelatê gundê Bateyê, li serê çiyayê Kato ye. Şûnwarên wê pir diyar in.Lê mixabin di derbarê avakirin, çêkirin, lêmayîna wê de çu çavkanî di destê me de nînin. II. Kela Melêsê: Li pişta çiyayê Melêsê hevberî gundê Bateyê, dikeve başûrê Bateyê. Herwisa di derbarê vê kelê de jî çu zanînên me nîn in, bes cihê kelê, şûnwarê wê û sarinca ava wê diyar e. III. Kela Kelereşê: Ev kele, ji Bêşebabê wêvetir, di navbeyna gundên Hemam û Tivorê de ye. Ew jî wekî herdu kelên dî bi şûnmayiyên xwe ve aşkera ye, lê mixabin di derbarê avakirin û lêmayîna wê de çu çavkanî di destê me de nîn in. IV. Kela Tivor: Ev kele jî, li pişta Kele Reşê û nêzîkî gundê Tivorê ye. Her çenda ku Tivor hêj ava ye jî, kele bê xweyî û xirabe ye.

Ji van kela, Kela Mawersîsê û ya Melêsê pir nêzîkî Bateyê ne, ji gundê Bateyê Kela Mawersîsê xweş tê dîtin. Lêbelê hêjayî gotinê ye ku ev herdu kele jî dêm in yanî bê av in. Û di cihên wisa zeft de nin ku ji mirovan pêve çu tişt nikare biçê, hetta hemî mirov jî nikarin biçinê.

3. Goristan/Mexbere

Li gundê Bateyê balkêştirîn tiştekî din jî zêdehiya goristanan e. Û ji goristanan jî goristanên şehîdan û minasiban in. Li gor agahdariyên Sadiqê Dirbazê Bateyî (temenê wî 85 sal e) ku ji nav civata Bateyiyan daye me ev goristanên jêrî li gundê Bateyê hene:

I. Goristana Hefşiye Tirba; li rojavayê gund e.

II. Goristana Mela Brahîm; li serê bingehê pişta gund e.

III. Goristana Pîr Xecîca; li Gova ye.Gova taxeke gundê Bateyê ye.

IV. Goristana Şêx ‘Elî; li pişta gund, li binê Derya Zêrî ye. (Şêx ‘Elî wekî mirovekî ’Elî û şehîd tête naskirin li gundê Bateyê. Bi gotina Bateyiyan Şêx ‘Elî û Pîr Xecîca xuşk û birayên hev in û ne ji gundê Bateyê ne. Xwedê dizane lêbelê belkî jî ev Şêx ‘Elî, ‘Elî Herîrî be. Lewra ‘Elî Herîrî ji gundê xwe derketiye û miriye.)

V. Goristana Mela Seyid Ehmed; li rexê çepê yê gund e.

VI. Goristana Heft Şehîdan; di bin mizgefta Mela Huseynê Bateyî de ye.

VII. Goristana Mela Huseynê Bateyî; dikeve rojhelatê gundê Bateyê.

VIII. Goristana Berê Qopik

IX. Goristana Çalkê

X. Goristana Dergehê Şehîd

XI. Goristana Çelê Şehîd

Ev goristan hemî jî ber bi quble ne, diyar e ku bawermendên Îslamê tê da veşartine. Li gor lêgerîn û lêkolîna xwe me ev şûnwarên dîrokî li gundê Bateyê dîtin. Ji bilî van şûnwaran behsa dêrekê jî li taxa Gova dikirin.Lêbelê çu şûnwarên wê diyar nebûn.Hema dibêjinê "Zeviya Dêrê" yanî navê zeviyekê ye. Dibe ku wextekê dêrek lê hebe lê niha çu şûnwar diyar nînin.

4. Mizgeft

Di gundê Bateyê de yek mizgeft heye ew jî bi navê Mizgefta Mela Huseynê Bateyî hatiye binavkirin û di nava gund de ye. Bi ax û keviran hatiye avakirin. Vê dawiyê serokê şaredariya Elkê alîkariyek bi vê mizgeftê kiriye ku êdî gundî dikarin îbadetê xwe têda bikin. Li gor agahdariyên gundiyan, ev mizgeft, ji zemanê Mela Huseyn heta niha heye, Mela Huseyn feqiyên xwe di vê mizgeftê de dane xwendin.

G. CIVATA BATEYÊ

Li gundê Bateyê ji berê heta niha pênc binemal/ocax jiyane û niha jî ev binemal hene.

I. Binemal/Ocaxa Evdila: Binyat Bateyî ne. Niha li Bateyê û derveyî Bateyê nêzîkî 30 malbat hene. Xwe wekî neviyên birayê Mela Huseynê Bateyî yên Mela Ehmed dizanin/dihesibînin.

II. Binemala Mendka: Binemala kevintirîna ya Bateyê ye. Lê binyat Goyî ne. Ji geliye Goyiyan hatine. Niha şeş malbatê wan li Bateyê mane û neviyên keça Mela Huseyn, Zulfê ne. Lêbelê beriya ku Mela Huseyn were Bateyê ev mal, li gundê Bateyê hebûye. Piştî malbata Mela Huseyn hatiye xizmanî kirine û ji ber pîroziya nijada Mela Huseyn, xwe wekî neviyên wî dihesibînin.

III. Mala Kerra: Mala Hemê ne. Niha jî li Bateyê hene, yên li gund û yên derketî 20 mal hene. Binyat koçer in û sipêrtî ne.

IV. Mala Farû: Binemaleke din a Bateyê ne, niha jî hene. **V.** Mala Eceman: Derbareyî vê binemalê de du ray hene: Hin dibêjin, binyat Ecem in, ku bapîrê wan ji Îranê hatiye. Hin dibêjin, navê bavekî wan Ecem bûye û ev nav li ser wan maye. Lê kes nizane ka kengî hatine Bateyê. Hêjayî gotinê ye ku di bîrahiyê Bateyiyan û yên bab û bapîrên wan de çu mişextî li vir nehewiyane. Kesên li gundê Bateyê dijîn hemî jî kesên xudan milk û war û 'erd in. Heta salên 1990î pir kêm kes ji Bateyê derketine.Hin

kesên ku xwîn lê ketî yan jî ji ber hin sedemên din derketine hebûne.Lê piştî 1990î ku şerê PKKê û dewletê xurt bûye, Bateyiyan jî wekî gelek gundên din yên Kurdistanê gundê xwe hêlane û derketine.Niha çend malin lê civiyane.Lêbelê ji temamiye gelek dûr in.Teqrîben niha 150 malbatên Bateyî hene. Ji wan 150 malbatan bes 25 malbat li gundê xwe zivirîne. Yên din li Hekkarî, Wan, Edene, Mêrsîn û heta Entalya jî çûne û bicîwar bûne.

H. SER Û BERÊ CIVATA BATEYÊ

Gundiyên Bateyê ji berê ta niha mirovên Xwedênas, oldar, miskîn, feqîr lê jixwehezkirî bûne.Gelek alim û zana ji nav wan rabûne.Niha jî gelek mela û xwendevan ji wan hene.Gundiyên Bateyî belkî hinekî jî ji ber pîrozbûna Mela Huseyn û hezjêkirina xwe ji derveyî gundê xwe nedizewicîn û keçên xwe nedidane ji derve.Lê niha para pirtir ji derve dizewicin.Li gundê Bateyê jiyana aborî hêsan e. Ji berê ta niha pez û heywanan xweyî dikin.Çandiniyê dikin.Her curê dexl û dan li gundê wan çêdibe.Fêkî, gûz, behîv, kizwan pir in. Bi her awayekî deramet û hilberîneke têrxwarin heye li gundê Bateyê. Her wisa ji ber ku gundê Bateyê li ber Deryê Zêrî ye û eva jî rêka koçeratê û hatin û çûna pezî ye, mifayekê baş digiha gundiyên Bateyê.Jixwe berê koçeratê dema payîzan aman û mencel û tiştên havînî dihêlane li ber tirba Mela Huseyn heta sala paştir dizivirîn.Ji ber xatirê mela Huseyn çu kesî dest nedidayê. Niha vê gavê jî sê lûliyên tivengan, rikêb, lexav, das, şalûk, tevr û mere, cew, çaydank û hin tiştên din li ber gora wî ne. Li gor gotinen gundiyan ev yên wî bi xwe ne.

I. JIYANA MELA HUSEYNÊ BATEYÎ

1. Navê wî

Her çenda ku çavkaniyên heta niha li ser Bateyî axifîne û tiştek nivîsîne pir zêdebin jî hêj di serî de bi çewtiyeke/xeletiyeke balkêş destpê dikin.Piraniya çavkaniyên me navê wî wekî Ehmed, Mihemed, Huseynê Ertûşî hwd nivîsîne. Vêca ne hewce ye ez rabim hêj di serî de gengeşeyekê li vir bikim û bêjim: Alexsandir Jaba wiha gotiye, Celadet Alî Bedirxan weha nivîsiye, filan û bêvan… Heyf û mixabin ku ew kesên ji bo Bateyî, navekî ji bilî Huseyn datînin û dibêjin ew xelet in. Ez nizanim delîlê wan çi ne ji bo navên ji bilî Huseyn. Jixwe ez kefîlê xeletiyên kesekî jî nîn im. Lê ez rastiya navê Huseyn bi van sê delîlan dizanim:

a. Li ser Hemahîlka wî bi xwe, ya ku neviyên keça wî Zilfê heta îro jî parastine niha jî li cem mala Hecî Mihemedê Şembî ye, bi destê xwe nivîsiye: *"Sahîbûhû we malîkûhû Huseyîn bîn Mustefa"* an ku xweyî û xudanê vê Huseynê kurê Mistefa ye.

b. Li ser hemahîlka li cem mala Cemîl Axayê Giravî neviyê Mela Huseyn, Mela Dirbaz nivîsiye: "Sewedehû Mela Dirbaz bin Mela Tahir bin Huseyn" yanê yê ku reş kiriye Mela Dirbazê kurê Mela Tahir kurê Huseyn.

c. Xelkê gundê Bateyê û yên deverê hemî Bateyî bi navê Mela Huseynê Bateyî dizanin û dinasin. Em dizanin ku gora wî ya pîroz jî li gundê Bateyê ye û niha jî ziyaretgeha ‘alemê ye. Bi van her sê delîlên rastî em dê bêjin navê wî Huseyn

d. Heke ev Huseyn bi Erebî bête nivîsîn “Huseyîn” e. Ji ber ku mela bû û xelkê gundê Bateyê bû navê wî Mela Huseynê Bateyî ye.

2. Nasnavên wî

Ji bo Mela Huseynê Bateyî nasnavên em ji berhemên wî dizanin: Bateyî, Melayê Bateyî û Feqîrê Bateyî ne. Ji ber ku di berhemên wî yên ta niha bi dest me ketine de ev nasnavana hene. Lê nasnavê wî yanî mexlesa helbestvaniya wî “Bateyî” ye. Lewra di dawiya hemî helbestên wî de ev nasnava heye. Çend mînak:

a. Di helbesta “Ya Îlahî Ez Xerîb im” de:

Av û xwîn barîn peyapey
Daîma bedhal e ***“Batey”***
Saîl im rehmê fîza key
Mam di nav qewmê xerîb

b. Di helbesta “La Hewle La Quwwete” de:

“Batey” *tu bikî bê xem*
Digel sirra xwe muhrem
Wexfir lî zenbî werhem
Entel Xefûr-ur Rehîm

Ji bilî “Bateyî”, her wî bi xwe di nav helbestên xwe de nasnavên xwe wekî “Melayê Bateyî” jî nivîsiye. Mînak:

a. Di helbesta “Çiriya Paşî û Pê da” de:

Ji çiriya paşî û pê da
“Melayê Bateyî” *kanê*
Sefer kêşa bi Miksê da
Li ser wextê zivistanê

b. Di helbesta “Ya Reb Hewar Sed Car Hewar” de:

Şefa’eta wî hîvî ye
L’ber dergehê îlahî ye
Bo Melayê Bateyî ye
Ya Reb tu yî dermanê min

Melayê Bateyî di dawiya Mewlida xwe de jî: “Ji bo feqîrê Bateyî el-Fatîhe” nivîsiye. Pewist e ku ev jî wekî nasnavekî bête qebûlkirin. Ji bilî nasnavên wî li xwe kirine, di berêkana/danberheva wî û Mela Mensûrê Girgaşî de jî Mela Mensûr dibêje:

Selama min seherxêzî
Li te ey ***"Batê Hekkarî"***
Ji şehbazan şekerrêzî
Ji 'uqda durr û mirwarî
Ji mewca fitne engêzî
Ji lutfa xaliqê Barî

Lêbelê Bateyî Hekkarî ne nasnavek e, ango mexlesekî Melayê Bateyî ye.Belkî navekî taybetî ye ji ber şohretfêrisî û zanyariya wî. Naxwe Bateyî di nav 'alema xwendevanan de "Bateyî Hekkarî" dihate zanîn û nasîn. Ev tişta jî payebilindiyeke ji bo wî.

3. Bateyî kengî hatiye dinyayê û kurê kê ye

Her wekî dema me behsa navê wî dikir, di benda yekemîn de ku wî li ser hemahîlka xwe nivîsîbû: Sahîbûhû we malîkûhû mela Huseyîn bîn Mustefa;" naxwe Mela Husênê Bateyî kurê Mistefa ye û Bateyî ye. Lêbelê tu were bizane ka ev camêr kengî hatiye dinyayê û di nav kîjan demê de jiyana xwe borandiye?

Ez baş dizanim ku pirsa *"Melayê Bateyî kengî hatiye dinyayê?"* ji bo min zortirîn, westankertirîn û zehmettirîn dabaşa vê mijarê ye. Lewra her wekî min di xebata xwe ya li ser Feqiyê Teyran de, piştî rûpela 35an dûr û dirêj îzah kiribû; di derbarê hozan û zanyarên Kurd yên klasîk de, agahdariyên jêderan/çavkaniyan cûr be cûr in. Piraniya wan jî bê delîl û bê spartek in. Bêyî ku delîlekê bibînin yan tiştekî mentiqî/aqilanê bêjin her yekî xeletiya yê din çespandiye û nivîsiye.Di nav jêderên bi dest me ketine de Tehsîn Îbrahîm Doskî û Ebdurreqîb Yûsuf tê nebin, çu kesî lêkolîneke bi ser û ber jî nekiriye.Ji ber hindê jî xeletiya A. Jaba, xeletiya vê beşê hemi ye.Mixabin, jêderên me heta niha peydakirine di derbarê Melayê Bateyî de jî du cûr in.**Beşa yekemîn** dibêjin ku Melayê Bateyî di 1414ê milady de hatiye dinyaye û di 1495ê mîladî de jî çûye ser dilovaniya xwe. Beşê din dibêjin 1675î paş ve hatiye dinyayê û heta 1700î jî li dinyayê bûye. Beşê yekemîn: Ji bo kunya van jêderan li *jêder û çavkaniyen Mela Huseynê Bateyî* binêrin:

I. Prof. Sadik Bahaeddîn Amedî, di *Hozanên Kurd û Mewlidnameya Bateyî* de,
II. M. Abdussamed, di *Mewlida Nebî* de,
III. Prof. Qanatê Kurdo, di *Tarîxa Edebiyata Kurdî* de,
IV. Abdurrehman Durre, *Evîna Welat,*
V. Zeynelabidîn Zinar, *Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî,*
VI. Muhemmed Emin Zekî, *Tarîxa Kurd û Kurdistan û Meşahîrul Ekrad,*
VII. Kemal Burkay, *Kurtler ve Kurdîstan,*
VIII. Bazil Nikitin, *Kurtler,*
IX. Minorsky, *Kurtler ve Kurdîstan,*

X. David N. Mackenzie, *Kurtler ve Kurdîstan,*
XI. Mehmet Uzun, *Despêka Edebiyata Kurdî,*
XII. Babê Zêrevanî, Kovara *Nûbihar*, jimar.87,
XIII. Eleeddîn Seccadî, *Mejûyê Edebê Kurdî,*
XIV. *Hakkarî Yilligi*, 2003.

Û di gelek kovar û rojnameyên din de jî dibêjin Bateyî, di sala 1414an de hatiye dinyayê, di 1491/1495an de çûye ber rehma Xwedê. Lê pêwist e em bêjin ku; ne çu delîlên tewaturî û ne jî çu sebebên aqilane ji bo raya van camêran heye.

Beşa duyemîn ku nêzîkî qinyat û raya min in jî, ji ber hindê wan jî binivîsim.

I. Prof. Dr. Marûf Xeznedar, di *Mêjûyî Edebê Kurdî* de dibêje Melayê Bateyî 1675 hatiye dinyayê, belê behsa dema mirina wî nake.

II. Teshin Îbrahîm Doskî û Muhsin Îbrahîm Doskî, di pirtûka xwe ya bi navê "*Melayê Bateyî Jiyan û Berhem*" de, raya beşa yekemîn red dikin. Pêwendiya Bekir Begê Erzî û Mela Mensûrê Girgaşî, ji ber hindê jî peywendiya Mela Mensûrê Girgaşî û Melayê Bateyî dinivîsin.

III. Feqe Huseyîn Sagniç, di "*Dîroka Wêjeya Kurdî*" rûpel 404-406an de behsa Melayê Bateyî dike. Rehmetiye Feqe Huseyîn behsa dema jidayikbûna Bateyî nake, lê di dawiya gotara xwe de dibêje, Melayê Bateyî di sala 1755an, di 66 saliya xwe de koça dawî kir. Ew jî tê wê me'nayê ku Feqe Huseyîn, di wê qenaetê de ye ku Bateyî; di sala 1755-66=1689an de hatiye dinyaye.

IV. Amir Hassanpour, di pirtûka xwe ya pir giranbiha, "*Kurdistan'da Milliyetçilik ve Dil*" di rûpela 146an de, di nav tabloya 12.de Melayê Bateyî sedsala 17. nivîsiye ku bi qinyata wî jî Bateyî di vê sedsalê de hatiye dinyayê.

V. Siddîq Borekeyî, Sefîzade di "*Mejuyê Wêjeya Kurdî*" de ji bo Bateyî "Ehmedê Mela Batî 1100-1167 koçî". (Ango 1688-1755ê miladî) nivîsiye.

VI. Abdurreqîb Yûsuf, di dîwana kurmancî de behsa Melayê Bateyî kiriye û raya beşa yekemîn yên ku dibêjin Bateyî di 1414ê mîladî de hatiye dinyayê qebûl nake. Paşê jî bi kurtasî wiha dibêje: "Ne dûr e ku Bateyî yan hemdemê Xanî yan jî piştî wî be." Belê raya nivîskar û lekolînvanên me bi kurtasî wiha ye.Gelo kîjan rast e?Beşa yekemîn ê ku dibêjin Melayê Bateyî di navbeyna 1414-1495an de jiyaye rast e, yan jî yên dibêjin di 1700î de jiyaye? Her çenda ku mamosta Tehsîn Îbrahîm Doskî, bizaveke xurt kiribe ku delîleke raste-rast peyda bike û nîşanekê diyar bike jî; ji bilî çîroka Bekir Begê Erzî (Ez nizanim ka girovê rastiya vê çîrokê çiye; lewra ev çîrok, bi vî awayî ji bo Melayê Bateyî û feqiyekî Silopî jî tê gotin.) û ji gotinên Mela Qasimê Ertûşî pê ve tiştek negotiye. Jixwe gotinên Mela Qasim her çenda ku aqilane jî bin, Yehya Begê ku wî behs jê kiriye di salên 1613ê mîladî de bûye mîrê Hekkarî

û demeke kurt mîrîtî kiriye. Yehya el-Kîram kurê Zekeriya beg bû û pêşiyê hakimê Şaxê, Gewaşê, Miks û Hîzanê bû. Di eynî demê de welîehdê babê xwe Zekeriya Xan Beg bû. Fesadan ew li dijî babê wî tehrîk kirin hate ser Colemergê, textê babê xwe jê wergirt. Lêbelê navbeyna wî û paşayê Wanê nexweş bû û herdukan hevdu kuştin. Zekeriya Xan Beg dîsa hate ser hukumdariya xwe. Ev bûyer hemû jî di demekê kurt de çêbû ji ber hindê ne aqilaneye ku Yehya Begê hevalîniyeke wî dûr û dirêj li gel Bateyî hebe. Her çenda ku Yehya el-Kîram mirovekî pir zana têgihîştî û camêr bûye jî her wisa hez ji 'ilm û zanînê kiribe jî bi qenaeta min wî camêrî çu hevnasîn bi Melayê Bateyî re nebûye.Dîsa jî Ellahû e'lem.

Ez bi xwe di wê qinyatê de me ku Melayê Bateyî di 17.-18.sedsalê de jiyabe. Ango temenê wî di dawiya salên 1600ê destpêkiriye û di nîva 1700 de jî çûye ser dilovaniya xwe.Dê vêca werin emê biçin nav delîl û nîşanên me ji Melayê Bateyî bi xwe peyda kirine. Lêbelê pêşiya ku ez bend-bend qinyata xwe binivîsim; dê vê bêjim ku: Tiştê ji hemiyan ewletir ez gehandime vê qinyatê, Ehmedê Xanî ye. Lewra her wekî Ebdurreqîb Yûsuf jî destnîşan kiriye ez dibêjim; ne mimkun e ku Melayê Bateyî berî Ehmedê Xanî jiyabe; naxwe dê behsa wî jî kiriba.Lewra Ehmedê Xanî di *Mem û Zîn*ê de behsa 'Elî Herîrî, Feqiyê Teyran û Melayê Cizîrî kiriye. Bateyî bi tu awayî ji van her sê helbestvanan kêmtir nîne. Hetta mirov dikare bêje ku ji hersêyan jî pêşdatir e ku Xanî behsa wî bike. Ji ber ku Mewlid ji ber hizr û bîrên milletperweriya Xanî girîng e. Mewlid heta wê demê di qunax û dîwanên kurdan de bi erebî dihate xwendin, paşê Melayê Bateyî eve kiriye kurdî her çenda ku Mewlid 'adeteke bid'et jî be di nava mislimanan de her hebûye. Vêca bi qinyata min, dema Ehmedê Xanî Mem û Zîn temam kiriye, yanî 1694ê de Bateyî hêj xortekî feqe bûye û li ber xwendinê bûye. Naxwe heke di dema xanî de mesnewiyeke wekî mewlida kurdî di medresan de heba ne gengaz e ku Xanî behs jê nekiriba… ez dê bêjim di nav salên 1670-1750î jiyaye. Ji ber van egeran/sebeban:

I. Melayê Bateyî di helbesta xwe ya bi navê "Bi Dil Îro Xedeng im" de çarîneke weha nivîsiye:

Du eslanan wereng hatin
Bi tabûr û tiveng hatin
Bi şimşîr û xedeng hatin
Qirên îna musilmanan

Her wekî di vê çarînê de tê dîtin Bateyî behsa "tabûr" yanî çend liqên leşkerî û di destê wan de jî "tiveng" dike. Lêbelê li gor ansîklopediya Meydan Larousse (weşana Sabah Gazetesi,1993 Îstanbûl) tiveng/tivek piştî salên 1550î li Londonê îcad bûye. Helbet her xudan aqil û mantiqe dê qebûl biket û heta ev tivenga ji nû îcad bûyî zêde tê çêkirin û ewqas zêde bibe ku êdî bikeve destê tabûrên leşkerî yên li kurdistanê qet

nebe 100 sal dê derbas bibin. Ew jî tê vê wateyê ku Melayê Bateyî piştî salên 1650î yê mîladî hatiye dinyayê.

II. Melayê Bateyî di gelek helbestên xwe de gelek peyvên ku di ser zimanê tirkî re ketine zimanê kurdî bikaranîne.Wekî; qirmiz, çifte, gorişme, yol, îlan, eslan, tabur, qûmaş, yaban, û hwd.We tê dîtin ku herkesê helbestên Bateyî bixwîne dibîne ku zêdeyî peyvên tirkî hene. Ev peyvana ne peyvên termên istilahên edebî ne. Hemî jî peyvên besît û amiyane ne. Bi qinyata min eve tê wê me'nayê ku Melayê Bateyî destekê xurt di gel zimanê tirkî hebûye. Ev jî ew sal in dema ku Melayê Bateyî li Hekkariyê li medresa Bajêr mamoste bû. Lewra di van salan de navbeyna mîrîtiya Hekkariyê û Osmaniyan gelek xweş bûye û herduyan bi hevra li gel Îranê şer dikirin. Ev sal jî salên 1690î paşve ne. Naxwe ne mimkun e ku Melayekî Bateyî bikare ewqas di tirkî de mahir be ta ku di helbestên xwe de wiha lêkhatî peyvan bikarbîne. Wekî dibêje:

Meclîsa bê saz û hey hey, min nevêt û naçimê
Bê def û bê çeng û bê mey, min nevêt û naçimê
Bezmeya bê yara Batey min nevêt û naçimê
*Dê **gorişman** kî li min ket min nevêt û naçimê*
Bê firaxet yara Batey 'işwekara min nehat

Ji bo mînak di cihê vê peyva "gorişman" "awiran" hatiba çêtir bû. Wek weha ba: "Dê awiran kî li min ket min nevêt naçimê".

III. Her wekî mamosta Tehsîn Îbrahîm Doskî jî destnîşan kiriye û em jî ji danberheva wan dizanin Melayê Bateyî û Mela Mansûrê Girgaşî hevalîniyek wan hebûye ta ku bi hevra helbesteke giranbiha vehûnandine. Di vê helbestê de Bateyî û Girgaşî di demekê de weha dibêjin:

Bateyî:

Ji sirra neqşê subbûhî
Mu'eyyen tête te'lîmê
Ji şeklê Adem û Nûhî
Çi bêjim husnê teqwîmê
Nefextû fîhî mîn rûhî
Be'îd e bête tefhîmê

Girgaşî:

Be'îde bête îmkanê
Ji 'Îsa bê heta Ehmed
Mu'erref xetê seywanê
Bixûnîn nuqteya eswed

Reqem keş di dîwanê
Hisaba cizmeya ebced

Bateyî:

Hisab û ebceda vînê
Şubih zulf û xet û xal in
Ku min dîbû li ayînê
Bi remz û cezbe û hal in
Nezer da xaneya Çînê
Ji Manî neqş û timsal in

Ez dibêjim di derbareyê Bateyî de destnîşana bi hêztirîn ya di van bendan de destnîşankiriye.Lewra hemî jî îşareta hesabê ebcedê dikin. Bo mînak: Di benda pêşiyê de Bateyî "Nefextû fîhî mîn rûhî" (min ruhê xwe pifkirê) eger em N, F, X, T'yê li gor hisabê ebcedê bişkêvin dê bibînin ku ew dê bibe N=50, F=80, X=400, T=600 encam 1130 e. Yanî 1130 ê koçî dike. Ew jî 1717ê zayînî ye. Jixwe Girgaşî jî teyîda vî hesabî dike, wekî dibêje: "Mu'erref hetê seywanê/bixwînin nuqteya eswedê" (bizanin hetê reş / bixwînin nuqteyên reş) ya balkêştir jî ew e ku Bateyî dibêje "hisab û ebceda vînê/ şubhî zulf û xet û xal in". Z=7, L=30, F=80, X=600, T=400, X=600, L=30 encam 1747 ê. Bi qinyata min ev dîrok 1747ê mîladî ye û dîroka nivîsandina vê helbestê ye. Lê pêwist e ez bêjim ku ez ne pisporê hesabê ebcedê me, lê weke ez jê fam dikim weha ye. Kesê çêtir bizane bila kerem bike.

IV. Me gotibû ku Melayê Bateyî û Mela Mensûrê Girgaşî hevalên hev in. Mela Mensûr di helbesta xwe ya "Beyta Biharê" de dibêje:

Şehbazê emrê Ehed
Felek kirin nîlgûn
Dinya ferşê zumerred
Reqem kirin "kaf" û "nûn"
Nuqteyê mala eded
Bi nexmê mayeştehûn

Wek pir diyar e Mela Mensûr dibêje: Reqemên min bûne kaf=20, û nûn=50 yanî di dema ez vê helbestê dinivîsim ez 70 salî me. Piştî vê beytê dîsa dibêje:

Bi nexmeyê tesbîhan
Ve ezman tên tuyûre.
Ji exres û fesîhan
Pakî dê bît zuhûr e
Ji Mûsa û Mesîhan
Daî bû xu Mansûr e

Ez di wê baweriyê de me ku di peyvê "Exres û fesîhan" de dîroka ji dayikbûna Girgaşî heye.Ew jî wiha ye: E=1, X=600, R=200, Sad=60, F=80, S=90, H=8, N=50 encam, 1089 koçî/hicrî; dike 1678ê mîladî. Eger ev dîrok rast be ku Mela Mensûrê Girgaşî di 1678ê mîladî de hatibe dinyaye; naxwe Melayê Bateyî yê van sala ye. Lewra ew hevalên yek in.

V. Îro li gundê Bateyê û li gundê Qewalê du malbat/binemal xwe digehînine/dinesibînine Mela Huseynê Bateyî. Yek ji wan mala Mela Mihemed 'Eliye Qewalî ye. Ya din mala Temerê Bateyî ye.

VI. Melayê Bateyî du keç jî hebûne; Asmîn û Zilfê. Asmîn, li gel Mustefayê kurê Melek hatiye zewicandin; berê li Bêsifkê bûn niha li Dihokê ne. Bistanekê gundê Bateyê li pişta spîndarê dabû keça xwe, niha jî milkê wan e û mirovên wan radikin. Zilfê, dapîra mala Hecî Mihemedê Şembî ye; niha li Mersînê dijîn. Lê ewqas dizanin ku neviyên keça Melayê Bateyî ne. Vêca eger mirovek ewqas zêde ji aliyen neviyên xwe ve bête nasîn, dibe ku hîn dûrtir be, hindî kesên dibêjin 1495 miriye?

VII. Eger hûn îro biçin gundê Bateyê, hûn dê bibînin ku Mela Huseynê Bateyî di nav wî gundî de ewqas zindî ye heçko ev sed sal berî niha jiyana xwe temam kiriye. Lewra kaniya wî, selê nimêja wî, berê xilwa wî, kolkê xaniyê wî, mizgefta wî, medresa wî, gora wî û kurê wî hêj niha jî diyar in. Her wisa çîrok û serhatiyên wî (me gelek ji wan di kovara *Nûbihar*ê de belavkiribûn, jimarên kovarê, 89 û 90) hêj niha jî pir zindî ne.

VIII. Serhatî/çîrokeke pir balkêş di nav xelkê devera Hekkariyê de heye ku, Mîr Ezdînşêr, Melayî Bateyî hêj biçûk dîtiye û harîkariya wî kiriye ku bixwîne. Li gor lêkolîna min ev Ezdînşêrê çaremîn e û di sala 1696an de bûye Mîrê Hekkariyê. Dibe ku Mîr Ezdînşêr ew di 15-20 saliya wî de anîbe Hekkariyê. Belê her çenda ku ev delîl û girovên wiha qinyata min hasil dikin ku Bateyî di navbeyna salên 1680-1760 jiyabe jî ez nikarim bêjim sedan sed wisa ne. Lê Xwedê çêtir dizane. Belê dive wisa be.

4. Jiyan û xwendina wî

Melayê Bateyî, li malbateke oldar hatiye dinyayê. Mistefayê babê wî bi sofîtiyê hatiye nasîn.Çar kurê Sofî Mistefa hebûne; Ehmed, Huseyn, Osman û Mihemed.Ehmed, birayê mezin û mela bûye.Osman hinekî destnexweş hatiye nasîn di nava Bateyiyan de.Lê di derbareyî Mihemed de çu agahdarî tu kesî neda.Ewqas dizanin ku birayekî Mela Huseynê Bateyî bi nave Mihemed jî hebûye.Lê mixabin dûmêza wî ne diyar e. Dema Mela Huseyn hatiye dinyayê birayê wî Ehmed mezin bûye û melayê gundê Pîrûsiyan bûye. Belkî ji ber vê çendê be, Pîrûsî bi awayekî nepixandî/mubalexeyî xwe li Mela Huseynê Bateyî dikine xwedî. Nexwe çu pêwendiya Pîrûsiyan û Bateyiyan pêkve nîne.Ji bilî ku cînar gund in. Em dê di delîveke din de behsa vê çendê

bikin. Mela Huseynê Bateyî pêşî li cem birayê xwe mela Ehmed dest bi xwendinê kiriye.Piştî bûye panzdeh salî paşve li medresa Mîr Zeynel Begê Hekkarî (ku di 1585ê de hatibû avakirin û niha jî li binê Êrisan nêzîkî Kumbeta Sor kavilên wê kifş in.) xwendina xwe domandiye. Her wekî ji berhemê Bateyî yên heta niha bi destê me ketine diyar e ku ew ji bilî kurdiyeke baş erebî, farisî û tirkî jî dizane. Lewra di hemahîlkên wî yên ku emê behsa wan bikin de du'ayên erebî, pêşekiya wan jî bi Farisî ye. Ji peyvên di nav helbestên wî de kifş e ku bi tirkî jî dizanî. Helbest vehonana wî ji peyv û term û biwêjên ku di helbestên xwe de bikar anîne diyar dike û ew di zanîna edebiyat,

dîrok, belaxet, hedîs, tefsîr, fiqih û kelamê de jî mahir bûye. Ev jî tê wê me'nê ku ew melayekî duwanzdeh 'ilmî û bi îcaze bûye. Ne dûre ku Bateyî, her wekî Ebdurreqîb Yûsuf û Tehsîn Îbrahîm Doskî jî destnîşan kirine li Miksê di medresa Hesenê Welî de jî xwendibe. Lewra ji helbestên Mela Huseynê Bateyî diyar dibe ku peywendiyeke wî ya xurt li gel Miksê û begên wê hebûye. Bateyî zewiciye û zarokên wî jî hebûne.Bateyî bi zewicîna xwe û xanima xwe wisa kêfxwêş bûye ku helbesta "Ji Bextê min Reşî Rabû" ku 16 çarînan nivîsiye. Hem jî bi evîndariyeke gelêrî weku dibêje:

"Ji bextê min reşî rabû
Xiyala min ne batil hat
Li min roja xem ava bû
Siyehzulfê miqabil hat"

Û weha dewam dike li ser daweta xwe ku dawiyê jî nave xanim/bermaliya xwe tîne:

Çi gul bû ew çi bilbil bû
Mirad û metleba dil bû
Eger çî ew ji min sil bû
Ji bo Batê Hemail hat

Mela Huseynê Bateyî hindî ku em pê dizanin kurek û du keçên wî hebûne; Tahir, Zulfê û Asmîn.Di derbarêyî Tahir de çu îşaretên diyar nînin ji bilî ku pêşiya kurê wî mela Dirbaz li ser hemahîlka bapîrê xwe *"Sewedehû mela Dirbaz bîn mela Tahir bîn mela Huseyîn"* nivîsî.Û dîsa her wekî me li jorê behs kir, bapîrê mala Temerê Brahîm e. Lêbelê Melayê Bateyî bi taybetî navê keçên xwe, di helbestên xwe de nivîsîne. Wekî dibêje:

Aşiqê zilfa reş im
Aşiqê şeydayê zilf
Be bade lew serxweş im.
Serxweş û sewdayê zulf
Di dawiya vê helbestê de jî:
Rahet û sebr û selam

Tu yî çawa bikî xwoş xeram
Kolê te me ez xulam
Bateyî kil şaye zulf.

Helbet ez dizanim peyva "zilf" di wêjeya dîwanê de tê çi wateyê. Lê heke bi min be ji bilî wateya kûr ya peyva zilf, dilxweşkirina zarokekê jî di vir de heye. Her wekî bo asmîna keça xwe jî weha gotiye:

Bi zêrîn û toq û xilxalan
Meşa selwa me ebdalan
Xwihê avête alalan
Şepala taze asmîn e
Ji asmîn û terazîm bû
Bi naz û işwe mezin bû
Xirêna toq û bazin bû
Guhar şor bûn li ser sîne

Her wisa di nav melayên devera Bateyê de tê gotin ku Bateyî di pêncî saliya xwe de helbesta "Sûbh û êvarî şeva tarî şemala kê yî tu" li ser xanima xwe Hemayîlê gotiye. Kurê Bateyî Mela Tahir jî xwediyê du kuran bû; Mela Huseyn û Mela Dirbaz.Mela Huseyn piştî bûye mela, koçkiriye hatiye Qewalê (gundekî qedîm û boş e li mintiqa Lêwîne li ber çemê Qetlê ye) bûye melayê wan. Li wir xudan milk û emlak bûye û mala Mela Hamid û Mela 'Elî ku neviyê wan Mela Salihê Qewalî ye bi dûv ketiye. Mela Dirbaz jî li Bateyê maye û melatiya wan kiriye.Piştî Mela Dirbaz, Mela Ebdulah jî mela bûye; Temerê Birahîm jî dûmêza wî bûye. Ev şecere jî ji bo me diyar dike ku kesên wekî babê Zêrevanî (Nûbihar, jimar 87-88) û yên din ku dibêjin; Mela Huseynê Bateyî bê kur bûye, xelet e. Lewra vê gavê jî zevî, aqar, dar û bar, milk û emlakê Mela Huseyn bo mala Temerê Birahîm maye. Yên li gundê Qewalê jî ji bo mala Mela Mihemed Salih, bira û pismamên wî mane.

Her wisa ne rast e ku yên dibêjin Bateyî jiyaneke bi feqîrî û belengazî derbaskiriye. Lewra metrûkên Bateyî 250 salan piştî wî jî têra çend malan dikin. Ji bilî vî milk û emlakên di dest de mîrên Hekkariyê jî her dem arîkariya wî kirine. Ji ber hindê di wê demê de şiyaye here hecê û li ser gora pêxemberê axir zemanê helbesta han dibêje:

Hilo rabe Ebul Qasim
Hilo ey qasidê ekber
Hilo fexra Benî Haşim
Hilo rabe tu yî rehber

Ne dûr e ku Mela Husênê Bateyî li gel Îbrahîm Xan Begê sahibsikke çûbe hecê.

5- Gelo Mela Huseynê Bateyî Ertûşî ye?

Hin kesên wekî Tehsîn Îbrahîm Doskî, Ebdurreqîb Yûsuf û Feqî Huseyîn Sagniç wateya Ertûşetiyê baş nizanin û Babê Zêrevanê jî ku vê meselê dizane Melayê Bateyî bi Ertûşîtî didine nasîn. Ev rast nîne.Melayê Bateyî ji eşîreta Ertûşiyan nîne. Dibe ku Melayê Bateyî bi binyat koçer be û ji devera Cizîrê hatibe. Lê her wekî me di behsa "Gundê Bateyê" de behsa binemalên Bateyê kir ku kes nizane ka kî ji kuderê, berî kê hatiye. Lê her gundiyekî Bateyî dizane ku Bateyî ne ji Ertûşiya ne. Ertûşî qonfederasyoneke eşîretên devera Colemêrgê ye. Niha li bajarê Colemêrgê, Wanê û Şernexê belavbûne.Ev eşîr nêzîkî dused-sêsed salan rûniştîne.Li qeza Elkê/Bêşebab, Şax, Gurpinar û Elbaqê/Başkaleyê ciwarbûyîne.Li gundên vê dorûberê bi sedan gund û zozanên wan hene. Her çenda ku niha li her derê Wanê, Colemêrgê û Şernexê belavbibin jî cihê wan yê eslî gundên van çar qeza ne. Ertûşî diwanzdeh bavik in. Ji bilî van diwanzdeh bavikan Ertûşiyên gundê Ertûşê bi xwe û Eşîreta Giraviyan jî li ser Ertûşiyan têne hisabê. Ev diwanzdeh bavik evên han in:

1. Mamxuran
2. Mamedan
3. Şerefan
4. Gewdan
5. Alan
6. Ezdînan
7. Jîrkiyan
8. Şîdan
9. Xelîlan
10. Xaviştan
11. Pîran
12. Hacan

Vêca ne Bateyî û ne jî Pîrûsî di nav van de nîn in.Jixwe Bateyî xwe bi Ertûşiyan jî nadin. Her wesa Bateyî û Pîrûsiyan ji bilî cînargundî û xizmaniye çu peywendiya irsî/xwînî pêkve nîn e. Hetta gelek axiftinên wan ji hev cuda ne. Ji bo mînak em dê çend peyvan li vir binivsînin:

BATEYÎ	*PÎRÛSÎ*	*KURDIYA NAVERAST*
Kanî	Kehnî	Kanî
Kar	Kehrik	Kar
Mih	Mîh	Mih
Em dê çin	Emê biçin	Em dê biçin
Bêr	Bêriyê	Bêr
Ellah	Ellahî	Ellah

Ez dê bêm	Ezê hêm	Ez dê bêm
Rih	Rî	Rih
Çi	Çî	Çî
û hwd…		

Yanî bir kurtasî em dikarin bêjin Melayê Bateyî Ertûşî nîn e, her wisa Pîrûsî jî nîn e. Ew Bateyî bi xwe ye.

5. Kesayetiya/şexsiyeta Bateyî

Mela Huseynê Bateyî her wekî ji navê wî tê zanîn mela û seyda bûye.Mirovekî oldar, ji Xwedêtirs û zanyar bûye.Ji helbestên wî baş diyar dibe ku zanayekî dema xwe bûye. Her wisa mirovekî cesûr û bi şeca'et bûye. Her wekî di serpêhatiyen li ser wî hatine gotinê de peywendiya wî û mîran peywendiyeke payebilind bûye.Ew ne pêvenûskekê qesra mîran bûye. Ew 'alimek, zanyarek û aqildarekî dîwana mîr bûye. Em vî tiştî ji helbestên wî dizanin.Her wekî mewlida wî, helbest û qesîde û medhên wî li ser devê xwendevan û zanayên deverê niha jî ji ber in.Alem li ber mewlida wî dawetiyan dide û di xêr û şerên xwe de vê berhemê dixwîne.

6. Zimanê helbestên wî

Zimanê Melayê Bateyî xweşxwîn, rehet û asan e. Herwekî di gelek helbestên wî de dihête dîtin zimanekî gelêrî ye. Wekî helbesta "**ji çiriya paşî û pê da**" bi sedan salan e li ser zardevê xelkê me ye û bi hezaran însanan ev helbesta ji ber e. Her wisa helbestên wî "**Hilo Rabe Ebul Qasim** û **Muhammed Seyyidê 'Alem**" jî, di medresên Kurdistanê de li ser devê xwendevan û feqeyên medresê ne. Jixwe Mewlida Pîroz ya wî di nav gelê me de roja xêr û xêrata, şevberatan û şehyaniyan de tête xwendin û herkes tesîreke zêde jê digire. Ji ber hindê ne hewce ye dûr û dirêj em helbestên wî li vir vekolin. Jixwe helbestên wî yên me peyda kirin di destê we de ne û keremkin lê binerin, çi zimanekî xweş û şêrîn e.

7. Berhemên Melayê Bateyî

İhtimaleke mezin e ku gelek berhem û kitêb û helbestê Mela Huseynê Bateyî hebin. Lê sed car heyf û mixabin yên ku heta niha bi dest me kevtî Mewlîda wî ye, sê-çar Hemahîlkên niviştiyan û derbareyî tenduristiyê da, li gel hin parçe helbest ji Dîwana Berze. Ez dibêjim; "Dîwana Berze", lewra min pejn û baweriyek heye ku ez dê rojekê Dîwana helbestên vî Şehlewendê zimanê Kurdî peyda bikim. Bi hêviya wê rojê ku zûtir be. Berhemê Mela Huseynê Bateyî bi kurtasî ev in;

1- Mewlîda Nebî (S.A.S); Mewlîda seydayê Mela Huseynê Bateyî, hindî ku em pê dizanîn; kevintirîn, hêjatirîn û xweşxwîntirîn mewlîda bi zimanê Kurdî hatiye nivîsînê ye. Min ne xwendiye û ne jî bihîstiye ku, pêşiya vê Mewlîdê çu Mewlîdên din

hebin. Lê piştî Mewlîda Mela Huseynê Bateyî, heta îro 28 mewlîdên din hene…

Ji berk u seydayê hêja Tehsîn Îbrahîm Doskî, gotareke berkeftî li ser mijara "Jêderêt Mewlîdê" heye û ew mijar dê di vê kitêbê de jî hebe, ez naxwazim vê meselê dirêjtir bikem. Lêbelê dixwazim bi kurtahî li ser Mewlîda Mela Husên weha bêjim;

Mewlîd, mesnewîyeke 600 beytî ye.Seydayê Mela Hûsên, ji mewlîdên berî ya xwe hatine nivîsîn tesîrek wergirtiye û mirov dişêt bêjît ke, nazîreyeke jib o Mewlîda Asqalanî.Herwesa tesîra Mewlîda Osmanî ya Suleyman Çelebî jî aşkera têda diyar dibe. Nemaze di beşên "Merheba" da…

Mewlîda Mela Hûsên, wekî mewlîdên klasîkên İslamî bi Munacatê bo Rebbulalemîn destpêdike. Û bi van beytên xarê destpêdike;

"Hemdê bê hed bo Xwedayê 'alemîn
Ew Xudayê daye me dînê mubîn

Em kirîne ummeta xeyr-ul beşer
Tabi'ê wî muqtedayê namiwer"

Paşê jî selewaten dide ser ruha Pêxember (saw). Piştî selewatan jî êdî rasterast diçe ser mijara xwe û ji afirandina nûra Hz. Muhammed destpêdike, behsa afirandina Hz.Adem Eleyhisselam, neseba Hz. Muhemmed Eleyhisselam û heta ew têtе dinyayê, paşê didine dayîna wî Hz.Helîmayê û heta ji wir dizivirîte ve bi awayekî xweş behs jêdike. Dema behsa zivirîna Hz.Muhemmed Eleyhisselam diqedîne, dibêje;

"Aminê çav bûne rewşen wesselam
Hem ji mewlûda nebî temmel kelam"

Bi vê beytê Mewlîda Pêxember temam dike û paşê jî Paşgotinekê dinivîse ve. EW paşgotin jî ji 25 beytan pêkdihetin.

Dema Mewlîd tê xwendin, çi Kurdî be çi Tirkî, di dawiya her beşekê de ev beyta jêrî heye;

"Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi 'eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat"

Lêbelê ev beyte di destnivîsên kevin yên Mewlîda Bateyî da nîn in. We diyar e ku piştî Bateyî û nexasim tesîra mewlîdaxwaniya Tirkî ketiye Mewlîda wî… Mewlîda Bateyî bi van beytan diqede;

"Hem ji bo huccac û xuzzatan temam
Hem ji bo vê meclisa sahib te'am

Hem ji bo her çar îmamê caddeyê
Hem ji bo na katibê vê nusxeyê

Bo cemî'î muslimîn û salihe
Bo feqîrê Bateyî el-Fatihe"

Ji bilî Mewlîda Bateyî, ev helbest û qesîdeyên wî jî bi dets me kevtine. Lê mixabin heta niha çu dîwanên xweser me nedîtine.Lê ji helbest qesîdeyên wî aşkera dibe ku hazanvanekê bihêz û bihêl bûye.Ew helbest û qesîde û xezelên bi dest me kevtine û me jî di kitêba xwe ya li ser Melayê Bateyî weşandine even jêrî ne…

A. MUNACAAT

Ya îlahî tu kerîm î
Heqqa tu padîşah î
Subhan ji mîrê qadirî
Ya îlahî ez xerîb im
Ya reb hewar sed car hewar
Ya rebbena qadir tu yî
La hewle la qiwwete

B. NE'T

Ey ne'tê ez 'erşî heta ferşî şehîra
Muhemmed seyyîdê 'alem
Hilo rabe ebul qasim
Muhemmed sahibê tacê
Îro me dî newmek çi xweş

C. QESÎDEYÊN EVÎNÎ/LÎRIKÎ

Subh û êvarî şeva tarî
El-wefa bê wesl û canan
Ji bextê min reşî rabû
Qismet ji dîwana ezel
Aşiqê zulfa reş im
Derd û dax im
Ji eltafa şehînşahê
Mestê şepalê
Ji çiriya paşê û pê da
Bi dil îro xedeng im ez
Ger tu nazik sorgul î

Kan me'dena sidq û sefa
Ey dil eger
Ey dilê qelb
Dilo mizgîniya min hat
Baziyê hecrî
Ecel saqî bi dest min da
Ji rengê dilbera horî
Heypeyvîna Mela Mensûrê Gêrgaşî
û Mela Huseynê Bateyî

- **Ev gotare xulaseyeke ji kitêba me ya bi nave "Melayê Huseynê Bateyî-Jiyan,berhem û helbestên Wî"**

Weşanên Nûbihar, çapa 3. 2014 İstenbul

JÊDER Û ÇAVKANÎ

1. Girîngtirîn jêder û çavkaniya min di amadekirina ve pirtûkê de jê sûd wergirtiye **"*Melayê Bateyî Jiyan û Berhem*"** e. Ev pirtûka di vî babetî de bi nirx û giranbiha ji aliye Tehsîn İbrahîm Doskî û Muhsin İbrahîm Doskî ve hatiye komkirin û belavkirin. Pirtûk cara yekemîn di sala 1996an de li çapxana Hawar li Dihokê; cara duyemîn jî di 2005an de ji hêla çapxana Spîrêzê hatiye weşandin. Ji ber ku jêder, çavkanî û destnivîsê li ser Melayê Bateyî peydabûyî di çapa yekemîn a vê pirtûkê de hebûn em li vir hemiyan kît kîte nanivîsin.

2. Jêderên kak doskiyan yên bi kurdî hatine çapkirin hemî li cem min jî hene. Di serde jî wergera bi tîpên Latînî ya "Dîwana Kurmancî" bi navê;

a. *Şairên Klasîk Yên Kurd*, wergêr ji tîpen Erebî; 'Elî Şêr, weşanên Jîna Nû, 1988 Swêd.

b. Wergera bi tîpên Latînî ya *Hozanvanên Kurd*, wergêr: Zeynelabidîn Zinar, Swêd.

c. *Rehberê Ewam Şerha Nehcul Enam*, bi tîpên Latînî, Zeynelabidîn Zinar, Swêd.

d. *Dîwana Mela*, M. Emîn Osman, bi tîpên Latînî, M. X. Sadinî, nehatiye çapkirin.

e. *Dîwana Pertew Begê Hekkarî*, bi tîpên Latînî, M. X. Sadinî, nehatiye çapkirin.

3. Şeş lib Mewlid, sê lib bi tîpên erebî çapkirîne. Yeka çapkirî bi tîpên Latînî (Mewlid, wergêr: Zeynelabidîn Zinar, Weşanên Firat, Îstanbûl, 1992) yeka neçapkirî bi tîpên Latînî û destnivîseke ku gundiyên Bateyê dibêjin, ev destxeta Mela Huseynê Bateyî bi xwe ye.

4. *Mêjûyî Wêjeyî Kurdî*, du cild, Siddîk Borekeyî (Sefîzade), întişarata Nacî, Bane-Kurdistan, 1375 Teqwîma Îranê.

5. *Yadî Şaîranî Kurd*, Hecî Şêx Hamid Hisamî, Întîşaratê Mesûd, 1382 Rojî Şemsî, Çapxaneyî Rustemxay, Tehran.

6. *Mêjûyî Edebê Kurdî*, Prof. Dr. Merûf Xeznedar, sê cild, dezgayê Çap û Belavkirdinewey Aras; bergeyekê 2001, yê duyemîn 2002, yê sêyemîn 2003 û yê çaremîn di Tîrmeha 2004an li Hewlêr.

7. *Mewlida Nebî* (s.x.l), Ebdulbasit Muhemmed Ebdussemed, Çapxana Enes, belavkirina Nûbihar, 2007 Îstanbûl.

8. *Tarîxa Edebiyeta Kurdî*, Prof. Dr. Qanatê Kurdo, du cild, çapa duyemîn Özge Yayinlari, 1992 Îstanbûl.

9. *Evîna Welat*, Ebdurrehman Durre, Melsa Yayinlari, 1992 Îstanbûl.

10. Nimûne *Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî*, Zeynelabidîn Zinar, 1991 Swêd.

11. *Sewra Azadî*, Cegerxwîn, Weşanên Deng, 1992 Îstanbûl.

12. *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî*, Ebdurrehman Durre, Keskesor, 2002 Îstanbûl.

13. *Keşkula Kurmancî*, Prof. Dr. Celîlê Celîl, 2006 Viyana.

14. *Despêka Edebiyeta Kurdî*, Mehmed Uzun, 2002 Îstanbûl.

15. *Antolojiya Helbesta Kurdî,* Selîm Temo, 2007 Îstanbûl.

16. *Kelha Ava*, Seîd Dêreşî, Weşanxaneya Spîrêz, 2005.

17. Kovara *Vejîn*, Hejmar 21, Payîz, 2000.

18. *Dîwana Cami*', Berhevkar: Ehmed Hilmî Qoxî, Îhsan Yayinlari, 2004. Ev pirtûka ji gelek helbestên kurdî pêk hatiye. Tê de Dîwana Şêx Ebdurrehmanê Axtepî, Dîwana Mûhemmedê Kerbelayî, Dîwana Seyyîd 'Eliyê Findikî, hind qesîdeyên Şemseddîn Tebrîzî, hind qesîdên Mewlana Camî, çend qesîdên Feqiyê Teyran, çend qesîdên Melayê Cizîrî, hind qesîdên 'Elî Herîrî, yên Melayê Bateyî û gelekên din jî hene.

19. *Menzûmat*, Berhevkirina: Zeynel Abidîn Amêdî. Tê de helbestên gelek helbestvanên kurd û du helbestên Bateyî jî hene.

20. *Dîwan û Gobîdeyên Ehmedê Xanî Yêd Mayîn*, Ebdullah M. Varli, Sîpan Yayinevî, Ankara, 2004. Di vê pirtûka mamoste Abdullah Varli de gelek helbest hene. Ev helbest hemî ji bo Ehmedê Xanî hesibandine. Lêbelê dema mirov lê dinêre, dibîne ku gelek ji wan helbestan ne yên Xanî ne. Yên Cizîrî, yên Bateyî û yên Feqiyê Teyran jî tê de hene. Mixabin mamoste hemî ji bo Ehmedê Xanî jimartine. Dibe ku yên xelet em bin.

MOLLA HÜSEYİN-İ BATEYÎ'NİN ESERLERİNDE KUR'ÂNÎ TEMÂLAR

Mehmet Nurullah AKTAŞ*

Özet: Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından Molla Hüseyin Bateyî, 1680-1760 yıllarında yaşamış, medreselerde eğitimini tamamlamış ve 1700 yılında kurulan Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bateyî, elimizde mevcut bulunan en eski Kürtçe Mevlid-i Şerifiyle nâm salmış; münacaât ve naat içerikli şiirlerin yanında aşk ve sevgi ile ilgili manzum eserler de ortaya koymuştur. Bu tebliğde Bateyî'nin gerek Mevlid-i Şerif'te gerekse diğer çalışmalarında Kur'ânî temalar ve Kur'ân'dan yaptığı iktibaslar ele alınmış; Kur'ân'a ve Ulûmu'l-Kur'ân'a olan vukûfiyeti, Kur'ân'da zikri geçen bir kısım meseleleri ele alış biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bateyî, Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân İlimleri, Mevlid, Kaside.

Melayê Bateyî olarak tanınan Molla Hüseyin Bateyî, 1680'da Şırnak ilinin Beytuşşebap ilçesine bağlı Batê köyündedünyaya gelmiş ve 1760'ta vefat etmiştir.Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından birisi olan Molla Hüseyin Bateyî, Hakkari ve Miks (Bahçesaray) medreselerinde eğitimini tamamlayarak1700 yılında kurulan Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır.[1] Melâyê Bateyî, edebiyat, tarih, belağat, hadîs, tefsir, fıkıh ve kelâm ilimlerinde de kendisini yetiştirmiştir.[2]İstisnai de olsa doğumu ve ölümü ile ilgili farklı görüşler dile getirilmiş,[3] Iraklı eski bakan Zeki Beg (ö. 1937), Bateyî'nin, 1417-1495 tarihleri arasında yaşadığınızikretmiştir.[4]

Doğu medreselerinde yetişen âlimler, genellikle eser kaleme almamış, sadece medresede talebe yetiştirmekle meşgul olmuşlardır.Müderrisliğin yanında kitap yazan müderrislerden birisi de, elimizde bulunan en eski Kürtçe Mevlid-i Şerifin yazarı Bâteyî'dir. Bateyî, münacaât ve naat içerikli şiirlere ek olarak aşk ile ilgili manzum eserler de ortaya koymuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeden çocuklar, inanç esaslarının özetini teşkil eden Ahmed-i Xanê'ye ait Kürtçe "Akida İmânê"adlı kitabı, ardından da Bateyî'nin Mevlid'ini okumaktadır.

Klasik Kürt Edebiyatında önemli çalışmaları olan Melâyê Cezerî (ö. 1640) ve Ahmedê Xanê (ö. 1707) gibi Bateyî de eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'i önemli kaynakların-

* Yrd. Doç. Dr, Şırnak Üniversitesi, m.nurullahaktas@hotmail.com.

1 Sadınî, M. Halıd, *Mela Huseynê Bateyî*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 3. Baskı, 2013), s. 31; Jiyan, Rênas *Melayê Bateyî,* (Diyarbakır: Belkî Yayınları, 2013), s. 18.

2 Sadınî, Bateyî, s. 32.

3 Sadınî, Bateyî, s.23-30.

4 Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013), s. 310.

dan birisi görmüş ve bunu değişik vesilelerle bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak işlemiştir.

Bu bildiride, Bateyî'nin gerek Mevlid'inde gerekse diğer çalışmalarında Kur'ânî temaları ve Kur'ân'dan yaptığı iktibasları ele alınmış; Kur'ân'a ve Ulûmu'l-Kur'ân'a olan vukûfiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Doğu medreselerinde Ulûmu'l-Kur'ân ve Usûlu't-Tefsîr ile ilgili kitaplar yakın zamana kadar okutulmamasına rağmen Bateyî, çalışmalarında Kur'ân ve Kur'ân ilimleri ile ilgili meseleleri, şiir ve kasidelerinde zikretmiştir.

Bu tebliğde Bateyî'nin görüşleri dört ana başlık altında zikredilmiştir. Bunlar, "Kur'ân'la İlgili Temel Bilgiler", "Hz. Peygamber ve Kur'ân", "Kur'ân İlimleri"ve "Kur'ân'da Geçen Bir Kısım Meseleler" şeklinde ele alınacaktır.

Çalışmamızda Bateyî'ye ait Mevlid vekasidelerin geçtiği sayfa numaraları verilirkenM.Xalid Sadınî'ye ait"*Mela Huseynê Bateyî*" adlı çalışma esas alınacaktır.

A. Kur'ân'la İlgili Temel Bilgiler

Molla Hüseyin Bateyî, temel İslam bilimlerinin ana kaynağını teşkil eden Kur'ânı Kerîm ile ilgili bir kısım bilgileri yazdığı Mevlid başta olmak üzere şiirlerinde ve kasidelerinde zikretmiştir. Bu hususları, maddeler halinde şu şekilde ele almak mümkündür:

1. Kur'ân'ın İsimleri

Kur'ân-ı Kerîm'in "Kur'ân" isminden başka Kitab, Furkân, Zikir gibi.farklı isimleri mevcuttur. Bir kısım müfessir, bunların sayısını elli beşe kadar çıkarmışlardır.[5]

Bateyî, Mevlid'inin "Merhaba" bahsinde Kur'ân'ın bir ismi olan Furkân ismini zikretmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Furkân'ın esrarını bildiğini ifade ederek şöyle demiştir:

Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
Merhaba ey derde derman merhaba[6]

2. Sûre İsimleri

Sûre,en az üç âyetten oluşan Kur'ân bölümleri için[7]kullanılan bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre bulunmakta olupher sûrenin de bir ismi bulunmaktadır. Bateyî, "*Muhemmed Seyyîde 'Alem*" adlı naatındaHz. Peygamber'i (s.a.s.) överken

5 Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân,* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, Birinci Tab', 1429/2008), s. 96.

6 Sadınî, Bateyî, s. 197.

7 Beydâvî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013), s. 54.

Kur'ân'ın 36. Sûresi olan Yâsin Sûresinin ismini zikretmiş veHz. Peygamber'in (s.a.s.) bu sûrenin sahibi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Qureyşî bû penahê dîn
Xudanê sûretê Yasîn
Şivanê kodekê nûrîn
Melek hatin di fermanê[8]

"*El-Wefa Bê Wesl û Canan"* adlı şiirinde Fetih sûresinin ilk âyetini[9] zikrederek bu sûrenin her daim kendileri için kurtuluş vesilesi olmasıgerektiğini belirtmiştir.

Fetih Sûresi nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.s.) sûre ile ilgili olarak "Geceleyin bana öyle bir sûre nâzil oldu ki bu, güneşin üzerinde doğduğu en hayırlı gün olmuştur."[10]şeklinde buyurmuştur. Bateyî, yukarıdaki beyitte Hz. Peygamber'in hadiste geçen müjdesine işaret ederek Fetih sûresinin ehemmiyetini zikretmiştir.

Bateyî, Fetih sûresinden bahsederken şu demektedir:

Ma mededkarê me bît Înna Fetehna subh û dem
Wer ne sotim ateşe dil şehriyara min nehat[11]

3. Kur'ân'ın Cüz Sayısı

Bateyî, **"***Ya Îlahî Tu Kerîm î*" adlı münacâatında çaresizliğini ifade ederken "*Kur'ân'ın otuz cüz hakkı için*" şeklinde Allah'a yalvarmakta ve yakarışını şöyle dillendirmektedir:

Tu bi navê xwe yî Rehman
Tu bi heq sih cuz'yê Qur'an
Bateyê jar tu bi xufran
Tu xeffarê xeta yî[12]

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emriyle vahiy kâtiplerine yazdırılmış ve ezberlenmiş; nüzulü ile birlikte Kur'ân'la ilgili kaleme alınan çalışmalarda Kur'ân'ın cüz, sûre, âyet kelime hatta harf sayısı kayıt altına alınmıştır. Bateyî, bu kasidesinde Kur'ân'ın otuz cüzden oluştuğunu bildirmiştir.

4. Kur'ân'ın Cem'i

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat O'nu ezberlemiş, ardından vahiy kâtiplerine yazdırmış, daha sonra onlara yazdırdığı âyet-

8 Sadınî, Bateyî, s. 84.
9 إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا "*Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik."* (Fetih 48/1).
10 İbn 'Aşûr, Muhammed et-Tâhır, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), X (26), s. 141.
11 Sadınî, Bateyî, s.105.
12 Sadınî, Bateyî, s.55.

leri okutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunun yanında değişik vesilelerle nâzil olan âyetleri sahabeye okumuş, bazen de onlardan Kur'ân'ı bizzat dinlemiştir. Ramazan aylarında o ana kadar nâzil olan âyetlerin tümünü Hz. Cebrâil'den dinlemiş ardından kendisi de O'na arz etmiştir. Son arzda bu mukabele, iki defa gerçekleşmiş ve vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit (r.a.) buna şâhitlik etmiştir.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Hicretin 12. yılında Yemâme savaşında yetmişe yakın Kur'ân hâfızının şehit düşmesi Hz. Ömer'in(r.a.) Halife Ebû Bekir'e (r.a.) meseleyi arz etmesine sebep olmuş ve sonunda ikna olmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak oluşturduğu komisyonun başkanlığına atamış ve Kur'ân'ı cem' etmesini emretmiştir. Zeyd b. Sâbit (r.a.), Mescid-i Nebevî'de başladığı çalışmalarına aralıksız devam etmiş ve hazırladığı çalışmayı Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) teslim etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) vefat edince Hz. Ömer'de (r.a.) kalmış o da Hz. Hafsa'ya (r.a.) teslim etmiştir.

Hz. Osman (r.a.) döneminde genişleyen İslam coğrafyasının değişik noktalarına yerleşen sahabenin gittikleri yerlerde farklı kıraatları da beraberinde götürmesi sebebiyle Kur'ân öğrenenler arasında ciddi ihtilaflar oluşturmuştur. Bunun üzerine Hz. Osman tekrar Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde yazılan nüshayı esas almasını, İslam coğrafyasının önemli merkezlerine Mushaflar göndermek üzere istinsahta bulunmasını emretmiştir. O da Hz. Hafsa'da (r.a.) bulunan nüshayı istemiş ve istinsah çalışmasını başlatmıştır.[13]

Melâyê Bateyî,Hz. Osman (r.a.) döneminde yapılan Kur'an'ın cem' ile ilgili çalışmayı "*Kan Me'dena Sıdq û Sefa*" adlı kasidede şöyle dile getirmiştir:

Kanê emîrunel zeman
Kan cami'ê cümle Quran
Kanê 'Usman binî 'Efan
Kanê Muhammed Mustefa[14]

B. Hz. Peygamber ve Kur'ân

Bateyî, eserlerinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nâzil olan Kur'ân'a değişik vesilelerle işaret etmiş ve Hz. Peygamber-Kur'ân ilişkisiniele almıştır.

1. Hz. Peygamber'in Vahiy Meleği Cebrail'i Görmesi

Kur'ân-ı Kerîm,inen Kur'ân'ın vahye dayandığını[15]Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de

13 Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991), I, 239-250.
14 Sadınî, Bateyî, s. 135.
15 Necm 53/3-4.

doğru yoldan sapmadığını[16]zikretmiştir. Yine vahyi meleği Cebrail (a.s.)'in, birkaç defa aslî suretinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) göründüğünü Necm sûresinde şöyle bildirmiştir:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى "*Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.*"[17]

Bateyî, Necm sûresindeki bu âyeti iktibas etmiş ve Mevlid'inin sonunda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben şöyle demiştir:

Ehmeda çavê te ma zaxel beser
Yek îşarata te înşeqqel qemer [18]

2. Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Korunması

Kur'ân-ı Kerîm, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilen, vahyedildiği andan itibren ezberlenen ve satırlara geçirilen bir kitaptır. Bateyî, "*Hılo Rabe Ebul Qasım"* adlı kasidesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân'ın koruyucusu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

İmamê enbiyani tu
Li Qur'anê xudanî tu
Pez înem xweş şivanî tu
Şivanê ûmmetê yekser[19]

Yine Bateyî, "*Muhemmed Seyyîde 'Alem"* adlı kasidede "vahiy" ve "furkan" kavramlarını ele alarak hem Kur'ân'ın vahyedilen bir Kitap olduğuna hem de bu kitabın bir isminin Furkân olduğuna işaret etmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir:

M*uhemmed seyyîdê 'alem*
Şefî'ê roja mîzanê
Xwedanê wehy û Furqanê[20]

Bateyî, aynı kasidede "vahiy" ve "tenzil" kavramlarını da zikretmiştir:

Xudanê wehy û tenzîlê
Bi eqlam û bi tebcîlê[21]

Bateyî, Mevlid-i Şerifinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dünyaya gelişini anlatırken O'nun Kur'ân-ı Kerîm'in sahibi olduğunu vurgulamış ve şöyle demiştir:

Hat xudanê seyf û Qur'ana mûbîn[22]

16 Necm 53/2.
17 Necm 53/17.
18 Sadınî, Bateyî, s. 224.
19 Sadınî, Bateyî, s.90.
20 Sadınî, Bateyî, s. 83.
21 Sadınî, Bateyî, s.83.
22 Sadınî, Bateyî, s. 181.

Bateyî, "*Kan Me'dena Sıdq û Sefa*" adlı naatta "vahiy" ve "furkan" kavramlarını ele almış, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bunlarla ilişkisinin ele alındığı döneme olan hasretinişöyle dile getirmiştir:

Bi wehy û xandin lamekân
Te'lim di furqanê heman
Bê herf û elfaz û ziman
Kanê Muhammed Mustefa[23]

Ayrıca Molla Huseyin Bateyî, Mevlid'inde Allah'a hamd û senâ ettikten sonra Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i Müslümanlara miras olarak bahşettiğini şöyle ifade etmiştir:

Ew Xwedayê malike mulkê'ezîm
Daye me mirasa Qur'ana kerîm[24]

3. Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın Esrarını Bilmesi

Hz. Peygamber (s.a.s.), nâzil olan Kur'ân'ı sahabeye aktarırken bazen kendiliğinden bazen de sahabeden veya ehl-i kitap yada müşriklerden gelen sorular üzerine gerekli açıklamayı yapar, Allah'ın muradını aktarırdı. Bateyî, Mevlid'inin "Merhaba" bahsinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân'ın esrarını bildiğini dolayısıyla onun müfessiri olduğunuşöyle zikretmiştir:

Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
Merhaba ey derde derman merhaba[25]

C. Kur'ân İlimleri

Kur'ân İlimleri manasına gelen 'Ulûmu'l-Kur'ân", Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım eden ilimleri ifade eder. Bateyî, bu ilimlerin bir kısmını gerek Mevlid'inde gerekse de diğer çalışmalarında ele almıştır. Bunları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aksâmu'l-Kur'ân

Bateyî, Kur'ân'ın yeminleri anlamına gelen "Aksâmu'l-Kurân"ı ele almış ve çalışmalarında zikretmiştir. Meselâ, "*Qısmet Jı Dîwana Ezel"* adlı eserinde "âyetler"e ve "kasem harfleri"ne yemin etmiş ve şöyle demiştir:

Sundê dixwûm ezvê dem
B'ayat û herfêt qesemê[26]

23 Sadınî, Bateyî, s. 135.
24 Sadınî, Bateyî, s.167.
25 Sadınî, Bateyî, s. 197.
26 Sadınî, Bateyî, s.111.

Benzer şekilde Bateyî, Mevlid'inin son kısmında "Duhâ" sûresinin ilk âyetini teşkil eden kasemi zikretmiş ve şöyle demiştir:

Ateşê Mûsa çi bû? Ruxsarê tu
Weddûha nûra dilê hişyarê tu[27]

Beyitte geçen "Wedduhâ" ifadesi Mekkî bir sûre olan Duhâ sûresinde şöyle geçmektedir:

وَالضُّحٰىۙ (1) وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ (2) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىؕ (3)

"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."[28]

Daha sonra Bateyî Leyl sûresiyle ilgili olarak Mevlid'inde şöyle demektedir:

Herdu 'alem çi? Siha iqbalê tu
Sûndê welleyl bi zulf û xalê tu.[29]

Bateyî bu beyitte de Mekki bir sûre olan Leyl sûresinin başında gelen "welleyl"âyetini zikretmiş ve buradaki kaseme doğrudan atıfta bulunmuştur. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle gelmektedir:

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ (1) وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ (2) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ (3) اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىؕ (4)

"(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, açılıp ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki işleriniz başka başkadır."[30]

2. Hurûf-i Mukattaa

Kur'ân-ı Kerîm'de 14 sûrenin başında gelen hurûf-i mukattaa, Bakara ve Âl-i İmrân hariç Mekkî sûrelerin önemli özelliklerinden birisini teşkil eder. Bunların manası konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

Bateyî, hurûf-i mukattaa ile başlayan yedi "Hâ-mîm"in sırrını dile getirerek Allah'a yalvarmış ve *"La havle La Quwwete"* adlı kasidede şöyle demiştir:

Ya Rebbî zatê ehed
Bi pakiya Muhammed
Bi fedl û husnê bê hed
Bi sirrê heft Ha Mîm[31]

Yukarıdaki dörtlüğün devamında yine "Hâ" ve "Mîm"lerin sırrına işaret ederek hurûf-i mukatta konusunu ele almıştır.

27 Sadınî, Bateyî, s. 224.
28 Duhâ 93/1.
29 Sadınî, Bateyî, s. 224.
30 Leyl 92/1.
31 Sadınî, Bateyî, s. 77.

Bi sirra Hê û Mîman
Bi pakiya kerîman[32]

Bateyî'nin bahsettiği yedi Hâ-mîm sûresi şunlardır: Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf'tır. Bu sûrelerin tümü "Hâ-mîm" ile başlamış oluptamamı Mekkî sûrelerdir.

3. Kısasu'l-Kur'ân

Kur'ânî ilimlerden birisi olan Kur'ân Kıssaları, özellikle Mekkî sûrelerde müşrik toplumun baskılarının arttığı başta Hz. Peygamber olmak üzere mü'minlere yapılan ezaların had safhaya ulaştığı dönemlerde nâzil olan âyetlerde zikredilmiştir. Bu kıssalar ile müşrikler uyarılmış; mü'minler teselli edilmiştir.

Bateyî, Kur'ân'da zikri geçen peygamberlerden Hz. Süleyman (a.s.),[33] Hz. Davud (a.s.),[34] Hz. Yusuf (a.s.),[35] Hz. Yakub (a.s.)[36]ve Hz. İsa'yı (a.s.)[37]zikretmiştir.Meselâ "*el-Wefa bê Wesl û Canan"* adlı kasidesinde Hz. Yakub (a.s.) ile Hz. Yusuf'tan (a.s.) bahsederken şöyle demektedir:

Şubhî Ye'qûbî ji 'işqa Yûsufê gulpîrehen
Mûnisê derd û xeman im sakine beytul hezen
Tarûmar im întizar im şehsûwara min nehat[38]

Yine Kur'ân'da tevhid inancı ile mücadele eden mal ve makamları ile kibirlenen, tevhid düşüncesi ile mücadele eden Nemrûd ve Karun'dan bahsederken "*Heqqa Tu Padîşah î"* adlı münacaatında şöyle demektedir:

Karê Nemrûdî dûn e
Genca Qarûnî daket
Felek her wa hajûn e[39]

Bateyî, Kur'ân'ın nüzulüne ev sahipliği yapan Mekke ve Medine şehirlerini şiirlerinde zikretmiştir. Meselâ *"Ey Ne'tê Tu Ez 'Erşî Heta Ferşî Şehîra*" adlı naatında şöyle demektedir:

Fexra melekan padîşahê textê Medîne
Yek lehze geha 'erşê xeraman bi meşine[40]

32 Sadınî, Bateyî, s. 77.
33 Sadınî, Bateyî, s. 67.
34 Sadınî, Bateyî, s. 73.
35 Sadınî, Bateyî, s. 80, 96.
36 Sadınî, Bateyî, s. 105.
37 Sadınî, Bateyî, s. 72.
38 Sadınî, Bateyî, s. 105.
39 Sadınî, Bateyî, s. 63.
40 Sadınî, Bateyî, s. 80.

4. Sebeb-i Nüzûl

Bateyî'nin ele aldığı Kur'ân ilimlerinden birisi de sebeb-i nüzuldür. Sebeb-i Nüzûl, bir âyetin veya sûrenin herhangi bir olay veya meseleyi açıklamak veya sorulan soruya cevap vermek üzere nâzil olmasıdır.

Bateyî, İnşirâh sûresinin sebeb-i nüzulünü zikrederek Cebrâil'in Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sinesini ikiye ayırdığına dair meseleyi açıklayan sûrenin de İnşirah sûresi[41] olduğunu açıkça zikretmiş ve şöyle demiştir:

Melek hatin bi te'cîlî
Du şeq kir sîne Cibrîlî
Elem neşreh tê tenzîlî
Dikit tewzîh û tîbyanê[42]

Bateyî, İnşirah sûresinin nüzulü ile şekku's-sadr hadisenin vuzuhata kavuştuğunu "tevzih" ve "tebyin" ifadeleri açıklamıştır.

5. Nesh

Kur'ân İlimlerinden birisi olan "Nesh" meselesi, Tefsir ve Fıkıh Usûlü açısından önemli bir mevzu olup üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı ve bu alanda müstakil eserlerin yazıldığı bir ilimdir.Nesh, şer'î bir hükmün daha sonra nâzil olan şer'î bir hükümle ortadan kaldırılmasıdır.[43]

Bateyî, *Muhemmed Seyyîde 'Alem"*adlı naatındaşöyle demektedir:

Bi hukmê seyyîdê mursel
Nebiyyê axir û ewwel
Betal kir dîniha mücmel
Bi ayat û bi Qur'anê[44]

Bateyî, Mevlid'inde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evvelki şeriatları neshettiğini ifade etmiş veşöyle demiştir:

Wextê rabit Ehmedê 'alî'elem
Nasixê Tevrat û încîl û senem[45]

41 İnşirah sûresi:*"1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?2, 3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?4. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi? 5, 6. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. 7, 8. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel."*

42 Sadınî, Bateyî,s. 84.

43 Zeydan, Abdulkerîm, *el-Medhal li dirâseti'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1423/2002), s. 95.

44 Sadınî, Bateyî, s. 83.

45 Sadınî, Bateyî, 181.

6. Tilâvet Secdesi

Kur'ân-ı Kerîm'de secde âyeti olarak da bilinen 14 tilâvet secdesi yer almaktadır. Bunlardan birisi Alak sûresinin sonunda yeralan

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

"Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!"[46]âyetidir.

Bateyî, *La Hewle La Quwwete* adlı kasidede Allah'tan bağışlanma dilerken sabah ve akşam ezanına, Alak sûresinin sonundaki "weqterib" ile biten secde âyetine yemin etmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir:

Bi bangê subh û mexrib
Bi sucdeya weqterib
Bi lewh û 'erşê 'ezîm[47]

D. Kur'an'da Geçen Bir Kısım Meseleler

1. Esmâ-i Hüsnâ

Melâyî Bateyî, şiirlerinde Kur'ân'da geçen Esmâ-i Hüsnâ'dan bir kısım isim ve sıfatları zikretmiş, bunları özellikle de *"Ya İlâhî tu Kerîm î"*ve*"Subhan Jı Mîrê Qadırî,* adlı naatlarındaele almıştır.

Bateyî, naatlarında günahlarının bağışlanmasını Rahmân olan Allah'tan dilerken nasıl dua edilmesi gerektiği, makam ve şöhretin dua etmeye mani olmaması gerektiği hususları üzerinde durmuştur. Allah'ın "kerîm, ğafûr, ğeffâr, 'azîm, kadîm, samed, hayy, mecîd, ehad, ferd, hamîd, kerem, rahîm, emîn, melîku'l-arşi'l-'azîm" şeklinde isim ve sıfatlarını ele almıştır.[48]

Bateyî, *"Ya Îlahî Tu Kerîm î"*adlı şiirinde şöyle demektedir:

Yâ îlahî tu kerîm î
Tu xefûr î tu ezîm î
Ji ezel da tu qedîm î
Melikê seqfê sema yî[49]
Semed û 'heyy û mecîd î
Qurbetê "heblu'l-verîd" î
E'hed û ferd û 'hemîd î
Layîqê hemd û senây î[50]

46 Alak 96/19.
47 Sadınî, Bateyî, s.77.
48 Sadınî, Bateyî, s. 53-55.
49 Sadınî, Bateyî, s. 53.
50 Sadınî, Bateyî, s 53.

"Heqqa tu Padîşah î" adlı naatta bu isimleri kahhâr, 'allâm, kayyûm gibi mübalağa sığalarla zikretmiştir:[51]

Bateyî, *"Ya Îlahî Tu Kerîm î"* adlı münacaatında Mü'min sûresinin 16. âyetindeki[52]"hükümranlık kimindir" manasına gelen "limeni'l-mülk" lafzını iktibas etmiş ve şöyle demiştir:

"Limeniîl mulkû" dibejî
Hakimê şah û geda yî[53]

Bateyî, *"Subhan Jı Mîrê Qadırî"*adlı münacâatında ise bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

Zatê qadîm û pakî ye
Heyy û Elîm û Hadî ye
Navek 'ezîm û 'âlî ye[54]

Haşa hebin 'uzw û cesed
Tehwîlê îmkanê xired
We lem yekun kufwen ehed
Zatê qedim her dê hebî[55]

Bateyî, Mevlidinde esmâ-i hüsnâdan bir kısım isimleri şöyle zikreder:

Ya kerîmû ya îlahel 'alemîn
Ya rehîmû ya 'ezîmû ya metîn[56]

2. Müslümanların En Hayırlı Ümmet Oluşu

Bateyî'nin ele aldığı meselerden birisi, İslam ümmetinin en hayırlı ümmet oluşu mevzusudur. Bateyî, Mevlid'inin başlangıç kısmında şöyle demektedir:

Em kırîne ummeta xeyr-uş beşer
Tabi'ê wî muqtedayê namiwer[57]

Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinde Müslümanların en hayırlı ümmet oldukları hususunda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ

51 Sadınî, Bateyî, s. 56.
52 يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَۚ لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌۚ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَۜ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ "O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah'ındır. " (Mü'min 41/16).
53 Sadınî, Bateyî, s. 54.
54 Sadınî, Bateyî, s. 65.
55 Sadınî, Bateyî, s. 65.
56 Sadınî, Bateyî, s. 225.
57 Sadınî, Bateyî, s.167.

"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır. [58]

3. İslam Dinin Kâmil Din Oluşu

Bateyî'nin ele aldığı mevzulardan birisi, İslâm dinin kemâle ermiş olması ve Allah'ın nimetini tamamlamış olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim."[59]

Bateyî, Mevlidinde bu konuyu şöyle aktarmıştır:

Dînê me kir kamil û ni'met temam
Ye'nî da me Ehmed û dar-us selam[60]

4. Sırat-ı Mustakîm

Bateyî, Fatiha sûresinde "dosdoğru yol" manasına gelen "sırât-ı müstakîm"i zikretmiştir. Bateyî yazdığı Mevlid'inde Yüce Allah'a yalvararak sırat-ı müstakimden ayırmamasını dilemiştir:

Hêvîdar în em ji te Şahê Kerîm
Îhdina ya Reb sîrat-el musteqîm[61]

5. İsrâ Hadisesi

İsrâ hadisesi, Mekke'de Hicretten bir yıl evvel vuku bulmuştur.[62] Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا

"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir."[63]

Benzer şekilde Bateyî, *"Muhammed Sahıbê Tacê"* adlı naatta Mi'rac hadisesini

58 Âl-i İmrân 3/110.
59 Mâide 5/3.
60 Sadınî, Bateyî, s.167.
61 Sadınî, Bateyî, s.168.
62 İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmaîl, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1403/1983, thk: Mustafa Abdulvâhid), II/93.
63 İsra 17/1.

işlemiş ve bunu şöyle anlatmıştır:

Xuda perde hilanî bû
Hebîb du caran ew dî bû
Lê heqîqet nezanîbû
Munezzeh jı cism û canî [64]

Bateyî, *"Muhemmed Seyyîde 'Alem"* isimli kasidesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yukarıdaki âyette zikredilen İsrâ hadisesini şöyle ifade etmiştir:

Ke subhanellezî esra
Ji Qudsê çûye dîwanê[65]

6. Allah'ın İnâyeti

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke'den Medine'ye hicret ettikten bir müddet sonra müslümanlarla Mekke şirk toplumu arasında Bedir Savaşı vuku buldu. Kur'ân'ın ifadesi ile Bedir Savaşı, ehemmiyetine binaen Furkan Günü[66] yani hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün olarak nitelenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Bedir gazvesini başta Enfâl sûresi olmak üzere değişik âyetlerde ayrıntılı olarak ele almış, Yüce Allah'ın Müslümanlara olan inayeti ve yardımı aktarılmaktadır. Meselâ bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا

"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir."[67]

Bateyî, Mevlid'indeyukarıdaki âyetten iktibasta bulunmuş ve şöyle demiştir:

Ma rameyte îz remeyte gûşidar
Destê wî deste Xweda der karû bar[68]

7. Hz. Âdem İleHavva Hâdisesi

Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen meselelerden birisi, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıkma hadisesidir. Bâteyî, Bakara sûresinin 38. âyetindeki

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا *"Dedik ki: Hepiniz cennetten inin!"*[69] *emrini esas alarak bu konuyu ele almış ve* Mevlid'inin sonunda şöyle demiştir:

64 Sadınî, Bateyî, s. 94.
65 Sadınî, Bateyî, s. 87.
66 Enfâl 8/41.
67 Enfâl 8/17.
68 Sadınî, Bateyî, s.169.
69 Bakara 2/38.

Îhbîtû mînha cemî'en hate emr
Adema dê bêteve lakin bi sabr[70]

Bateyî, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıktıktan sonra hatalarının farkına varıp Allah'a olan yakarışlarını ve mahcubiyetlerini dile getiren şu âyetleri de Mevlid'inde zikretmiştir:

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"(*Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz*."[71]

Molla Hüseyin Bateyî, Mevlid'inde Hz. Âdem ile Havva'nın çaresizliğini şöyle dilegetirmiştir:

Pir girî û xweş girî bê hed gelek
Newheyê înna zelemna çû felek[72]

8. Hz. Peygamber'in Âlemlere Rahmet Olarak Gönderilişi

Kur'ân-ı Kerîm'in ana konularından birisi de nübüvvettir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bi'seti bu mevzunun merkezini teşkil etmektedir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gönderiliş gayesini anlatırken şöyle buyurmuştur:

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

"(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik."[73]

Bateyî, Mevlid'inin sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilişini şöyle ifade etmiştir:

Merheba ey rehmete-lil 'alemîn
Merheba ente şefî-'ul muznîbîn[74]

9. Şekku'l-Kamer Hâdisesi

Müslümanların işkenceye maruz kaldığı bir dönemde Mekkeliler, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) mucize istemişler idi. O da parmağının işareti ile ay ikiye ayrılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm bu hâdiseyi Kamer sûresinde şöyle zikretmiştir:

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."*[75]

Bateyî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu mucizesini anlatan âyetten iktibasta bulunmuş ve bunu Mevlid'inin son kısmında zikretmiştir:

70 Sadınî, Bateyî, s.178.
71 A'râf 7/23.
72 Sadınî, Bateyî, s.178.
73 Enbiya 21/107.
74 Sadınî, Bateyî, s. 198.
75 Kamer 54/1.

Ehmeda çavê te ma zaxel beser
Yek îşarata te înşeqqel qemer [76]

SONUÇ

İnsanlığa hayat kaynağı olarak vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed (s.a.s.)'den itibaren ilim ve irfana kaynaklık etmiştir. Kitap yazan, şiir kaleme alan âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i birincil kaynak olarak esas almış, aldıkları eğitim seviyesi çerçevesinde çalışmalarına yansıtmaya çalışmışlardır.

Medreselerde eğitim görmüş ve müderrislik yapmış olan âlim ve ârif Molla Hüseyin Bateyî, gerek yazdığı Mevlid'inde gerekse münacaat, naat ve kasidelerinde Kur'ân-ı Kerîm'i yararlandığı ilk kaynak olarak görmüştür.

Elimizdeki bu çalışma, Klasik Kürt Edebiyatı'nın önemli temsilcilerinden birisi olan Bateyî'nin bilgi kaynağını göstermesi açısından önemlidir. Kanaatimizce Kürt Edebiyatı üzerine çalışma yapanların bilgi kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerîm'e yer açmaları ve bunu evvelkilerin bir emaneti olarak görmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

Beydavî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013).

Celali (Geçit), Molla Musa, *Feydu'l-Kadîri'l-Mubdî Şerhu'l-Mevlidi'l-Kurdî,* (İstanbul: İhvan Neşriyat, trs).

İbn 'Aşûr, Muhammed et-Tâhır, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), X (26).

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmaîl, *es-Sîretu'n-Nebeviyye,* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, thk: Mustafa Abdulvâhid, 1403/1983).

Jiyan, Rênas *Melayê Bateyî,* (Diyarbakır: Belkî Yayınları, 2013).

Sadınî, M. Xalıd, *Mela Huseynê Bateyî: Jiyan, Berhem û Helbestên Wî,* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013).

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân,* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1429/2008).

Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, reşat Adak, Şükrü Aslan, 2013).

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991).

Zeydan, Abdulkerîm, *el-Medhal lidirâseti'ş-Şerîati'l-İslâmiyye,* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1423/2002).

76 Sadınî, Bateyî, s. 224.

MOLLA HÜSEYİN BÂTEVÎ'NİN ŞİİRLERİNDEKİ HADİSLER ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Nurullah AGİTOĞLU*

Özet

Bilinen ilk Kürtçe mevlid, Molla Hüseyin Bâtevî tarafından yazılmıştır. Onun haricinde birçok Kürtçe mevlid varsa da bugün halk arasında en meşhur olanının Batevî Mevlidi olduğu gözlenmektedir. Bâtevî bu mevlidi yazdıktan sonra, Kürtler arasında yaygın olarak okunmaya başlanmış ve çocuklara Kur'ân-ı Kerîm'den hemen sonra öğretilir olmuştur. İlk mevlit olmasından dolayı Batevî'nin mevlidi, bölgede daha sonra yazılmış olan hemen bütün Kürtçe mevlitlere kaynaklık etmiştir. Klasik bir şair olan Molla Hüseyin Bâtevî'nin Mevlid'den başka şiirleri ve eserleri de bulunmaktadır. Sevgi, aşk ve doğa üzerine birçok şiiri vardır. Her Müslüman âlim gibi Molla Hüseyin Bâtevî'nin de eserlerinde hadis kullanması kaçınılmazdır. Zira Müslüman edebiyatçıların eserleri öncelikle Kur'an, daha sonra hadisler, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf vb. kaynaklardan beslenir. Bu bazen dini naslardan iktibas şeklinde bazen de telmih şeklinde olabilmektedir. Bâtevî de başta mevlid olmak üzere şiirlerinde bazen hadislere telmihte bulunmuştur. Bunu da ustaca yaparak edebiyatta olduğu İslamî ilimlerde de mahir olduğunu ve sağlam bir bilgiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Molla Hüseyin Bâtevî'nin doğum ve ölümü hakkında çelişkili görüşler bulunmaktadır. Miladî 17 ve 18. asırlarda yaşayan Bâtevî, Şırnak iline bağlı Beytüşşebap ilçesi Bâte köyünde dünyaya geldi. Mezarı Bâte köyünde bulunmaktadır. Molla Hüseyin Bâtevî'nin klasik Kürt edebiyatında Ahmedê Hanî'den sonra çok önemli bir konuma sahip olduğu söylenir. Hz. Peygamber'in mevlidini ilk defa Kürtçe yazmış olması hasebiyle dikkat çeker. Bâtevî bu mevlidi yazdıktan sonra, Kürtler arasında yaygın olarak okunmaya başlandı ve çocuklara Kur'ân-ı Kerîm'den hemen sonra öğretilir oldu. Molla Hüseyin Bâtevî'den sonra günümüze kadar farklı mevlitler yazılmış olmasına rağmen hiçbiri Bâtevî'nin mevlidi kadar bilinmemektedir. İlk mevlit olmasından dolayı Batevî'nin mevlidi, bölgede daha sonra yazılmış olan hemen bütün Kürtçe mevlitlere kaynaklık etmiştir. Klasik bir şair olan Molla Hüseyin Bâtevî'nin Mevlid'den başka şiirleri ve eserleri de bulunmaktadır. Sevgi, aşk ve doğa üzerine birçok şiiri vardır. Her Müslüman âlim gibi Molla Hüseyin Bâtevî'nin de eserlerinde hadis kullanması kaçınılmazdır. Zira hadisler İslam'ın Kur'andan sonraki nassı ve dinin üzerine bina edildiği temel ana kaynaklardan ikincisidir. Bu tebliğde onun başta mevlid olmak üzere diğer şiirlerinde geçen hadisler ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Bâtevî de özellikle mevlidi ile meşhur olduğundan öncelikle Müslümanlar arasındaki mevlid edebiyatından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, nurullahagitoglu@gmail.com

Mevlid Edebiyatı

İslam devletinin kurulması ve gelişmesi ile insanların kültür ve sanat hayatında büyük değişimler meydana gelmiştir. İnsandaki güzeli arama duygusu ile ortaya çıkan sanatlar, çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz, Hz. Peygamber ve ümmetin ona olan sevgisi, İslam sanatlarını etkileyen ve bu sanatlara kaynaklık eden en mühim unsurlardandır. İslam edebiyatında da, Hz. Peygamber konulu birçok eser vücuda gelmiştir. Hilye, Muhammediyye, siyer, şefaatname, şemail ve mevlid bunlardan sadece birkaçıdır.[1]

Sözcük olarak "doğum, doğum yeri ve doğum vakti" anlamlarına gelen Mevlid[2], Hz. Peygamberin doğumun anlatıldığı bir edebi tür olarak, varlığını bugünlere kadar devam ettirmiştir.[3] Peygamberimiz'in (sas) dünyaya gelişi bir ferahlık, kurtuluş ve müjde olduğundan doğumu da bir bayram telakki edilmiştir. Hz. Peygamber'le ilgili asıl kullanımı yanında zamanla tasavvuf çevrelerinde Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında velilerin doğum yıl dönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır. Halk arasında yaygın bir şekilde "mevlut" olarak kullanılan kelime, bu şekliyle Arapçada "yeni doğmuş çocuk" manasına geldiğinden, bu kullanım çok yanlış olup kelimenin telaffuzunun "mevlid" şeklinde olması gerekmektedir.[4]

Mevlid(ler) siyer-i nebi olmalarından dolayı içeriğinde peygamberin hayatından kesitler taşımakla birlikte, özellikle Hz. Peygamberin doğumu üzerinde durur.[5]

En geniş manası ile mevlid, dini-toplumsal olarak kutsal ve önemli kabul edilen günlerde Hz. Muhammed'in hayatını anlatan şiirlerin okunduğu, Kur'an tilavetinin yapıldığı, ilahilerin söylendiği ve halka yemeklerin, tatlıların, şerbetlerin dağıtıldığı törenleri ifade etmektedir. Mevlid kelimesinin çok bilinmeyen anlamlarından birisi, bir başarıya ulaşma veya felaketten kurtulma sevinciyle yapılan toplantı ve cemiyetleri ifade etmesidir. Günümüzde halk arasında yapılan dini nitelikli hemen her cemiyete, mevlid tilaveti yapılmasa dahi mevliddenmesi muhtemelen meşhur olmamış bu anlama dayanmaktadır.[6]

---

1 Mehmet Traşçı, "Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlidler ve Müzikal Olarak Günümüzde icra Ediliş Tarzları", *Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre (Sempozyum Bildirileri),* İstanbul 2012, s. 501.

2 Şemseddin Sami, Kamus-ı *Türki,* Çağrı Yayınlan, İstanbu12010, s. 1433.Ahmet Özel, ''Mevlid", *Türkiye Diyanet* Vakfı İslam *Ansiklopedisi,* Ankara 2004, XXIX, 475.Hasan Aksoy, "Mevlid; Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet* Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 2004, XXIX, 482.

3 Ahmet İÇLİ, "Yaratılışın Öyküsü Olarak Mevlid: Mevlid Ve Mitoloji İlişkisi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 1499-1516, Ankara-Turkey, s. 1501.

4 Hasan AKSOY, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler", *Türkiye* Araştırmaları *Literatür Dergisi, Cilt 5,* Sayı *9, 2007, 323-33,* s. 323. İçli, s. 1501. Necla Pekolcay, "Mevlid", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi,* Mayıs-Haziran, 1971 , s. 190.

5 İçli, s. 1513.

6 Mehmet Yanmış, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, 2012 s. 115-133, s. 117.

Bir kısım araştırmacılara göre, ilk mevlid uygulamaları Hz. Peygamber'den kısa bir süre sonra Hz. Ömer zamanında yapılmış ve Hz. Ömer, mevlid haftası eğitime ara vermiştir. Endülüs Emevileri de bu uygulamayı devam ettirmiştir. Fakat bu görüş çok kabul görmemiştir. Mevlidin bid'at olduğunu söyleyen âlimler de kendilerine, sahabenin bu kutlamaları yapmadığından delil çıkarmışlardır. Daha güvenilir kaynaklar ise ilk mevlid törenlerinin Mısır'da Fatımiler zamanında yapıldığını ve bu kutlamaların Erbil'deki törenlerin öncüsü olduğunu söylemektedir. Bu merasimler daha çok saray içerisinde, halktan uzak, resmi ve biraz da siyasi amaçla yapılmaktaydı. Mısır'daki törenlerde belirli bir şiir de öne çıkmış değildi. Ayrıca bu dönemdeki kutlamalar sadece Hz. Peygamber için değil, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve devrin halifesi için de yapılırdı. Bazı kaynaklara göre Irak bölgesinde de mevlid kutlamalarının erken dönemlerde başlamış olduğu görülmektedir.[7]

Bâtevî ve Mevlidi

Bilinen ilk Kürtçe mevlid Molla Hüseyin Bâtevî tarafından yazılmıştır. Batevî Mevlidi'nin haricinde birçok Kürtçe mevlidin olduğu bilinmektedir. Bugün halk arasında en meşhur olanının Batevî Mevlidi olduğu gözlenmektedir.[8]

Kaynaklarda Batevî'nin yaşadığı dönemle ilgili ihtilaf vardır. Konuyla ilgili görüşleri[9] veren M. Xalid Sadınî onun 1680-1760 yılları arasında yaşadığı kanaatine vardığını ifade etmektedir.[10] Şırnak ili Beytüşşebap ilçesi sınırlarında olan Bâte köyünde dünyaya gelmiştir. Bâtevî'nin ismi konusunda farklı bilgiler vardır. Müsteşriklerden Jaba ve tarihçi İzady, Batevî'nin isminin Ahmet olduğu kanısındadır. Fakat genel kanaat isminin Hüseyin olduğu yönündedir. Şiirlerinde "Batevî" mahlasını kullanmıştır.[11]

Batevî Mevlidi yaklaşık 600 beyitten oluşmaktadır. Bu metnin diğer Kürtçe mevlidlere göre daha edebi olduğu söylenmektedir. Mısralardaki ahenk ve ritim özelliğinden dolayı din görevlileri ve halk tarafından daha çok okunan bu mevlid, 1905 yılında Kahire'de, 1908'de ise İstanbul'da basılmıştır. Batevî Mevlidi bölgede kendisinden sonra yazılan hemen bütün mevlitlere kaynaklık etmesi ve ilham kaynağı olması açısından da önemli bir eserdir.[12]

7 Yanmış, s. 117.
8 Yanmış, s. 118.
9 M. Xalid Sadınî, Mela Huseynê Bâteyî,,Nubihar Yayınları, İstanbul 2011, s. 21 vd.
10 Sadınî, s. 29.
11 Sadınî, s. 21 vd.,Amidi, Zeynel Abidin, *Behçetül Enam bi- Şerhil Mevlidi Sâhibil Enâm*, Seyda Yay. Diyarbakır, 2010, s. 8; Mehmet Yanmış, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: 21, Sayı: 1, 2012, s. 115-133, s. 119.
12 Bkz Amidi, *age*, s. 7; 24 Kızıl, Hayreddin, *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, Ankara Ü. SBE Doktora Tezi, Ank. 2010, s. 113.

Bâtevî'nin Başta Mevlid Olmak Üzere Şiirlerindeki Hadisler Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Her Müslüman âlim gibi Molla Hüseyin Bâtevî'nin de eserlerinde hadis kullanması kaçınılmazdır. Zira hadisler İslam'ın Kur'andan sonraki nassı ve dinin üzerine bina edildiği temel ana kaynaklardan ikincisidir. Bu tebliğde onun başta mevlid olmak üzere diğer şiirlerinde geçen hadisler ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.[13]

Bâtevî de diğer birçok Müslüman âlim ve edebiyatçı gibi eserlerinde çoğu zaman ayet ve hadislere telmihte[14] bulunmuştur. Bilindiği üzere telmih edebi sanatlardandır.

Biz de onun hadislere yaptığı telmihlerden tespit edebildiklerimizi arz ederek bunlar üzerinde kısa değerlendirmeler yapacağız. Böyle bir tebliğin sınırlarını zorlayacağı için söz konusu hadisler üzerinde sened ve metin tenkidi gibi teknik konulara girmeyeceğiz.

Örneğin, Bâtevî "herşeyin Hz. Peygamber hatırına yaratıldığı, o olmasaydı Allah'ın âlemi yaratmayacağı" hususundaki rivayete telmihte bulunarak şiirlerinde şöyle demiştir:

Xu*danê textê lewlake*
Suwarê heft-i eflak e
Li 'erşî ta xak e
Ji bo wî hate kêşanê[15]

(Levlak tahtının sahibi,
Yedi feleğin (binicisi, sürücüsü,) kıymetlisi
Arştan arzın merkezine kadar
(Hepsi) Onun için sunuldu (yaratıldı)

Hilo carek ji vî xakî
Suwarê heft-i eflaki
Belê sultanê lewlakî
Tu yî ey saqiyê kewser[16]

(Bu yeryüzünün,.
Yedi feleğin binicisi, kıymetlisi
Levlak'ın sultanı buyur
Sensin kevserin sunucusu)

13 Onun şiirlerindeki hadisler incelenirken, M. Xalid Sadinî'nin Mela Huseynê Bateyî adlı kitabında derlenen şiirler esas alınmıştır. (Nubihar Yay., 2. Baskı, İstanbul 2011)

14 Telmih, anlatılmak istenen şeyi söz arasında imalı olarak belli etme, açıkça söylememe, bir dizede veya beyitte bilinen bir olayı, atasözünü vb. hatırlatma sanatı. (Bkz. TDK Sözlüğü, Telmih md.)

15 Sadinî, s. 88.

16 Sadinî, s. 95.

Ger nebûya ew Muhemmed lewh û erş
Min ne tînane wucûdê ta bi ferş
Ney tu yî ney cennet û narê mezin
Cumle eşya min ji bo wî çêkirin[17]

(O Muhammed olmasa,
Ne levh, ne arş, ne ferşi yaratmazdım
Ne sen (kalem), ne cennet ne cehennem
Herşeyi onun için yarattım.)

Yukarıda telmihte bulunulan rivayet "levlake levlake lema halaktu'l-eflake" ifadesiyle nakledilen bir rivayettir. Ancak bu rivayet yaygın bir şekilde bazı edebiyat ve tasavvuf kaynaklarında kullanılmışsa da hadisçiler genelde uydurma bir rivayet olduğu kanaatindedirler.[18]

Mesela Bâtevî'nin aşağıdaki şiirlerde de Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'den daha önce yaratıldığı, Hz. Âdem daha (yaratılış esnasında) çamur halindeyken Hz. Muhammed'in yaratıldığı ve Hz. Muhammed'in nurdan yaratıldığını ifade eden rivayetlere telmihte bulunduğu görülmektedir.

Ji bo wî çêbû ev 'alem
Nebî bû hêj herî Âdem[19]

(Onun için yaratıldı bu âlem
Hz. Âdem daha çamurken o nebi idi.)

Nê hezaran sali çûne axerî
Ew nebî bû Âdem hêj av û herî[20]

(Binlerce yıl geçmişte kaldı,
Hz. Âdem çamurken o nebi idi.)

Girte yek qebze ji nura xwe Xweda
Gotî wê "Kûnî hebîbî Ehmeda"
Hêj ne erş û ferş û kursî û qelem
Hêj ne lewh û enbiyayê muhteşe[21]

(Allah nurundan bir kabza aldı,
Ona "habibim Ahmed ol" dedi

17 Sadinî, s. 183.
18 Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut 1988, 2, 192 no:2123. Konuyla ilgili geniş değerlendirmeler için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s. 132-134.
19 Sadinî, s. 89.
20 Sadinî, s. 184.
21 Sadinî, s. 181.

Arş, ferş, kürsü ve kalem,
Levh ve muhteşem peygamberler yok (iken o vardı)

Bu hususla ilgili gelen bir rivayet şöyledir: Hz. Cabir anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü! Anam-babam sana feda olsun, Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı şeyi bana söyler misiniz?"* diye sordum. Şöyle buyurdu: "Ey Cabir! Her şeyden önce Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nurudur. O nur, Allah'ın kudretiyle onun dilediği yerlerde dolaşıp duruyordu. O vakit daha hiçbir şey yoktu. Ne Levh, ne kalem, ne cennet, ne ateş / cehennem vardı. Ne melek, ne gök, ne yer, ne güneş, ne ay, ne cin ve ne de insan vardı."

Ancak bu tür rivayetler de muhaddisler tarafından kabul görmemiş ve mevzu olduğu yolunda görüşler belirtilmiştir.[22]

Örneğin Bâtevî Hz. Peygamber'in ümmetine çobanlık yaptığını ifade ederek, "hepiniz çobansınız ve hepiniz idareniz altındakilerden sorumlusunuz". Hadisine telmihte bulunmuş ve şöyle demiştir:

Îmamê enbiyanî tu
Li Qur'anê xudanî tu
Yeqîn im ez xweş şivanî tu
Şivanê ûmmetê yekser[23]

(Enbiyanın imamısın sen
Kur'anın sahibisin sen
Biliyorum ki hoş çobansın sen
Bütün ümmetin çobanısın sen)

Merheba hati şivânê ummetê
Merheba hat bo me nûra dewletê[24]

(Ey ümmetin çobanı merhaba hoş geldin
Merhaba bize geldi başımızın tacı)

Burada telmihte bulunulan rivayet yukarıda da belirtildiği gibi " hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz. Yönetici çobandır. Erkek aile halkının çobanıdır. Kadın kocasının evi ve çocukları için çobandır" hadisidir. Bu hadis en sahih hadis kaynakları kabul edilen Buhari ve Muslim'in el- Camiu's-Sahih'leri başta gelmek üzere muteber kaynaklarda mevcuttur.[25]

22 Aclûnî, 1, 302 no.827; Rivayet ile ilgili geniş değerlendirmeler için bkz. Yıldırım, s. 136-137.
23 Sadinî, s. 94.
24 Sadinî, s. 206.
25 Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-Sahîh*, I-VI, Beyrut 1987, Nikah, 81, 91; Ahkam, 1; Cumua 11; Muslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri, el-Câmiü's-Sahîh, Beyrut, Trz., İmaret 20; Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünenü't-Tirmizî, Mısır 1975, Cihad 27.

Yine Bâtevî Hz. Peygamber'in ümmetine şefaat edeceğine dair hadislere telmihte bulunarak şöyle demektedir:

Here pêşî Xudayê me
Rehîm û ruhnumayê me
Şefa'et ke xetayê me
Li dîwanê bike mehder[26]

(Rahman ve rahim
Rabbimizin huzuruna çık
Hatalarımıza şefaat et
Divanda bize yardım et)

Destegîr û mustexasî herdu kewn
Bo gunehkaran penah û pişt û 'ewn[27]

(Her iki alemde yardımcı ve şefaatçi
Günahkarlar için yardımcı ve sığınak)

Ez şefî'ê wî me roja mehşerê
Dê vexut ew tasek ava kewserê[28]

(Ben ona şefaatçiyim mahşer günü
Kevser havuzundan bir tas içecek)

Yukarıda ifade edilen Hz. Peygamber'in şefaat etmesi hususunda şu rivayete bakılabilir: Hz. Enes'den rivâyete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir."[29] Muteber kabul edilen kaynaklarda geçen bu rivayet ve aynı konudaki diğer rivayetlere telmihte bulunduğu görülmektedir.

Mesela Bâtevî Hz. Peygamber'in ümmetinin diğer ümmetlere göre hayırlı bir ümmet olduğuna dair rivayetlere telmihte bulunduğu görülmektedir:

Ummeta Ehmed nivîsi ehlê nûr
Ummetun muznibetun Rebbun xefûr[30]

(Ahmed'in ümmetini ehl-i nur olarak yazdı
Günahkar ümmetse Rabbimiz gafurdur)

Hz. Peygamber "İnsanların en hayırlıları benim çağdaşlarımdır." Buyurmuştur.[31]

26 Sadinî, s. 96.
27 Sadinî, s. 177.
28 Sadinî, s. 179.
29 İbn Mâce, Ebu Abdillah, Sünenü İbn Mace, Mısır Trz., Zühd: 37; Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as, Sünenü Ebi Davud, Daru'r-Risale, Beyrut 2009, Edeb: 21.
30 Sadinî, s. 183.
31 Buhârî, Şehâdât 9; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 208.

Bu hadis Sahih-i Buhari ve Sahih-i Muslim gibi kaynaklarda geçmektedir. Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadîsinden Sahabe'nin hem bu ümmetin hem de bütün insanlığın en hayırlı nesli olduğu vurgulanmaktadır. Fakat hadîsin devamındaki, "Sonra onlardan sonra gelenler, sonra da onların arkasından gelenler" ifadesi, sahabeden sonraki her neslin, insanların en hayırlı topluluğu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu hadîs, ümmetin her kuşağının kendi zamanının en hayırlı toplumu olduğunu da ifade etmektedir. [32]

Bâtevî şu şiirinde de ayın ikiye yarılması ile ilgili rivayetlere telmihte bulunmuş görünmektedir:

Ehmeda çavê te ma zaxel beser
Yek işareta te inşeqqel qemer[33]

(Ahmed, gözün kaymadı
Tek işaretinle ay ikiye yarıldı)

Yukarıda değinilen "inşikak-ı kamer" denilen husus hem ayet[34] hem de hadislerde yer alan bir olaya dayanmaktadır. Bu olay hadiste şöyle ifade edilmektedir: "Hz. Peygamber zamanında ay ikiye yarıldı ve insanlar buna şahit oldular." Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in onlara şahit olun dediği nakledilir.[35]

Bu olay da Buhari ve Muslim'in sahihleri gibi en meşhur hadis kaynaklarında kaydedilmiştir.

SONUÇ

Miladî 17 ve 18. asırlarda yaşayan ve klasik Kürt edebiyatında Ahmedê Hanî'den sonra çok önemli bir konuma sahip olduğu söylenen Bâtevî, Hz. Peygamber'in mevlidini ilk defa Kürtçe yazmış olması hasebiyle dikkat çeker. Bâtevî bu mevlidi yazdıktan sonra, Kürtler arasında yaygın olarak okunmaya başlanmış ve çocuklara Kur'ân-ı Kerîm'den hemen sonra öğretilir olmuştur. Molla Hüseyin Bâtevî'den sonra günümüze kadar farklı mevlitler yazılmış olmasına rağmen hiçbiri Bâtevî'nin mevlidi kadar bilinmemektedir. İlk mevlit olmasından dolayı Batevî'nin mevlidi, bölgede daha sonra yazılmış olan hemen bütün Kürtçe mevlitlere kaynaklık etmiştir. Klasik bir şair olan Molla Hüseyin Bâtevî'nin Mevlid'den başka şiirleri ve eserleri de bulunmaktadır. Sevgi, aşk ve doğa üzerine birçok şiiri vardır. Her Müslüman âlim gibi Molla Hüseyin Bâtevî'nin de eserlerinde hadis kullanması kaçınılmazdır. Zira Müslüman

32 Abdullah Aygün, http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/kurana-gore-en-hayirli-ummet
33 Sadinî, s. 232.
34 "Kıyamet yaklaştı, ay yarıldı. Onlar ise ne zaman bir mucize görseler yüzçevirir ve bu daimi bir sihirdir derler."Bkz. Kamer, 54/1,2.
35 Bkz. Buhari, Tefsir, 54, 1; Menakıbü'l-Ensar, 36; Muslim, Sıfatü'l-Münafıkin, 44-45; Tirmizi, Tefsir, 54 vd.

edebiyatçıların eserleri öncelikle Kur'an, daha sonra hadisler, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf vb. kaynaklardan beslenir. Bu bazen dini naslardan iktibas şeklinde bazen de telmih şeklinde olabilmektedir.

Bâtevî de başta mevlid olmak üzere şiirlerinde bazen hadislere telmihte bulunmuştur. Bunu da ustaca yaparak edebiyatta olduğu İslamî ilimlerde de mahir olduğunu ve sağlam bir bilgiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bâtevî'nin şiirlerinde bazen mevzû hadislerin kullanıldığı görülmektedir. Meslekten hadisçi olmayan âlimlerin özellikle edebi eserlerde bazen bu duruma düştükleri bilinmektedir. Ancak Bâtevî'nin birçok yerde de sahih rivayetleri kullandığı yukarıdaki örneklerde de açıkça ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut 1988.

Aksoy, Hasan, "Mevlid; Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet* Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 2004, XXIX, 482.

Aksoy, Hasan, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler"**,** *Türkiye* Araştırmaları *Literatür Dergisi, Cilt 5,* Sayı *9, 2007, 323-33.*

Amidi, Zeynel Abidin, *Behçetül Enam bi- Şerhil Mevlidi Sâhibil Enâm*, Seyda Yay. Diyarbakır, 2010.

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-Sahîh*, I-VI, Beyrut 1987.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as, Sünenü Ebi Davud, Beyrut 2009.

İbn Mâce, Ebu Abdillah, Sünenü İbn Mace, Mısır Trz.

İçli, Ahmet, "Yaratılışın Öyküsü Olarak Mevlid: Mevlid Ve Mitoloji İlişkisi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 1499-1516, Ankara-Turkey.

Kızıl, Hayreddin, *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, Ankara Ü. SBE Doktora Tezi, Ank. 2010.

Muslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri, *el-Câmiü's-Sahîh,* Beyrut, Trz.

Özel, Ahmet, ''Mevlid", *Türkiye Diyanet* Vakfı İslam *Ansiklopedisi,* Ankara 2004, XXIX, 475.

Pekolcay, Necla, "Mevlid", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi,* Mayıs-Haziran, 1971 , s. 190.

Sadınî, M. Xalid, *Mela Huseynê Bâteyî,,*Nubihar Yayınları, İstanbul 2011.

Şemseddin Sami, Kamus-ı *Türki,* Çağrı Yayınları, İstanbu12010.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî,* Mısır 1975.

Traşçı, Mehmet, "Cizre ve Çevresinde Kürtçe Mevlidler ve Müzikal Olarak Günümüzde icra Ediliş Tarzları", *Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre (Sempozyum Bildirileri),* İstanbul 2012, s. 501.

Yanmış**,** Mehmet, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, 2012 s. 115-133.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

Abdullah Aygün, http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/kurana-gore-en-hayirli-ummet

MOLLA HÜSEYİN EL-BÂTEVÎ VE KÜRTÇE MEVLİD-İ ŞERÎFİ

Müfid YÜKSEL*

Kürtçe Mevlid-i Şerîf yazarı Molla-i Bâtevî hakkında kaynaklarda çelişkili ve doğrulanamayan bilgiler bulunmaktadır. Kürtçe (Kurmancî) Mevlid-i Şerîf'in ilk baskılarında adı Hasan el-Ertûşî şeklinde yer almıştır ki yapageldiğimiz araştırmalar bunu doğrulamamaktadır. Bazı kaynaklarsa adını Ahmed olarak kaydetmiştir. Bu kayıtlara karşın yaptığımız araştırma sonucunda asıl adı Molla Hüseyin el-Batevî'dir. Molla Ahmed, onun dedesidir. Babasının adı Molla Mustafa'dır. Molla Ahmed, soyundan gelenlerin ifadesine göre, ailesi aslen Irak Kürtlerinin Mizurî aşiretinden olup, Beytüşşebab'ın Pirusan/Piruşan köyündendir. Onun ve oğlu Molla Mustafa'nın kabirleri Pirusan/Piruşan köyündedir. Sonra, torunu ve Mevlid yazarı Molla Hüseyin, Bâte köyü sakinlerinin talebiyle kardeşleri Osman, Ahmed ve Mehmed'le birlikte bu köye göçmüş ve burada imamlık yapmıştır. Aile bundan sonra Batevî olarak anılmıştır. Molla Ahmed'in 18. yüzyıl başlarında hayatta olduğu tahmin edilmektedir. Mevlid-i Şerîf'in yazarı ise bunun torunu olan Molla Hüseyin'dir. Molla Hüseyin'in doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Mevlid metninde kendisi hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Sadece son iki beytinde Mevlid'i yazan Bâteli bu fakire duâ ve Fatiha okunmasını istemiştir.

Hem ji bo her çâr imâm-ı caddeé
Hem ji bona kâtib-i vî nüshaé
Bû cemi'-i müslimîn o sâliha
Bû fakîr-i Bâteî El-Fatiha

Tercüme:"Hem bu yolun (Ehl-i Sünnet'in) her dört imamı için; hem bu nüshanın (Mevlid) yazarı için; tüm Müslüman ve Salihlere ve Bâteli bu fakîre Fatiha"

Mevlid yazarı Molla Hüseyin'in ve kardeşlerinin mezarları halen Bâte (Güneyyaka) köyünde bulunmaktadır. Bu köy, 1991 tarihinde Beytüşşebap ilçesiyle birlikte Şırnak iline bağlanmıştır.Bugün bu köye yakın Kaval köyünde yaşayan torunlarından Molla Salih (Salih Kaval) ile, Mevlid-i Şerîf yazarı arasında yedi kuşak bulunduğu tespit edilmiştir:

1. Molla Ahmed
2. Molla Mustafa
3. **Molla Hüseyin (Mevlid Yazarı)**
4. Molla Tahir

* Araştırmacı, Yazar

5. Hüseyin (Kaval köyüne yerleşmiştir.)
6. Ali
7. Molla Salih
8. Ali
9. Molla Salih (Halen hayatta ve Kaval köyünde yaşıyor. Köyün imamı)

M. Emin Zeki Beğ, *Meşâhiru'l-Kurd ve Kurdistan* adlı eserinde isminin Ahmed olduğunu, H. 820-900 tarihleri arasında yaşadığını belirtmekteyse de (M. Emin Zeki Beğ, 2006:446) yukarıda, Mevlid sahibinin bizzat torunlarından aldığımız bilgilerle tümüyle çelişmektedir. Bu anlamda Tahsin İbrahim Doskî ile Muhsin İbrahim Doskî'nin Mevlid'in 1996 yılındaki neşrinin önsözündeki bilgilerde de ciddi hatalar söz konusudur. Burada da Molla Hüseyin El-Bâtevî'nin doğum-vefat tarihleri olarak M. Emin Zeki Beğ'in verdiği aynı tarihler verilmiştir.(Tahsin İ. Doskî-Muhsin İ. Doskî, 1996:11)

Mevlid-i Şerîf'in çeşitli el yazma nüshaları olup, bilinen en eski tarihli nüshası 1240/1825 istinsah tarihli olup, Ankara Milli Kütüphane Yazmaları No:4390'da yer almaktadır. Diğer bir sağlam nüshası ise H.1331 istinsah tarihli olup, yine Ankara Milli Kütüphane (Nevşehir-Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi) No: 21'de yer almaktadır.

Mevlid ilkin, Bediüzzaman Said-i Nursî'nin yakın arkadaşlarından Ahmed Râmiz tarafından 1324 tarihinde Kahire'de basılmıştır. Daha sonra 1327'de tekrar Şeyh Muhammed Şefik el-Arvâsî tarafından İstanbul'da Ahmed Kâmil matbaasında bastırılmıştır. Mevlid'in bunun dışında çeşitli baskıları yapılmıştır. 1996 yılında Irak-Dohuk'ta, Tahsin İbrahim Doskî ile Muhsin İbrahim Doskî tarafından bazı yazma nüshalarına dayanılarak tahkikli bir şekilde basılmıştır. Son önemli baskısı ise müellifin hayatı ile ilgili geniş bir araştırma ve girişle birlikte İstanbul'da Molla Abdüssamed ve Molla Abdüsselâm tarafından gerçekleştirilmiş. Bu neşir, Kürtçe Mevlid'in şu ana kadar yapılmış en ilmi neşridir. Yine bu Kürtçe Mevlid-i Şerîf'in Zeynelabidîn el-Amidî tarafından Arapça bir şerhi yapılmış olup, bu şerh Diyarbakır'da basılmıştır.

Kürdçe Mevlid tertip ve kısmen mana olarak Süleyman Çelebî'nin (vefatı:Bursa-825/1422) Türkçe Mevlid-i Şerif'ine benzemekte **ona nazîre olarak yazıldığı** metinden tesbit edilebilmektedir. Hatta Merhabâ ile başlayan bahirler, Süleyman Çelebî Mevlid'indeki Merhabâ ile başlayan bahirlerin aynısı ve tercümesi gibidir:

Süleyman Çelebi Mevlidi[1]

Yaradılmış cümle oldı şâduman
Gam gidüb âlem yeniden buldı cân
Cümle zerrât-ı cihân idüb nidâ
Çağrışuben didiler kim merhabâ
Merhabâ ey âlî Sultan merhabâ
Merhabâ ey kân-i irfân Merhabâ
Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ
Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ ey âşina-yı Zü'l-Celâl
Merhabâ ey mâh u hurşîd-i hüda
Merhabâ ey Hakk'dan olmayan cüda
Merhabâ ey âsî ümmet melcei
Merhabâ ey çâresizler eşfa'ı
Merhabâ ey cân-ı Bâkî merhaba
Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ
Merhabâ ey kurratu'l-Ayn-ı Halîl
Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-ı Celîl
Merhabâ ey rahmeten lilâlemîn
Merhabâ sensin Şefiu'l-Müznibîn
Merhabâ ey padişah-ı dû cihân
Senin içün oldı kevn ile mekân
Ey cemâlı gün yüzi bedr-i münîr
Ey kamu düşmişlere sen destgîr
Destgîrisin kamu üftâdenün
Hem penâhı bende vü âzâdenün
Ey gönüller derdinün dermânı sen
Ey yaradılmışlarun sultânı sen
Sensin ol sultân-ı cümle enbiyâ
Nûr-ı çeşm-i evliyâ vü asfiyâ

1 Süleyman Çelebi, Mevlid, Rıza Efendi Neşri,1327:8-9; Faruk K. Timurtaş Yayını, 1990:IX, 29, 99-101

Ey risâlet tahtının sen hâtimi
Ey nübüvvet mührinün sen hâtemi
Çünki nûrun rûşen itdi âlemi
Gü lcemâlun gülşen itdi âlemi
Oldı zâil zulmet-i cehl ü dalâl
Buldı bâğ-ı ma'rifet 'ayn-ı kemâl
Yâ Habîballah bize imdâd kıl
Son nefes dîdârın ile şâd kıl

Molla Hüseyin El-Bâtevî Mevlidi[2]

Cümle zerrât-ı cihân dâ ev nidâ
Kérne gâzî pékve gotin merhabâ
Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ ey dermân-ı derdan merhabâ
Merhabâ ey cân-ı Bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâk-ı sâkî merhabâ
Merhabâ ey âlî Sultan merhabâ
Merhabâ ey kân-i irfân merhabâ
Merhabâ ey şems-i tâbân merhabâ
Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ
Merhabâ ey kurratu'l-Ayn-ı Halîl
Merhabâ ey hâs-ı mahbûb-ı Celî
Merhabâ ey rahmeten lilâlemîn
Merhabâ tûyi Şefîu'l-Müznibîn
Merhabâ ey âfitâb-ı bîzewâl
Merhabâ ey mâh-ı tâb-ı lâyezâl
Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı visâl
Merhabâ ey âşina-yı Zi'l-Celâl
Merhabâ ey nûr-ı hurşîd-i Huda
Merhabâ ey tû ji Hakk nâbi cüda
Merhabâ matlûb-ı âlem her tûyi

2 Hüseyin el-Batevî, Mevlid, Seyyid Şefik Arvasî Neşri: 24-25; Nubihar Yayınları Neşri: 2006:106-109

Merhabâ ewlâd-ı Hâşim her tûyi

Merhabâ ey nûr-ı Hakkra mazhari

Merhabâ ey ewliyâra serweri

Merhabâ hâti şivân-i ümmeti

Merhabâ hât bûme nûra devleti

Merhabâ ey bedr-i âlem yâ Münîr

Merhabâ halk-i ketira destgîr

Merhabâ sultân-ı cümle enbiya

Merhabâ ey nûr-ı çeşm-i asfiya[3]

Özellikle bahirler ve tevşihler arasında nakarat olarak tekrarlanan beyit ise mana olarak aynıdır.

Süleyman Çelebi

Ger dilersiz bulasız oddan necât

'Işk ile derd ile idin es-Salât

Molla Hüseyin Bâtevî

Ger dévitin hûn ji nârê bin necât

Bi'aşk o şevqek hûn bibéjin es-Selât[4]

Kürtçe Mevlid-i Şerîf, Kürt medreselerinde Kur'an-ı Kerim'i hatmeden çocuklara, Ahmed el-Hânî'nin *Nubihâr* kitabından önce okutulur, çoğunlukla ezberletilir. Birçok Türkçe Mevlid-i Şerîf olmasına karşın, bunlar arasında en fazla meşhur olup, okunup yaygınlaşan Süleyman Çelebî'nin Mevlid-i Şerîf'idir. Aynı şekilde Kürtçede de birçok Mevlid-i Şerîf kaleme alınmış olmasına karşın, yaygınlaşıp okunanı Molla Hüseyin El-Bâtevî'nin Mevlid-i Şerîf'i olmuştur.[5]

3 Merhaba bahirleri, 1240 Tarihli yazma nüsha ve Ahmed Ramiz neşri ile diğer yazma ve matbu nüshalar arasında farklılık arz etmektedir. Aynı şekilde Süleyman Çelebi Mevlidi'nin eski ve yeni nüshalarında da Merhaba bahirleri farklılık göstermektedir.

4 Bahirler ve tevşihler arasındaki bu beyit, Ankara Milli Kütüphanede bulunan en eski tarihli yazma ile, Ahmed Ramiz'in Kahire neşrinde yer almamaktadır.

5 Mevlid-i Şerîf müellifi Molla Hüseyin El-Bâtevî ile ilgili bilgilerini bizimle cömertçe paylaşan ahfadından Molla Salih Kaval ve İdris Kaval ile araştırmacı Hakkari'li Halid Yalçın'a teşekkürü borç biliriz.

Kaynaklar

Babé Zérevanî, 2002-2003. Mela Hiséné Bateyî, Nûbihar Dergisi, sayı: 87-88

Doskî, Tahsin İbrahim-Doskî, Muhsin İbrahim, 1996. Mela-yı Bâteî We Behremi-yi wî, Çaphâne-i Hawar, Dohuk-Irak

Molla Hasan El-Ertûşî, 1324. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Ahmed Râmiz neşri, Kahire

Molla Hasan El-Ertûşî , 1327. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Seyyid Şefik Arvâsî neşri, Ahmed Kâmil matbaası, Dersaâdet

Molla Hasan El-Ertûşî, 1350. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Osman Beğ Matbaası, Asitâne-İstanbul

Molla Hüseyin El-Bâtî Eş-Şâfi'î El-Hakkârî, 1240. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Yazma Nüsha, Müstensih Belli Değil, Ankara Milli Kütüphane, No:4390

Molla Hüseyin El-Bâtî Eş-Şâfi'î El-Hakkârî, 1328/1331. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Yazma Nüsha, Nevşehir-Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi, No:21

Molla Hüseyin El-Bâtî Eş-Şâfi'î El-Hakkârî, 2006. Mevlidu'n-Nebî (SAV), Tahkik Ve Yayın: Abdülbâsıt Muhammed Abdussamed İbn Molla Muhammed Tâhir El-Amidî, Nubihar Yayınları, İstanbul

Muhammed Emin Zeki Beğ, 2006. Meşâhiru'l-Kurd Ve Kurdistan, Tercüme: Es-Seyyide Kerimete, Önsöz Ve İlave: Muhammed Ali Avnî, Dâru'z-Zaman, Şam-Suriye

Süleyman Çelebî bin İvaz Ahmed Paşa bin Mahmud El-Brusevî, 1028. Mevlid-i Şerîf, Yazma Nüsha, Riyad-King Saud University Library, No: 6755

Süleyman Çelebî bin İvaz Ahmed Paşa bin Mahmud El-Brusevî, 1327. Musahhah Mevlid-i Şerîf, Tashih Ve Neşir: Rıza Efendi, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İstanbul

Süleyman Çelebî, 1990. Mevlid, Hazırlayan: Faruk K. Timurtaş, M.E.B Yayınları, İstanbul

Zeynelâbidîn El-Amidî, Behcetu'l-Enâm Bişarhi Mevlidi'n-Nebî (SAV) (Kürtçe Mevlid'in Arapça şerhi), Diyarbakır.

Molla Hüseyin Bâtevî Mevlidinin bazı nüshaları:

Kürtçe Mevlid-i Şerîf'in Nevşehir Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi Nüshasının İlk Sayfası

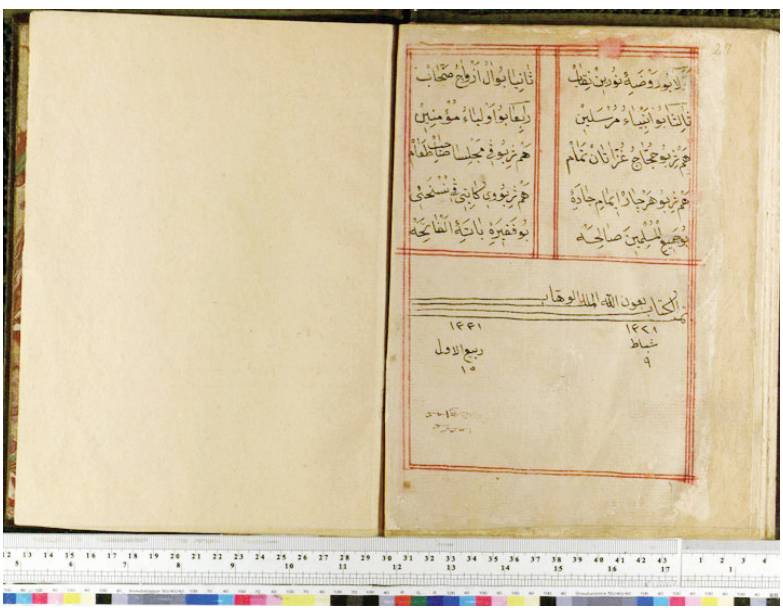

Kürtçe Mevlid-i Şerîf'in Nevşehir Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi Nüshasının Son Sayfası

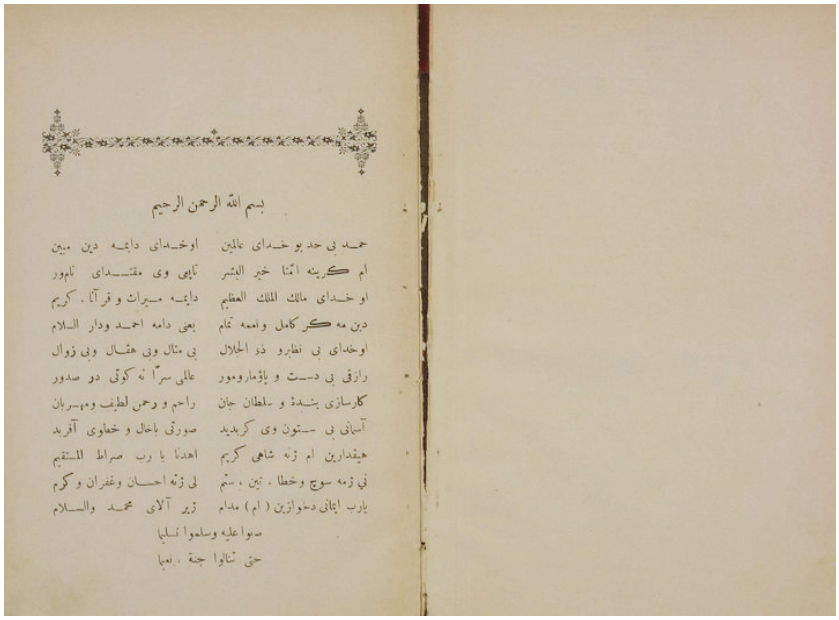

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی حد بو خدای عالمین — اوخدای دایمه دین مبین
ام کرینه امّنا خیر البشر — تابعی وی مقتدای نامور
او خدای مالك الملك العظیم — دایمه میراث و قرآنا . کریم
دین مه کر کامل و نعمه تمام — یعنی دامه احمد ودار السلام
اوخدای بی نظیرو ذو الجلال — بی مثال وبی هقال وبی زوال
رازقی بی دست و پاؤمارومور — عالمی سرّا نه کوتی در صدور
کارسازی بندهٔ و سلطان جان — راحم و رحمن لطیف ومهربان
آسمانی بی ستون وی کربدید — صورتی باخال و خطاوی آفرید
هیقدارین ام ژنه شاهی کریم — اهدنا یا رب صراط المستقیم
نی ژمه سوچ وخطا . تین . ستم — لی ژنه احسان وغفران و کرم
یارب ایمانی دخوازین (ام) مدام — ژیر آلای محمد والسلام

صلوا علیه وسلموا تسلیما
حتی تنالوا جنة . نعیما

Kürtçe Mevlid-i Şerîf'in Ahmed Ramiz Neşrinin İlk Sayfası

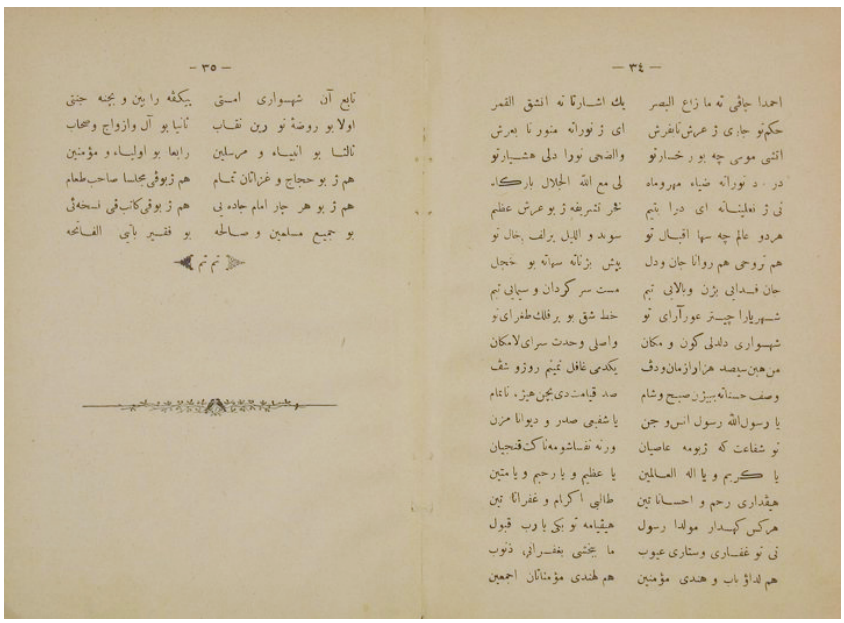

— ٣٤ —

احمدا چاڤی ته ما زاغ البصر — یك اشارتا ته انشق القمر
حکم تو جاری ژ عرش تابفرش — ای ژ نورانه منور تا بعرش
اتشی موسی چه بو رخسار تو — والضحی نورا دلی هشیار تو
در . د نورانه ضیاء مهروماه — لی مع الله الجلال بارکاه
نی ژ نعلینانه ای درا بتیم — فخر تشریفه ژ بو عرش عظیم
هردو عالم چه سها اقبال تو — سوید و اللیل برلف خال تو
هم تروحی هم روانا جان ودل — پیش بژنانه سهانه بو خجل
جان فدایی بژن وبالایی تیم — مست سر کردان و سیمایی تیم
شهریارا چیتر عورآرای تو — خط شق بو برفلك طغرای تو
شهواری دلدلی کون و مکان — واصلی وحدت سرای لامکان
من هین سیصد هزارازمان ودڤ — یکدمی غافل نمینم روزو شڤ
وصف حسنانه بیژن صبح وشام — صد قیامت دی بچن هیژ . ناتمام
یا رسول الله رسول انس و جن — یا شفیعی صدر و دیوانا مزن
تو شفاعت که ژبومه عاصیان — ورنه نفساشومه ناکت قنجیان
یا کریم و یا اله العالمین — یا عظیم و یا رحیم و یا متین
هیڤداری رحم و احسانا تین — طالبی اکرام و غفرانا تین
هرکس کهدار مولدا رسول — هیڤیامه تو بکی یا رب قبول
نی تو غفاری وستاری عیوب — ما بخشی بغفرانی ذنوب
هم لداؤ باب و هندی مؤمنین — هم لهندی مؤمناتان اجمعین

— ٣٥ —

تابع آن شهواری امتی — بیکڤه را بین و بجنه جنتی
اولا بو روضهٔ نو رین نقاب — ثانیا بو آل وازواج وصحاب
ثالثا بو انبیاء و مرسلین — رابعا بو اولیاء و مؤمنین
هم ژ بو حجاج و غزاتان تمام — هم ژبوڤی مجلسا صاحب طعام
هم ژ بو هر جار امام جاده یی — هم ژ بوڤی کاتب ڤی نسخه ڤی
بو جمیع مسلمین و صالحه — بو فقیر باتیی الفاتحه

تم تم

Kürtçe Mevlid-i Şerîf'in Ahmed Ramiz Neşrinin Son Sayfası

MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ

III. OTURUM
13.30-14.30
Oturum Başkanı
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Molla Hüseyin Batevî'nin Mevlidi ve Kaynakları
Tahsin İbrahim DOSKİ

موضوع النور المحدى فى المولود النبوى *(Mevdûu'n-Nûru'l-Muhammedî Fi'l-Mevlidi'n-Nebeviyyi)*
Khaled IBRAHIM

Molla Musa el-Celâlî'nin Mela-i Batevî'nin Mevlidi Üzerinde Yazdığı Şerh Çalışması
Yrd. Doç. Dr. M. Salih GEÇİT

Yekem Mewlûda Kurdî û Bandora Wê ya Li Mewlûdên Dû Xwe (İlk Kürtçe Mevlit ve Kendisinden Sonraki Mevlitlere Etkisi)
Mehmet Zahir ERTEKİN

Dur dê nûra te, zîyayê mêhr û mah
Lê me'ellahîl-celîl i, barigah

Nurundan bir incidir, ışığı güneş ve ayın
Celil olan Allah'ın yanıdır senin makamın

JÊDERÊN MEWLÛDA MELAYÊ BATEYÎ

Tehsîn Îbrahîm DOSKÎ*

Ji rastîyên aşkera ye bo her kesekêbi dîrokêûsîreta Pêxemberî-silav lêbin -şareza bit ku ew ahengên bi hilkeftina bûna serwerê mirovan Pêxemberê Xwedê -silav lê bintêne gêran, ewên bi navê mewlûdê têne nîyasîn, li ser demê pêxemberî -silav lê bin- û sehabî û tab'îyan, belkî piştî wan pitir ji sêsed salan jî nebûnû tête gotin ku yekemîn car rê û resmên ahengên mewlûdê li cîhana îslamî hatîne gêran li bajêrê Qahîre bû li ser demê dewleta Fatimî ya şî'eyan. Û wan ev çende kir da bi hêceta mewlûda Pêxemberî -silav lê bin- rêkê bo mewlûda îmamên xwe veken. Piştî Selaheddînê Eyubî, dewleta wan bi dûmahî înayî,wî ew kar jî nehêlan yên wan ji nik (cem) xwe derêxstîn. Yek ji wan ahengên mewlûdan bûn. Çi mewlûda Pêxemberî bit -silav lê bin- yan yên îmaman bin. Belê piştî wî bi demekîzavayê Selaheddînî (û hevrikê wî) Melîk Muzeferedînewê hukim li Erbîlê dikir (li sala 630 mişextî miribû) bo cara yekê ahengên mewlûdê li Kurdistanê gêran. Dibêjin: her sal wî sê sed hizar dînar li van ahengan xerc dikirin. Û 'edetê vî melîkî bû her sal bi vê hilkeftê wî hijmareka zana û şêxên terîqetê li nik xwe kom dikirin da pêkve pişikdarîyê di ahengê da biken. Belkî ew yekemîn kes jî bit daxwaz ji zanayekê dînî kiribit ku ew kitêbeka taybet li dor mijara mewlûdê binivîsît. Ew zana Şêx Ebû El-Xettab İbnî Duhye bû. Piştî wî kitêba xwe El-Tenwîr Fi Mewlîd El-Sirac El Mûnîr nivîsî, Melîkî hizar dînar wek xelat danê.

Li vê derê me ne li ber e em behsê mesela diristî û nediristîya gêrana van ahengan ji layê şerî'etî ve bikeyn.Çunkî delîve ne ya hindê ye. Bi tinê min divêt bibêjim: ku despêka belavbûna 'edetê gêrana ahengên mewlûdê li Kurdistanê bo destpêka sedsala heftê mişextî dizivirit. Yanî: piştî Pêxemberî -silav lê bin- bi pitir ji şeş sed salan tiştekê bibêjinê: mewlûd yan dana mewlûdê di nav Kurdan da nebû. Yekemîn kesê ev çende kirî Melîkê Erbîlî (yê Turkmen) Melîk Muzeffer bû. Her ew yekemîn kes bû daxwaza danana kitêbekê di vê meselê jî da kirî. İbnî Duhye yê Misrî, ewê li sala 604 mişextî di Erbîlê ra derbas bûyî[1]ev daxwaza wî bo bicihîna.

Piştî hingî ev herdu 'edete (gêrana ahengên mewlûdê û danana kitêbên mewlûdê) li gelek cihan ji cîhana Îslamê belav bûnû Kurdistan jî pişkek bû jê.

Yekemîn Mewlûda Kurdî:

Li Kurdistanê her ji destpêka peydabûna mewlûdê û kombûna xelkî bo gêrana ahengan, 'edet ew bû zanayekê dînî li cihê kombûnê amade dibûû bo demekî behsê rûdana bûna pêxemberî -silav lê bin- bo xelkê berhevbûyî dikir. Pitir caran wî li kitê-

---

* Araştırmacı, Yazar

1 ابن كثير : البداية والنهاية دار الفكر، 1986, 13/137

bekê bo wan dixwandû jiber ku kitêb bi ‘erebî hatibûne nivîsînû xelkî ‘erebî nedizanî, wî ew tiştê bi ‘erebî dixwand, bo wan werdigêra li ser zimanê kurdîû vê çendê westîyaneka zêdetirû demekê pitir pê diviya. Lew li demekî hindek zanayên Kurd hizir li hindê kir ku ew mewlûdê bi kurdî binivîsinda kar li ber wan û li ber xelkî jî bi sanahîtr lê bêt. Li dûv zanîn û agehîyên me Mela Husênê Bateyî (li sedsala duwanzdê mişextî/hejdê zayînî jiyabû) yekemîn edîb û zanayê Kurd bû yê hizir di vê çendê da kirî, demê kitêbek bi kurdîbi rengê vehandinêli dor mewlûda Pêxemberî -silav lê bin- nivîsî.

Heta zemanê Melayê Bateyî, mewlûd li Kurdistanê bi zimanê ‘erebî dihate xwandnû melayan ew werdigêra li ser zimanê kurdî.. Wekî tête zanîn kitêba mewlûdê ya ji hemîyan pitir belav li Kurdistanê kitêba îbn-î Hecerê Heytemî bûû pê nevêt bibêjîn: çunkî îbn-î Hecer yek ji zanayên muheq û mu’teber e di mezhebê Îmamê Şafi’î daû kitêba wî (Tuhfet’ul- Muhtac) ku şerha Minhaca Îmamê Newewî ye yek ji mezintirîn jêderên melayên Kurd bû. Ew -li nik Kurdan- pitir ji her zanayekê dî cihê i’tîmad û bawerîyê bû. Û mewlûda wî nivîsî jî pitir ji her mewlûdeka dî dihate xwandin.

Melayê Bateyî -wekî me gotî- mewlûda xwe bi kurdî û bi şi’r nivîsîda bo melayên Kurd û wî xelkê li mewlûdê berhev jî dibit bibite barsivikî. Demê wî ev kare kirî çend jêderek li ber destê wî hebûne wî mifa bo xwe jê wergirtî. Li vê derê me divêt bi kurtî behsê wan jêderan û bihayê wan yê ‘ilmî bikeyn.

Mewlûda îbn-î Hecerî:

Bi hizra min eve jêderê serekî yê Melayê Bateyî bû demê wî mewlûdnameya xwe vehandî.Lew pêdivîye em bi kurtî bideyne nasînê.

Di dîroka zanayên Îslamê da du ‘alim hene bi nasnavê (îbn-î Hecer) têne nasînê: yê yekê îbn-î Hecerê ‘Esqelanî ye xudanê kitêba (Feth’ul- Barî) li sala[2] 852 mişextîmiribû. Eve ne cihê axiftina me yeû yê dî îbn-î Hecerê Heytemî bûxudanê mewlûdê û (Tuhfet’ul- Muhtac)ê û eve ye yê me divêt bi kurtî bideyne nasînê. Navê wî Ehmed e, kurê Mihemedê Heytemî yê Se’dî ye. Dibêjin: Heytemî çunkî ew li taxê Ebû Heytem li herêma rojavaya Misrê li sala 909 mişextî hatibû ser dinyayêû feqîyatî li gelek cihan kiribû. Zanîn ji gelek seydayan wergirtibûû mirina wî li Mekehê bû li sala 973 mişextî.

Nêzîkî pêncî kitêbên wî hene.Ya ji hemîyan navdartir (Tuhfet’ul- Muhtac) eû El-Sewaîq El Muhrîqe û El-Fetawî el-Hedisiye. Kitêbeka wî ya mezin bi navê İtmam el-Ni’metu İkbura ‘ heyeû jiber ku ev kitêbe ya berfireh û dirêj e û di rûniştinekê da nahête xwandin, ew rabû kurtîyek ji vê kitêbê wergirt û di nameyeka taybet da li bin navê Mewlûd en- Nebî danada bo xwandinê bi sanahîtr lê bêt. Û ev kurtîye ye bi navê

2 Li sala 544 hatibû ser dinyayê û li sala 633 miribû û her çende ew yek ji zanayên hedîsê jî bû, belê ew bi direwê û danana hedîsan dihate gunehbarkirin, binêre: ابن كثير, البداية والنهاية دار الفكر, 13/14

Mewlûda îbn-î Hecerî belav bûyî û hatîye nasîn. Ji bilî van herdu kitêban, îbn-î Hecerî kitêbeka dî jî li dor mewlûdê heye bi navê Tehrîr El-Qiyam ‘İnde Zikrî Mewlîd Eysîd el-Enam.

Îbn-î Hecer di mewlûda xwe da bi kurtî behsê qedr û bihayê Pêxemberî -silav lê bin- diket.Paşî behsê neseb û serhatîya afirandna wî diketû serhatîya xudanên fîlî û rizgarbûna babê wî ‘Ebdûllahî ji vekuştinê vediguhêzîtû di dûv da serhatîya jiyana babê wî diketû demê dayika wî bi wî giranbûyî. Paşî hatina Pêxemberî -silav lê bin-bo ser dinyayêû serhatîya zarokînîya wî li nik Helîma Se’dîû çîroka wî digel Behîrayê rahibû rûdana hinartna wî bi vî dînî. Eve ew mijar in yên îbn-î Hecer bi kurtî behs jê diket.

Demê em berê xwe dideyne mewlûda Melayê Bateyî em dibînîn ew jî behsê ‘eynî babetan diket, bi tinê mesela Behîrayê rahib û serhatîya hinartinê tê nebit. Pirsîyar li vê derê eve ye: erê Melayê Bateyî mewlûda îbn-î Hecerî wergêraye ser zimanê kurdî yan jî hindek tiştên dî ji hindek jêderên dî lê zêde kirîne?

Cudayî Mewlûda Bateyî ji ya îbn-î Hecerî:

Her çende pitirîya wan mijarên serekî yên kitêbên mewlûdan -bi çî zimanê hebit-behs jê diken êk in jî. Lê belê nivîserên wan kitêban di reng û şêweyê behskirina ji van mijaran da jêk cuda ne. Ev bo astê ‘ilmî û edebî yê wan dizivirit. Li ser vî binaxeyî demê em mewlûda îbn-î Hecerî û ya Melayê Bateyî hevberî êk dikeynhindek ji vê cudayê bo me aşkera dibitû ji bilî cudayiya serekî di navbera van herdu mewlûdan da ku îbn-î Hecerî kitêba xwe bi ‘erebî û bi şêweyê pexşanê (nesrê) danayeû Melayê Bateyî mewlûda xwe bi kurdî û bi rengê şi’rê vehandîye. Tiştê hindê digehînit ku Bateyî piitr layê edebî girtîye yê ku pal didete ser xeyala şi’rî pitir ji ku berê xwe bidete rastîyên ‘ilmî.Melayê Bateyî di du meselên girng da cuda ye ji îbn-î Hecerî. Tiştê hindê digehî-nit ku ji bilî kitêba îbn-î Hecerî wî hindek jêderên dî jî hebûne demê wî mewlûdname-ya xwe vehandîû li vê derê em bi kurtî dê van herdu meselan pêşçav bikeyn:

Mesela yekê: Xêra Dana Mewlûdê:

Melayê Bateyî li pêşîya kitêba xwe navbereka taybet li dor xêr û bihayê dana mewlûdê çêkirîye. Di hindekê ji wê da hatîye:

Gotî wî Pêxemberê ‘alî sifet
Mewlûda min her kesî mazin biket
Ez şefî’ê wî me roja mehşerê
Dê vexwet ew tasek ava kewserê
Serfê mewlûda me yek dirhem fer e
Hemberî yek kohê zêrê ehmer e
(Fî sebîlîlah) bibexşî ber feqîr

Qedrê mewlûdê bizanin hûn kebîr

Paşî dibêjit:

Hem ji Bûbekr û ‘Ûmer hat ev xeber
Hem ji ‘Ûsman û ‘Elî çêbû eser
(Derhemek bit serfê mewlûda nebî
Xeyrekê mazin ji bo hasil dibî)
Hem ji şeyxan bû rîwayet ev xeber
Şeyxê Kerxî, Fexrê Razî, ba dîger
Her kesê hazir biket ew yek te’am
Ba bixûr û şerbet û qedrê temam

Û pê da diçit û gotinê ji kîsê wan jî vedigêrit.. Demê em mewlûda îbn-î Hecerî dixwînîn em dibînîn ew qet vî behsî naket. Bo çi?

Aşkera ye kû îbn-î Hecer zanayekê mezinê hedîsê û şerî’etî yeû agehîya wî ji dîrokê jî hebû. Ewî baş dizanî ku ne li zemanê pêxemberî -silav lê bin- û ne jî li zemanê her çar xelîfeyanû ne li zemanê Şêxê Kerxî jîdana mewlûdan nebû. Vêca çawa ew dê behsê xêra dana mewlûdê biken?

Belkî yek bibêjt: pa Melayê Bateyî ev gotine ji kî ve înaye?

Di bersivê da dê bibêjîn: îbn-î Hecer di pêşîya mewlûda xwe da behsê kitêba xwe ya li dor mewlûdê diketkanê bo çi û çawa wî ew çêkirîyeû aşkera diket ku wî bo nivîsîna vê kitêbê pal daye ser wan rîwayetan yên îmamên hedîsê di kitêbên xwe da veguhastîn. Wî xwe daye paş ji wan gotinên nezan û direwîn dibêjin, wekî di pitirîya wan mewlûdan da hatî yên di nav destên xelkî da heyî, ên tijî ji hedîsên mewzû’ û gotinên direw û bê binax e.[3]

Ji vê gotina îbn-î Hecerî aşkera dibit ku berî wî gelek mewlûdên tijî ji gotin û hedîsên mewzû’ û bê binaxe di destê xelkî da hebûn. Lew wî vîya mewlûdeka dî binivîsit ya vala ji van renge gotinan. Lew em dibêjîn: dûr nîne yek ji van renge mewlûdan keftibite ber destê Melayê Bateyî û wî ev gotine jê wergirtbinbêyî dereca rastî û diristîya wan bizanit.

Mesela Li Dû Afirandina Nûra Muhemmedî:

Melayê Bateyî -û berî Melayê Cizîrî jî- wekî gelek şêxên tesewwûfê li wê bawerê bû ku yekemîn mexlûq Xwedê afirandî nûra Muhemmedî bû, demê dibêjit:

Girtî yek qebzeh ji nûra xwe Xuda
Gote wê: (kûnî hebîbî Ehmeda)

3 27 ص ,م 1990 هـ 1411 ,1 ط , مصر ، دار الصحابة للتراث، مولد النبي صلى الله عليه وسلم، ابن الحجر الهيتمي

Hêj ne ‘erş û ferş û kursî û qelem
Hêj ne lewh û enbîyayêmuhteşem

Paşî pê da diçit û didete aşkerakirin kû her mexlûqekê hebit wekî ‘erş û kursî û qelem û lewh û ‘erd û ‘esman hemî ji feyza vê nûrê hatine afirandinû piştî Adem hatîye afirandin. Ev nûre li nik wî hate danan. Demê ferman li milaîketan hatîye kirin ku ew bo Ademî biçine sucdê. Ew sucde bi rastî ne bo Ademî belkî bo nûra Muhemmedî bû ewa li nik wî heyî. Paşî ev ronahîye ji Ademî bo dûndeha wî dest li dûv destî hate veguhastin heta gehiştîye babê Pêxemberî -silav lê bin- û ji wî bo dayika wî hate dan. Paşî di sûretê wî da hate dinyayê.

Serhatîya afirandin û veguhastina vê ronahîyê bi vî rengê berfireh yê Melayê Bateyî behs jê diketli nik îbn-î Hecerî nehatîye. Lê belê ew di serhatîya afirandina Pêxemberî da -silav lê bin- pal didete ser rîwayeteka nedirist ya ji (Ke’b el- Axbar) tête veguhastin kû demê Xwedê vîyayî Muhemmedî -silav lê bin- biafirînit wî ferman li Cîbrîlî kir ku teqnekê ji nîva ‘erdî bînit. Vêca wî -digel hindek milaîketên dî- dada ‘erdî û ji cihê qebrê wî yê pîroz hindek ax înan û ew ax li beheştê hate hevîrkirin bi ava tesnîmê. Û di rûbarên beheştê hate hilandin. Paşî milaîketan ew bir û li dor ‘erş û kursîyê zivirand. Eve berî Adem bête afirandin.

Her çende ev rîwayete -wekî zanayên hedîsê dibêjin- ya bê binaxe ye û çi rastî bo nîne jî. Lê belê xwe eger em bibêjîn: ew ya dirist e jî jê tête zanîn ku ronahîya Muhemmedî -silav lê bin- ne yekemîn mexlûq e hatîye afirandin. Çunkî berî wê ‘erş û kursî û milaîket û ‘erd û beheşt jî hebûn.

Pirsîyar li vê derê eve ye: erê ew kesên wekî Melayê Bateyî dibêjin: berî her tiştekî nûra Muhemmedî ji nûra Xwedê hatîye afirandin, ev gotine ji kî ve înane?

Vekolînên ‘ilmî di vê meseleyê da hindê digehînin ku binaxeyê hizra afirandina nûra Muhemmedîewa ku hindek caran sûfî û kilasîkên me navê (Heqîqeta Muhemmedî) jî li ser didaninû te’kîdê li hindê diken ku ew hizreka Îslamî ye û ji hedîsan hatîye wergirtin, binaxeyê wê ne binaxeyekê Îslamî yeû di çi hedîsên dirist jî da nehatîye. Belkî ew rutîşkirina hizreka felsefî ya Yûnanî yeku di binaxe da hizreka (wesenî ye) û ji layê feylesûfê Yûnanî (Eflatonî) ve -ewê li sala 270 bz. mirî- hatîye danan. Eflatînî digot: afiranderê bûye egera peydabûna bûneweran yekemîn car (‘eqlê yekê) afirandû ew bûnewer û cewherekê serbixwe ye. Paşî çar cewherên serekî ji ‘eqlê yekê peyda bûne.Ew jî eve ne: cewherê yekêû ji wî ‘eqil peyda bûyeû ji wî nefsa kullî peyda bûyeû ji wî gerdûn û mirov peyda bûne. Û wî digot: ‘eqlê yekê yanî logos (peyv) ku çêkirîyê yekê ye, geşatîyek e ji Xwedê derkeftî. Kanê çawa ronahî ji çavê rojê derdikevit.

Ev felsefa bê binaxe di şirovekirina destpêka afirandinê da li ber sîbera dewleta Romayî belav bû û li medreseyan hate şirovekirin û xwandinû demê dewleta romayî

dînê xwe ji senemperêsîyê bo wê Felatîyê (Xirîstiyanî) guhartî ya Polî çêkirî, wan ev hizra (wesenî- paganî) wergirt û binaxeyê bawerîya xwe li ser ava kirû gotin: çêkirîyê yekê logos yan peyv 'Îsayê Mesîh eû ewe ronahîya cîhanê ji Xwedê vebûyeû her ji destpêkê digel wî bûyeû wekî ew tê digehin eve ye me'na destpêka İncîla Yûhennayî demê dibêjit: (li destpêkê peyv hebûû peyv li nik Xudê bû..).

Bi vê çendê felsefeya Eflatonî piştî kirasekê nû kirîye ber xwe cihê xwe di nav felatîyê da kir. Piştî felsefa Yûnanî li destpêka zemanê 'Ebbasîyan bo zimanê 'erebî hatîye wergêran, di nav musilmanan jî hindek peyda bûn ber bi vê felsefê ve çûnû vîyan bawerîya xwe digel vê felsefê biguncîninû desteka ji hemîyan pitir ev kare kirî Îsma'îlîyên şî'e bûn(û ji bîr neken Fatimî ewên bo cara yekê mewlûd derêxistî Îsma'îlî bûn). Felsefa Yûnanî karekê berçav li bîr û bawerên Îsma'îlîyan kir da ew bawerîyê bo xelkî çêken ku ev hizre, wan ji Îslamê wergirtîne. Ew rabûn çend hedîsekên direw çêkirinda van hizrên xwe yên xelet û dûr ji Îslamê bi Îslamê raden! Yek ji wan bawerên xerîb ji Îslamê yên wan ji fele û felsefa Yûnanî wergirtîn mesela ronahîya yekê bû. Wan got: demê Xwedê vîyayî 'alemê çêket yekemîn car 'eqlê yekê afirandû ev 'eqlê yekê ronahîya Muhemmedî bû -silav lê bin-. Paşî ji vê ronahîya yekê nefsa kullî peyda bûû nefsa kullî îmam 'Elî ye. Û bi vê çendê wan Pêxember -silav lê bin- û Îmam 'Elî ji astê mirovan bilindtir lê kirinû gotin: ew yekser ji ronahîya Xudê vepeşîyane, ne ku wekî mirovan ji axê çêbûne!

Piştî hingê vê hizra Îsma'îlîyan belav kirî kar li bawerîya şî'eyên Ce'ferî jî kir. Lê belê wan tiştekê dî lê zêde kir û got: yekemîn mexlûq Xudê çêkirî ronahîya Muhemmedî û her duwanzde îmaman e. Berî her tiştek bête afirandin ew ji ronahîya Xwedê vepeşîyane û wek xeyalekê yan sîberekê bûn û 'îbadet bo Xwedê dikir.

Li sedsala çarê û pê daye'nî: li serdemê Hellacî û heta îbn-î Farzîew sûfîyên vîyayî sûfîyatî û felsefê têkelî êk bikenhevalînîyeka mukim wan digel şî'eyyan hebûnû hindek ji wan -yên wekî Hellacî- gelek dîrokvan dibêjin: ew bi xwe şî'e bûnevên he bi te'sîra hizra Îsma'îlî û Ce'ferîyanbawerî bi hizra afirandina nûra yekêyan 'eqlê yekê -wekî Eflatonî nav lê danayî- înaû gotin: ew nûra Muhemmedî bûya ku hemî çêkirî jê hatîne afirandin. Paşî li nik Ademî hatîye dananû dest bo destî hatîye veguhastin heta gehiştîye Amîneyê. Paşî di kirasê leşî da tecsîm bûyîû bûye ew mirovê dibêjinê: Muhemmed!

Hosa û bi rêka hindek sûfîyên wekî Hellacî û îbn-î 'Erebîev hizra xerîb ji Îslamê bi dizî ve kete di serê hindek sunnîyan jî daû paldana wan ya serekî bo binecihkirina vê hizrê ew gotine ya ew dibêjin ku Cabîrî ji Pêxemberî -silav lê bin- veguhastîyeû tê da hatîye: (ewwelû ma xeleqallah nurû nebîyîk ya Cabîr) her wesa gotina: (ewwelû ma xeleqallahû el- aql). Û ya xerîb ewe ev herdu gotine xwe di kitêbên hedîsên (mewzû') jî da nehatîne veguhastin!

Me'na: hizra (nûra Muhemmedî) ku yekemîn çêkirîye di binaxe da hizreka felsefî wesenî (paganî) Yûnanî ye. Paşî bo felatîya munherif hatîye dan. Di dûv da şî'eyên Îsma'lî û Ce'ferî wergirtîye da rengekî xudayînîyê pê bidene îmamên xwe. Paşî hindek hevalên wan ji sûfîyên paşîyê yên sûfiyatî têkelî felsefê kirî ew ji wan wergirtû bi xafletî ve havête di nav kitêbên sunnîyan jî da!

Ev hizra xerîb ji Îslamê pitir bi rêka mewlûdan û mewlûdnameyan di nav muslimanan da belav bûû mewlûda Melayê Bateyî bi xwe jî yek ji wan kitêban e yên piştevanîya vê hizrê kirî!

موضوع النور المحدى فى المولود النبوى
(MEVDÛU'N-NÛRU'L-MUHAMMEDÎ Fİ'L-MEVLİDİ'N-NEBEVİYYİ)

Khaled IBRAHIM*

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين, وأفضل الصلاة وأتم التسليم على خير خلقه سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين, وبعد:

يشرفني أن أشارك في هذا الملتقى المبارك الذي اجتمعت فيه البركات : بركة الأرض التي يُعقَدُ عليها هذا المؤتمر, فهذه الأرض مباركة وهي التي قال عنها الله سبحانه وتعالى في معرض الحديث عن سيدنا نوح عليه السلام: (وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ)

وبركة الشخص الذي يُعقِدُ هذا المؤتمر من أجله وهو الملا حسين الباتيي, هذا الشخص العالم المتصوف الذي كتب الله له القبول, فبقي المولد الذي ألفه عن سيدنا المصطفى صلى الله عليه وسلم متداولاً بين الأجيال يرثه جيل بعد جيل, وما ذاك إلا دليل على محبة الله تعالى لهذا العالِم وقَبُولِهِ لعملِهِ.

وقد أحببت أن تكون مشاركتي في هذا المؤتمر حول موضوع النور المحمدي الذي تحدث عنه الملا الباتيي في عدّة أبيات من مولده المبارك فأقولُ وبالله التوفيق :

قال تعالى : (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ) سورة المائدة :١٥

سمى الله رسوله المصطفى والمجتبى محمد صلوات الله عليه وسلامه بالنور وقال تعالى ايضاً (وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ) سورة الحديد:١٩

أخبرنا الله بالآيتين السابقتين أن لنبيه نورا في ذاته وكذلك لعباده الصالحين كلٌ بحسب درجته

حتى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (بشر المشائين في الظلم الى المساجد بالنور التام يوم القيامة) اخرجه ابو داود والترمذي وابن ماجه والحاكم

فما هو هذا النور: يقول الراغب الأصفهاني: النور هو الضوء المنتشر الذي يعين على الإبصار وذلك ضربان دنيوي وأخروي

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

فالدنيوي ضربان: معقول بعين البصيرة وهو ما انتشر من الامور الالهية كنور العقل ونور القرآن. ومحسوس بعين البصر وهو ما انتشر من الاجسام النيرة كالقمر والشمس والنجوم

والمقصود هنا التعريف بالنور المحمدي الذي اختص به رسول الله صلى الله عليه وسلم حيث انه لكل من آمن بالله تعالى نور معنوي (البصيرة) ونور حسي في الآخرة على قدر عمله ولما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أكمل الناس ايمانا, كان اتمهم نورا فقال تعالى (وَاتَّبَعُوا النُّورَ الذي أُنزِلَ مَعَهُ) ظهر اصطلاح "النور المحمدي" بعد القرن الثالث الهجري فكان مصطلحا غريبا عن العقيدة الاسلامية

ومن ثم ظهرت نظرية "النور المحمدي ومركزيته الكونية" على يد العالم الصوفي سهل التستري وذلك في العصر العباسي الذي كان يعج الى جانب النهضة العلمية والفكرية بالحروب والاضطرابات مما دفع علماء التصوف للجنوح الى العلم والنأي بانفسهم عن الحكم والسياسة

موضوع النور المحمدي في المولود النبوي

١_ الفكرة من حيث الماهية والمصادر والصحة

إذ حقيقته حقيقة النور الأعظم, وصورته صورة الحقيقة التي ظهر فيها بجميع أسمائها وصفاتها, وختم بها النبوة.

يروى أنه صلى الله عليه وسلم قال: "لما خلق الله تعالى آدم أَهبطني في صُلبِه إلى الأرض وجعلني في صلب نوح في السفينة, وقَذَفَني في صُلب إبراهيم ثم لم يزل تعالى ينقلني من الأصلابِ الكريمةِ والأرحام حتى أَخرجني بين أبوي لم يلتقيا على سِفَاح قَطُّ..

وروي أن حواء لما وضعت شيئا انتقل النور المحمدي من جبهتها إلى جبهته ولما كبر وبلغ مبلغ الرجال أخذ آدم عليه العهود والمواثيق ألا يودع هذا السر إلا في المطهرات المحصنات من النساء ليصل إلى المطهرين من الرجال فانتقل ذلك النور من لدن شيت إلى عبد الله بن عبد المطلب أب السّرّ المصون والدر المكنون محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم ولم يرض بعض أهل العلم بما اشتهر بين الناس من عبادة قريش صنماً استدلالاً بقوله تعالى حكاية عن إبراهيم عليه السلام : (وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ) (٣٥) ابراهيم

وقوله تعالى في حق إبراهيم: (وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ) (٢٨) في حم الزخرف

وفي قصص الأنبياء وغيرها أن آدم عليه السلام اشتاق إلى لقاء محمد صلى الله عليه وسلم حين كان في الجنة فأوحى الله تعالى إليه هو من صلبك ويظهر في آخر الزمان فسأل لقاء محمد صلى الله عليه وسلم حين كان في الجنة فأوحى الله تعالى إليه فجعل الله النور المحمدي في إصبعه المسبحة من يده اليمنى فسبح ذلك النور فلذلك سميت تلك الأصبع مُسَبَّحة كما في "الروض الفائق" أو أظهر الله تعالى جمال حبيبه في صفاء ظُفرَي إبهامَيه مثل المرآة فقبل آدم ظفري إبهامَيه ومسح على عينه فصار أصلاً لذريته فلما أخبر جبرائيل النبي صلى الله عليه وسلم بهذه القصة قال عليه السلام: "من سمع اسمي في الأذان فَقَبَّلَ ظُفرَي إبهامَيه ومَسَحَ على

عينيهِ لم يَعمَ أبداً"..

١,٢_ صور الفكرة في الأحاديث: "قصة خلق العالم من النور المحمدي":

" أول ما خلق الله نور نبيك يا جابر" : نور النبي مخلوق من نور الله, ثم قسم إلى أربعة أجزاء:

الجزء الأول: النور المحمدي الأول خُلِقَ منه "القلم".

الجزء الثاني: النور المحمدي الثاني منه خلق "اللوح".

الجزء الثالث: النور المحمدي الثالث خلق منه العرش .

وقد قسم الربع الرابع إلى أربعة أجزاء:

الأول: من النور المحمدي الأول خلق منه "حملة العرش".

الثاني: من النور المحمدي الثاني: خلق منه "الكرسي".

الثالث: من النور المحمدي الثالث خلق منه: "باقي الملائكة".

وقسم الرابع أيضاً إلى أربعة أجزاء:

الأول: من النور المحمدي الأول. خلق منه السموات.

والثاني: من النور المحمدي الثاني خلق منه: "الأراضين".

الثالث: من النور المحمدي الثالث خلق منه: "الجنة والنار".

وهذا الأخير من القسم المحمدي الرابع قسم إلى أربعة أجزاء:

الأول: من النور المحمدي الأول خلق منه: "نور أبصار المؤمنين".

والثاني: من النور المحمدي الثاني خلق منه: "نور قلوبهم".

والثالث: من النور المحمدي الثالث: خلق منه "التوحيد".

والرابع: من النور المحمدي الرابع خلق منه: باقي الخلق.

وهذه الحقائق السابقة تحدث عنها الملا حسين الباتيي في مولده مشيراً إليها في عجالة, فمن ذلك قوله عن القلم:

قال الناظم رحمه الله تعالى:

گوته وى كونى حبيبى احمدا	گرت يك قبضه ژنورا خوه خدا
هيژنه لوح وانبياى محتشم	هيژ نه عرش وفرش وكوسى وقلم
ششمائة الف وچهار وبيست الف	سالها تسبيح كر نورا شگرف
هريكى خوشتر ژ يا دى بي حساب	پاشى بو وى چيكرى دوزده حجاب

المعنى:

لما أراد الله تعالى خلق نبيه محمد صلى الله عليه وسلم أخذ قبضة من نوره جل جلاله, وقال لها: كوني حبيبي محمداً صلى الله عليه وسلم وإذ ذاك لا العرش ولا الكرسي ولا القلم ولا اللوح المحفوظ ولا الأنبياء الكرام المحتشمون المعظمون في ساحة الوجود, وسبح ذلك النور ستمائة وأربعة وعشرين ألف سنة, ثم خلق الله تعالى لذلك النور اثني عشر حجاباً وكل حجاب أحسن وأجمل من أوله بلا حساب.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

لى عدد مه سپارة علم لا يزال	هر يكى وستا بو تيدا چند سال
دائما تسبيح خوندن بو خدا	هر يكى تسبيحكى خاص و جُدَا
وى خداى لا يزال انس وجن	پاشى آفيته چهار بحر مزن
بحر قدرة بحر عرفان اين همه	بحر نصرة ثانى بحر مرحمه

المعنى

سكن ذلك النور في كل واحد من تلك الحجب بضع سنين لكن فوّضنا العلم بها إلى علم الله تعالى, وكان لذلك النور في كل حجاب من تلك الحجب تسبيح خاص به مغاير له في الحجاب الآخر يقرأ التسبيح لله تعالى دائماً, ثم ألقى الله تعالى الذي هو مالك الأنس والجن ذلك النور في الأبحر الأربعة الكبيرة, الأول بحر النصرة, الثاني بحر المرحمة, الثالث بحر القدرة, الرابع بحر العرفان. هذه المذكورات هي الأبحر الأربعة.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

قطره ژى وريا بالهام أو قدر	چون ژ معرفت أو هاته در
هر يكى بو يك نبى دل شگرف	صد هزار وهم چهار وبيست الف
جوهرك ليكر نظر أو بو دوكر	پاشى وى چيكر ژنورا نامور

المعنى

لما خرج ذلك النور من بحر المعرفة تقاطرت وتطايرت منه قطرات عددها مائة وأربعة وعشرون ألفاً كل قطرة لنبي جميل القلب وطاهره أو كل قطرة صارت نبياً جميل القلب وطاهره, ثم خلق من ذلك النور جوهراً, ونظر إلى ذلك الجوهر فانفلق فلقتين وصار قطعتين.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

نصف ثاني دايى چاف شفقتى	نصف اول دايى چاف هيبتى
نى ژ طرس وهيبتى قط نانفى	نصف اول بويه بحرو هر لفى
كف بويه ارض ودخان بو آسمان	هم كلى أو بحر وكف دائو دخان

المعنى

ألقى الله سبحانه وتعالى نظر الهيبة على النصف الأول من هاتين القطعتين ونظر الشفقة على النصف الثاني منهما فصار النصف الأول من هيبته بحراً وتحرك وتموج دائما بحيث لا يسكن اضطرابه من هيبته, وأيضاً غلا ذلك البحر, وعلا عليه الزبد, وصعد عنه البخار, فصار الزبد أرضاً, والبخار سماء.

قال ابن كثير الدمشقي في البداية والنهاية: وعن ناس من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إن الله تعالى كان عرشه على الماء ولم يخلق شيئاً مما خلق قبل الماء, فلما أراد أن يخلق الخلق أخرج من الماء دخاناً فارتفع فوق الماء فسما عليه فسماه سماء ثم ايبس الماء فجعله أرضاً واحدة ثم فتقها فجعل سبع أرضين.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

عرش وكرسى وقلم ولوح تميز	نيفكادى چيكرن ژى چار چيز
الملك جليل ذو الجلال	هاته امرى پادشاه لايزال مالك
از چه بنفيسم بفرمان يا اله	يا قلم بنفيس بامرى پادشاه

المعنى

خلق الله تعالى من النصف الآخر أربعة أشياء: وهي العرش والكرسي والقلم واللوح. وجاء أمر الله الملك الذي لا يزال والذي هو مالك الملك والجليل ذو الجلالة بأن قال: اكتب بأمر الله, قال القلم: أي شيئ اكتب يا الله.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

هم محمد قاصدى امرى منه	قال اكتب لا اله الا انا
سر هلينا گوت الهى سيدى	ساجد وبى هش گرى صد سال دى
او محمد همبرى اسمت بويى	از دزانم لا اله الا تويى

المعنى

قال الله تعالى للقلم: اكتب لا إله الا انا, واكتب أيضاً محمد رسولي إلى الخلق. وصار القلم ساجداً لله سجود تعظيم أو عبادة بلا شعور مائة سنة أخرى ثم رفع رأسه وقال: يا إلهي ويا

سيدي أنا أعلم أنه لا إله إلا أنت وذلك مسمى بمحمد المقارن باسمك من هو؟

قال الناظم رحمه الله تعالى:

پادشاه سرمدى گوت ياقلم	كيژكه يا سلطان با جود وكرم
من نه تينا نه وجودى تا بفرش	گر نبويا أو محمد لوح وعرش
جمله اشيا من ژبووى چيكون	نى توئى نى جنة ونار مزن

المعنى

ذلك المسمى بمحمد من هو يا أيها السلطان ذو الجود والكرم؟ قال الملك السرمدي الأبدي: يا قلم لولا ذلك النبي صلى الله عليه وسلم لم أخلق اللوح والعرش حتى الأرض ولا إياك ولا الجنة ولا جهنم بل خلقت جميع الأشياء لأجله. روى الامام الديلمي عن ابن عمر رضي الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: "أتاني جبريل فقال: يا محمد لولاك ماخُلِقت الجنة ولولاك ما خُلِقت النار" وروي: "لولاك لولاك لما خلقت الافلاك" نقل علي القاري عن الصنعاني أن لفظه موضوع وإن كان معناه صحيحاً.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

ما لسر لوح نفيس دم بدم	محبتى هنكَافت و شق بو أو قلم
پاشى باالهاما رب العالمين	سر خوش و سكران وى نافى شرين
هم عليك كَوت رب لا ينام	كَوت اول يا محمد السلام
وعليك السلام ورحمتى	دا جوابا عن حبيب العزتى

المعنى

محبة الرسول صلى الله عليه وسلم أثّرت في القلم وانشق وبقي عى اللوح المحفوظ زمانا بعد زمان سكران متحيرا لذلك الاسم اللذيذ، ثم بإلهام الله تعالى قال القلم أولاً: يا محمد السلام عليك، فأجاب الرب الذي لا ينام بدلاً عن حبيبه وقال: وعليك السلام ورحمتي.

قال الناظم رحمه الله تعالى:

جمله احوال پاشى هنگى كرنه عرض	بويه سنت لو سلام و رد فرض
جنتى وعاصيان دى بچنه نار	وى نفيسى پيكفه امت قنجكار
امة مذنبة رب غفور	امتا احمد نفيسى اهل نور
وى نفيسى بوريو هشك بو قلم	جملئى احوال عالم بيش وكم
بعشق وشوقك هون ببيژن الصلاة	گر دفيتن هون ژ نار بن نجاة

المعنى

ولأن السلام من القلم والرد من الله تعالى صار ابتداء السلام سنة ورده واجباً, وبعد أن سلم القلم على نور النبي صلى الله عليه وسلم وردّ الله تعالى سلامه عرض ما كان يكتبه من جميع الأحوال وكتب القلم أن جميع الأمم سوى أمة محمد صلى الله عليه وسلم صالحوهم من أهل الجنة وطالحوهم من أهل النار, ثم كتب القلم أن أمة أحمد صلى الله عليه وسلم من أهل النور وهم أمة مذنبة ورب غفور. وهذا إشارة إلى حديث رواه السيوطي في الجامع الصغير وهو أنه صلى الله عليه وسلم قال: "دخلت الجنة فرأيت في عارضتي الجنة مكتوباً ثلاثة أسطر بالذهب, السطر الأول لا إله إلا الله محمد رسول الله, والسطر الثاني ما قدمنا وجدنا وما أكلنا ربحنا وما خلفنا خسرنا, والسطر الثالث أمة مذنبة ورب غفور"

التخريج والتحقيق

حيث درج بعض قرّاء المولد النبوي الشريف وبعض المؤذّنين وغيرهم من قولهم: "إن محمداً أول المخلوقات" وما ذاك إلا لانتشار حديث جابر الموضوع بينهم وهو: "أول ما خلق الله نور نبيّك يا جابر" وفيما يلي نورد ردَّنا بالأدلة العقلية والنقلية الشافية:

نقول هذا الحديث موضوع لا أصل له وهو مخالف للقرآن الكريم, وللحديث الصحيح الثابت.

أما مخالفته للقرآن قال تعالى: (وجعلنا من الماء كل شيئ حي) سورة الانبياء / ٣٠

وأما مخالفته للحديث فقد روى البخاري والبيهقي من حديث عمران بن حصين أنّ أناساً من أهل اليمن أتوا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا: جئناك يا رسول الله لنتفقه في الدين فأنبئنا عن أول هذا الأمر ما كان؟ قال: "كان الله ولم يكن شيء غيره, وكان عرشه على الماء, وكتب في الذكر كل شيء ثم خلق السموات والأرض", فهذا نص صريح في أنّ أول خلق الله الماء والعرش لأن أهل اليمن سألوه عن بدء العالم.

فقوله عليه الصلاة والسلام: "كان الله ولم يكن شيء غيره" إثبات الأزلية لله أي أنه تعالى لا ابتداء لوجوده, وقوله: "وكان عرشه على الماء" معناه أنّ هذين أولُ المخلوقات, أما الماء فعلى وجه الإطلاق وأما العرش فبالنسبة لما بعده كما أفاد ذلك قوله عليه السلام: "على الماء" وذلك يدل على تأخر العرش عن هذا الأصل.

وروى ابن حبّان وصححه من حديث أبي هريرة قال: قلت: يا رسول الله إني إذا رأيتك طابت نفسي وقرّت عيني فأنبئني عن كل شيء , قال: "كل شيء خلق من الماء", وفي لفظ: "أن الله تعالى خلق كل شيء من الماء".

وروى السُّدّي في تفسيره بأسانيد متعددة عن جماعة من أبناء الصحابة: إن الله لم يخلق شيئاً مما خلق قبل الماء". ففي الحديث الأول نصّ على أنّ الماء والعرش هما أوّل خلق الله, وأما أن الماء قبل العرش فهو مأخوذ من الحديثين التاليين.

قال الحافظ ابن حجر في شرح البخاري ما نصه: "قال الطيبي: هو فصل مستقل لأن القديم من لم يسبقه شيء, ولم يعارضه في الأولية, لكن أشار بقوله: "وكان عرشه على الماء" إلى أن الماء والعرش كانا مبدأ هذا العالم لكونهما خلقا قبل خلق السموات والأرض ولم يكن تحت العرش إذ ذاك إلا الماء" آهـ

وفي تفسير عبد الرزاق عن قَتادة في شرح قوله تعالى: (وكان عرشه على الماء)سورة هود ٧. مانصه: "هذا بدء خلقه قبل أن يخلق السموات والأرض".

وأخرج ابن جرير عن مجاهد رضي الله عنه في قوله: (وكان عرشه على الماء)سورة هود ٧ .قال: "قبل أن يخلق شيئاً".

فإن قيل: أليس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : "أوّل ما خلق الله تعالى نور نبيّك يا جابر, خلقه الله من نوره قبل الأشياء"؟ فالجواب: أنه يكفي في رد هذا الحديث كونه مخالفاً للأحاديث الثلاثة الصحيحة السابقة, وأما عزو هذا الحديث للبيهقي فغير صحيح إنما ينسب إلى مصنّف عبد الرزّاق ولا وجود له في مصنّفه بل الموجود في تفسير عبد الرزاق عكس هذا, فقد ذكر فيه أنّ أول الاشياء وجوداً الماء كما تقدّم.

وقال الحافظ السيوطي في الحاوي: "ليس له_أي حديث جابر_ إسناد يُعتمد عليه".اهـ

قلت: وهو حديث موضوع جزماً, وقد صرّح الحافظ السيوطي في شرحه على الترمذي أنّ حديث أولية النور المحمّدي لم يثبت.

وقد ذكر عصريّنا الشيخ عبد الله الغماري محدّث المغرب أن عزو هذا الحديث الموضوع إلى مصنّف عبد الرزّاق خطأ لأنه لا يوجد في مصنّفه, ولا جامعه ولا تفسيره, والأمر كما قال.

كما أن محدّث عصره الحافظ أحمد بن الصدّيق الغماري حكم عليه بالوضع محتجاً بأنّ هذا الحديث ركيك ومعانيه منكرة.

قلت: والأمر كما قال, ولو لم يكن فيه إلا هذه العبارة:"خلقه الله من نوره قبل الأشياء" لكفى ذلك ركاكة, لأنه مشكل غاية الإشكال, لأنّه ان حُمِلَ ضمير من نوره على معنى نور مخلوق لله كان ذلك نقيض المدعى لأنه على هذا الوجه يكون ذلك النور هو الأول ليس نور محمد بل نور محمد ثاني المخلوقات, وإنّ حُمِلَ على إضافة الجزء للكل كان الأمر أفظعَ وأقبحَ لأنّه يكون إثبات نور هو جزء لله تعالى, فيؤدي ذلك إلا أنّ الله مركب والقول في التركيب في ذات الله من أبشع الكفر لأن فيه نسبة الحدوث إلى الله تعالى, وبعد هذه الجملة من هذا الحديث المكذوب ركاكات بشعة يردّها الذوق السليم ولا يقبلها.

ثم هناك علّة أخرى وهي الاضراب في ألفاظه, لأن بعض الذين أوردوه في مؤلفاتهم رووه بشكل وآخرون رووه بشكل آخر, فإذا نُظِرَ إلى لفظ الزرقاني ثم لفظ الصاوي لوجد فرق كبير.

فالحديثان الأولان لا حاجة إلى تأويلهما لأجل حديث غير ثابت بل حديث موضوع لركاكته

وهو حديث أولية النور.

فلا حاجة لما ذكره بعض من حمل حديث أول ما خلق الله نور نبيك يا جابر على الأولية المطلقة لغرض إثبات أولية النور المحمدي.

وأما حديث: "أول ما خلق الله العقل" فليس له طريق يثبت كما قال الحافظ ابن حجر, ففي كتاب إتحاف السادة المتّقين بشرح إحياء علوم الدين للحافظ محمد مرتضى الزبيدي ما نصّه: "ثم قال العراقي: أما حديث عائشة فرواه أبو نعيم في الحلية فقال: أخبرنا أبو بكر عبد الله بن يحيى بن معاوية الطلحي بإفادة الدارقطني, عن سهل بن المرزبان بن محمد التميمي, عن عبد الله بن الزبير الحُميدي, عن ابن عُيينة,عن منصور الزهري, عن عروة, عن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : "أول ما خلق الله العقل" فذكر الحديث. هكذا أورده في ترجمة سفيان بن عيينة ولم أجد في إسناده أحداً مذكوراً بالضعف, ولا شكّ أن هذا مركب على هذا الإسناد ولا أدري ممّن وقع ذلك, والحديث منكر.

قلت: ولفظ حديث عائشة على ما في الحِلية قالت عائشة: حدّثني رسول الله صلى الله عليه وسلم أنّ أوّل ما خلق الله العقل, قال: أقبل فأقبل, ثم قال له:أدبر فأدبر ثم قال: ما خلقت شيئاً أحسن منك, بك آخذ وبك أعطي.

قال أبو نعيم: غريب من حديث سفيان ومنصور والزهري لا أعلم له راوياً عن الحميدي إلا سهلاً, وأراه واهياً فيه" .انتهت عبارة مرتضى الزبيدي.

وقال الحافظ العراقي في تخريج الإحياء بعد إيراده هذا الحديث مانصه: " رواه الطبراني في الأوسط من حديث أبي أمامة, وأبو نعيم من حديث عائشة بإسنادين ضعيفين" انتهى كلام العراقي.

أما حديث أولية القلم قال الحافظ ابن حجر في الجواب عنه مانصه: "فيجمع بينه وبين ماقبله بأن أولية القلم بالنسبة إلى ماعدا الماء والعرش, أو بالنسبة إلى ما منه صدر من الكتابة، اى أنه قيل له اكتب أول ما خلق، وأما حديث: "أول ما خلق الله العقل", فليس له طريق يثبت وعلى تقدير ثبوته فهذا التقدير الأخير هو تأويله والله أعلم" آهـ

وأما قول ابن حجر الهيتمي في شرح الأربعين النووية ونصه: "أما أولية القلم نسبية وأما أولية النور المحمدي فهي مطلقة" .ا.هـ

فهذا التأويل مخالف للحديث الصحيح, ومخالف للقاعدة الحديثية أنّ الضعيف إذا خالف الحديث الثابت فلا حاجة إلى التأويل, بل يعمل بالثابت ويترك الضعيف, وذلك مقرّر في كتب المصطلح وفي كتب الأصول.

فإذا قيل: أليس قال الرسول: كنتُ أوّل النبيين في الخلق وآخرهم في البعث", وقال أيضاً: "كنتُ نبيًّناً وآدم بين الماء والطين", و: "كنت نبيًّاً ولا ماء ولا طين".

فالجواب: أنّ الحديث الأول ضعيف كما نقل ذلك العلماء, وفيه بقية بن الوليد وهو مدلّس, وسعيد بن بشير وهو ضعيف, ثم لو صحّ لم يكن فيه أنّه أوّل خلق الله وإنما فيه أنه أوّل الأنبياء, ومعلوم أن البشر أولهم آدم الذي هو آخر الخلقِ باعتبار أجناس المخلوقات.

وأمّا الثاني والثالث فلا أصل لهما, ولا حاجة لتأويل قول الله تعالى: (وجعلنا من الماء كل شيء حي)الأنبياء ٣٠\ والحديث الصحيح لخبر واه ضعيف أو موضوع لا أصل له كما فعل ذلك بعض المتصوّفة حيث أوَّل الآية بحديث جابر السابق الذكر وقال: إن للآية معنىً مجازياً.

أما حديث ميسرة الفجر أنه قال: يا رسول الله متى كنت نبيّاً. قال: "كنت نبيّاً وآدم بين الروح والجسد", فهو حديث صحيح رواه أحمد في مسنده, وقال الحافظ الهيثمي بعد عزوه لأحمد وللطبراني أيضاً ما نصه: "ورجاله رجال الصحيح" آهـ

أما معناه فلا يدّل على أوّليته صلى الله عليه وسلم بالنسبة لجميع الخلق, وإنما يدل على أن الرسول كان مشهوراً بوصف الرسالة بين الملائكةِ في الوقتِ الذي لم يتم تكوُّنُ جسدِ آدم بدخول الروح فيه.

وقد أخرج أحمد والحاكم والبيهقي في الدلائل عن العِرباض بن سارية رضي الله عنه قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "إني عند الله في أمّ الكتاب لخاتمُ النبيّين, وإن آدم لمنجدل في طينته". قال البيهقي: "قوله صلى الله عليه وسلم : "إني عبد الله وخاتم النبيين وإن آدم لمنجدل في طينته", يريد به أنّه كان كذلك في قضاء الله وتقديره قبل أن يكون أبو البشر وأوّل الأنبياء صلوات الله عليهم". ا.هـ

ثم إنّ الأفضلية ليست بالأسبقية في الوجود بل الأفضلية بتفضيل الله, فالله تعالى يفضل ما شاء من خلقه على ما شاء, فالله تعالى جعل سيدنا محمداً أفضلَ خلقه على الإطلاق وأكثرهم بركة.

MOLLA MUSA CELALÎ VE KÜRTÇE MEVLİT ÜZERİNDEKİ ŞERH ÇALIŞMASI

M. Salih GEÇİT*

Özet

Molla Hüseyn-i Bateyi'nin yazmış olduğu Kürtçe Mevlid üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de Molla Musa el-Celali'nin Şerh çalışmasıdır. Biz bu tebliğimizde Molla Musa'nın ilmi şahsiyeti, eserleri ile birlikte Mevlid üzerine yazdığı şerh çalışmasını da ele aldık. Mevidi şerh ederken kullandığı metot, istifade ettiği kaynaklar, temas ettiği ilim dalları gibi bir çok açıdan şerh çalışmasını tahlil ettik. Böylece söz konusu şerh çalışması örneğinde Molla Mehmed-i Bateyi veya Molla Hüseyn-i Bateyi (Ertuşi) diye meşhur olan zatın ilmi etkisinin bugünlere kadar nasıl geldğini vurgulamayı hedefledik. Buna göre söz konusu metin üzerinde çalışılacak birçok yön bulunmaktadır.

1. MÜDERRİS MOLLA MUSA CELÂLÎ (GEÇİT) HOCA

Kürtçe Mevlid üzerine şerh çalışması yapan alimlerimizden birisi de Doğubeyazıt'ta köklü bir medrese eğitimi veren ve binlerce talebe yetiştiren, talebelerine klasik medrese programının yanında Ahmed-i Xânî'nin Nubihar, Eqîda İmané eserlerini de okutan, bunlar üzerinde şerh kitapları yazan müderris Molla Musa Celâlî'dir.

1.1. İLMÎ VE FİKRÎ HAYATI

1938 yılında Doğubayazıt'ın Telçeker Köyünde doğan ve ilk okuldan sonra bölgenin muhtelif medreselerinde 17 yaşına kadar dini ilimleri tahsil eden müellif, daha sonra İmam-Hatiplik görevine başlayarak yaklaşık 50 senedir medreselerde ders vermektedir. Eski Arabî ilimlere dair revacın azalması ve ilmiyle âmil vefâkar talebelerin kıtlığa uğraması yüzünden ömrünün altmış beş yaşından itibaren kendisini tamamen ilmi kitaplar hazırlamaya adayan müellif halen yaşamakta olup Doğubayazıt'ta ikamet etmektedir. Molla Musa el-Celalî diye meşhur olmuştur.[1]

Molla Musa aslen Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesine bağlı Sürbahan (Yeni ismi Telçeker) köyünde fakir ve dindar bir şahsın oğlu olarak doğdu. Babasının adı Hasan, onun da babasının adı Ubeyd, onun babasının adı Yusuf, onun babasının adı Mahmud, onun babasının adı Ömer, onun babasının adı İsmail, onun babasının adı Ahmed'dir.[2] Halk

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, msalihgecit@agri.edu.tr

1 Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Ulum,* Şefkat Yay., İstanbul, 2003, s. 227-229.

2 Celâlî, *Mecmuatu'l-Ulum,* s.227.

arasında bilinen rivayete göre Ahmed'in kel olması sebebiyle "Keçel" adı verilmiş, kendisinden sonraki evlatlarına "Keçeli Aşireti" adı verilmiştir. Keçeliler de kendilerini Celali Aşiretinin bir boyu olarak kabul etmektedir. Bu sebeple müellifimiz Molla Musa el-Celâlî olarak tanınmaktadır.

Molla Musa Celâlî 1944 yılında köyündeki İlkokula kaydolmuş, okulun en başarılı öğrencisi olarak 1949'da mezun olmuştur. Daha sonra köyde ailesinin kapı komşusu olan ve Osmanlı döneminde askeriyede "Ali Okul" adı verilen askeri kurslarda alfabeyi öğrenen komşusu "Ali Çavuş"tan Kur'an okuma dersi almıştır. Bir ay gibi kısa bir sürede Kur'an okuma aşamasını bitirince komşusu Ali Çavuş'un "benden bu kadar, sen benden öğrendin ama benden daha güzel okuyorsun, git kendine bir şeriat hocası bul, o sana ders versin" şeklindeki tavsiyesi üzerine babasından habersiz bir şekilde Bulanık'ta ikamet eden halasının evine kaçmış, oradaki medreseye gitmiştir. Medrese eğitimine bu şekilde 1950 yılında Bulanık (Kop)'a bağlı "Tirtop" adlı köyde meşhur Şeyh Molla Muhammed Sadık'ın kardeşi Molla Reşid'den sarf ilmindeki "İzzî" adlı kitaptan başlamış, "Şerhu'l-Muğnî'ye kadar okumuştur. 1949-1950 yılında açılan öğretmen okulu sınavlarında başarılı olan müellifimiz, istememsine rağmen babası tarafından Erciş Arnis Öğretmen Okuluna kaydolmak üzere götürülmüş, ancak yaya gittiklerinden dolayı yolda gözüne kan girmiş, okul müdürü tarafından "gözleri kör olacak, okumasına gerek yok" diye geri gönderilmiştir. Bunun üzerine medrese eğitimine devam etmeye başlayan Molla Musa 1951 ve 1952 yıllarında Iğdır'da Hoşhaber köyü imamı Ustad Molla İbrihim el-Iğdırî'nin medresesinde medrese usulü eğitim silsilesini (kitap esaslı müfredatı) takip ederek "Şerhu'l-Muğnî" adlı kitaptan İmam Suyuti'nin "Elfiyye" üzerinde yazdığı meşhur şerh kitabı "el-Behcetu'l-Mardiyye Ala'l-Elfiyye" seviyesine kadar gelmiştir. Daha sonra Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin meşhur alimlerini araştırarak bir kaç müderrisin dizinin dibinde diğer kitapları okumuştur. Yanında ders okuduğu meşhur hocalardan bir kaç tanesi şunlardır: Molla Abdurrahman Dürre, Molla İbrahim Ağdadî (1953-1954), Şeyh Abdurrahim b. Şeyh Yahya Çoxreşî, Molla Şemsuddîn (1956-1957), Seyyid Abdurrahmân ed-Dérizbînî. Bu ve benzeri silsile kitaplarını okuyup bitirdikten sonra memleketi Doğubeyazıt'a dönerek 1957 yılında Néço Köyü, Çiftlik Köyü ve Nureşin Köyü'nde hem fahri imamlık vazifesini îfa etti, hem de bir medrese açıp talebe okuttu. Müderrislik ve imamlık hayatını sürdürürken aynı zamanda bölge ulamasından irtibatını kesmeyen Molla Musa senede bir kaç defa müşkil meseleleri bir deftere kaydedip zamanın en parlak alimlerine müraccat etmiş, ayrıca muhtelif ilimlerle ilgili olarak da sıkı ve düzenli bir metodla kendi kendini yetiştirme programını takip etmiştir. Bu sebeple Allame Molla Sareddin Yüksel ile Allame Şeyh Muhyeddin el-Havîl hocaefendilerine vefatlarına kadar müracaat etmiştir. İcazetnamesini de Şeyh Muhyeddin el-Havilî'den almıştır.[3]

3 Celâlî, *Mecmuatu'l-Ulum,* s. 227.

1961 yılında askerlik vazifesini yerine getirmek üzere Mardin'e gitmiştir. Orada iki buçuk sene hem askerlik yapmış, hem de ulaşabildiği alimlere müracaat ederek dinî ve ilmî bilgilerini pekiştirmiştir. Askerlikten döndükten sonra da yine 4 yıl Girberan, 3 ay Kalecik, 4 yıl Girika köylerinde hem müderrislik hem de fahri imamlık yaptı. 1968 yılında Kars iline bağlı Şaban Köyünde kısa bir süre imamlık yaptıktan sonra tekrar memleketi Doğubeyazıt'a dönerek 1969-1975 yılları arasında Zorava Köyünde, 1975-1976 ylında Noreşîn Köyünde, 1977-1982 yıllarında Xarik Köyünde resmi imamlık ve müderrislik yaptı. Daha sonra 1982-1984 yıllarında Doğubeyazıt Merkez Camii'nde Vaizlik yapmasının yanısıra Kur'an Kursunda ders verdi. Kur'an Kursu eğitiminin Kur'an kıraati ve Arap alfabesi ile birlikte tecvid ilmine munhasır olup da üst seviye gerektiren arabi ve dinî ilimlere elverişli olmaması, şehrin merkezinin de medrese eğitimini sürdürmeye münasip olmaması nedeniyle tekrar köylere dönüp Ağrı'nin Eleşkirt İlçesine bağlı Haydaroğlu Köyüne tayini kaldırıp 1986-1988 yılları arasında orada kurduğu medresede talebe yetiştirmeye devam etti. 1988 yılında bir sene Eleşkirt'e bağlı Şanezer (Körpeçayır) köyünde imamlık ve müderrislik yaptı. Daha sonra tekrar Doğubeyazıt'a dönerek 1989-1991 yıllarında Korım (Dalbahçe) Köyünde müderrislik ve imamlık yaptı. 1991 yılında resmi görevinden emekliye ayrılarak Doğubeyazıt merkezinde açtığı medresede bügüne kadar ders vermeye devam etmektedir. Halihazırda yaşayan ve bu medresesinde medrese programı çerçevesinde Molla Cami ve üstü kitaplardan ders okutan müellif aynı zamanda kitaplar yazmaya da devam etmektedir.[4]

1.2. ESERLERİ VE ESERLERİNİN MUHTEVASI

Müellifin medrese çevrelerinde ve dini ilimler alanında gerek Türkiye'de gerekse çevre ülkelerde tanınan eserleri şunlardır:

1.2.1. MECMUATU'L-ULUM: Eski medreseler ile çağdaş dini okul ve fakültelerce okutulan Sarf, nahiv, Mantık İlmi, Vadı İlmi, Akaid, Tasavvuf, Fıkıh Usulu, Tefsir Usulu, Hadis Usulu, Tecvid, Aruz İlmi, Belağat, Beyan, Münazara, Meani, Bedi İlimleri gibi 15 adet temel ilmin kısa ve öz bir şekilde ele alındığı ansiklopedik bir eserdir. İslami İlimlere Giriş niteliğinde toplu ve yeterli bilgilerin talebeye hazır bir şekilde sunulmasını hedef almaktadır.[5]

1.2.2. MECMUATU'L-FEVAİD: Günümüzde yaşayan bir dini ilimler talebesinin bilmesi gereken klasik ve modern konulardaki bilgilerin toplu bir şekilde ele alındığı Faydalı Bilgiler Ansiklopedisi niteliğindedir.[6]

4 Celalî, *Mecmuatu'l-Ulum,* s. 228. Bu bilgileri ayrıca kendisi ile yaptığımız görüşmede bize anlatmıştır. Bu konuda elimizde bazı sesli kayıtlar da bulunmaktadır.
5 Celâlî, *Mecmuatu'l-Ulum*, s. 228.
6 Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Fevâid*, Şefkat Yayınları, İst., 2004.

1.2.3. MECMUATU'L-KASAİD: Arap cahiliyyesi döneminde en meşhur Muallakat-ı Seb'a (Kabe'ye asılan yedi adet kaside) şiirleri ile İslam Tarihinde çok meşhur olan Arapça edebi kasideleri şerh eden bir eserdir. İslam Tarihi boyunca Arap Dili ve Edebiyatında en meşhur kaside ve divanların da ele alındığı eser, türünün ilki ve en toparlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Hz. Ali ile İmam Şafii'nin divanları da eserde şerh edilmektedir. [7]

1.2.4. MECMUATU'L-FETAVA: Şafii, Hanefi, Maliki, Hanbeli ve Caferi Mezheplerine ait fetvalar ile çağdaş konularla ilgili fetvaların toplu olarak özetle ele alındığı eser, klasik ve çağdaş sorunların her ikisine de cevap vermektedir. Eserde dini ve fıkhî meseleler hakkında eski ve yeni en önemli İslam hukukçularının görüş ve içtihatları derlenerek ele alınmaktadır.[8]

1.2.5. MECMUATU'L-MAKASID: Buhari, Müslim, en-Nihaye, el-Camiu's-Sağir gibi meşhur hadis kitaplarında geçen Mücmel ve Müşkil hadislerin haşiye ve şerhlerle açıklığa kavuşturulduğu eserde, ayrıca vaaz ile ilgili bir risale de bulunmaktadır.[9]

1.2.6. HAŞİYE ALA İŞARATİ'L-İ'CAZ: Bediuzzaman Said-i Nursi'nin Kur'an'ın belağat ve i'cazı ile ilgili olarak yazdığı tefsir mukaddimesindeki zor ve anlaşılması müşkil olan ibarelerin açıklığa kavuşturulduğu bir esedir.[10]

1.2.7. MEVLİT VE DİVAN: Doğu bölgesinde asırlardır okunan ve eski dil üzere yazılmış olan Mevlid kitabının sadeleştirilerek yeni bir üslup ile Celâlî Kürtçesiyle yazıldığı eserde ayrıca müellifin muhtelif yıllarda yazdığı dinî ve tasavvufî şiirleri toplanmıştır.[11]

1.2.8. ŞERHU KASAİD-İ İBN FARİZ: Meşhur Arap edebiyatçısı ve şairi İbn Fariz'in şiirlerinin şerh edildiği bir eserdir.[12]

1.2.9. ŞERHU EBYATİ TARİHİ'L-HULEFA: İmam Suyuti'nin Tarihu'l-Hulefa adlı tarih kitabında geçen ve anlaşılması zor olan şiirlerin şerh edildiği bir eserdir.

1.2.10. ŞERHU EBYATİ NURİ'L-EBSAR: Hz. Muhammed ve on iki ehl-i beyt imamının hayatının ele alındığı meşhur Nuru'l-Ebsar adlı kitapta geçen ve anlaşılması zor şiirlerin şerh edildiği bir eserdir. Sembol Yayınları arasında basılmıştır.

1.2.11. BAZI ŞÜPHELERE CEVAPLAR: Günümüz ilahiyat âlimleri arasında tartışılan bazı konuların ele alındığı bu risale Arapça'dan Türkçe'ye tercüme edilen eser 1997 yılında İstanbul'da basılmıştır.

---

7 Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Kasaid*, Sembol Yay., İst., 2005.
8 Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Fetâvâ*, Sembol Yay., İst., 2006.
9 Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Makasıd*, Sembol Yay., İst., 2006.
10 Celâlî, Molla Musa, *Haşiye Ala İşarati'l-İcâz,* Sembol Yay., İst., 2008.
11 Celâlî, Molla Musa, *Mevlid ve Divan,* Sembol Yay., İst., 2007.
12 Celâlî, Molla Musa, *Şerhu Kasaidi İbn Fariz,* Sembol Yay., İst., 2008.

1.2.12. KIZIL İCAZ ŞERHİ: Mantık İlmi ile ilgili olarak Arapça yazılmış olan ve Bediuzzaman Said-i Nursi'nin de talikatlarının bulunduğu meşhur kitaptaki zor ibare ve konuların açıklığa kavuşturulduğu eserdir.[13] Bu kitabı İstanbul'a bir diğer kitabını matbaaya vermeye giderken rüyada Bediuzzaman Said Nursî'nin *"Mantık ilmi artık kalkmak üzere, bu konuda Kızıl İcaz kitabımı şerhet"* sözü üzerine yazdığını bizim de hazır olduğumuz bir çok mecliste ifade etmiştir.

1.2.13. TEFSİRU'L MUHMEL ÜZERİNE HAŞİYE: Arapça yazılmış ve tamamıyla noktasız harflerin kullanıldığı meşhur "Tefsiru'l-Mühmel" adlı Kur'an tefsiri kitabının zor yerlerinin ve anlaşılmaz bölümlerinin açıklığa kavuşturulduğu eseridir. Birinci baskısı İstanbul'da yapılan bu eser müellifi tarafından tekrar genişletilmiş bir halde bastırılmak üzere yazılmaktadır.

1.2.14. İHSAN SÜREYYA SIRMA'YA REDDİYE: Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA'nın *"Hilafetten Saltanata"* isimli eserinde bulunan bazı iddialarının red ve tenkit edildiği bir reddiye kitabıdır. Türkçe yazılmıştır. Henüz basılmamıştır. Bu eser hakkında tarihe not düşmek adına bir bilgi vermek istiyoruz. Müellif bu kitabını yazdıktan sonra matbaaya vermek amacıyla İstanbul'a gidip bastırmadan önce merhum Molla Sadereddin Hocaefendi'ye bastırıp bastırmaması hakkında arz edip durumu onunla müşavere eder. Molla Sadrettin Hocaefendi eseri inceleyip İslam'a büyük hüzmetleri bulunan İhsan Süreyya Sırma'nın kıymetini takdir etmekle birlikte ilim adına böyle bir nazik çalışmanın da yayınlanmasının uygun olacağını belirtir ve bastırmak üzere zamanın Tenvir Neşriyat mes'ullerine selamıyla birlikte götürmesini ister. Molla Musa söz konusu matbaaya gidip eserini matbaa mes'ullerine verince onlar da *"Sadreddin Hocamızın selamı başımız üzere, ancak İhsan Hoca'ya da ayıp olur!"* diyerek bastırmak istemediklerini söylerler. Molla Musa Celalî de bunun üzerine *"Ben sizi İhsan Hoca ile Hz. Muaviye arasında muhayyer bırakıyorum."* diyerek eserinin el yazması nüshasını oraya bırakır ve Doğubeyazıt'a geri döner.[14]

1.2.15. TA'LÎKÂT ALA HAŞİYETİ'L-KIZILCI ALA TASRİFİ'L-EŞNEVÎ: Adından da anlaşıldığı gibi Eşnevî'nin Sarf ilminde yazdığı kitabının üzerinde yazılmış bulunan Kızılcı Haşiyesinin müşkil ve zor yerlerini açıklayarak talebelere ve ilim adamlarının kitabı daha kolay anlamalarını sağlayacak ta'liklerin yazıldığı bir eserdir. O da Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.16. MECMUATU'R-RESÂİL: Bu kitap, dört risaleden oluşmuştur. Bu risalelerde özellikle günümüz İslâm dünyasında tartışılan sünnetin hücciyeti, recm, riddet, sigara, sigorta, organ nakli, Mehdi'nin gelişi, Hz. Hızır konusu, kabir azabı, şefaat

13 Celâlî, Molla Musa, *Şerhu Kızıl İcâz,* Sembol Yay., İst., 2009.

14 Bu bilgiyi de defalarca ziyaretine gelen bölge hocalarına anlatırken duydum. Bu bilginin şahidi ve ravisi olarak bendeniz mesuliyeti kabul ediyorum.

gibi itikadî ve fıkhî konuları ele alınmıştır. Söz konusu kitap da Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.17. ER-RİSALETU'D-DAİYYE İLA MAHABBATİ MUAVİYE: Bu eser, günümüzde Hz. Muaviye'yi ta'n etmek üzere yazılmış olan bir takım kitap ve makaleler karşısında geleneksel Ehl-i sünnet ulemasının kaynak eserlerine dayalı bir şekilde Hz. Muaviye savunulmaktadır. Eser diğerleri gibi Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.18. NEFYU'L-CİHETİ VE'L-HULUL VE'L-İTTİHAD VE'L-MEKÂN ANİL'LLÂHİ'L-VAHİDİ'L-KAHHÂRİ'R-RAHMÂN: Bu eserde, İslâm akaidinin uluhiyet bahsinde Mücessime, Müşebbihe, ehl-i Sünnet ve Mu'tezile mezhepleri arasında tartışılan hulul, ittihad, cihet ve mekan konularını ilgili ayetlerin ışığında hadisler yardımıyla ve selef ve halef ulemasının izahatları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu eser de Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.19. TA'LÎKÂT ALÂ'L-KİTÂBİ'L-LEZİ YEBHASU ANİ'L-LÂH: Said Havva tarafından yazılan "Allah" isimli Arapça kitabın zor yerlerinin anlaşılmasını sağlayan ta'liklerin bulunduğu bir kitaptır. Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.20. SENAU'S-SAKALEYN FÎ MENÂKIB-İ'Ş-ŞEYHEYN EBÎ BEKİR ES-SIDDÎK VE ÖMER EL-FARÛK: Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile ilgili olarak temel İslam Tarihi kaynaklarından nakil ve istifadeyle yazılmış olan bir eserdir. Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.21. CELÂU'L-AYNEYN FÎ MENÂKIB-İ'L-HATENEYN USMÂN ZÎ'N-NUREYN VE ALÎ EBÎ'S-SIBTEYN: Hz. Osman ve Hz. Aliile ilgili olarak temel İslam Tarihi kaynaklarından istifadeyle yazılmış olan bir eserdir. Diğer eserler gibi İstanbul'da Sembol Yayınları tarafından bastırılmıştır.

1.2.22. EL-ENVÂRU'S-SATIA Fİ'L-ECVİBETİ ANİ'L-İ'TİRÂDÂTİ'L-VÂRİDETİ ALÂ'L-HULEFÂİ'L-ERBAATİ: Dört halife ile ilgili ileri sürülen bir takım itirazlara karşı onları savunan ve bu konudaki şüphe ve itirazlara cevap veren bu eser de Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.23. NURU'L-BASAR FÎ MENÂKIBİ'L-EİMMETİ'L-İSNEY AŞER: Ehl-i beytin on iki imamının hayatları, şahsiyetleri, menkıbeleri ve İslâm tarihindeki yeri ile Ehl-i sünnet tarafından kendilerine verilen değer ve hürmeti anlatan bir eserdir. Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.24. FEYZU'L-KADİRİ'L-MUBDÎ ŞERHU'L-MEVLİDİ'L-KURDÎ: Molla Muhammed-i Bateé tarafından yazılan ve Kürt bölgelerinde bir kaç asırdır Mevlid kandillerinde ve muhtelif vesilelerle merasim şeklinde okutulan Mevlidi Şe-

rif'i Arapça'ya tercüme ettikten sonra bir de şerh eden bir kitaptır. Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.25. FEYZU'L-KADİRİ'L-ALLÂM ŞERHU NEHCİ'L-ENÂM: Molla Halil Siirdî tarafından yazılan Nehcu'l-Enâm isimli Akaid ve Kelâm manzumesini Arapç'ya tercüme edip yine Arapça Şerheden bu kitap da Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.26. FEYZU'L-KADÎRİ'R-RAHMÂN ŞERHU NEWBİHÂRÂ BİÇÛKÂN: Bu eser, Şeyh Ahmed-i Xânî'nin meşhur eseri Nevbihar'ı Arapça'ya tercüme edip Arapça açıklayan bir şerh kitabıdır. Sembol yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.27. FEYZU'L-KADİRİ'L-MENNÂN ŞERHU AQÎDETİ'L-ÎMÂN: Yine Şeyh Ahmed-i Xânî tarafından yazılan Akîda İmâné isimli eserin Arapça'ya tercüme ve şerh edildiği bir eserdir. Sembol Yayınları tarafından İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.28. MECMUATU'L-FUYÛZÂT: Bu eser de son dört eserin, yani Mevlid, Nehcu'l-Enâm, Nevbihar ve Aqide eserleri üzerinde yazılmış olan şerh kitaplarının yoğun talep üzerine birleştirilerek tek cilt ve aynı mecmua halinde bastırıldığı bir kitaptır. İhvân Neşriyât tarafından 2012 yılında İstanbul'da bastırılmıştır.

1.2.29. ŞERHU TEFSÎRİ'N-NESEFÎ: Nesefi tefsiri diye meşhur olan tefsîr kitabı üzerinde yazılan bu eser, daha devam etmektedir. Bölgedeki bazı âlimlerin ve üniversite hocalarının talebi üzerine söz konusu tefsîr kitabının müşkil ve zor taraflarının anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla ele alınmıştır. Takriben beş cilt halinde yayınlanacaktır.

1.2.30. HAŞİYETU CAMİU'L-MAKASID ALA HALLİ'L-MEAKID ŞERHU'L-KAVAİD: Üstad Ahmed b. Muhammed es-Sivâsî tarafından yazılıp medreselerde ders kitabı olarak okutulan Halli'l-Meâkıd adlı eser üzerine Molla Musa el-Celâlî'nin yazdığı bir haşiye çalışmasıdır. Mehmet Can tarafından da tahkik edilerek bastırılmıştır.[15]

1.2.31. HAŞİYETU ŞERHU'L-MUĞNİ: Nahiv ilminde yazılmış olan el-Muğnî isimli kitabın şerhi olup medreselerde ders kitabı olarak okutulan Şerhu'l-Muğnî isimli eser üzerine yazılmıştır. Anlaşılması müşkil olan yerleri açıklamaya çalışıp talebelelrin bu kitabı daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla te'lîf edilmiştir. Bu kitap da bastırılmıştır.[16]

2. MOLLA MUSA'NIN KÜRTÇE MEVLİD ÇALIŞMALARI:

Molla Musa Celalî, Mevlit konusunda üç adet çalışma yapmıştır. Daha sonra bu

15 El-Celâlî, Molla Musa, *Haşiyetu Cami'l-Mekâsıd alâ Halli'l-Meâkıd,* Şefkat Yayınları, İstanbul, 1433.
16 El-Celâlî, Molla Musa, *Hâşiyetu Şerhi'l-Muğnî,* Sembol Yay., İstanbul, 2012.

tecrübelerini birleştirerek Mevlid üzerine Arapça bir şerh olarak ikmal etmiştir. Aşağıda bu üçünü kısaca tanıtacağız:

2.1. Kürtçe Mevlid Üzerine Ta'likat Çalışması: Molla Musa medresede ders verirken müferedatın ortalarına kadarki kitapları okuyan talebelerine Kürtçe Mevlid'in mealini okuturdu. Bu sebeple Mevlid'de geçen Arapça, Farsça, Türkçe ve Eski Kürtçe kelime ve kavramları muhtelif lügat kitaplarından araştırarak lügat anlamlarını ta'lik şeklinde mevlid kitabının üzerine kendi el yazısıyla yazmıştır. Fotokopi imkanının olmadığı, Kürtçe kitap çalışmalarının da yasak olduğu dönemlerde müellifin bu çalışmasını talebeleri kendi el yazılarıyla yazarak istinsah ederlerdi. Fotokopi makinası çıktıktan sonra da fotokopi nüshaları şeklinde ciltleyip okuyorlardı.

Müellif bu ta'lîk çalışmasının kapak sayfasında "Tenbih: bu ta'likte bulunan kelimelerin arapça manaları el-Müncid'den, Farsça kelimelerin manaları da Dımaşk ve Halep Üniversitelerinin Fars dili müderrisi Dr. Muhammed et-Tennûcî'nin te'lîfi olan el-Mu'cemu'z-Zehebî'den alınmıştır."[17]Tüm ta'lîkler, Mevlid'in matbu nüshası üzerinde yazılmıştır. Müellifin ta'lik yaparken takip ettiği metod maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Tek kelime ile karşılığı yazma imkanı olduğunda kelimenin hemen üstünde karşılığını yazmıştır.
2. Cümle halinde izah edilmesi gerektiği ve yazının yazılacağı yerin dar olması durumunda Alfabetik harflerle özel bir dipnot sistemi kullanarak karşılığını üst, alt, sağ veya sol kenarlarda müsait yerlerde yazmıştır.
3. İzahlar bazen sırf kelimenin karşılığı veya açıklaması tarzındadır.
4. Bazen de izahla birlikte veya izah yapılmadan metinden çıkarılacak hüküm ve sonuçlara işaret edilmiştir.
5. Bazen konu ile ilgili tarihî bilgiler verilmiştir.
6. Bazen konu ile ilgili hadislere ve o hadislerin sıhhat durumlarına işaretler yapılmıştır.
7. Bazen kelimenin ve cümlenin Sarf ve Nahiv ilmi açısından muhtelif durumlarına işaret edilmiştir.
8. Arapça kelimelerin karşılığı Kürtçe, Türkçe veya Farsça yazıldığı gibi, Farsça, Kürtçe ve Türkçe kelimelerin karşılığı Arapça da yazılmıştır. Böylece bölgede yaşayan ve mıntıkanın sosyal durumunun bir gereği olarak farklı dilleri bilen talabelere muğlak ve müşkil kelimelerin anlamları, bilinen ve tanınan diller vasıtasıyla öğretilmiştir.

17 Celâlî, *Ta'lîk Ale'l-Mevlid*, Müellifin Kendi El Yazma Nüshası, s. 1.

9. Bazen de diğer ilimlerle ilgili hüküm ve istihraclara işaret edilmiştir.
10. İzah edilmesi gereken konular bölge medreselerinde meşhur olan Tarihu'l-Hulefa, Siret-i Halebiyye, Nuru'l-Ebsar, Muhammedun Rasulullah gibi siyer ve tarih kitaplarından istifade ile açıklanmıştır. Ayrıca Celaleyn ve şerhi Savî tefsirlerine de atıflarda bulunulmuştur. [18]

Burada bir örnek vererek ilgili ta'lik çalışmasını tanıtacağız. Mevlid'in orijinal metninde Hasan el-Ertûşî (Molla Hüseyn-i Batevî) şöyle der:

Hemdé bé hed bo xwedayé alemîn

Ew Xweda'yé dâye me dîné mubîn[19]

Molla Musa Celâlî beyitte geçen "hed" kelmesinin üzerinde "kıyas" yazdıktan sonra beytin ikinci kısmının üzerine de "bu satır burada hamdin nimet karşılığında yapıldığına işaret etmektedir." şeklinde bir izah yapmaktadır. Böylece biz, el-Celâlî'nin mevlid üzerine ta'likler yazarken yukarıda adı geçen Arapça ve Farsça lügat kitapları ile birlikte kendi ilmî mütaalalarını da izafe ettiğini görmekteyiz.

2.2. Kürtçe Mevlidin Celali Kürtçesine Sadeleştirilmesi Çalışması: Molla Musa bölgede asırlardan beri okunan Molla Mehmed (Hüseyin) Bateyi'nin bu mevlidinin dilinin Celâlî Aşireti Kürtçesine ve günümüz Kürtçesine göre ağır ve anlaşılmaz olduğunu görünce söz konusu mevlidden hareketle hem özet, hem de sadeleştirme yapma zarureti duymuş ve kısa bir mevlid yazmıştır. Bu mevlit de talebeleri tarafından Doğubeyazıt bölgesinde diğer mevlit metni ile birlikte okunmuş, daha sonra İstanbul'da bastırılmıştır. Bu çalışmanın birinci bölümü Mevlid iken, ikinci bölümü de Celâlî'nin Celâlî Kürtçesiyle yazdığı kaside ve beyitlerden müteşekkildir.[20]

Bu mevlidde günümüz Kürtlerinin anlamadığı gayr-ı mütedavil eski Kürtçe, Arapça ve Farsça kelimeler hazfedilmiş, yerlerine günümüzde halk tarafından kullanılan basit ve yalın Celâlî Kürtçesinden kelimeler kullanılmıştır. Ayrıca Mevlid'in orijinali uzun olduğundan bazı bölümler hazfedilmiştir. Yine Mevlid'de geçen bazı müşkil ve tartışmalı meseleler avam kesimi nazar-ı itibare alınarak iktibas edilmemiştir. Günümüz müslümanlarını ilgilendiren bazı meseleler eklenmiş, orijinal Mevlid'in temel konuları günümüz ihtiyaçları çerçevesinde yansıtılmıştır. Bu sebeple bu çalışma ne tam tercüme, ne de tam sadeleştirme mahiyetindedir. Mollayı Batevî'nin mevlidinin ana fikrini özetle ele alan yeni bir çalışma mahiyetinde de kabul edilebilir.

Burada bir örnek olması temennisiyle söz konusu çalışmanın ilk bölümünü nakledeceğiz. Celâlî, Molla Hüseyin-i Batevî'nin Mevlidinin Mukaddime bölümünü

18 Celâlî, *Ta'lîk Ale'l-Mevlid*, Müellifin Kendi El Yazma Nüshası, s. 1-45.
19 El-Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebevî*, Dersaadet, İstanbul, s.2.
20 Celâlî, Molla Musa, *Mevlid*, Sembol Yay., İstanbul, 2007.

Celâlî Kürtçesine şöyle çevirmiştir:

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی حد بو خدای عالم, او خدای خویی لوح قلم

دایه مه مسلمانا دین مزن, ام فقیرمحتاج بلنکازن

ام کرینه امتا او بیغمبر, تابع وی قیمتلی بو معتبر

او خدای بویه خویی ملك خو, دایه مه میراثا قرآنا خو

دین مه کر کامل عزیز تمام, یعنی دامه احمد علیه السلام

او خدای بی مثال بي هوال, دایه مه ایمان قرآن رزق مال

رازق بی دست بی مستانك معر, خالق ارض عسمان جیاء بحر

زانایه زبو خبر دی سینکا, دبهی زی قول خو تمام دنکا

کریم رحیم مزن رحمانه , ببه قرباناوی روح مال جانه

عسمان بی استون وی جکری, قوة قدرتاخو زحف لکری

رجاکارن ا م زته شاه عزیز, هدایتا مه بکه بال ریا تمیز

زحفه زمه سوج کونه ظلمه , لکن ایش تیه کرم قنجی رحمه

یا رب ایمان دخازن ام دائم, بنی بایراقا بیغمبر مه یی کریم

اکر دخازن هون زی آکر ببنه خلاص دائم صلواتا بزن بدل بأخلاص[21]

Böylece biz, söz konusu çalışmanın ne tam müstakil bir çalışma olduğunu, ne de tam bir tercüme ve sadeleştirme olduğunu söyleyemeyiz. Müellifin daha çok içinde yaşadığı toplumun avam kesiminin dini merasimlerde okuduğu ve Arapça, Farsça, Eski Kürtçe kelimeleri muhtevi olduğu için halk tarafından anlaşılamayan bir eserin temel mesajlarını özetle sunma çabası içinde olduğu görmekteyiz.

2.3. Kürtçe Mevlid Üzerine Şerh Çalışması: Molla Musa bu iki çalışmasını daha sonra birleştirerek ve eski Mevlid Metnini de muhtelif nüshalarından araştırarak yeniden ele almış, Arapça bir şerh çalışması yazmıştır. Bu eseri de iki defa matbaada bastırmıştır. Aşağıda söz konusu şerh çalışmasını tanıtacağız.

3. KÜRTÇE ŞERH ÇALIŞMASI ÜZERİNE BİR TAHLİL

3.1. Metin: Molla Musa'nın şerh ettiği "Mevlid" kitabı, Molla Hüseyn-i Bateyî veya Molla Hasan-ı Ertuşî diye meşhur olan şahsın yazdığı mevlit kitabıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere Kürt müslümanların bulundukları her mıntıkada okudukları ve büyük değer verdikleri bir edebî na't kitabıdır. Bugüne kadar hakkında bir çok çalışma ve makale yazılmıştır. Ayet ve hadislerin manalarından hare-

21 Celâlî, *Mevlid*, s. 2.

ketle Hz. Muhammed'in faziletini ve peygamberliğini izah etmektedir. Bazı konularla ilgili zayıf ve mevzu rivayetlere dayandığı görülmekle birlikte bir siyer veya İslam tarihi kaynağı olarak değil, bir na't ve manzum bir edebi eser olarak bakıldığında söz konusu ifadelerin şiir kitaplarındaki mübalağa, mecaz, istiare ve teşbih kabilinden ifadeler olduğunu kabul etmenin daha uygun olduğu söylenebilir. Nitekim bölge insanı üzerinde bir bilgi kaynağı olarak değil, dini coşkunun arttırılması ve Hz. Peygamber sevgisinin gönüllere yerleştirilmesi amacıyla istifade edilen bir folklorik eser olarak tesir ettiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında metin, kültürel ve tarihi değeri olan bir eserdir.

3.1.1. Mevlid'in Metni: Mevlidin metni hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ancak edebî ifadelerle birlikte birinci kısmın bir hamdele ve salvele tefsiri mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. İlk bölümlerde daha çok Allah'ın isim ve sıfatları, kudreti ve kudret tecellileri olan kainattaki varlıklar, onun Hz. Peygamber'e nübüvvet nimetini bahşetmesi, nimetlerin en büyüğü olan İslam ile onu şereflendirmesi gibi konular işlenmektedir. Daha sonra Hz. Amine'nin hamileliği, Hz. Abdullah'ın Şam seferi ve vefatı, Hz. Amine'nin koca acısı ve evlat yetiştirme derdi, Hz. Muhammed'in doğumu, doğum esnasında meydana gelen harikülade olaylar, Yahudi ve Hristiyanların yeni peygamber konusundaki panik tavırları, Arapların durumu vs... siyer kitaplarındaki bir çok ayrıntı büyük bir ustalıkla edebi bir metin içinde şiirsel bir ifade tarzıyla ve uygun yerlere serpiştirilmiş bir vaziyette övgü ifadeleri arasında yoğun bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre dinleyiciye hem Hz. Muhammed'in siyeri ile ilgili temel bilgiler verilmekte, hem de onun fazileti, üstünlüğü, nübüvveti ve sevgi ve saygısı aşılanmakta, etkili ve coşkulu bir peygamber şuuru verilmektedir. Metin dili eski Kürtçe olup içinde bol miktarda Arapça ve Farsça kelimeler de bulunmaktadır. Bazen Türkçe dil kalıpları da kullanılmaktadır. Mevlidin el yazma nüshaları da çoktur. Ayrıca matbaa baskısı olan nüshaları da bol miktarda piyasalarda bulunmaktadır. Metin, Şark Medreselerinde Kur'an-ı Kerim'den sonra okunan ilk ders kitabı vasfını da taşımaktadır. İlk ders kitabı olarak okunmasının bir kaç sebebi bulunmaktadır: Talebenin Arapça okuma kabiliyetini arttırmak, talebenin Kürtçe okuma ve anlama kabiliyetini arttırmak, talebeye evvela Hz. Muhammed sevgisi aşılamak, talebenin önce siyerle ilgili bilmesi gereken temel bilgilerle mücehhez olmasını sağlamak.[22]

3.1.2. Müellifi: Mevlid'in müellifi Molla Hüseyn-i Bateyî'dir. Molla Mehmed-i Bateyî veya Molla Hasan-ı Ertuşî olarak da bilinmektedir. Babasının ismi de Molla Mustafa'dır.[23] Dindar birisi olduğundan kendisine "Sofî Mustafa" da denilmiştir.[24]

22 Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebî*, Ahmed Kamil Matbaası, Dersaadet, s. 1-45; Batevî, Molla Hüseyin, *Mevlidu'n-Nebî,* Nubihar Yay., İstanbul, 2003, s. 5-190.

23 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s. 17-18.

24 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s. 20.

Zira mevlidin değişik nüshalarında bu isimlerin hepsi de geçmektedir. Müellif hakkında günümüzde bilimsel araştımalar yapılmaya devam edilmektedir. Bununla birlikte bir çok makale ve kitap da yazılmıştır. Müellif hakkında ayrıca bazı üniversitelerde bilimsel tezler de hazırlanmış ve hazırlanmaktadır. Yaşamını kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Bateyî, nisbetinden de anlaşıldığı gibi Hakkarî'ye Bağlı Beytüşşebab ilçesinin doğusunda bulunan "Bate" köyüne mensuptur. Orada doğduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Mevlidinin farklı nüshalardaki isim ve mahlaslarına bakıldığında "Mollayı Batevî" denildiği gibi "Ertûşî" nisbesi de bulunmaktadır.[25] Buna göre "Ertûşî"lerdendir. Bazı nüshalarda da yazarın ismi "Mehmet" şeklinde yazılmıştır. Alexsandre Jaba'nın belirttiğine göre adı "Molla Ahmed"dir.[26] M. Zekî Emin Beg de bu görüşe katılmaktadır.[27] Ona göre 820/1417'de doğmuş, 900/1495'de vefat etmiştir.[28] Tahsin İbrahim Doskî, bu isimler arasında en doğrusunun "Molla Hüseyin-i Bateyî" olduğunu ve bu ismin 1947 yıllarına kadar yanlış yazılıp telaffuz edildiğini söylemektedir.[29]

Molla Mehmed-i Bâteyî hakkında bilimsel olarak ilk yazılı bilgi veren araştımacılar arasında Molla Mahmud-i Beyâzidî ve Alexsandre Jaba da bulunmaktadır. Molla Mahmud-i Beyâzidî Mollaye Bateyî'yi şöyle tanıtır:

شاعری چاری

ژی ملایی باتیه ناڤی وی ژی ملا احمده اصلی وی ژ باتهیی یه
باته کوندکه ژکوند دحکاریان د تاریخا حشت صد وبستی پیدا بویه
وزخف شعر وابیات کوتی یه دیوانکی مخصوص هبه قوی قنجه ومولودهکی
کرمانجی کوتیه دکوردستانی او مقبوله وحشتی سالی عمر کری یه ونه
صدی هجرتی مرحوم بویه دنیڤ کوندی باته یی ژی مدفونه والله اعلم

"Kürtlerin dördüncü şairi, Mollayé Bateyî'dir. Onun ismi Molla Ahmed'dir. Aslı Bate'dendir. Bate de Hakkarî'nin köylerinden bir köydür. 820 yılında dünyaya gelmiştir. Pek çok şiir ve beyit söylemiştir. Müstakil bir Divan'ı vardır. Son derece salih bir kişidir. Kürtçe Mevlid de yazmıştır. Bu Mevlidi, Kürdistan'da makbul bir mevliddir. Seksen senelik bir ömür yaşamış, hicrî 900'de vefat etmiştir. Bateyî köyünde de medfundur. En iyisini Allah bilir."[30]

25 Ertûşî, *Mevlid*, s. 1.
26 Jaba, Alexsandre, *Notices Et Récits Kourdes*, St. Pétersbourg, 1860,
27 Muhammed Emin Zekî Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. Kızı Seyyide, Dâru'z-Zemân, 2006, s. 446.
28 M. Zekî Emin Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* s. 446;Doskî, Tahsin İbrahim, *Melâyé Bâteyî Jiyân u Berhem*, Spirez Yay., Duhok, 2005.
29 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s. 17.
30 Beyâzîdî, Molla Mahmûd, *Câmieyén Hikâyetân ve Risâletân*, Haz. Alexsandre Jaba, St. Petersbourg, 1277, s. 14-15.

Kürtçe Mevlitlerden bahsederken Doğubeyazıtlı Süleyman-ı Şirbârî'nin "Mevlid-i Şirbârî" adlı eserinden de bahseden Jaba'nın Mola Hüseyin-i Bateyi'nin Mevlidi ile ilgili söz konusu açıklaması ise şöyledir:[31]

> **Le quatrième poète est Mela'i Bāte (le moullah de Baté) dont le nom est Mul'a-Ahmed, originaire du village de Baté, qui fait partie des villages de Hekāri; il est né en 820 [7]). Il a composé beaucoup de vers qui sont réunis dans un seul divan, qui est fort joli. Il a écrit encore une brochure en langue kourde, intitulée: Mevlūd (naissance de Mouhammed) qui est très appréciée dans tout le Kourdistan. Après avoir atteint l'âge de 80 ans, il mourut l'an 900 [8]) de l'Hégire dans son village de Baté, où il est aussi enterré.**

Jaba Molla Mahmud'dan aldığı malumatın aynısını Fransızcaya aktarmış bulunmaktadır. Böylece biz Mollayé Bateyî'nin doğum ve vefat tarihini Molla Mahmûd-i Beyâzidî'den ve Jaba'nın eserinde yazılı olarak görmekteyiz.

Kuzey Irak (Kürdistan)'lı araştırmacı Tahsin İbrahim Doskî, Molla Bateyî hakkında yazdığı eserinde bu bilgiyi naklettikten sonra, konuyu Ahmed-i Xânî açısından tahlil ederken Xânî'nin Mem u Zin'de kendisinden önce Kürtçe eser yazanlardan bahsederken bunlardan Molla Ahmed-i Cizîrî, Aliyi Harîrî ve Feqîye Teyrân'ın adını zikretmesine rağmen Molla Hüseyn-i Bateyî'den bahsetmediğini belirtip konuyu farklı veriler açısından değerlendirmekte, buradan hareketle de müellifimizin Xânî'den önce mi, yoksa sonra mı yaşadığı hususunda bilgi ve belgeleri mukayese ettikten sonra Bateyî'nin hicrî 1100'lü yıllarda yani 12. Asırda yaşadığı sonucunu çıkarmamız gerektiğini ifade etmektedir.[32] Beyâzidî ile Jaba'nın verdiği tarihe göre Mollayé Bateyî'nin doğumu ile Ahmed-i Xânî'nin doğumu arasında 241 yıl farkı, Mollayé Bate'nin vefatı ile Ahmed-i Xânî'nin doğumu arasında 161 yıl farkı bulunmaktadır. Ancak Doskî bu farkı 20 küsür yıla indirmektedir. Bu nedenle Ahmed-i Xânî'nin ondan bahsetmemiş olması önemli bir detay olarak karşımızda bulunmaktadır.

Bateyî'nin şahsî ve ilmî yaşamı hakkında araştırmalar devam etmektedir. Bilgi ve belgeler, gelecekte daha kesin ve daha bol miktarda tanıma imkanı sağlayacaktır. Bu sebeple burada onun yaşamı hakkında fazla yazmayacak, konuyu onun eserlerine götürüreceğiz.[33]

Bateyî'nin tesbit edilen eserleri şunlardır:

a. Hamâyil: Tıbb-ı nebevî ve alternatif tıp konusunda yazılmış büyük bir kitap olup Arapça ve Farsça dillerini müştereken kullanmaktadır.

31 Jaba, a.g.e., s. 2.
32 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s.22-26.
33 Bateyî hakkında geniş bilgi için bkz. Doskî, *Melâyé Bateyî,* s. 7-33.

b. Divân: Muhtelif şiirlerinin derlenip toplandığı eseridir.[34]

c. Mevlid-i Nebî: Hz. Peygamber'in doğumu, sülalesi, mu'cizeleri, Peygamberliği konularında yazılmış naat kitabıdır.

3.1.3. Mevlid'in Özellikleri: Mevlid'in bazı hususiyetleri bulunmaktadır. Aşağıda kısa bir şekilde bunlardan bahsedeceğiz:

a. Edebi Açıdan: Yukarıda da belirtiğimiz gibi Mevlit Kitabı öncelikle bir na't kitabıdır. Na'tlar da manzum olarak yazıldığından edebî bir şiir kitabı vasfını taşımaktadır. Metinde aa, bb, cc.... şeklinde kafiyeler kullanılmıştır. Mersiye ve gazel şeklinde yazılmış olup aruz vezni üzere tanzim edilmiştir. Arapça dua kısmı hariç 19 bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm arasında nakarat beyti bulunmaktadır. Böylece sadece okuyanı değil, dinleyeni de kendine bağlayacak müsikî bir yapısı bulunmaktadır. Zaten mevlit gecelerinde, düğünlerde veya sünnet merasimlerinde okunurken makam üzere okunur. Metnin belli bir makamı bulunmamakla birlikte her bir bölgenin kendi dil yapısı ve müsikî anlayışına göre takribî bir makamı bulunmaktadır. Bazen coşturucu, bazen ağlatıcı, bazen düşündürücü, bazen de hüzünletici veya manevi keyif verici bir uslübü bulunmaktadır. Mevlidde çeşitli edebi sanatlar kullanıldığı gibi, belagat (bedi, beyan, meâni) ve fesahat gibi ilimleri ilgilendiren yönleri de bulunmaktadır.

b. Kelamî Açıdan: Mevlitte geçen konular Eş'arî mezhebinin görüşlerini yansıtmaktadır. Hz. Peygamber'in sevgi ve saygısını ihtiva eden bu önemli kitapta Akaid konuları da arada serpiştirilmiş vaziyettedir. Akaid ve kelam ilminin İlahiyat, nübüvvet ve sem'iyat bahislerinin hemen hemen tümü işlenmektedir. Örneğin birinci kısımda Cenab-ı Hak medh edilirken Alemlerin Mâliki, Mülk Sahibi, Nezirsiz, Zü'l-Celâl, Misalsiz, Arkadaşsız, Zevalsiz, Râzık, Alim, Yaratıcı, Rahim, Rahman, Kerim, Gafûr olduğu bildirilerek Allah'ın zatı, isimleri ve sıfatları konusu çok veciz bir şekilde ifade edilmektedir. Yine İkinci bölümde Hz. Peygamber'e salat ve selam konusu işlenirken onun adı olan "Muhammed" ismi zikkredilmekte, daha sonra da Şefî', Ümmetin Göz Nuru (Kurretu'l-Ayn-Dîde u Bînâhî), Müstegâs-Kurtarıcı (Destegîr), Günahkarların Yardımcısı, Kurtarıcısı, Destekçisi (Penah-Puşt-Avn), Hayru'l-Beşer (Beşerin En Hayırlısı), Habîb, Ruh (Alemin Özü), Hayru'l-Verâ (Alemlerin En Hayırlısı), Fahr-i Rusûl (Peygamberlerin İftihar Vesilesi), Mustafa (Seçilmiş), Vefakâr (Görevini Hakkıyla Eda Eden), Fetihler Sahibi, Hatmi'r-Rusûl (Resullerin Sonuncusu), Kelîm (Allah'la Konuşan Peygamber), Alay-ı Hamd Sahibi (Hamd Bayrağının Sahibi) gibi vasıflarla anılmaktadır.[35] Daha ileriki bahislerde Kur'an'da adı geçen tüm peygamberler tanıtılmakta, peygamberlik konusu ile ilgili nübüvvet, risalet, nebilerin vasıfları, mu'cize, şefaat gibi bir çok konu işlenmektedir. Yine arş, ferş, kürsî, kalem, levh, haşir, mizan, ahiret, melekler ve diğer sem'iyat konuları en az bir akaid metni

34 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s.32-33.
35 Bateyî, *Mevlid*, s. 35-37.

düzeyinde açıklanmaktadır.[36] Ayrı bir çalışma konusu olan bu hususta burada bu kadarla iktifa ediyoruz.

c. Tasavvufî Açıdan: Mevlid-i Şerif Hz. Peygamber sevgisini esas alan bir hamd ve naat eseri olduğu için aslında muhabbet, meveddet, marifet konularını da ele alan tasavvufî bir eser olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda kelam bahsinde belirttiğimiz gibi, tasavvuf konusunda da hemen hemen tasavvufun bellibaşlı konularını ihtiva eden bir eser olduğunu söylemek zor olmasa gerek. Ancak tasavvufî eserlerde bazen esas alınan konu tarikatın kurucusu olan şeyh ve mürşidler iken, burada esas alınan zat, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.)'dir. Bu açıdan bakıldığında Mevlid'de en çok vurgulanan konu tasavvufun da çok önemli bir konusu olan "Nur-i Muhammedî" konusudur. Bu konuda Mevlid'de özel bir bölüm ve orijinal yorumlar bulunmaktadır. Bu nedenle eseri, Nebevî Muhabbeti esas alan bir tasavvuf kitabı olarak da kabul edebiliriz.[37]

d. Tarihî Açıdan: Mevlid'de vurgulanan konulardan birisi de yaratılış konusu, Hz. Adem'in yaratılışı, diğer peygamberlerin bazı özellikleri ve onlar hakkındaki hususî bilgiler, Hz. Muhammed'in mensubu olduğu Kureyş kabilesi, onun Hz. İbrahim'e kadarki ataları, dedeleri, Hz. Muhammed'in doğumu, doğum esnasındaki muhtelif olaylar ve harikulade durumlar, Arapların bazı adetleri, Arapların dünyanın farklı yerlerine ticaret edişi, Hz. Peygamberin doğduğu yıllardaki Arabistan'ın ve Arapların durumları, Yahudi ve Hiristiyanların bazı durumları, Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının peygamber beklentisi gibi bir çok tarihî bilgi de Mevlid'de geçmektedir. Bu tür bilgiler verilirken kaynak eserlerle ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir.[38] Buna göre Mevlid, bir siyer ve tarih kitabı olarak da değerlendirilebilir.

e. Diğer İslamî İlimler Açısından: Mevlid'de kullanılan kelime ve kavramların büyük bir bölümü Kur'an ve Hadislerde geçen kelimelerdir. Mevlid'de bazı ayetler ele alınıp tefsir ve izah edilmektedir. Bu açıdan tefsirle ilgili yönleri bulunmaktadır. Hatta İşârî tefsîr metodunun izlendiği söylenebilir. Yine bazı hadislere atıflara bulunulduğu gibi, bazı hadislerden parçalar zikredilmektedir. Bu hadislerin sıhhat dereceleri de farklı durumlardadır. Mevzu diye nitelenen bir kısım hadislere dayalı bilgilerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu nedenle Mevlid'in hadis usulü ve hadis ilmi açısından iyi bir şekilde değerlendirilmesi de gerekmektedir.[39] Yine ilk bölümlerde Mevlid'in okunuşu, fazileti, okunuşunu teşvik eden ulema, okunma tarzı ve benzeri bazı konular işlenirken bir kısım fıkhî hükümlere de işarette bulunulmuştur. Bu sebeple Mevlid'in fıkıh ilmi açısından da nazar-ı itibare alınarak tahlil edilmesi gerekmektedir.[40]

36 Bateyî, *Mevlid*, s. 35-163.
37 Bateyî, *Mevlid*, s. 42-67.
38 Bateyî, *Mevlid*, s. 47-155.
39 Bateyî, *Mevlid*, s. 2-188.
40 Bateyî, *Mevlid*, s.38-41.

3.2. MEVLİD'İN ŞERHİ: FEYZU'L-KADÎRU'L-MUBDÎ ŞERHU'L-MEVLÎDİ'L-KURDÎ

Molla Musa el-Celâlî'nin eseri olan bu şerh yukarıda bahsetmiş olduğumuz iki ayrı çalışmanın birleştirilmiş ve geliştirilmiş halidir. Bugüne kadar iki defa bastırılmıştır. Aşağıda bu şerh çalışmasını muhtelif açılardan tahlil edeceğiz.

3.2.1. Şerhin Özellikleri: Şerh aslında birbiriyle mütedahil iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Kürtçe Mevlid'in Arapça'ya tercüme edilişi, ikinci bölüm Mevlid'in Arapça şerh edilişinden müteşekkildir. Şarih, önce bölümlere başlıklar koymakta, bu başlıkları Arapça beyan etmektedir. Daha sonra *"Nâzım rahmetullah aleyhi dedi ki"* şeklindeki bir ifade ile Mevlid'in Kürtçesini konularına göre parçalara ayırmakta, bu parçaları farklı mevlid nüshalarından istifadeyle tashih edilmiş bir halde Kürtçe orijinalinin aynısı olarak yeniden yazmış bulunmaktadır. Daha sonra "el-Lügat" başlığı altında metinde geçen kürtçe kelimeleri teker teker Arapça'ya çevirmektedir. En sonda da ayırdığı parçanın genel anlamını nesir şeklinde Arapça ifade etmektedir.[41]

Şarih bunları yaparken önemli gördüğü konularda bazen "lügat" kısmında bazen de "mana" kısmında ayet, hadis, darb-ı mesel, şiir ve benzeri materyallerle ya kelime ve kavramları, ya da tarif ve hükümleri açıklamaktadır.[42] Bazen de konu başlığı altında daha metin, lügat ve şerh bölümüne geçmeden evvel konuyla ilgili önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Örneğin Mevlidin fazileti ve meşruiyeti konusu tartışmalı olduğundan ve mevlidin ilgili kısmında mevlit okutmakla ilgili bazı sevaplar vaadedilip bazı ulemaya nisbet edildiğinden, *"Fî Fazîleti Kırâeti Mevlidi'n-Nebiyyi Aleyhi's-Salatu ve's-Selâm ve Amelihi"* başlığı altında şarih beş buçuk sayfalık bir açıklama yapma gereği duymuş, daha sonra metin nâzımının nazmına geçmiştir.[43] Yine Mevlid'de bazı ayet ve hadislere telmihlerde bulunulmuş, onlarda geçen hükümler sarih bir şekilde ifade edilmiştir. Şarih bu durumlarda ilgili ayet ve hadisleri nakletmekte, hadislerin bulunduğu kaynakları bazen belirtmekte, bazen de "bu konuda şöyle rivayet edilmiştir" gibi ifadelerle ilgili rivayeti nakletmektedir.[44] Bazen de tarihi bilgilerin anlaşılması için tarih kitaplarından ek bilgiler ve açıklayıcı parçalar nakledilmektedir.[45] Şarihin hadislerin bir kısmının sıhhat durumunu ele aldığını görmek de mümkündür. Mevlid metninin bazı yerlerinde hadis olarak sunulan bir takım ifadelerin hadis olmadığı, muteber hadis kaynaklarında geçmediği şeklindeki ifadelerine de rastlamaktayız.[46] Örneğin *"Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben bu felekleri*

41 Celâlî, Molla Musa, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî Şerhu'l-Mevlidi'l-Kurdî*, İhvan Neşriyat, İstanbul, s. 5-15.
42 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 10-15.
43 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 16-21.
44 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.18-20, 23, 25, 28 vd.
45 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.30, 59, 62, 92-93.
46 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.22.

yaratmazdım." şeklindeki ibarenin mana bakımından sahih olmakla birikte mevzu bir hadis olduğunu söylemektedir.[47] Yine Mevlid'de Hz. Muhammed'e atfen belirtilen *"Her kim ki benim şu mevlidimi ta'zim ederse ben Mahşer gününde onun şefaatçisi olacağım ve o bir tas kevser suyu içecektir."* şeklindeki ifadenin hadis kaynaklarında bulunmayan ve râvîlerin de muttali olmadığı, sahih olmayan bir rivâyet olduğunu belirtmektedir.[48] Bazen de Mevlid metninde geçen bazı konuları izah ederken muhtelif hadisler rivayet emekte ve bunların "sahih" veya "hasen" olduğunu belirtmektedir.[49]

3.2.2. Şerhin Başlıkları: Şerhin konu başlıkları şunlardır:

a. Hamd (Allah'a övgü) bahsi,

b. Hz. Nebî'ye salat ve selam bahsi,

c. Mevlid-i Nebiyi okumanın fazileti,

d. Hz. Muhammed Efendimizin Nuru'nun yaratılışı, arş, kursi, kalem ve levh bahsi,

e. Hz. Adem'in yaratılışı bahsi,

f. Hz. Peygamber'in nesebinin beyanı bahsi,

g. Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın viladeti bahsi,

h. Yahudilerin Abdullah'ı öldürmek için suikast yapması bahsi,

ı. Abdullah'ın amine ile evlenmesi bahsi,

i. Amine'nin Hz. Rasulullah (s.a.s.)'e hamile kalışı bahsi,

j. Hz. Peygamber'in viladeti bahsi,

k. Hz. Peygamber'in doğumu esnasında kainatın tüm zerrelerinin "hoşgeldin" diye nida etmesi (merhaba) bahsi,

l. Viladet gecesinde vaki olan irhasat bahsi,

m. Hz. Peygamber'in viladeti sabahında Abdulmuttalib'in gördüğü ayetler (olağan üstü haller) bahsi,

n. Hz. Halime'nin Mekke'ye gelişi ve Hz. Muhammed'in süt anneye verilişi bahsi,

p. Süt Anne kervanının Mekke'den memleketlerine dönüşü ve dönüş esnasındaki olayların bahsi,

r. Hz. Peygamber'in çocukluğunda Benî Sa'd yurdunda meydana gelen irhasat bahsi,

s. Hz. Peygamber'in Mekke'ye getirilip Annesi Hz. Amine'ye teslim edilişi bahsi.

ş. Hatime,

v. Dua.[50]

47 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.42.
48 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 22.
49 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.45.
50 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.5-236.

İşte bu başlıklar, Mevlid ile şerhinin sırasıyla açıklamaya çalıştığı konulardır. Bunlardan da anlaşıldığı gibi Mevlid, aslında Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risaletinden önceki hallerinden bahsetmektedir. Hatta mevlitte Hz. Peygamber'in gençliği, evliliği, Mekke ve Medine hayatı, mücadelesi, savaşları ve sair siyer konuları değil, çocukluk hayatı işlenmektedir. Buna göre Mevlid, kutlu doğum öncesi ve sonrası nebevi hayatın kısa bir parçası ele alan bir naat kitabıdır.

3.2.3. Şerhin Kaynakları: Celalî'nin bu şerhi yazarken istifade ettiği kaynaklar şunlardır:

a. el-Müncid: Arapça lügat kitabıdır. Beyrutlu Hıristiyan asıllı alimlerden Lüveys Ma'lûf tarafından hazırlanmıştır. El-Müncid fi'l-Luğa ve el-Müncid fi'l-Edeb olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Geniş kapsamlı bir ansiklopedi mahiyetinde olup çıktığı günden bu yana tüm İslam ülkelerinde ve Arap devletlerinde kullanılmaktadır.[51] Doğu ve Güneydoğu medreselerinde de en çok tanınan ve kullanılan sözlüklerdendir. Doğudaki alimlerin genel kültürlerinin gelişmesinde, dünyayı tanımalarında, tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, siyaset gibi bir çok ilim dalını tanımasında, ufuklarının açılmasında inkar edilemeyecek bir rolü bulunmaktadır. Denilebilir ki Şark Medreselerindeki ders müfredatında son asırda görülen en etkin değişiklik, el-Müncid sayesinde gerçekleşmiştir. Réz denilen silsile halindeki ders müfredatı hususunda son derece muhafazakar olan bölge uleması el-Müncid sayesinde farkına varmadan bir çok yenilik ve gelişmeye maruz kalmıştır. İşte Mevlid Şârihi Celâlî de elli senelik tedrisat hayatının büyük bir döneminde olduğu gibi Mevlid'in şerhini yaparken de bir çok kelime ve kavramın karşılığını ve tarifini verme hususunda bu eserden azami derecede faydalanmıştır. [52]

b. el-Mu'cemu'z-Zehebî: Farsça lügat kitabıdır. Dımaşk ve Halep Üniversitelerinin Fars dili müderrisi Dr. Muhammed et-Tennûcî tarafından yazılmıştır. Farsça-Arapça bir sözlüktür. Farsça kelimeleri alfabetik sıraya göre dizip karşılıklarını Arapça yazmaktadır. Bölge alimleri tarafından da istimal edilmekte olan bu lügat kitabı oldukça kullanılışlıdır. Mevlid şarihi tarafından Farsça ve Eski Kürtçe kelimelerin karşılıkları konusunda istifade edilmiştir.[53]

c. el-Hâvî li'l-Fetâvâ: Meşhur Şafiî alimi İmam Suyutîye ait olup bir çok ilimle ilgili fetva ve soruların cevaplarını ihtiva eden iki ciltlik kitapdır. Orada mevlid ile ilgili bir risale de vardır. Bu risâle müstakil olarak da bastırılmıştır.[54]

d. Zikra'l-İhtifal bi'l-Mevlidi'n-Nebevî: Şeyh Muhammed Alevî b. el-Abbâs el-

51 Ma'lûf, Lüveys, *el-Muncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm,* Dâru'l-Meşrik, Beyrut.
52 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 123.
53 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 8, 11, 12.
54 Es-Suyûtî, Celâleddin, Abdurrahman, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ,* Beyrut, 1975.

Mâlikî el-Hasenî'nin mevlid ile ilgili yazdığı cep kitabıdır.[55] Şarih mevlidin cevazı ve meşruiyeti konusunda bu kitaptan istifade etmiştir.[56]

e. en-Ni'metu'l-Kubrâ: İbn Hacer el-Heytemînin Arapça yazdığı bir mevliddir. Bazı memleketlerde mevlid kandili münasebetiyle okunduğu bilinmektedir. Bu eserde şiir ve nesir halinde Hz. Peygamber hakkında medhiyeler bulunmaktadır.[57] Celâlî, mevlidin meşruiyyeti ve diğer bazı konularda bu eserden istifade etmiştir.[58]

f. İânetu't-Tâlibîn: Seyyid el-Bekrî tarafından yazılmış olupŞafii mezhebinin fıkhî ictihadlarını ihtiva eden bir eserdir. Zeynu'd-Dîn b. Abdilazîz el-Melîbârî tarafından yazılmış olan Fethu'l-Muin adlı eser üzerine yazılmış bir şerhtir. Şark bölgesinde son derece meşhur ve mu'teberdir. Bir çok önemli konuda fetva bu kitap üzere verilmektedir.[59] Mevlid Şarihi el-Celâlî fıkıh ile ilgili bazı konuları bu eserden nakletmiştir.[60]

g. Şerhu İbn Hacer Ale'l-Hemziyye: Bu eserin asıl adı el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye olup Şafiî mezhebi fakîhlerinden hicrî tarihine göre 974 yılında vefat eden Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî tarafından yazılmıştır. Adından da anlaşıldığı gibi el-Hemziyye diye möeşhur olan Kaside-i Hemziyye üzerine yazılmış bir şerh çaslışmasıdır. Bu kasideyi de hicrî 696 yılında vefat eden Şeyh Ebu Abdillah Muhammed b. Said b. Hammâd el-Senhâcî ed-Dilâsî el-Mağrîbî el-Bûsîrî yani İmam-ı Bûsîrî yazmıştır. Kasidenin asıl ismi de "Ümmu'l-Kurâ"dir. [61] El-Celâlî'nin istifade ettiği kaynaklardandır.[62]

h. Medâihu'r-Resûl: Hafnî (?) tarafından yazılmıştır.[63]

ı. El-Bidâye ve'n-Nihâye: İbn Kesir ed-Dımaşkî tarafından yazılan meşhur İslam tarihi kaynağıdır. Şarih tarihi konularda, özellikle Hz. Adem'in yaratılışı, arş, kalem, levh gibi meselelerde bu eserden faydalanmıştır.[64]

i. es-Siretu'n-Nebeviyye: Mekke 'de 1232/1817'de doğup Medine'de 1304/1886 yılında vefat eden Ahmed b. Zeynî Dahlân tarafından yazılan siyer kitabıdır. Zeynî Dahlân'ın siyerle ilgili yazdığı eserdir. Tahsili sırasında basta Mısırlılar olmak üzere

55 El-Alevî, Seyyid Muhammed el-Malikî, *Havle Zikra'l-İhtilaf b. Zikra'l-Mevlidi'n-Nebiyyi'ş-Şerîf,* Matbaatu Dari'Cevamii'l-Kelim, Kâhire, 1418.
56 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 18-21.
57 El-Heytemî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Hacer*, en-Ni'metu'l-Kubrâ Ale'l-Alem fî Mevlidi Seyyidi Veledi Adem,* Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, 1939.
58 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 25-29.
59 Ed-Dimyâtî,Seyyid el-Bekrî Muhammed Şeta, *İânetu't-Tâlibîn,* Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
60 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.31.
61 El-Heytemî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Hacer, *el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye,* Dâru'l-Minhac, 2005.
62 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 33.
63 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.33-35.
64 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.40.

Hicazlı, Hintli ve Mağribli âlimlerden ders gördü. Kendisi Şafiî olmakla birlikte diğer fıkhî mezhepleri de öğrendi. Fıkıh ve hadis ilimlerinde. Özellikle tarih sahasında meşhur oldu. BuhârTnin el-CâmiVş-şa/ıih'mi ezberledi. Mescid-i Haram'm Necâbe adlı köşesinde ders verip öğrenci yetiştirdi. 1871 yılından itibaren Mekke'de Şâfifler'in müftülüğüne ve şeyhü'I-ulemalığa tayin edildi. Dahlân tarih, fıkıh, hadis, mantık ve tasavvufa dair birçok eser yazmıştır. Çeşitli meseleler hakkında verdiği fetvalarla devrinin tarihine ait kitapları meşhurdur. Dahlân dinî ve tarihî konular yanında Mehdîlik, Vehhâbîlik. Şiîlik. Ebû Tâ-lib'in imanı ve bazı tarikat şeyhlerinin durumu gibi ihtilaflı meseleler üzerinde de birçok kitap ve risale kaleme almıştır. Şerif ailesine yakınlığı dolayısıyla XVIII ve XIX. yüzyıllara ait tarihî hadiseler hakkında hem yazılı hem de şifahî geniş ve sağlam bilgilere sahipti. Bir çok eser yazan Dahlân'ın en önemli eserlerinden biri de mevzumuza bahis olan eseridir. es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âşârü'l Muhammediyye. es-Sîretü'z-Zeyniyye olarak da bilinen ve Hz. Peygamber'in hayat, mucizeleri ve hilyesine dair olan eser iki ve üç cilt halinde çeşitli baskılarla basılmıştır.[65] Mevlid Şarihi Celâlî bu eserden de istifade etmiştir.[66]

j.Mevlidu'l-Arabî: Muhammed b. Abdilaziz es-Siirdî tarafından yazılmış Arapça bir mevlid kitabıdır. Şarih bazı konuların izahında bundan da faydalanmıştır.[67]

k. Mevâhibu'l-Ledunniye: İmam Kastalânî (v. 923/1517) tarafından yazılmış olup Hz. Peygamber hakkında bilgi veren önemli bir çalışmadır. Hz. Peygamberin doğumu ile vefatı arasındaki olayları klasik siyer kitapları formatında yazdığı gibi delâil ve şemâil, hasâis ve ahlâkını da ele aldığından eskiden beri takip edilen iki farklı siyer çalışmasının müşterek usulünü kullanmıştır. Hz. Peygamber'in mu'cieleri ve faziletlerini de işlemektedir. Beyrut Müftüsü Yusuf b. İsmail en-Nebehânî tarafından da ihtisar edilmiştir. Uzun ismi de el-Mevâhibu'l-Leduniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye'dir.[68] Mevlid Şârihi Celâlî bu eserden de istifade etmiştir.[69]

l.Muhâkemât: Bediuzzaman Said-i Nursî'nin Eski Said döneminde yazdığı önemli bir eseridir. İslamî ilimlerin anlaşılmasında gerekli olan metodolojik bilgileri sistemli ve özgün bir tarzla ele almıştır. Yazıldığı tarihteki geleneksel ilim anlayışına radikal itiraz ve önerilerde bulunmaktadır. Dinî metinlerin anlaşılmasında göz önünde bulundurulması gereken temel esasları beyan etmekte, günümüz ilahiyatçıları arasında mütedavil olan bir çok metodolojik tartışmayı özlü bir şekilde ihtiva etmektedir.

65 Dahlân, Ahmed Zeynî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye,* İstanbul, 1929. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, *Ahmed Zeyni Dahlân Maddesi*, 8/497.
66 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 59.
67 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 93, 100.
68 El-Kastalânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye,* Beyrut, 1310. Bkz. Algül, Hüseyin, *"el-Mevâhibu'l-Ledunniye",* TDVİA, Ankara, 29/424.
69 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 96-97.

Bu nedenle son derece önemli bir eserdir.[70] Şârih, kaf dağı hakkında bu eserden faydalanarak bazı açıklamalar yapmıştır.[71]

m. es-Sîretu'l-Halebiyye:Şafiî fakihi İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî (v. 1044/1635) tarafından yazılmış önemli bir siyer kitabıdır. İmam Şafiî'nin kabri yakınındaki Sâlihiyye Medresesi'nde müderrislik yapan Halebî ilmiyle âmil, güzel ahlâklı ve çalışkan bir kimse olup hayatını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirmiştir. 29 Şaban 1044'te (17 Şubat 1635) vefat etti ve Mücavirin Kabristanı'na defnedildi. Fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı, tarih ve tasavvuf sahalarında temayüz eden Halebî çoğu haşiye, şerh ve telhis olmak üzere kırktan fazla eser yazmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi de es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânû'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn) adlı siyer çalışmasıdır. Halebî, bu eseri Ebü'l-Mevâhib Muhammed b. Muhammed es-Sıddîki'nin işaretiyle kaleme alıp 1043'te (1633) tamamlamıştır. Bu eserinde Hz. Peygamberin soyu, doğumu, annesinin ve dedesi Abdül-müttalib'in vefatları, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldığı dönem, peygamber olması, ilk müslümanlar, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in müslüman oluşu, Habeşistan'a hicret, Tâif seferi, isrâ ve mi'rac, Medine'ye hicret, Resûl-i Ekrem'in katıldığı gazveler, çeşitli hükümdarlara gönderdiği davet mektupları, Veda haccı, Hz. Peygamber'in yakınları, şairleri, müezzinleri ve aşere-i mübeşşere hakkında bilgi verilmektedir. Eser, Resûl-i Ekrem'in doğumundan ölümüne kadar cereyan eden olayların kronolojisiyle son bulmaktadır. İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş eser, Doğu ve Güneydoğu Anadolu alimleri nezdinde de itibar görmüştür.[72] Şârih Celâlî de Mevlidi şerhederken bu eserden faydalanmıştır.[73]

p. Hulâsetu Târîhu Kurd ve'l-Kurdistan: Muhammed Zeki Beg tarafından Kürtçe yazılmış bir tarih kitabıdır. Kürtlerin ve Kürdistan'ın en eski devirlerden günümüze kadarki merhalelerini açıklamakta, Kürt devlet ve beyiklerinden bahsetmektedir. Uzun ve yorucu bir araştırmanın mahsulu olan bu kitap sahasında son derece önemli bir kaynaktır. Muhammed Alî Avnî tarafında Arapçaya tercüme edilen eser bir çok defa bastırılmıştır.[74] Şârih Mevlid yazarını tanıtırken ondan faydalanmıştır.[75]

r. Melâyi Bateyî-Jiyân u Berhem: Tahsin İbrahim Doskî tarafından yazılan ve Mevlid yazarının hayatını, eserlerini, şiirlerini konu alan bir kitaptır. Bu kitap da uzun ve yorucu çalışmaların bir mahsülüdür. Mukaddime bahsinde Mollayé Bateyî geniş bir şekilde tanıtılmakta, hayatının gizli yönlerinin izi takip edilmekte, elde edilen

70 Nursî, Bediuzzaman Said, *Muhakemat*, Zehra Yay., İstanbul, 2013.

71 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 123. Celâlî Muhakemât adlı eserin farklı nüshaları üzerinde çalışma yapmakta olup onun üzerinde de bir şerh çalışmasına devam etmektedir.

72 Halebî, İbrahim b. Ahmed, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânû'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn),* Tahk. Muhammed Altuncî, Dımaşk 1409/1989; İzgi, Cevat, "Halebî", TDVİA, TDV Yay., İstanbul, 15/232.

73 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s.128.

74 Muhammed Emin Zekî, *Hulâsetu Târîhi'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. M. Alî Avnî, Şirketu Nevâbiu'l-Fikr, Kâhire, 2009.

75 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 232.

malumatlar tahlil ve analiz edilmekte, hakkında bilinmesi gerekli olan ve eksik kalan hususlara dikkat çekilmektedir. Daha sonra Mevlid eseri yeni bir dizgi ile Irak Kürtçesi Alfabesi ile yazılmakta, son bölümde de Melayé Bateyî'ye nisbet edilen 22 adet şiir bir divân edası içerisinde sunulmaktadır. Ayrıca kitabın sonuna Mevlid ve şiirlerin farklı el yazması nüshalarından bazı nümuneler seçilerek ek olarak ilave edilmiştir.[76] Şârih Celâlî, Molla Hüseyni Bateyî'nin hayatı konusunda bu eserden de fadalanmıştır.[77]

s. Sehlu'l-Mevrid fî Şerhi'l-Mevlid: Bulanıklı Molla Ahmed b. Molla Mustafa'nın oğlu olan Molla Nurullah el-Hayyûtî el-Gudîşkî tarafından 1980 yılında yazılmıştır. Molla Hüseyin-i Bateyî'nin Mevlidinin en geniş şerhlerinden birisidir. Arapça yazılmış olup 259 sayfadan ibarettir. El yazması olan bu eser Molla Musa el-Celâlî tarafından tıpkı basım halinde Feyzu'l-Kadir adlı şerhe bitişik olarak bastırılmıştır. Eser Sembol yayınları tarafından 2010 yılında İsanbul'da bastırılmıştır. Farklı kaynaklardan istifade ile yazılmış olan bu eser, Molla Musa'nın Mevlid şerhini yazarken en çok faydalandığı kaynaklardandır. [78]

Bu eserler Celâlî'nin şerhini yazarken direkt olarak faydalandığı kaynaklardır. Bununla birlikte adını zikretmiş olduğumuz bu kitaplardan istifadeyle şerhte bir çok kitap adı da geçmektedir. Şarih direk olarak adı geçen tüm kitaplardan iktibas yapmayıp onların bazı görüş ve açıklamlarını yukarıda adı geçen eserlerden naklederek kitabına aldığı için onların isimlerini burada zikretmedik. Bunlar da genellikle Beyhakî, Taberânî, Tirmîzî gibi muhaddislere ait hadis kaynaklarıdır.

3.2.4. Şerh'ten Bir Örnek: Burada şerhin yapılış tarzı ile ilgili bir örnek vereceğiz.

الباب الأول فى مبحث الحمد

قال الناظم رحمه الله تعالى:

او خدای دایه مه دین مبین	حمد بی حد بو خدای عالمین
تابع وی مقتدای نامور	ام کرینه امتا خیر البشر
دایه مه میراثا قرآنا کریم	او خدای مالك ملك عظیم
یعنی دامه احمدو دار السلام	دین مه کر کامل و نعمت تمام

اللغة

(حمد) الحمد هو الثناء باللسان على قصد التعظيم سواء تعلق ذلك الثناء بالنعمة او بغيرها والشكر فعل ينبئ عن تعظيم المنعم لكونه منعما سواء ذلك الفعل باللسان او بالجنان او بالاركان (بى حد) بياء غير خالصة للنفى

76 Doskî, *Melâyé Bateyî,* s. 7-223.
77 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 232-233.
78 El-Gûdîşenkî, Molla Nurullah el-Hayyûtî, *Sehlu'l-Mevrid fî Şerhi'l-Mevid,* Sembol Yay., İstanbul, 2010, s. 1-259.

والسلب والحد هو منتهى الشيء اى بلا نهاية (بو) مخفف من ژبو اى لأجل (خداى عالمين) اى رب العالمين (او خداى) اى هو الرب (دايه) فعل ماض اى اعطى (مه) ضمير المتكلم مع الغير (دين مبين) الدين هو ما شرعه الله تعالى على لسان نبيه من الاحكام والمبين اسم فاعل من ابان اى اتّضح وهذا اشارة الى ان الحمد هنا بمقابلة النعمة (ام) ضمير المتكلم مع الغير (كرينه) فعل ماض اى جعلنا والنون المفتوحة للجمع لكنه بإعتبار المفعول (امتا خير البشر) الامة الجماعة والجمع أُمَم والخير اسم تفضيل بمعنى الافضل والبشر الانسان ذكرا وانثى واحدا وجمعا اى هو خير البشر والبشر خير من سائر الخلق فهو خير من جميع الخلق كما قال البوصيرى وانه خير خلق الله كلهم (تابع وى) معطوف على امتا خير البشر ووى بكسر الواو ضمير غائب (مقتداى) المقتدى اسم مفعول يقال اقتدى به اى تسنّن به وفعل فعله (نامور) بسكون الميم وفتح الواو كلمة فارسية بمعنى المشهور والمعروف (او خداى) اى هو الرب (مالك ملك) اى صاحب الملك (عظيم) صفة مشبهة من عظُم عِظَما وعظامة خلاف صغر (دايه) فعل ماض اى اعطى (مه) ضير المتكلم مع الغير (ميراثا) يقال ورّث الرجل مالا اى جعله ميراثا له (قرآنا كريم) القرآن هو الكتاب المنزل على سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم بواسطة جبرائيل عليه السلام (دين مه كر كامل) الدين سبق تعريفه ومه ضمير المتكلم مع الغير وكر فعل ماض اى جعل وكامل اسم فاعل من كمل اى تم وكان كاملا (ونعمت تمام)معطوف على دين (يعنى) تفسير لإتمام النعمة او قوله دامه احمد تفسير لقوله دين مه كر كامل وقوله دار السلام تفسير لقوله نعمت تمام (دامه) اى اعطانا (احمد) اى نبينا عليه السلام (ودار السلام)طبقة من طبقات الجنان وفى البيضاوى الجنان على ما ذكره ابن عباس سبع جنة الفردوس وجنة عدن وجنة النعيم ودار الخلد وجنة المأوى ودار السلام وعليون آه وفى الخيالى على شرح العقائد دار السلام هى الجنة سميت بها لسلامة اهلها عن كل الم وآفة ولأن السلام من اسماء الله تعالى واضيف اليه تشريفا ومعنى هذا الإسم هو الذى منه وبه السلامة فوجه تخصيص هذا الإسم ظاهر آه والشطر الاول من البيت الرابع مقتبس من قوله تعالى اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى ورضيت لكم الإسلام دينا سورة المائدة 3

المعنى

الحمد الذى لاحد ولا نهاية له لرب العالمين وهو الرب الذى اعطانا الدين المبين الواضح وجعلنا امة خير البشر وتابعين لذلك النبى المقتدى به المشهور المعروف وهو رب ومالك للملك العظيم واعطانا ميراث القرآن الكريم وجعل ديننا كاملا ونعمتنا تامة بأن اعطانا احمد عليه السلام نبيا ودار السلام مأوى ومقاما لنا[79]

Görüldüğü üzere Şarih önce Mevlid'in orijinalini bir parça halinde sunmakta, sonra kelimelerin lügavî karşılıklarını vermekte, daha sonra da toplu manasını Arapça'ya tercüme etmektedir. Bunları yaparken de önemli gördüğü konularda ek ilaveler ve izahlar yapmaktadır. Bu uslup şerhin sonuna kadar devam etmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME: Hz. Peygamber İslam davasını insanlığa sunup veda ettikten ve daru'l-bekâya irtihal ettikten sonra ümmet manevî babasını yitirdiğini ve her konuda müracaat ettiği kılavuzunu kaybettiğini farketti. İlk dört halife döneminde ümmeti toparlamaya çalışan dört raşid halife ve diğer sahabîler de vefat ettikten sonra, ümmetin başına çok olaylar geldi. Peygamberini yitirmiş bir büyük aile, fitne ve fesatlarla uğraşmak zorunda kaldı. İslam tarihinde facialar, katliamlar, dahili ve harici düşmanlıklar yaşandı. Toplum bıktı, bezdi, yoruldu, yerin altının üstünden yeğ olduğuna kanaat getirdi. Halbuki Peygamber (s.a.s.) ümmetin başında iken iyi ve kötü günde, barışta ve savaşta iman, amel, ihlas, samimiyet hep üst derecede idi. Ama

79 Celâlî, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî,* s. 5-7.

ondan sonra kriz ve buhranlar yaşandığı için ve ümmetin başına gelenler de babalık ve efendilik yapacağına diktatörlük, zorbalık yapıp hilafeti ceberrutiyete çevirdiğinden dolayı müslüman halklar tek kurtuluşun Hz. Muhammed'in manevî babalığında olduğunu gördüler. Onu yeniden hatırladılar, ona yönelik özlemlerini edebi şaheserler şeklinde ifade ettiler. Naatlar, mevidler yazdılar. İşte Kürtçe Mevlid de böyle bir tarihi geçmişin neticelerinden birisidir.

Bir çok dilde mevlidler yazıldığı gibi Kürtçe'de de bir çok Mevlid yazılmıştır. Bunların içinde en meşhur olanı Molla Hüseyn-i Bateyî'nin mevlididir. Kürtlerin yaşadığı memleketlerde her hayırlı ve önemli vesileyle dinî ve manevî br merasim ile okunmaktadır. Bu mevlidin, Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun bir şekilde barındırması nedeniyle dili ağırdır. Hatta medreselerdeki eğitim ve bilim dili ile yazılmıştır denilebilir. Bu sebeple halkın avam kesimi bir kaç asırdır söz konusu mevlidi yarım yamalak anlamaktadır. Eksik bir anlayışla da olsa, son derece derin bir muhabbet, aşk, şevk ve coşku ile dinlenilen bu mevlidin halkın geniş kesimince anlaşılması amacıyla Molla Musa el-Celâlî tarafından üç ayrı çalışma birleştirilerek geniş bir Mevlid Şerhi çalışması yapılmıştır. Ahmed-i Xânî ile başlayan İslamî Kürt Edebiyatının Beyazıt Ekolü diyebileceğimiz bir gelenekten gelen Celâlî, tıpkı selefleri Ahmed-i Xânî, İsmail-i Beyazidî, Muradhan-i Beyâzidî, Molla Mahmud-i Beyâzidî ve Halîfe Yusuf Beyazidî gibi ***"ne ji bo sahib revacân, belki ji bo piçukit Kurmancan"***[80]felsefesi ile hareket edip buraya kadar tanıtmaya çalıştığımız güzel bir şerh çalışması yapmıştır. Bu şerh çalışmasında bir çok kaynaktan da faydalanmış, mevlidin hem öncelikle onu okuyan ve okutan müderrisler ve medrese talebeleri tarafından doğru anlaşılması için Arapça bir şerh yazmıştır. İlgili konuları izah etmiş, ayet ve hadislere inmiş, sahih, hasen, mevzu olanları belirtmiş, hatta mevzu haberlerden manası sahih olan ile olmayanı birbirinden ayırma konusunda gerekli ikazlarını da yapmıştır. Kürtçe Mevlid konusunda ilk şerh çalışmalarından birisi olması itibarıyla bu çalışma son derece önemlidir ve diğer şerh çalışmalarıyla birlikte gelecekte yapılacak daha kapsamlı çalışmaların kaynağı ve pişdarı olacağına inanmaktayız. Sözümüzü Şarih'in Hz. Ali'ye ait bir beyte binaen yazdığı bir şiir parçası ile bitirmek istiyoruz:

رضينا بقسمة الجبار فينا — لنا العلم وللأعداء مال

قلينا ظلم ذاك الجبار لنا — لنا اقتداء بالشيخ سعيد بالو

وكذا اقتداء بالشيخ سعيد النورسى — رضى عنهما ربنا الفعال

فدعوى الإسلام تكون بالسيف — او القلم كما اقتضى بذلك الحال[81]

80 Xânî, Ahmed, *Nubihâr*, Zeynel Abidin Amedî Nüshası, tsz., s. 3.

81 Celâlî, Molla Musa, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nevbihârâ Biçûkân*, İhvan Yay., İstanbul, s. 80.

KAYNAKLAR

Alevî, Seyyid Muhammed el-Malikî, *Havle Zikra'l-İhtilaf b. Zikra'l-Mevlidi'n-Nebiyyi'ş-Şerîf,* Matbaatu Dari'Cevamii'l-Kelim, Kâhire, 1418.

Algül, Hüseyin, *"el-Mevâhibu'l-Ledunniye",* TDVİA, Ankara.

Batevî, Molla Hüseyin, *Mevlidu'n-Nebî,* Nubihar Yay., İstanbul, 2003.

Beyâzîdî, Molla Mahmûd, *Câmieyén Hikâyetân ve Risâletân*, Haz. Alexsandre Jaba, St. Petersbourg, 1277.

Celâlî, Molla Musa, *Mevlid*, Sembol Yay., İstanbul, 2007.

Celâlî, Molla Musa, *Feyzu'l-Kadiri'l-Mubdî Şerhu'l-Mevlidi'l-Kurdî*, İhvan Neşriyat, İstanbul, tsz.

Celâlî, Molla Musa, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nevbihârâ Biçûkân*, İhvan Yay., tsz.

Celâlî, Molla Musa, *Haşiye Ala İşarati'l-İcâz,* Sembol Yay., İst., 2008.

Celâlî, Molla Musa, *Haşiyetu Cami'l-Mekâsıd alâ Halli'l-Meâkıd,* Şefkat Yayınları, İstanbul, 1433.

Celâlî, Molla Musa, *Hâşiyetu Şerhi'l-Muğnî,* Sembol Yay., İstanbul, 2012.

Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Fetâvâ*, Sembol Yay., İst., 2006.

Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Fevâid*, Şefkat Yayınları, İst., 2004.

Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Kasaid*, Sembol Yay., İst., 2005.

Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Makasıd*, Sembol Yay., İst., 2006.

Celâlî, Molla Musa, *Mecmuatu'l-Ulum,* Şefkat Yay., İstanbul, 2003.

Celâlî, Molla Musa, *Mevlid ve Divan,* Sembol Yay., İst., 2007.

Celâlî, Molla Musa, *Şerhu Kasaidi İbn Fariz,* Sembol Yay., İst., 2008.

Celâlî, Molla Musa, *Şerhu Kızıl İcâz,* Sembol Yay., İst., 2009.

Celâlî, Molla Musa, *Ta'lîk Ale'l-Mevlid*, Müellifin Kendi El Yazma Nüshası.

Dahlân, Ahmed Zeynî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye,* İstanbul, 1929. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, *Ahmed Zeyni Dahlân Maddesi*, 8/497.

Dimyâtî,Seyyid el-Bekrî Muhammed Şeta, *İânetu't-Tâlibîn,* Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Doskî, Tahsin İbrahim, *Melâyé Bâteyî Jiyân u Berhem*, Spirez Yay., Duhok, 2005.

Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebevî*, Dersaadet, İstanbul.

Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebî*, Ahmed Kamil Matbaası, Dersaadet.

Gûdîşenkî, Molla Nurullah el-Hayyûtî, *Sehlu'l-Mevrid fî Şerhi'l-Mevid,* Sembol Yay., İstanbul, 2010.

Halebî, İbrahim b. Ahmed, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânû'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn),* Tahk. Muhammed Altuncî, Dımaşk 1409/1989.

Heytemî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Hacer, *el-Minehu'l-Mekkiyye fî Şerhi'l-Hemziyye,* Dâru'l-Minhac, 2005.

Heytemî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Hacer*, en-Ni'metu'l-Kubrâ Ale'l-Alem fî Mevlidi Seyyidi Veledi Adem,* Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, 1939.

Jaba, Alexsandre, *Notices Et Récits Kourdes*, St. Pétersbourg, 1860.

Kastalânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye,* Beyrut, 1310.

Ma'lûf, Lüveys, *el-Muncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm,* Dâru'l-Meşrik, Beyrut.

Muhammed Emin Zekî Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. Kızı Seyyide, Dâru'z-Zemân, 2006.

Muhammed Emin Zekî, *Hulâsetu Târîhi'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. M. Alî Avnî, Şirketu Nevâbiu'l-Fikr, Kâhire, 2009.

Nursî, Bediuzzaman Said, *Muhakemat*, Zehra Yay., İstanbul, 2013.

Suyûtî, Celâleddin, Abdurrahman, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ,* Beyrut, 1975.

MEWLÛDA KURDÎ YA YEKEM Û BANDORA WÊ Lİ SER MEWLÛDÊN DİN*

M. Zahir ERTEKİN**

Kurte

Di vê gotarê em li ser yekem mewlûda Kurdî rawestîyan. Piştî danasîn û vegotina di derheqê vê mewlûdê em li ser hêjmara mewlûdên Kurdî sekinîn. Paşê bi mînakan em li ser mewlûda ‘ewil a Kurdî ku bandoreke çawa li mewlûdên dû xwe kirîye sekinîn. Tespîtên derketin holê di encamê de hate vegotin.

Dîroka Mewlûdnameyê

Wateya mewlûdê ya ferhengî, cîyê jidayikbûnê û dîroka jidayikbûnê yê.[1] Ev wate di nava demê de şiklekî din li xwe kirîye. Jidayikbûna cenabê pêxember, pîrozkirina vê rojê û merasîmên/dêrindêzên wê û herwiha mesnewî û risteyên ku di vî warî de hatine nivîsandin hemû di binê vê wateyê de hatine civandin.[2]

Di hemû dewletên îslamî de merasîmên mewlûdê hatine lidarxistin. Herwiha di dema Osmanîyan de, piştî Mûradê sêyemîn, pîrozbahîyên mewlûdê bi awakî fermî hatine lidarxistin.[3] Di dewra Osmanîyan de, mutesewifan pêwendîyeke mezin dane mewlûdan û di vî warî de bandoreke mezin li ser gel kirine.[4] Çawa ku di her demê de kesên ku bi coş beşdarî van merasîma bûne hebûne, wisa jî di serî de mewlûd bi xwe, û dû re jî pîrozkirina wê, li gorî hin kesên din bid’e ye û ne îslamî ye. Ji ber vê yekê kesên ku li hemberî van merasîman derdikevin ji berê de hebûne. Îro jî rewş bi vî awayî ye.

Yekemîn mewlûd, bi ‘Erebî hatîye nivîsandin.[5] Piştî ku dêrindêzên mewlûdê li

---

* Bu tebliğ, düzenleme kurulu tarafından sunulması uygun görülmüş ancak, yazar mazereti nedeniyle sempozyumda tebliğini sunamamıştır.

** Dr. Zanîngeha Bîngolê, Fakulteya Îlahiyatê. zahirertekin@hotmail.com

1 Îbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddîn Mûhemmed b. Mukrîm, Lîsanu’l ‘Ereb, Daru’Fikr, Beyrût, 1990, C.3, r. 468.

2 M. Zeki Pakalin, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Weşanxaneya Wezareta Perwerdehîyê ya Netewî, Stenbol, 1993, C.2, r. 522; Ahmet Ateş, Vesiletu’n- Necat Mevlîdi, Çapxaneya Sazîya Dîroka Tirkî, Ankara, 1984, r.1; Necla Pekolcay, Mevlîd, Suleyman Çelebî, Weşanxaneya Dergah, Stenbol, 1980, r.17-18.; M. Edip Çağmar, Edebi Açıdan Arapça Mevlidler, Weşanxaneya Îlahîyat, Çapxaneya Ozkan, Ankara, 2004. r. 13.

3 Pakalin, Jêdera Berê, r. 522.

4 İbrahim Agah Çubukçu, Makaleler (Dinimizde Mevlidin Önemi), Weşanxaneya Zanîngeha Ankara, Fakulteya Îlahîyatê, Ankara, 1984, r. 265.

5 Di çavkanîyan de bi piranî navê van mewlûdên erebî derbas dibin: Mewlûda Îbnu’l Cevzî (m. 597) ya bi navê ‘El Arûs’, Mewlûda Îbn Dihye el – Kelbî ya bi navê ‘Kîtabu’Tenwîr fî Mewlûdi’s Sîraci’l Munîr’, Mewlûda Îbn Kesîr (m. 774), a bi navê ‘Mewlîdû Resûlullah’, Mewlûda Muhemmed Nasîruddîn ed Dimeşqî ya bi navê ‘Camîul Asar fî Mewlîdil Muxtar’, Mewlûda Îbn Hecer el Heytemî (m. 974)ya bi navê ‘En- Ni’metul Kubra ‘elel Alem fî Mewlidî Seyyidi Weledî Adem’, Mewlûda Îsmaîl el- Berzencî (m. 1317h.) ya bi navê ‘el Kewkeb’l Enwer Şerhun Li Qissetil Mewlîdîn Nebewî’ û hwd. (Ateş, jêdera berê, r. 13; Çağmar, jêdera berê, r. 20-23.)

hemû deverên îslamê belav bû, ji bilî ‘Erebî bi zimanên din jî helbestên/risteyên mewlûdê hatin nivîsandin. Di nava ereban de mewlûdên herî pêşketî û baş tên zanîn û tên bikaranîn du heb in. Yek jê, Mewlûda Îbn Hecer el Heytemî (m. 974) ya bi navê ‘*En- Nî’metul Kubra ‘elel Âlem fî Mewlidî Seyyîdî Weledî Adem*’ e, ya din jî *Mewlûda Berzencî* ye.

Sê cûre mewlûd heye. Yek ji wan mewlûdên helbestkî ne. Vana bi tevahî bi şêweya helbestê hatine nivîsandin û ji malikan pêk tên. Ya din mewlûdên pexşanî nin. Ev cûre mewlûd weke nesrê hatine nivîsandin. Piranî di zimanê ‘Erebî de ev cûre mewlûd hatine nivîsandin. Ya sêyemîn jî dîsa bi piranî di mewlûdên ‘Erebî de hatine nivîsandin û pexşan û helbest bihevre hatîye bikaranîn.

Mewlûdên Kurdî

Di Kurdî de yekemîn mewlûd, mewlûda Bateyî ye. ji bilî mewlûda bateyî –li gorî tespîtên me- 31 kurmancî, 6 Zazakî û 3 soranî bi tevahî 40 mewlûdên Kurdî hene. Hin mewlûd jî henin ku tenê di çavkanîyan de navê wan derbas dibe. Lêbelê me agahîyeke teqez bidestnexistîye.

a) Mewlûdên Soranî

1- Mewlûdname: Husênê Qazî (1810-1875) ye. Lê belê mewlûda wî nesr e ne şi’re. Ev mewlûd, ji alîyê Şêx Huseyn Qazî (1790-1869) ve hatîye nivîsandin. Nivîskar di naverokê de cih daye jidayikbûna Cenabê Pêxember, jîyana wî û şerên ku kirine. Berhem li Kurdistanê weke kitêba dersê hetîye xwendin. Cara yekem, di sala 1935an li Bexdayê hatîye çapkirin[6].

1- Mewlûdname: Mela ‘Ebdullahê Koyî yê Celîzade jî (1835-1908) mewlûdek bi Kurdî nivîsandîye, lê bi çi awayî hatîye nivîsandin em nizanin[7].[8]

b) Mewlûdên Kirmancî/Zazakî

1- Mewlûda Ehmedê Xasî:

Mewlûda yekemîn a **Ehmedê Xasî** (1867-1951) ye. Xasî dema ku li Liceyê Miftîtî dikir ev berhem nivîsandîye. Taybetmendîya vê berhemê ya herî girîng, ji bilî mewlûdbûna wê, yekemîn pirtûka ku bi zaravayê zazakî hatîye nivîsandin e. Navê wê, ***Mewlûdê Kirdî*** an ***Mewlûdê Nebî*** ye û bi helbestkî hatîye nivîsandin. Di sala 1899’ê de li Dîyarbekirê bi destûra fermî 400 nusxe li çapxaneya Lîtografyayê hatîye çapkirin.[9]

6 Ferhad Shakely, Modern Kürt Öykü Sanatı, wer. Rohat Alakom, Avesta, İstanbul, 1998. r. 22.

7 Helbet mewlûdên Soranî ne ev tenê nin. Misoger divê li ser vê mijarê xebatên baş û li sehayê bêtin kirin. Lewra niha derfeteke mey î wiha nîne ku li bajar, medrese û bajarokên Soranan bigerin û vê xebatê bi rê ve bibin. Ji ber ku mijara gotarê jî ne ev e, li vir dê ew qas behs bikin.

8 Di derbarê agahîyên vê mewlûdê, ji bo kek Tehsîn İbrahîm Doskî spasên xwe pêşkêş dikim.

9 **Roşan Lezgîn, Kırmancca (Zazaca) Kürtçesinde Öykücülüğün Gelişimi** http://www.zazaki.net/

2- Mewlûda *Osman Esad Efendî*

Ya duyemîn, mewlûda ***Osman Esad Efendî*** (Osman Efendîyo Babij) (1852-1929) ye. Osman Efendî di salên li Sêwrekê miftîtî dikir de ev berhem nivîsandîye. Navê mewlûda wî,***Bîyîşa Pêxamberî*** ye. Mewlûd di sala 1933'ê de ji alîyê Celadet Elî Bedirxan ve (1893-1951) li Şamê hatîye weşandin.[10]

3- Mewlûda Mela Mehemed Elîyê Hûnî:

Mewlûda sêyemîn a **Mela Mehemed Elîyê Hûnî** ye. Mela Mehmed Elî di sala 1930'yê de li gundê Hûnê ku nahîyeyeke navçeya Palo ye, hatîye dinyayê. Mewlûda xwe di sala 1970'yê de bi tîpên 'Erebî nivîsandîye. Mihemed Selîm Uzûnê Paloyî, di sala 2004'ê de transkirîbê tîpên latînî kirîyê û li Stenbolê, di nava weşanên Vateyê de weşandîye.[11]

4- Mewlûda Mela Mehemedê Muradan

Mewlûda çaremîn, mewlûda **Mela Mehemedê Muradan** (1952-…), ne. Navê mewlûda wî **Mewlidî Zazakî** ye. Muradan, ji gundê Muradan a bi Hênê ve girêdayî ye. di sala 2000'ê de mewlûda xwe xilas dike. Mewlûda wî ji 7 beşan û 204 malikan pêk tê. Mewlûd ji alîyê W.K Merdimîn û N. Celalî ve hatîye tiranskirîbekirin û di hejmara 21. a Vateyê de hatîye weşandin.[12]

5- Mewlûda Mela Kamilê Puexî

Mewlûda pêncemîn mewlûda **Mela Kamilê Puexî** ye. Navê mewlûda wî **Mewlidî Nebî** ye. Pûexî, di sala 1938'ê de, li Bîngolê, li Puexê hatîye dinyayê. Pûex him navê 'eşîretê him jî navê herêmê ye. Mewlûd di sala 1999'ê de hatîye nivîsandin û ji 104 malikan pêk tê. Mewlûd, di sala 2003'ê de li Stenbolê hatîye çapkirin.[13]

---

haber/kirmancca-zazaca-kurtcesinde-oykuculugun-gelisimi-737.htm. 23/04/2011 **sa'et: 15:32; Malmîsanij, Ehmedê Xasî, "Mewlidê Nebî", *Hêvî*: Kovara Çandîya Gîştî, No: 4, Êlon-1985, Parîs, r. 75-97.** *"Mewludê Kirdkî* cara pêşî ji alîyê Malmîsanijî ve ji alfabeya Erebî transkjirîbeyî alfabeya Latînî bûye û li Ewropayê hatîye weşandin. Pişt re ji alîyê Mihanî Licokicî ve bo alfabeya Latînî hatîye transkirîbekirin û di sala 1994an de li Stenbolê ji alîyê Weşanxaneya Firatê ve ji nû de çap bûye. Ev metn, ji bo Edebîyata Kirmanckî wek yekemîn metn tê qebulkirin." Bnr. Roşan Lezgin, Kovara pirs, 2007, hejmar 39, r. 6

10 Roşan Lezgîn, Kırmancca (Zazaca) Kürtçesinde Öykücülüğün Gelişimi http://www.zazaki.net/haber/kirmancca-zazaca-kurtcesinde-oykuculugun-gelisimi-737.htm. 23/04/2011; Babij, Usman Efendî, *Bîyîşa Pêxemberî*, Kitabxana Hawarê, No. 4, 1933, Şam; Bedirxan, Celadet "Zarê Dumilî Û Mewlûda 'Usman Efendî" *Hawar*, Hej: 23, 16 Tîrmeh 1933 Şam (Cilda yekem a *Hawar*ê, Weşanên Nûdem, r. 603.

11 http://ku.wikipedia.org/wiki/Mela_Mehemed_El%C3%AEy%C3%AA_Hun%C3%AE, 17/05/2011. S:17:20.;Hunî, Mela Mehmed Elî, Mewlid – Yûsif û Zelîxa – Qesîdeyê Kerbela, Weşanxaneyê Vateyî, 2004, Îstanbul.

12 Mela Mehemedê Muradan*; 'Ez lna ze yew Mûsîbetek Vinena'* ; Roportajkerdoxs: W.K Merdimin-N. Celalî, Kovara Vateyî İstanbul 2003, r.4-17.

13 Mela Kamile Puexî*; Mewlidî Nebî,* Kovara Vateyî, Stockholm 2003, nr.19, r.79

6- Mewlûda Mele Evdilqadirê Mûşekî

Nivîskarê vê mewlûdê Mela Evdilqadir e. Ev mewlûd çap nebûye û bela nebûye. Mewlûd ji 15 beşan pêk tê û 288 malikên wê hene.[14]

c- Mewlûdên Kurmancî

Heta niha mewlûdên kurmancî yên hatine tespîtkirin ev in.

1. **Mewlûda Bateyî:** Mela Huseynê Bateyî
2. **Mewlida Pêxember:** Mele Nûrîyê Hesarî (Pirêsan)[15]
3. **Sîyera Pêxember:** Mele Zahid Pasor-Qulp/Amed, Sal**:** 1976.
4. **Rîsalet ul-usûl fî mewlid irresûl:**Mele Mûhemmed Şerîf kurê Mele Şêxmûsê Batêrgiz/Kercews/Batman, Sal: 1976.
5. **Mewlûdu Nebî:** Mele Hesen kurê Elî Firfêlî /Hezex/Şirnex, Sal:1979
6. **Mewlûda Nebî:** Şêx Mûhemmed Emîn Heyderî.[16]
7. **Mewlûda Şerîf:** M. Zahit Kardeşlik[17]
8. **Gula Narincî Mewlûda Kurmancî,** Seyîd Feyzullah kurê Şêx Mûhemmed Findikî/Dihê/Sêrt, Sal: 1983.
9. **Mewlûda Nebî**: Mele Elîyê Baqustanî, Stewr[18]
10. **Mewlid Nebî:** Mele Zahid kurê Mele Mûhemmed Hadî Hezro/Amed, Sal: 1989.
11. **Fêkîyê Narencî Mewlûda Kurmancî:** Mele Ehmed kurê Mele Yûsivê Zinarex/ Ehmed Nas[19]
12. **Hate Sefa di Mewluda Mustafa:** Seyîd Feyzullah kurê Şêx Mûhemmed Findikî[20]
13. **Mewlûda Nebî:**Mele Şewqî Helex/Midyat/Mêrdin,1994.
14. **Mewlûda Kurmancî – Kurtehîya Mewlûda Bateyî,** Şêx Mehdî Seyfulmulûk/Amed, Sal:2000.

14 http://www.bingolonline.com/Haber/Kirdkide-6-mevlit-yazilmis-40172.html (18.10.2014)

15 Nivîskar di sala 1934an hatiye dinyayê û di sala 2011an wefat kiriye. Mewlûda wî çap nebûye.

16 Şex Muhemmed Emîn Heyderî, Mewlûda Nebî, Lîs, Stenbol, 2007.

17 Ev berhem, di 1989an de ji aliyê M. Zahit Kardeşlik ve weke destxetê hatiye çapkirin. Çapxaneya berhemê neeşkere ye.

18 Ev mewlûd wergera mewlûda Îbn Hecere Esqelanî ye. Eswelanî mewlûda xwe bi Erebî û pexşan nivîsanidiye. Mela 'Elî Baqustanî jî ew him kiriye Kurmancî him jî kiriye helbest. Bi vî awayî mewlûdek li mewlûdên Kurdî zêde kiriye. Ev mewlûd jî nehatiye çapkirin.

19 Ev mewlûd heta niha çap nebûye; lê fotokopîyê hatiye zêdekirin. Seyda berhema xwe di sala 1990î de li Cizîrê nivvîsîye.

20 Seyîd Feyzullahê Findikî, Mewlîda Şerîf Hate Safa Di Mewlîda Mustafa, Halk matbaacılık, Cizre, 2004**.**

15. **Mewlûda Kurdî bi Zimanê Gundî:** Seyyîd Bedreddîn Ibn Mela Salih El-Hesenê Şefi'î El-Kefsûrî[21]
16. **Ava Heyat:** Mele Elî kurê Seyîd Ebdurrehman Omerî /Mehsertê/Mêrdin[22]
17. **Mewlûda Mûhemmed Mustefa:** Mele Ebdurrehman Bêcirmanî/Kercews/ Batman, Sal: 2000.
18. **Mewlûda Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rehberî Xelasî Hz. Muhemmed (S.A.W.)**: Mele Mustafa kurê Mele Elîyê Êzdarî (Mustafa Turan)[23]
19. **Mewlûda Nebî:** Mele Ehmed kurê Mele Osman Hêştrekî/Midyat/Mêrdin, Sal:2005.
20. **Mewlûda Pêxember:** Mele Suleyman Kurşun[24]
21. **Mewlûda Pêxember:** Seydayê Tîrêj[25]
22. **Nezma Şêrîn Der Mewlid û Sîreta Resûlê Emîn:** Mele Mûhemmed kurê Mele Ehmedê Xursî[26]
23. **Mewlûda Pêxember – Resûlê bê hember:** Şêx Feyzûllah Xiznewî[27]
24. **Mewlûda Sîyer,** Mele Ebdûrrehman Xerxorî/Perwar/Sêrt, Sal: 2011.
25. **Kitêba Durra Birincî Mewlûda Kurmancî**[28]**:** Mela Muhemmed Sîraceddîn kurê Mela 'Ebdulhekîmê Xelîlî[29].
26. **Herdûbat,** Mele Zahidê Hadîyê Endarî yê bi navê Zahidê Dîyarbekirî,
27. **Mewlûda Kurdî Bi Şêwaza Hedbî**: M. Burhan el- Hedbî, Dêrik/Mêrdîn.[30]
28. **Mewlûda Şerîf:** Mela Muhemmed Elî Fûdeylî.[31]
29. **Pesindana Mûhemmed:** Mihemmed Helîm Xursî**:** Destxet.

21 Seyyîd Bedreddîn Ibn Mela Salih El-Hesenê Şefi'î El-Kefsûrî, Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî. dîrok û cihê ku lê çap bûye nediyar e.
22 Hayrettin Kızıl, Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı VII, Nisan 2012, r.123.
23 Mustafa Turan, Mewlîda Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rêberê Xelasî, Dua yayıcılık, İstanbul, 2011.
24 Mela Silêman Kurşun, Mewlîda Pêxember, Beroj, Îstanbul, 2010.
25 Veguhestina tîpan û pêşkêşkirin, Dilawerê Zengî, Çapxane: Emîral, Beyrût – Libnan, Çapa yekemîn, 2006.
26 Mela Muhemmed Kurê Mela Ehmedê Xarsî, Nezma Şêrîn Der Mewlîd û Sîreta Resûlê Emîn, Kızıltepe, 2008.
27 Qamişlo, Sal:2009. Weşanxane nediyar e.
28 Ev berhem di sala 1960î de hatiye çapkirin. Ji ber ku heta niha mewlûdek berî veya nehatiye tespîtkirin, em ji vê berhemê re dikarin bêjin mewlûda kurmacî ya duyem ev e. Lê hêvî heye ku ev tez di demeke nêz de bête betalkirin bi dîtina mewlûdeke berî vê tarîxê.
29 Mela Muhemmed Siraceddîn Kurê Ebdilhekîmê Xelîlî, Kitêba Durra Birincî Mewlûda Kurmancî Mewlîd-î Şerîf, amd. M.Siddik Ataç, Esra Kitap. Çapa Duduwa: Doğuş, Nusaybin, 2001.
30 http://rîyaroni.com/nuce/60-mewluda-kurdi-bi-sewaza-hebdi.html; 17/05/2014. S:17:20
31 Kızıl, h.b. r.124.

30. **Mewlûda Nebî:** Mela Şewqî Xak[32]
31. **Mewlûda Fexrê ‘Álemê Muhemmed:** Seyîd Mela Ebdurrehman Kurê Mela Hemze[33]

Mewlûda Bateyî

Heta dema nivîsandina mewlûda Bateyî kurdan, mewlûdên ‘Erebî bikar dianîn.[34] Mela Huseynê Bateyî (m. 900/1495), li gundê Batê[35] ku nêzî Elkê ye hatîye dinyayê. Lêbelê di tarîxa jidayikbûna wî de nakokî hene. Li gor agahîyeke ku digihêjê Aleksandir Jaba, Melayê Bateyî di nevbera salê 1417 û 1495’an de jîyaye.[36] Gelek lêkolîner nêzî vê dîrokê nê. Lêbelê gelek lêkolîner jî di vê dîtinê de ne ku Bateyî di dawîya sedsala 17’ê heta navîna sedsala 18’ê jîyaye.[37] Agahîyeke din jî heye ku dibêje, li gorî hevsal û hemdemên wî, ew di sedsala 17. de jîyaye.[38] Li gorî vê agahîya dawî misoger Bateyî piştî Çelebî jîyaye.

Ji bilî tamnedîyarîya jidayikbûn û mirina Mela, navê wî jî bi teqezî ne dîyar e. Bi Mela Ehmed[39], Hesen[40] û Muhemmed hatîye navandin. Di çapa mewlûda wî ya di sala 1947’ê ya li Şamê, navê wî weke Huseyîn hatîye sererastkirin. Li gorî agahîyên vê çapê, navê bavê wî Mistefa ye û bi navên Ehmed, Usman û Muhemmed sê heb birayên wî hebûne.[41] Ji xeynî mewlûdê du berhemên wî yên din jî hene. Yek jê dîwan e[42], ya din jî Hemaîl e.[43]

Mewlûd gelek caran û li gelek deveran hatîye çapkirin. Mamoste Zeynelabidîn Zinar di pêşgotina Mewlûda Batê ya ku di sala 1992’ê de li Stenbolê careke din ji nû ve hatîye çapkirin de, dibêje: Di çapa Mewlûdê ya bi tarîxa 1906’ê de, 20 beş û 582 malik hene. Lê di ya Mele Mihemedê Wanî ya ku li Elmanyayê çap bûye de, hin kêm û zêdetîya sernav û malikan heye. Mewlûda Melayê Bate, çawa ku tê zanîn, cara pêşîn ji alîyê A.Von Lecoq ve li Berlînê di sala 1903’ê de hatîye çapkirin. Ew çap, destnivîsa Mele Mihemedê Wanî ye, ku di 9’ê Zilqe’idê, roja sêşemê, 1305’an (1887)

32 Mela Şewqî Xak, Mewlûda Nebî, amd. Şêxmûsê Talatî, Elele Birlik, Nusaybin, 2003.
33 Seyid Mela Evdirrehman Weledê Hemze, Mewlûda Fexrê Álemê, Mekteba Seyda, Diyarbekir, 2013.
34 Doskî, jêdera berê, r. 24-25.
35 İslam Ansiklopedîsî, Benda Kurdan, Weşana Wezareta Perwerdehî ya Netewî, C. 6. r. 1113.
36 Doskî, jêdera berê, r. 22.
37 M. Xalid Sadînî, Mela Huseynê Bateyî – Jîyan, Berhem û Helbestên Wî-, Weşanxaneye Nûbihar, İstanbul, 2010. r.21-27.
38 Doskî, jêdera berê, r. 24-25.
39 Ansîklopedîya Îslamê, jêdera berê, r. 1113.
40 Li ser berga çapa mewlûdê ya derse’adetê (1327) wiha hatîye nivîsandin: “Nazmul ‘Alîmî’l Feqîh Hesen el Ewlîya Mîn Fuqehaî eş-Şafi’î” yanê, “, Nezma Hesen el- Ertûşî yê ku Ji ‘alim û feqîhên mezhebê şafî’i ye.” Di vê çapê de navê wî weke Hesen hatîye nivîsîn.
41 Doskî, jêdera berê, r. 19.
42 Ansîklopedîya Îslamê, jêdera berê, r. 1113.
43 Doskî, jêdera berê, r. 31.

de hatîye nivîsandin û Lecok ew destnivîs di 9.12.1902'an de ji çapê re, digel hinek destnivîsên din hazir kirîye.[44]Ew destnivîsar niha Ii kitêbxaneya "Staatsbibliothek" Marburg/Berlinê ye.[45]

Piştre di sala 1324/1907'ê de li Misrê bi destê Ehmed Ramîzê Kurdî[46] hatîye çapkirin. Paşê di sala 1327/1910'ê de, li Stenbolê[47] û di sala 1947'ê de li Şamê[48] çap bûye.[49]

Li ser vê mewlûdê heta niha ev xebat hatine kirin. Xebata yekem, a Zeynelabidînê kurê Remezan e û navê wê "Behçetul En'am bi Şerhî Mewlîdin Nebî 'Eleyhisselat û Wesselam" e. Zimanê vê berhemê 'Erebî ye û şîroveya mewlûdê ye. Xebata duyem dîsa ya Zeynelabîdînê kurê Remezan e û navê wê " Safwetud Dîraye fî Şerhil Mewlîd bir- Rîwaye" ye. Ev behem jî bi 'Erebî ye. Ya sisêyan jî a Zeynelabidînê kurê Remezan e û navê wê "Cami'î Mu'cîzatû Ayetan Şerha Mewlidî bi Rîwayetan" e. Ev berhem bi Kurdî hatîye nivîsandin û ev jî şerha mewlûda Bateyî ye.[50] Di vî warî de xebateke din a Tehsîn Îbrahîm Doskî û Muhsîn Îbrahîm Doskî ye. Navê berhema wan, "Melayê Bateyî, Jîyan û Berhemên Wî" ye. Çavkanîyeke din jî, a M. Xalid Sadînî ye û di nav weşanên Nûbiharê de weşîyaye.[51] Li ser mewlûda Bateyî tezeke lîsansa bilind jî hatîye nivîsandin.[52]

Mewlûd bi awayê helbestê (Mesnewî) hatîye nivîsandin; her malik bi eynî qafîyê/hevdeng e û rêz, yazdeh movik û kiteyan dikişin.

Weke mewlûdên din, Bateyî jî mewlûda xwe bi besmele, hemdele û selweleyê destpê kirîye. Paşê bi xêra xwendina mewlûdê didomîne.[53] Malikên dawî bi lava û diayan dawî dibe.

44 Seydayê Tîrêj, Mewlûda Pêxember, Veguhestina tîpan û pêşkêşkirin, Dilawerê Zengî, Çapxane: Emîral, Beyrût – Libnan, Çapa yekemîn, 2006.

45 Ji bilî mewlûdnameya Bateyî, behsa du mewlûdên Kurdî yên kevn têne kirin ku me wan bi dest nexistîye. Ji vana yek *Mela Ebdilkerîm Mideris* e û yê din jî *Mihemede Reşad El-Miftî* ye. Di nav van herdukan de mewlûdname ya El-Miftî bêtir nêzîkî ya Bateyî ye. Reşo Zîlan, Peyven Kurdî Di Klasîkên Me De,Mewlûda Kurmancî, Rojnameya Kurmancî, Barselona, 1998. Hejmar, 2, r. 8-9.

46 Doskî, jêdera berê, r. 38.

47 Nusxeya destê me, çapa Stenbolê a sala1327an e.

48 Doskî, jêdera berê, r. 17.

49 "Bi destê Gîw Mukrîyanî li Hewlêrê, di 1977 -an de dîsan li Hewlêrê û di 1982-an de ji alîyê S.B. Amêdî de li Bexdayê hatîye çap kirin. Lê ev çap ji ya xwerû û orijinal cihêtir e. Mewlûdnameya Bateyî heya niha gelek caran li Kurdistana bakur foto-ofset, hatîye çap kirin. Lê bêî ku tarixa li ser bête guhartin û şaşîyên çapê bên rastkirin. Mewlûda Kurmancî di forma mesnewî de ye, ji 564 malikan û ji 18 beÒan pêk hatîye. Malikên wê giş ji 11 kîteyan pêk tên û kêşa wê li ser 11-an e. Rojhelatnas Wetzstein dibêje, ku "Şêx BATÊ yê Kurdan mewlûda Îbn Hecer bi helbestkî kirîye'kurdî". Lê di rastîyê de wî jê îIham wergirtîye, ne ku her yekser ew wergerandîye kurdî." Bnr. Reşo jêdera berê, *r. 8-9.*

50 Doskî, jêdera berê, r. 38.

51 M. Xalid Sadînî, Mela Huseynê Bateyî – Jîyan, Berhem û Helbestên Wî-, Weşanxaneye Nûbihar, İstanbul, 2010.

52 Ziwer İlhan, Mewlûda Melayê Bateyî, Teza Lîsansa Bilin a Neweşiyayî, Zanîngeha Artuklûyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn 2013.

53 Bateyî, r. 3-4.

Mewlûd ji 18 beş û diayeke ‘Erebî pêk tê û 48 rûpel e. Di dawîya her beşê de dîsgotin/neqeret heye. Lê ev dîsgotin/neqeret di çapên ‘ewil de tunebûye, paşê lê hatîye zêdekirin

Kevneşopî û Bikaranîna Mewlûdên Kurdî

Di nava gelê Kurd de, kevneşopîya nivîsîn û xwendina mewlûdên Kurdî li gorî delîlên heta niha, bi Melayê Bateyî dest pê kirîye. Mewlûda Mela Huseynê Bateyî (ss 17-18an)di nav kevneşopîyên Kurdan de cihekî girîng digire. Piştî ku Bateyî mewlûda xwe nivîsand, seranserê Kurdîstanê ev nusxe bikaranî, tevî ku mewlûdên Erebî jî li hin deran dihate ‘emilandin. Îro jî mewlûd bi Kurdî tên xwendin. Çanda mewlûdê di nav civakê de ewqas zindî ye ku kengî zarokek çêbibe, kengî kurek bê sinetkirin, ku yek ji leşkerîyê hat, roja dawetekê, yek ji hecê hat, yekî serkeftinek bidestxist, ji pêkanîna qewlekî weke nezirkirinê, kengî kesek bimre di te’zîya wî kesî de, çaxê xêrekê, di ber bela û musîbetekê de mewlûd tê xwendin û paşê jî xwarin tê xwarin. Ev çand, uslûba şahî, kêfkirin an şîngirtina Îslamî ye. Lewra di mewlûdê de mijar Muhammed aleyhîselam e. Ev bîranîn îmanê bêtir dike, pêşîya îsraf û fahşitîyê digire.[54] Ev çand di nava Kurdan de gelek belav e û cîyê xwe yê taybet zindîyane diparêze.

Bandora Mewlûda Bateyî Li Ser Yên Dû Xwe

Mewlûdeke Kurdî ku sedî sed bê bandora Bateyî hatibe nivîsîn tune.Bêşik bandora herî mezin a li temamê mewlûda hetîye kirin ev e ku, bi besmele û hemdeleyên destpê dikin. Pir an hindik behsa jidayikbûna pêxember dikin. Beşa jidayîkbûyînê (merheba) melodîyane ye. Dîsgotin (neqeret) di tevan de jî heye û tev jî him bi wezn in û xelasîya ji agirê dojehê selewatên li ser pêxember pêşnîyar dikin. Ev kevneşopiya dîsgotinê jî bi Bateyî ve destpê kirîye. Herwiha di dawîyê de dia di tevan de heye ku ev jî kevneşopîya Bateyî ye. Helbestbûna van mewlûdan jî dîsa teqlîdeke Bateyî ye. Lewra helbestvanên van mewlûdan dikaribûn bi pexşan jî mewlûdên xwe binivîsandana. Hetta mewlûdeke Kurdî heye ku mewlûdeke Erebî ya pexşane wergerandîye Kurdî û şêwaza arûzê lê kirîye.[55] Gelo çima vî şairî ev mewlûda ku ji Erebî wergerandîye Kurdî, weke orîjînala wê, yanê pexşane wernegerandîye? Helbet ev kevneşopîya nîvîsarîya mewlûdên Kurdî ye ku Bateyî bi helbestê nivîsîye. Loma jî nivîskarên/helbestvanên mewlûdên Kurd, piranî mewlûdên xwe nezmane nivîsîne.

Îja em werin ser cudahîyên mewlûdên din ji ya Bateyî; helbet dema helbestvanek ji cûreyeke edebî sûdê werbigire û di wê mijarê de berhemekê binivîse, ne şert e ku sedî sed hertiştê xwe bike weke berhema sereke. Herwiha ev tişt ne pêkan e jî. Ji ber

54 Ziwer, a.g.e., rûpela pêşgotinê.

55 Ev mewlûd wergera mewlûda Îbn Hecere Esqelanî ye. Eswelanî mewlûda xwe bi Erebî û pexşan nivîsanidiye. Mela ‘Elî Baqustanî jî ew him kiriye Kurmancî him jî kiriye helbest.

ku erdnîgarîya herdû helbestvanan cuda ye, dem û sedsal cuda ye, rewşa têdeyî cuda ye, zanyarî, pisporî û mehareta di helbestê de cuda ye, rewşa civakî ya dema têdeyî cuda ye. Her yekî li gor qebîlîyeta xwe û pisporîya xwe nivîsîye. Ji ber vê meriv dikare bibêje helbet her nivîskarekî mewlûda xwe ji ber sedemekê nivîsîye û ev sedem cuda ne. An bûyerek an hestek nivîskar bi aliyê nivîsîna mewlûdê nivîsîye. Ya din, hêjmara beytên hemûya ne yek in, ev jî cudahîyeke di navbera wan de.[56] herwiha wezna mewlûdan tev ne 'eynê ne. Di navbera mewlûda Bateyî û yên din de cudahîya herî girîng naverok e. Helbet tev jî li ser jîyana Pêxember in, lêbelê wek hev destpê nakin û mîna hev mijarê nadine ber xwe. Hin mijar di ya Bateyî henin ku di yên tu yan jî nîn e. Û qelebalixîya mijaran jî ne wekî hev in. Hin mewlûd henin ku gelekî kurt in[57], û hin jî henin dirêjtir in. Di mewlûda Bateyî de ji afirandina nûra pêxember heta sê salîya wî gelek agahî hene. Bi mijar û naveroka xwe ya têr û tije û berfireh jî cuda ye ji yên li dû xwe. Mewlûdên din bi piranî heta jidayîkbûna pêxember e û piştî vê mijarê dia heye û bi vî şiklî mewlûd diqede. Ya Bateyî ku em bikin du qisman, qismek jê; ji serî heta jidayikbûna pêxember e ku bi beşa "Merheba" yê diqede. Nêvîyê din jî, ji vir û heta sê salîya wî ye. Di vê beşa duyem de, hatina Helîma Sadîye a Mekkê heye. Herwiha jîyana pêxember a zarokatîyê ku li welatê dayika xwe ya şîr jiyaye û bûyerên ku li wê derê qewimîne û heta vegera wî ya Mekkê; hetta wefata dîya Wî, gelek mijar li dû hev bi helbesteke rewan hatîye vegotin. Em dinihêrin di mewlûdên din de ev tune.

Cudahîyeke din jî ev e ku zimanê Bateyî û yên mewlûdên din cuda ye. Beteyî, bêtir bi devoka Hekkarî nivîsîye û bandora Erebî di mewlûda wî de gelekî zêde ye. Herwiha Farisî jî pir ketîye nava mewlûda Bateyî. Lêbelê mewlûdên din ji ber ku bi Kurdîya demên nêz de hatîye nivîsandin, ji bo însanên me yên îroyîn hêsantir û bandora zimanên bîyanî li ser wan kêmtir e. Her wiha ji alîyê edebî û hunerên edebî ve Bateyî dikeve pêşîya temaman û bandora ku li yên dû xwe kiribe jî helbesvanekî ku di vî warî de Bateyê derbas kiribe tuneye. Çawa ku Melayê Cizîrî di warî dîwannûsiyê de pêşeng e û heta niha tu kesî ji hêla hêza edebî ve wî derbas nekiriye; hetta herkesê ku dest bi nivîsîna klasîk kiriye û li pey xwe dîwanek hiştiye, misoger ketibe binê bandora Melayê Cizîrî. Ji vê hêlê ve Cizîrî bêhempa ye. Eynên weke Cizîrî, Bateyî jî di pêşengî û bandorbarandina mewlûdnûsiyê de lehengekî edebiyata klasîk a Kurdî ye û bêhempa ye.

Îja bandora mewlûda Bateyî li yên dû xwe, di astekê de nîn e. An em dikarin bêjin her mewlûdnûsê Kurd di 'eynê derenceyê de neketiye binê bandora Bateyî. Li hineka yekser bandor kirîye û li hinekan jî bandor ji yên din hindiktir e. Lêkolîner dema ku

56 Helbet temamê mewlûdên Kurdî -ku niha yên tespîtkirî 40 hebin- li ber destê me tune ku em yek bi yek hêjmara beytên wan bijmêrin. Herwiha ev ne mijara gotarekêye jî. Divê tezek li ser wan bête amadekirin. Hêvî heye ku ev gotar jî bibe alîkar ji tezeke pêşerojê de.

57 Mînak herdû mewlûdên Seyid Feyzullahê Findikî.

behsa vê bandorê dikin, bandorê jî dikin du beşa. Ji yekê re dibêjin mewlûdên ku di bin bandora mewlûda Bateyî de hatine nivîsandin û ya din jî, mewlûdên ku neketine binê bandora mewlûda Bateyî. Ez bi xwe ya duduya naperijînim. Li şûna wê dibêjim bandora hindik û bandora pir. Weke li jor jî me got ku tevdê mewlûdnûsên piştî Bateyî ji Bateyî baş haydar in. Tevî ku xwendinên xwe yên medreseyê bi Bateyî jî destpêkirine ne mumkîn e ku bê bandora mewlûda wî yeksek mewlûdên xwe binivîsin.

Hin rîwayet û bûyer û mubalexayên ku di mewlûda Bateyî de derbas dibin nehatine qebûlkirin û li gorî wan mewlûdnûsan hin rîwayetên sehîhtir ketine mewlûdên wan. Rast e. hinekan bertek jî nîşan dane û loma mewlûd nivîsandine. Ji ber ku li gorî wan di mewlûda Bateyî de mijarên ku xurafe ne, hene. Îja ev jî muhtacî îspatê ye û mijareke felsefî û kelamî ye. Tevî van mewlûdên ku tevna mewlûda xwe li gorî rîwayetên sehîh hûnandine jî, dîsa bandora Bateyî di wan de xuya dibe. Ji ber besmele, hemdele, selwele, merheba û dîsgotinên wan jî henin û gelekî dişibin yên mewlûda Bateyî.

Ji bo danberheveke biçûk em ê li malika ‘ewil, a dawî û li dîsgotina Bateyî û yên çend mewlûdên din binihêrin:

Mewlûda Bateyî
Malika ‘Ewil
Hemdê bê hed bo Xwedayê ‘alemîn
Ew Xwedayê daye me dînê mobîn
Dîsgotin/Neqeret
Ger divêtin hûn ji narê bin necat
Bi ‘işq û şewq hûn bibêjin esselat
Malika Dawî
Amînê çav bûne rewşen we’s-selam
Hem ji mewlûda Nebî temme’l-kelam
Mewlûda Heyderî
Malika ‘Ewil
Em bidin hemdê Xweda ey Musluman
Daye me pêxemberê axirzeman
Malika Dawî
Hat Mûhemmed rehmeten lilalemîn
Hat Mûhemmed xatîmen lilalemîn
Dîsgtotin
Hûn ji ‘işqa dil bibêjin berdewam
Ser Muhemmed esselat û wesselam
Mewlûda Şerîf- M. Zahit Kardeşlik
Malika ‘Ewil

Pesnê pir bo Xwedayê ‘alemê
Ew Xwedayê daye me pir keremê
Dîsgtotin
Ger dixwazin hûn xelas bin ji agir
Selewatan bînin civata hazir
Malika Dawî
Paşîya mewlûdê li vir bûye temam
Ji haziran ra em bibêjin esselam

Mewlûda Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rehberê Xelasî Hz. Mûhemmed (s.x.l.) / Fûdeyli

Malika ‘Ewil
Bê jimar hemd û senaê qelb û can
Em didin boy Xaliqê kewn û mekan
Dîsgtotin
Em ji ‘işqa can û dil ba xweş kelam
Her bibêjin esselat û wesselam
Malika Dawî
Ser xêrê be ev buhar û ev newroz
Sed pîroz û sed pîroz û sed pîroz

Mewlûda Xasî
Malika ‘Ewil
Ez bi bismîllahî îbtîda kena
Raziqê ‘aman û xasan pîya kena
Dîsgtotin
Wazenî ger ma xelasiyya temam
Vatişê ma esselat û wesselam[58]
Malika Dawî
Ma se ra vazdîn, çinîko ma mecal
Xeyrê yew dergahê to ya Zulcelal[59]

Nezma Şêrîn Der Mewlid û Sîreta Resûlê Emin/ Mela Mûhemmedê Xursî

Malika ‘Ewil
Hemdê ez dikim ji Zatê Barî
Lutfa wî li ser me tim dibarî

58 Ji bo xelasiya me ya baş divê gotina me esselat û wesselam be.

59 Bandora Bateyî li ser yekem mewlûda Zazakî jî gelekî zêde ye. Ji ber ku gelek alim û zanayên Zaza li medreseyên kurmancan an li cem muderisên kurmancan xwendine, Kurmancî jî baş dizanin û wûqûfiyeta wan a literatura Kurdî/Kurmancî jî gelekî rind e. Lê ev heqîqet ji bo Kurmanca nayê gotin. Piraniya Kurmancan bi zazakî nizanin.

Dîsgtotin
Yek selat kê kesê ku bîne
Deh selat Xwedê bi serde tîne
Ellah û melak selatê tînin
Hûn jî pir bidin birayê mumin
Malika Dawî
Hubba wî tu Xweday bidî herkes
Hem nazim û hazir ta bibên bes
Gula Narincî Mewlûda Kurmancî/ Seyid Feyzullahê Findikî
Malika ‘Ewil
Li mewlûda nebî guhdarî kin
Selewata bixwûnin pêşyê rêkin
Dîsgtotin
Bi şêrînî selewata bixwînin
Da hûun ser kewserê xêrê bibînin
Hate Safa di Mewlida Mustafa/ Seyid Feyzullahê Findikî
Malika Dawî
Tarîxa pêçsed û heftî û yekê da
Wî Xwedayî Mûhemmed wê hingê da
Dîsgtotin
Selawatan pir bidin vê suhbetê
Da weku tevda biçin hûn cennetê.

Mewlûda Baqustanî
Malika ‘Ewil
Hemdê bê hed bo Xwedayê pir şerîf
Nûr û qûwwet daye ummet a de’îf
Dîsgotin
Din selata ser Mûhemmed bê hîsab
Ger dixwazin hûn xelasa ji ‘ezab
Malika Dawî
Ey Mûhemmed sed hezaran aferîn
Tim li ser te pir selat ji qelbê birîn

Mewlûda Sîraceddin Xelîlî

Malika ‘Ewil
Piştî hemdê bê qîyas û bê ‘eded
Bo Xudayê wahid û ferd û semed

Dîsgotin
Ya Îlahî sed selat û sed selam
Tu bide herdem li fexrê xas û ‘am
Malika Dawî
Bo Sîrac û hazir û hem saliha
Ku temam bû hûn bixwûnin fatîha
Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî[60]
Malika ‘Ewil
Hemd û wesfê bê hîsab û bê ‘eded
Bo wî Yezdan û Dilovan û Semed
Dîsgotin
Selat û selama bidin her zeman, li pêxemberê ku fexrê cîhan
Selat û selama bidin her se’et, li pêxemberê me şefî’ê ummet
Malika/Çarîna Dawî
Tu bi xêr hatîyî ey nûra yetîm
Şu’le da erd û sema ‘erş û ‘ezîm
Nehdî ileyke’s Selat û wesselam
Kule weqtin we zemanîn ber dewam

Mewlûda Kurdî Bi Şêwaza Hedbî
Malika ‘Ewil
Her bi navê ew Xwedayê Zulcelal
Tim bi navê ew Xwedayê bê zewal
Dîsgtotin
Ger dixwazin hûn Xwedê kêfxweş bikin
Hûn selatan li Mûhemmed geş bikin
Malika Dawî
Bû Mûhemmed ew ji tovrindê gelan
Yekî wek wî nayê rûkala cîhan
Ava Heyat/ Molla Elî kurê Seyid Evdirrehman
Malika ‘Ewil
Bê hed hemd ji bot e Xwedayê Kerîm
Bime date zanîn rîya misteqîm
Dîsgotin
Ji agir we bivêt dûrî bin
Selat û selama li Mûhemmed bidin

60 Es-Seyyid Bedreddin İbn Molla Salih el-Huseynî eş-Şafii el-Kefsûrî, *Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî*, Weşanxaneya Nûbihar, Stenbol 2007.

Malika Dawî
Bi Selat û selama bikin em xîtam
Bi hevra bikin tev ji bo wî qîyam
Mewlûda Şerîf/ Mela Mûhemmed Elî Fudeylî
Malika ‘Ewil
Hemd û şukr û pesnê pir ji Xweda ra
Ew î Îslam hedîye kirbû ji me ra
Dîsgotin
Ger dixwazin hûn ji agir bin xelas
Hûn selatan tevde bînin ‘am û xas
Malika Dawî
Keyfa Ebdulmuttelib pir hatibû
Keyfa me jî gelek pê ra hatibû
Pesindana Mûhemmed/ Mihemmed Helîm Xursî
Malika ‘Ewil
Herçê hemdê pak û paqij bê jimar
Bû Xwûdayê daye ber min ev mijar
Dîsgotin
Ger dixwazin hûn biçin nav cennetê
Hem li nav agir nekêşin zehmetê
Deng bi hevxin bû Mûhemmed ez xulam
Tevde bêjin es selat û wesselam.
Malika Dawî
Bi te em şîyar bûn, pir selat li ser te, pir selam li ser te
Bi Îslamê şa bûn, pir selat li ser te, pir selam li ser te.

Encam

- Mewlûd cûreyeke edebî-olî ye û mijara wê jîyana cenabê Pêxember e. Nivîsandina helbestên vê mijarê hema hema ji dema Hz. Pêxember destpê kirîye û di demên din de, ji layê helbestvanên misilman ve hatîye nivîsandin û her ku çûye hejmara wan zêde bûye. Bi gelek zimanan mewlûd hatine nivîsandin û herwiha hin mewlûdên ‘Erebî û Tirkî jî bi gelek zimanan hatine wergerandin. Bi taybetî di zimanê ‘Erebî de mewlûd bêtir hatine nivîsandin.
- Kevneşopîya mewlûdê gelekî kevn e û di nava milletên misilman de rewaca xwe diparêze. Di vê xebatê de me berê xwe da mewlûda Bateyî ku bi çi awayî tesîr li yên dû xwe kirîye.
- Van mewlûdên ku hatine tespîtkirin piranî di van salên dawî de hatine nivîsîn. Demeke dirêj a vala di navbera mewlûdên nû û mewlûda Bateyî de heye.

Sedemên vê dema dirêj a ji mewlûdên Kurdî bêpar çi ne, baş nehatîye tespîtkirin.

- Tevdê mewlûdên Kurdî ji teref mela û seydayên kurd ve hatine amadekirin. Yen nû, ji hêla zimên ve gelekî sivik in û ji hêla edebî ve lawaz in jî.
- Hezkerîya pêxember di nava gel de domdar e, ji ber vê yekê jî kevneşopîya mewlûdnûsîyê berdewam e.
- Hêj bi rê û rêbazekê mewlûdên Kurdî nehatine civandin û bi dîrok û rêz nehitine sinifandin. Ji ber vê yekê hêjmara wan jî teqez ne dîyar e. Em dikarin bêjin roj bi roj hêjmara wan zêde dibin. Niha gihaştine çilî. Lê ev ne hêjmareke vebirî ye. Ya rastî xebateke sehayî lazim e ji bo tespîtkirina rast û dirust.
- Dema ku em li mewlûdên li berdest in dinihêrin, em dibînîn ku ji Rihayê, ji Semsûrê, Ji Îdirê, ji Agirî û ji gelek bajar û bajarokên Kurdîstanê mewlûdnûs nîn in. Piranî li Mêrdîn, Dîyarbekir, Sêrt, Şirnex û li navçe û gundên van herçar bajaran kom dibin. Ev jî nakokîyeke ku li bajarên din mewlûd nehatine tespîtkirin. Xebatek ji bo vê yekê jî pêwîst e. Gelo birastî jî li wan herêman, tu kesî nenivîsîye an ji ber xebateke têkûz nehatîye kirin em pê nizanin. Ev pirs jî mihtacî bersivandinê ne.
- Dema ku em behsa mewlûdên Kurdî bikin divê em wan ji Mewlûda Bateyî ve bişopînin. Lewra heta niha berî mewlûda wî tu mewlûdên Kurdî nehatine tespîtkirin. Îja di vir de tiştekî din heye ku piştî mewlûda Bateyî nêzî dusedsalî em rastî mewlûdên Kurdî nayên. Mewlûdên ku di vê navberê de hatine nivîsîn nehatine tespîtkirin. Herwiha sedemên nepeydabûna wan, an hebûn û nebûna wan jî mijareke girîng e bo lêkolînê. Li gorî mewlûdên ber destê me piştî mewlûda Bateyî mewlûda duyem di sala 1960î li Nisêbîn hatîye nivîsîn.[61]
- Ji dem û dever û helbestvanên cuda me desteyek ji mewlûdan mînak da. Pêşî dîsgotin, malikâ pêşî û paşî ya Bateyî da û me yên din jî li dû ya Bateyî rêz kirin, da ku cihêrengî û mînanîya wan bête xuyakirin. Di hin mewlûdan de dîsgotin bi du malikan hatîye îfade kirin. Lê piranî malikek e. Bi reng û şêwaz û honandina mijarê bandora Bateyî aşîkare dixuyê.
- Heta wezna Bateyî jî tê de beşa merhebayê û dîsgotinên ku beşan ji hev vediqetînîn tev li gorî qaîdeya Bateyî hatine amadekirin. Tenê zimanê helbestvana li gorî devok û dema xwe hinekî guheri ye. Tevî guherînên di nava mewlûdan de jî, bandora Bateyî eşkere hate tespîtkirin.
- Zimanê Bateyî ji yên din girantir e. Bandora Erebî û Farisî ji yên din gelekî

61 Mela Muhemmed Siraceddîn Kurê Ebdilhekîmê Xelîlî, Kitêba Durra Birincî Mewlûda Kurmancî Mewlîd-î Şerîf, amd. M.Siddik Ataç, Esra Kitap. Nisêbîn 1960.

bêtir e. mewlûdên piştî ya Bateyî piranî bi Kurdîya rojane hatine nivîsîn.

- Bandora Bateyî li ser 40 mewlûdên Kurdî rêz bi rêz, beş bi beş helbet ne karekî gotarekê ye. Divê tezek li ser vê mijarê bête amadekirin.
- Ji ber ku tu nusxeyên mewlûdên Soranî bi destê me neketin, me nekarî ji wî alîyê ve danberhevekê bikin. Lê mewlûdên Zazakî jî di binê bandora mewlûda Bateyî de hatine nivîsandin.

Çavkanî

Ansîklopedîya Îslamê, Benda Mewlûdê, Weşanxaneya Wezareta Perwerdehîyê, C8, Ankara, 1997.

Babij, Usman Efendî, *Bîyîşa Pêxemberî*, Kitabxana Hawarê, No. 4, 1933, Şam;

Bedirxan, Celadet "*Zarê Dumilî û Mewlûda 'Usman Efenedî*" Hawar, Hej: 23, 16 Tîrmeh 1933 Şam (Cilda yekem a Hawarê, Weşanên Nûdem)

Babê Zêrevanî, *Mela Hisênê Bateyî*, Nûbihar Dergisi, sayı: 87-88, 2002-2003.

Doskî, Tahsîn Îbrahim-Doskî, Muhsîn Îbrahim, 1996. *Mela-yı Bateî We Behremi-yi wî*, Çaphâne-i Hawar, Dohuk-Irak.

Hayrettin Kızıl, Dîyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi, Şarkîyat İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı VII, Nisan 2012.

Hunî, Mela Mehmed Elî, *Mewlid – Yûsif û Zelîxa – Qesîdeyê Kerbela*, Weşanxaneyê Vateyî, Îstanbul, 2004.

Malmîsanij, *Ehmedê Xasî, "Mewlidê Nebî"*, Hêvî: Kovara Çandîya Giştî, No: 4, Êlon- Parîs, 1985.

Mela Mehemede Muradan*; 'Ez lna ze yew Mûsîbetek Vinena'; Roportajkerdoxs: W.K Merdimin-N. Celalî, Kovara Vateyî Îstanbul, 2003.*

Mela Muhemmed Siraceddîn Kurê Ebdilhekîmê Xelîlî, Kitêba Durra Birincî Mewlûda Kurmancî

Mewlîd-î Şerîf, amd. M.Siddik Ataç, Esra Kitap. Nisêbîn 1960.

Mela Muhemmed Kurê Mela Ehmedê Xarsî, Nezma Şêrîn Der Mewlîd û Sîreta Resûlê Emîn, Kızıltepe, 2008.

Mela Kamle Puexî*; Mewlidî Nebî, Kovara Vateyî, nr.19, Stockholm 2003.*

Mela Silêman Kurşun, Mewlîda Pêxember, Beroj, Îstanbul, 2010.

Molla Hasan El-Ertûşî , 1327. *Mevlidu'n-Nebî (SAV)*, Seyyid Şefik Arvâsî neşri, Ahmed Kâmil matbaası, Dersaâdet.

Mustafa Turan, Mewlîda Şerîf Ji Ewwel Heta Axir Rêberê Xelasî, Dua yayıcılık, İstanbul, 2011.

Îbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Mûhemmed b. Mukrîm, *Lîsanu'l 'Ereb*, Daru'Fikr, C.3, Beyrût, 1990.

M. Xalid Sadînî, Mela Huseynê Bateyî – Jîyan, Berhem û Helbestên Wî-, Weşanxaneye Nûbihar, İstanbul, 2010.

Seydayê Tîrêj, *Mewlûda Pêxember*, Veguhestina tîpan û pêşkêşkirin, Dilawerê Zengî, Çapxane: Emîral, Beyrût – Libnan, Çapa yekemîn, 2006.

Seyyîd Bedreddîn Ibn Mela Salih El-Hesenê Şefi'î El-Kefsûrî, Mewlûda Kurdî Bi Zimanê Gundî. dîrok û cihê ku lê çap bûye nedîyar e.

Seyîd Feyzullahê Findikî, Mewlîda Şerîf Hate Safa Di Mewlîda Mustafa, Halk matbaacılık, Cizre, 2004**.**

Zeynelâbidîn El-Amidî, *Behce-tu'l-Enâm Bi-şerhi Mevlidi'n-Nebî (SAV)* (Kürtçe Mevlid'in Arapça şerhi), Dîyarbakır.

Ziwer İlhan, Mewlûda Melayê Bateyî, Teza Lîsansa Bilin a Neweşîyayî, Zanîngeha Artuklûyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn 2013.

Çavkanîyên Înternetê

http://rîyaroni.com/nuce/60-mewluda-kurdi-bi-sewaza-hebdi.html; 17/05/2011. S:17:20

http://ku.wikipedia.org/wiki/Mela_Mehemed_El%C3%AEy%C3%AA_Hun%C3%AE, 17/05/2011. S:17:20.

http://www.zazaki.net/haber/kirmancca-zazaca-kurtcesinde-oykuculugun-gelisimi-737.htm. 23/04/2011 sa'et: 15:32;

Ew Hebîbê rohnîya heft asîman
Herdu ‘alem qalîp, ew rûh u rewan

O sevgili yedi göğün nurudur
Her iki âlem beden, o ise can ve ruhudur

MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ

IV. OTURUM
14.45 - 15.30
Oturum Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KOCAER

Molla Hüseyin Bâtevî'ye Atfedilen Nasihatname Türünde Bir Şiir ve Şiirdeki Tasavvufî Unsurlar
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Bir Peygamber Aşığının Aşk Güzellemesi: Melâyê Bâtî
Mehmet CENGİZ

Molla Temel ve Beytüşşebaplı Bazı Âlimler
Kadir BİLDİK

MOLLA HÜSEYİN BÂTEVÎ'YE ATFEDİLEN NASİHATNAME TÜRÜNDE BİR ŞİİR VE BU ŞİİRDEKİ TASAVVUFÎ UNSURLAR

İbrahim BAZ*

Özet: Molla Hüseyin Bâtevî, Kürtçe şiir kaleme almış olan Molla Ahmed Cezerî, Faki Teyran, Ahmed-i Hânî gibi irfanî edebiyatın öncü şahsiyetlerinden biridir. Bilindiği kadarıyla ilk Kürtçe mevlidi kaleme alan kişidir. Bu açıdan İrfânî Kürt Edebiyatı içersinde önemli bir yeri vardır. Biz bu çalışmamızda yazılı kaynaklarda geçmeyen, ancak yaşadığı Beytüşşebap bölgesinde ona ait olduğu yaygın şekilde iddia ve kabul edilen nasihatnâme türünde bir şiiri kayıt altına aldık. Şiir, on bir kıtadan oluşmaktadır. Konusu itibariye dört bölüm sayılabilecek şiirin ilk bölümünde Müslümanların genel durumu, ikinci bölümde dünyanın hakikati, üçüncü bölümde hayatı anlamlı kılan ölümün hakikati ve son bölümde ise Hz. Peygamberin dilinden dünyada insanların misafir oluşları dile getirilmektedir. Bu çalışma ile şiir ilk defa kayıt altına alınmış ve şiirdeki tasavvufî unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Hüseyin Bâtevî, Şiir, Tasavvuf

1. Giriş

Molla Hüseyin Bâtevî, önceleri Hakkari'ye bağlı iken 1991 yılından itibaren Şırnak'a bağlanan Beytüşşebap ilçesinin Bâte[1] köyünde doğmuş ve yetişmiş büyük bir âlim, Allah ve Peygamber aşkıyla yanan bir ârif ve Kürtçeyi çok iyi kullanan usta bir şairdir. Kürtçe şiir kaleme alan Molla Ahmed-i Cezerî, Ahmet-i Hâni ve Faki Teyran gibi âlim ve şairler arasında müstesna bir yere sahip olmuştur.

Molla Hüseyin-i Bâtevî'nin adı, hayatı ve yaşadığı dönem hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Onun en tanınmış eseri olan mevlidin değişik baskılarında yazar adı bile farklı şekillerde yazılmıştır. Molla Hasan Ertûşî[2] şeklinde kaydedildiği gibi Molla Hüseyin Ertûşî[3] şeklinde de kaydedilmiştir. Ertûşî ismi, onun mensubu olduğu aşirete nispeten söylenmiştir[4]. Bâte ise onun köyünün ismidir. Hasan ismi, Hüseyin isminin yanlış okunmasından kaynaklanmış olabilir. Birbirine yakın Hasan ve Hüseyin isimlerinden çok farklı olarak Mehmet ve Ahmet şeklinde de kayıtlar bulunmak-

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İbrahim.baz@hotmail.com

1 Bâte köyününün günümüzdeki ismi Güneyyaka'dır.

2 Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebî*, Ahmed Kamil Matbaası, Dersaadet, İstanbul Trs.; Ertûşî, Hâce-Hasan, *Mevlidü'n-Nebî*, (Şeyh Müşerref Özcan Hattı), trs.

3 Batevî, Molla Hüseyin, *Mevlidu'n-Nebî,* Nubihar Yay., İstanbul, 2003.

4 Ertûşî, on iki konfederasyon bağlı olduğu konfederasyonun adıdır. Ertûşîler Beytüşşebap'ı merkeze aldığımızda Şırnak, Hakkâri ve Van'a kadar uzan geniş bir coğrafyaya yayılmış bölgenin en büyük konfederasyonlarından biridir.

tadır[5]. Bütün bu rivayetlerin içerisinde Irak'ta konuyla ilgili çalışma yapan Tahsin İbrahim Doskî'nin de işaret ettiği gibi Molla Hüseyin Bâtevî daha doğru olmalıdır[6].

Babası "Sûfi Mustafa" olarak tanınmıştır[7]. Ailesi aslen Iraklı olup kendisi imamlık yapmak için geldiği Bate köyünde yerleşmiş ve orada kalmıştır. Bâtevî'nin doğum tarihi konusunda da tam bir netlik bulunmamaktadır. Kendisi eserlerinde konuyla ilgili bilgi vermemektedir. Sonradan yapılmış olan mezar taşında 1417 (h.820) yılında doğduğu ve 1495 (h.900) yılında vefat ettiği yazılıdır. Bu tarihler yazılı kaynaklarda da aynı şekildedir[8]. Ancak günümüzde Bâte köyünde onun neslinden gelen Molla Salih'in belirttiği aile şeceresinde[9] belirttiği altı ismin ortalama altmış yıl yaşadıklarını kabul edecek olursak, Bâtevî'nin 17. Yüzyılın son çeyreğinde doğduğu ve 18. Yüzyılın ortalarında vefat ettiğini söyleyebiliriz. M. Hâlid Sadini de benzer bir hesap yaparak ortalam 1680-1760 yıllarını vermektedir[10]. Mezarı Bâte köyündedir.

Bâtevî, yazdığı eserlerinden ve şiirlerinden ziyade, Kürtçe kaleme aldığı ve doğu medreselerinde talebelere okutulan ve ezberletilen bir mevlid yazarı olarak tanınmış ve Kürtçe'nin konuşulduğu bütün bölgelerde ve ülkelerde onun mevlidi okunmuştur. Onun yazdığı mevlid, daha sonra Kürtçe yazılacak olan otuzdan fazla mevlidin öncüsü olmuştur.

Elimizde onun tasavvufî yönünü ortaya koyan bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak yukarda belirttiğimiz gibi babasının Sûfî Mustafa şeklinde tanınması onun da en azından aile ortamında tasavvufî bir atmosferde büyüdüğüne işaret edebilir. Bununla birlikte yazdığı şiirlere bakıldığında, bir şair-sûfiden ziyade, sûfî-şairin iç dünyasını ve hissiyatını yansıttığını söyleyebiliriz.

Molla Hüseyin Bâtevî'nin şiirlerini okuduğumuzda en dikkat çeken kavramlardan biri "aşk"tır. O, ilahi aşkı ve Nebevî aşkı en güzel dile getiren şairlerden biridir. Ancak onun duygu ve düşünce dünyasında özellikle Nebevî aşkın büyük bir yeri vardır. Onun, âlemin varlık nedeni olarak "Nûr-i Muhammedî" kavramı üzerinde durması da sûfîlerin Hz. Peygamber algısını benimsediğini ve sürdürdüğünü göstermektedir.

Kısaca Molla Hüseyin Bâtevî, büyük bir âlim, gönül ehli bir arif, usta bir şair, hakikat yolculuğunda kendisine engel olabilecek her şeye karşı büyük bir câhiddir.

---

5 Muhammed Emin Zekî Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. Kızı Seyyide, Dâru'z-Zemân, 2006, s. 446; Suveyriki, Muhammed Ali, *Mu'cemü a'lâmu'l-Kürdi fi't-târîhi'i-İslâmiyyi ve'l-asri'l-hadîsi fî Kürdistân ve hâricihî*, Süleymaniye 2006, s. 722.

6 Beytüşebap ve Bâte köyünde de zaten Molla Hüseyin şeklinde tanınmaktadır. Ancak Kürtçe Bâtevî şeklinde değil, Bâteyî şeklinde ifade edilmektedir. 11 Eylül 2014 tarihli ziyaretimizde tespit edilmiştir.

7 **Doskî**, Tahsin İbrahim, *Melâyé Bâteyî Jiyân u Berhem*, Spirez Yay., Duhok 2005, s. 20.

8 M. Zekî Emin Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* s. 446;Doskî, Tahsin İbrahim, *Melâyé Bâteyî Jiyân u Berhem*, Spirez Yay., Duhok, 2005,s. 17; Suveyriki, Muhammed Ali, *Mu'cemü a'lâmu'l-Kürdi fi't-târîhi'i-İslâmiyyi ve'l-asri'l-hadîsi fî Kürdistân ve hâricihî*, Süleymaniye 2006, s. 722.

9 Şecere şu şekildedir: Molla Salih, Ali, Sâlih, Ali, Molla Tâhir, Molla Hüseyin Bâtevî.

10 Sadınî, M. Xalıd, *Mela Huseynê Bateyî*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s. 29.

Biz bu tebliğimizde onun kaleme aldığı kabul edilen ve on bir kıtadan oluşan bir şiirindeki görüşlerini tasavvufî açıdan incelemeye çalışacağız. Ancak bu şiirin ona ait olduğunu kanıtlayan yazılı bir kayıt bulunmamaktadır. Hatta yukarda ifade edildiği üzere şiirin son beytinde Ahmed ismi geçmektedir. Bununla birlikte özellikle Beytüşşebap bölgesinde uzun yıllardır bu şiir Bâtevî'ye ait olarak bilinmekte ve dilden dile nakledilmektedir. Şiirin metnini Bâte köyünden olan ve halen Beytüşşebap Müftü Vekili olarak görev yapan Kadir Bildik Beyefendi'den aldık[11].

Bâtevî bu şiirinde Müslümanların genel ahvâline işâret eder ve bu ahvâli iyi görmemesi nedeniyle dünyanın ve ölümün hakikatine dair onlara uyarıcı nasihatlerde bulunur. Bu nasihatler daha ziyade dünyanın hakikatinin ne olduğu, hayatın fâni ve ölümle sonuçlanacağı konusundadır. Dünyayı ele alırken onun varlık sebebi ve insanın yaratılması gayesi üzerinde durarak, insanın dünya ile ilişkisi konusunda bilinçli olmasını ister. İnsanın yükünün, dünyalık olmaması yönünde tavsiyelerde bulunur. Ardından ölümün nasıl gerçekleşeceği, ölenlerin nasıl öldükleri ve miraslarının ne olduğunu etkili bir şekilde tasvir ederek anlatır. Şiirin son bölümünde ise bütün bunların birer ibret ve nasihat olduğuna işaret eder ve kendi şiirini gül kokulu bir nasihat olarak tanımlar.

Şiiri yayınlayarak, ilk defa yazılı bir kayıt altına alınmasını istedik. Aynı zamanda dar bir çevre olan Beytüşşebap bölgesinden, onun mevlidini okuyan ve dinleyen daha geniş kitlelere ulaşmasına aracılık etmeyi amaçladık.

2. Şiirin Metni

Şiir on bir kıtadan oluşmaktadır. Şiirin anahtar kavramları ve konularını gaflet, dünya, dünya hayatının faniliği ve aldatıcılığı, ölüm, ölümün keyfiyeti, ölüm sonrası hayat, ibret almak ve nasihat dinlemek şeklinde sıralanabilir. Şiirin tam metni şu şekildedir:

Gelî 'abd û musulmani nazarken şerr û ğewğayê
Nuho em puçe însanin, lewra dîn kefte bertayê
Me mulkê ğefletê kêla, çerin têdawekê 'ela
Me dünya girt û din hela 'umrê rojê çoavayê

Xuda dünya bu ta'et da, ne buhilanu lezzatan
Weki din lênebanedda, me bêderpur kir jêkayê
Jıdanimalekaxali,çıqîrşê hey me ramal
Tu bu mirnaxunanali, weki ruh hate berizayê

11 Bu münasebetle kendilerine teşekkür ediyorum. Şiirin Kürtçe'den Türkçe'ye tercümesi konusunda yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu'na da ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Weki ruh hate kêşanê, 'ezabhalbulizindanê
Hewar nîne meferkanê, bu ehle qirş û berbayê
Ji dil berdin evi piri,biheşt kanêevelkirê
Tu mirnaxu nebejbirê,neğafil bin bidunyayê

Şeva reş kefte hingorî, befir bari l serit jüri
Tudê her çi tu mecburi, heçi ruja li te çunayê
Tu dêvê 'alemê hêli,weki liqebri vedan keli
Te ji bar kêrweke 'ıli,liber germe u sarmayê

Evê malê evê molkê, evê tişti evê cilgê
Evê rengi evê xulkê, tu dêhêli lımer'ayı
Nezer ke bab û bapîra, hakim û milûk û mira
Hemu razan libinêt bira, mirin xwurt e çûn neşiyayê

Mirin xwurt e çi sultan e ,ku celladê me hemyan e
Me besse ev ruh û cısmane, lıbervê pire zerkayê
Linav van çalan mehinhesti,lidur kêrman safa beşti
Kesê tiştek nemad desti, xuda nêt bejn û balayê

Xwudanê gerdan û xala,cemala milket û mala
Hemû jî derkeftîn vale, xwezika ehle guhdarî
Çi dunya pise le'abe, çiyapuçeçıbêbabe
Misilman taze lirabe, nedebjehratehleçayê

Nedeb dünya betal dini, ji 'omrê zedê namini
Hemi jêçûn tu yêd bini, li dine xu bikin rayê
Kesê dunya kirîpiştî, wi imana ji serî riştî
Ku şeytani ewê kuştî, kelex hela lisehrayê

Resulullah çi nasih bû ,nasiha thaqqê wadih gu
Kesê guhdarin acıh bû, ne kefte qehr û ezayê
Li dunyayê tu mihvanî, çi lazım tu malekêd danî
Eman nîne lêkerwanê, xuda ev renge hu danî

Heqiqet fayde her dine, ku dünya menfi'et nîne
Ne xweş e behr ekaşine, ne keve behr û deryayê
Kesî can girt û pir berda, eweruspilıhemi 'erda
Kemana şaira biserda, bilind e şuphê 'alayê

Nesihet min wekî gul gu, bu ehle tirs û dil kul gu
Ne bu bi'eqlêğaflgu, keri berde cehî u kayê
Welew ehmed nexuwşmêre, guneh kare bêhedgêre
Bele nesihet here bxêre, xwezî ka ehle guhdari

3. Şiirin Anlam Çerçevesi

Şiir, tasavvufî düşüncenin ve hayatın ortaya çıkışına neden olan hususlardan dünyevîleşme ve dünyanın geçici lezzetlerine aldanıp gerçek gündemin kaçırılması konusu üzerine odaklanmaktadır. Hayatı anlamanın ve anlamlandırmanın yolu olarak ölümün hakikatinin bilinmesi ve ölümü düşünme pratiğinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle şiir, sûfîlerin eserlerinde sıklıkla vurguladıkları gaflete düşmeme, fâni olana aldanmama, baki hayatı unutmama ve oraya hazırlık yapma gibi konularda uyarıcı ve nasihat veren bir hüviyete sahiptir.

Şiirdeki konuları ele alırken Müslümanların genel ahvâli, dünyânın hakikati, ölümün hakikati ve ölümü tefekkür, nasihatçileri dinlemek ve ibret almak şeklinde dört başlık altında ele almaya çalıştık. Şiirin Latin harfleriyle yazılışını da ilgili bölümde dipnot olarak verdik.

3.1. Müslümanların Genel Ahvali

Sûfî, ibnü'l-vakttir. Tasavvufî hayatın ve düşüncenin temelinde yer alan bu ilke, sûfîler için bir hayat nizamıdır. Tasavvufî hayata giren bir talipten ulaşması beklenen hayatı anlayış biçimdir. Tasavvuf terminolojisinde "ihsan" kavramıyla ifade edilen bu ilke, alınan her nefeste Allah'ın huzurunda olma bilinci ve bu bilincin pratiğe yansımasını ifade eder. İşte bu nedenledir ki irfan ehli sûfiler, vakt kavramını daha dar anlamıyla ân'lık bir süreçten yaşadıkları zamanı yahut ömrü ifade edecek şekilde daha geniş bir boyuta kadar uzatmışlardır. Bu düşünce bir insan ömrünün zamanın akışı içerisinde ân kadar kısa olması anlamında hakikatinin bir yansımasıdır. Bu da "ömür bir gündür, o da bugündür" şeklinde ifade edilmiştir. Bir başka ifade ile sûfîler "vakt" kavramının yalnız ân olarak bireysel bağlamda değil, içerisinde bulundukları toplumun genel ahvâlini göz önünde bulundurarak içtimâi bir perspektifle de değerlendirmişlerdir. Bu amaçla bireysel hissiyatlarını dile getiren eser ve şiirler yazdıkları gibi toplumun ahvâli dile getiren eserler ve şiirler de kalem almışlardır[12]. Bu tür eserlerin

12 Abdülehad Nûrî Efendi (ö. 1651), *Kasîde Der Beyân-ı Ahvâl-i Zamân*isminde dokuz kıtadan oluşan bir şiir yazar ve dönemin genel ahvâlini dile getirir. Şiirin sonunda Hz. Peygamber'den meded ister. Şiirin son kıtası şu şekildedir:
Yâ Rasulallâh meded âlem harâb oldu harâb
Lutf u ihsân u mürüvvet eyle olsun feth-i hâb
Yanlarında Nûriyâ mensûhâ dönmüştür kitâb
Şimdi insan bir yana takvâ vü îkân bir yana.
Bkz. Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 36-37.

iki yönü dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, genel olarak ahvâlin durumu ve bunun sebepleri, ikincisi ise, irfâni bir yaklaşımla bu ahvâlin iyi yahut daha iyi olması için yapılması gerekenleri tavsiye etmesidir.

Molla Hüseyin-i Bâtevî'nin yazımızın konusu olan şiiri de bu özellikleri taşıyan bir şiirdir ve çağının Müslümanlarının genel ahvâlini tasvir etmektedir. Ancak onun şiirinde dile getirdiği hususlar, günümüzde belki yazıldığı dönemden daha ziyade bir öneme haizdir. Zira o şiirine "Ey Müslüman topluluğu! Kendi içinizde yaşadıkları şu kavga ve ortaya çıkan kargaşaya bir bakın" şeklinde başlar. Burada asıl ifade etmek istediği aslında Müslümanları kavga ve kargaşaya bakmak değil, bizzat kendilerine ve kendi Müslümanlıklarına yönelmeye davet eder. Çünkü ona göre, eğer din-i İslam bir titremeye tutulmuşsa yani birilerinin gözünde kötü görülmeye başlamışsa, bu durum dinin kendisinin değil, Müslümanların dinlerini temsil hususunda kötü bir halde bulunmalarındandır.

Ey kullar ve Müslümanlar, şerre ve kavgaya/ kargaşaya bir bakın
Biz şimdi insanların kötüsüyüz, Dinin sıtma (titreme) içinde olması bundandır[13]

Arif kişiler çevrelerinde meydana gelen olumsuzlukların ve musibetlerin Allah'ın imtihânı ve kulların yaptıklarının bir karşılığı olarak görürler. Bâtevî de Müslümanların gaflet içerisinde bulunmalarından ve ümmet olma bilincinden uzak, kuru kalabalık haline gelmelerinden şikâyet eder. Güneş her gün batıp giderken aslında insanlara fânî ve güneş gibi zevalli olduklarını hatırlatırken, onlar bu âfâk ayetini okumamakta ve din yerine dünyayı tercih etmektedirler.

Biz gaflet tarlasını ektik, sürü gibi otlandık
Dünyayı tutup dini bıraktık, güneş ömrünü (süresini) dolduruyorken[14]

Bâtevî bu şekilde içerisinde yaşadığı toplumunda gördüğü gaflet halini tespit ettikten sonra bu gaflete sebep olan dünyanın hakikatini anlatmaya başlar.

3.2. Dünyanın Hakikati

Dünya âhiretin tarlası ve imtihan mekanıdır. Sûfîler tarafından, nefsin hile ve aldatmaları ile mücâdele ve mücâhede ederek seyr u sülûk ile Hakk'ın rızasını nail olma ve böylece fâni hayatta bâki hayatı kazanma mekânı olarak görülmüştür. Bu doğrultuda sûfîler, nefsin süsleyerek sunduğu hileli ve geçici lezzetler yerine Hakk'ın rızasına ulaştıracak ibadetlerin yapılmasına gayret etmişlerdir.

Bâtevî, dünyayı, hile, geçici lezzet, gaflet diyarı, oyuncak, boş ve küstah ve kendi-

13 Geli 'abdumusulmani nazarken şerruğewğayê
Nuho em puçeinsanin, lewra din keftebertayê

14 Me mulkêğefletêkêla, çerin têdawekê 'ela
Me dünya gırt u din hela 'umrêrojêçoavayê

sine bağlanılmaması gereken, kendisine bağlanan ve kemendini kaptıranların yüzünü karartan bir mekan olarak tanımlar. Buna mukabil dünyanın karşısına âhiret hayatını koyarak, dünyada âhireti düşünerek dinin emirlerine uyanların yüzlerinin ak olacağını ifade eder.

Bâtevî, dünyanın insan için, insanın ise kulluk ve taat için yaratıldığını söyler. Ona göre dünya hayatında geçici hazlar, lezzetler ve hileler vardır ama bunlar imtihan içindir ve gaye değildir. Kim ki bunları gaye haline getirirse, dünya tarlasından hasat ettiği buğday değil ancak samandır ve çerçöptür. Samanı yani lüzumsuz ve fâni olanı tercih etmek aslında adım adım yürünen ölümün ve ölüm sonrasında dünyada yapılan yanlış seçimler nedeniyle ruhun çekeceği acı ve ıstırabı düşünmemekten kaynaklanmaktadır.

Allah dünyayı itaat (ibadet) için verdi, hile ve lezzet için değil
Din için olmasaydı dünyayı vermezdi, biz hasatta sadece samanı topladık
Tahıldan yoksun bir hasat, çerçöpten kalanı aldık
Sen ölümün için inlemiyorsun, ruha eziyet gelecekken[15]

Bâtevî, dünyayı doğru algılamak ve yaşamak için hayatın zıddı olan ölümün bilinmesi ve unutulmamasını gerektiğini dillendirir. Hayat en fazla ölümle daha iyi anlaşılabilir. Hayatı, ölümsüz algılamak aldanmanın nedenidir.

Ruhun çekileceği zaman, zindandaki azap hâsıl olduğunda
İmdat yoktur, kaçış nerede? Çöpü ve rüzgâra kapılanı toplayan için
Bu dünyayı içtenlikle bırakın, cennet neredедir (onun peşine düşün)
Öleceğinizi sakın unutmayın, dünya ile gafil olmayın[16]

Ölümle rabıtaları az olan ve dünyaya aldananlar, mülkü kendilerinin zannederek yaşayanlar, gençlik ve güzelliklerini bâki sananların bu hayal ve düşünceleri birer birer boş çıkmaktadır. Keşke bu aldananlar dünyanın bir oyun ve eğlenceden ibaret ve küstah olduğu anlatanlardan ibret alsalardı. İşte bu noktada müslümandan beklenen dünyanın hakîkatini bilerek yaşamasıdır.

15 Xuda dünya bu ta'et da, ne bu hîlan û lezzetân
Weki din lêneba nedda, me bênder pur kır jêkayê
Jı dani maleka xali, çıqırşê hey mera mal
Tu bu mırnaxwe nenali, weki ruh hate berizayê.

16 Weki ruh hate kêşanê, 'ezab hal bu lizındanê
Hewar nine meferkanê, bu ehlê qırşu berbayê
Jı dıl berdın evi piri, biheşt kanê evelkîrê
Tu mırna xwe nebejbirê, ne ğafil bın bı dunyayê.

Gerdanlık ve gerdan sahibi olanlar, güzellik ve mal sahibi olanlar
Hepsi birden boş çıktı, keşke kulak verselerdi (kulak verenlere ne mutlu!)
Dünya ne kadar kötü ve oyuncaktır, ne kadar boş ve küstahtır
Müslüman dünyada güzel geçinse, acı çayın zehrine çevirmese (keşke)[17]

Müslüman dünyaya ibret nazarıyla bakmalıdır. Her ölen kişiden öleceğini öğrenmeli, bu dünyada gönlünün yükünü dünyalık kılanların ahirete fayda verecek iman ve ibadet konusunda aldandıklarını görmelidir. Çünkü onlar İblisin isteklerine uyarak sırât-ı mustakîmden ayrılmış, yollarını ve yönlerini kaybederek çöllere düşmüşlerdir. Bunun aksine dünyada ahireti düşünerek yaşayanların her zaman alınları ak olacaktır. Bu şiirlerin gayesi işte bu hakikati dile getirmektir.

Dinini dünya için feda etme, zaten fazla yaşamazsın
Herkesin gittiğini görüyorsun, dinine sahip çık
Kim dünyayı yüklenmişse, başından iman uçmuştur
Ki şeytan onu öldürmüştür, cesedini de çölde bırakmıştır[18]
Din gerçekte hep fayda verir, dünyada menfaat yoktur
Hoş değildir, mavi denizlidir, bu denize sakın düşme
Kim âhireti alıp dünyayı bırakmışsa, odur her yerde yüzü ak olan
Şairlerin kemanı da bunun için çalar, bayrak gibi yüksektedir[19]

3.3. Ölümün Hakikati ve Ölümü Tefekkür

Sufiler dünyayı doğru anlayabilmenin yol ve yöntemlerinden biri olarak ahiret hayatına geçiş olan ölümü ve ölüm sonrasını düşünmeyi günlük bir pratik ve öğretici bir muallim olarak kabul etmişlerdir. Nakşbendi tarikatında "rabıta-i mevt" yahut "tefekkür-i mevt" denilen bu uygulama, kişinin kendi ölümünü günlük bir pratik olarak zihinsel ve duyusal olarak düşünmesi ve hissetmeye çalışmasıdır. Böylece ölümü düşünerek ve kendisinin ve içinde yaşadığı dünyanın faniliğinin farkında ve bilincinde olarak bu dünya hayatını daha anlamlı şekilde yaşamak hedeflenmiştir. Bu şekilde sûfiler, nefes alarak ömrü tüketmek şeklinde değil, her nefesi zikir düzeyinde yaşama gayreti içinde olmuşlardır.

---

17 Xwudanêgerdanuxala,cemalamılketu mala
Hemujıderkeftın vale, xwezika ehle guhdara
Çı dünya pise le'abe, çıyapuçeçıbêbabe
Müslüman taze lırabe, nedebjehratehleçayê

18 Nedeb dünya betal dini, jı 'omrê zede na mini
Hemijêçun tu yêd bini,lı dine xu bıkın rayê
Kesê dünya kırıpışti, wi imana jı seri rışti
Ku şeytani ewêkuşti, kelex hela lısehrayê

19 Heqiqetfayde her dine, ku dünya menfi'et nine
Nexuwşebehrekaşine, ne kevebehruderyayê
Kesı can gırtu pir berda, eweruspilıhemi 'erda
Kemana şa'ırabıserda, bılındeşuphê 'alayê

Bâtevî de ölümden kaçışın olmadığını, eninde sonunda herkesin kabrinin başına bir taş dikileceğini bu sonun kişilerin istedikleri zaman değil beklenmedik bir yaz yahut soğuk bir kış gününde olabileceğini dile getirir. Müslümanın en güncel meselesi olarak ölümü ortaya koyar. Zira ona göre ölüm güçlüdür ve herkesin celladıdır. Kralları, beyleri, babaları dedeleri alan ölümün yenilemeyeceğini ve herkesin onun karşısında mağlup olacağını ifade eder. Üstelik herkesin eli boş gideceğini, ancak ruhun yani temiz bir kalbin kalacağını ve onun yeterli olduğunu dile getirir.

Nefsine siyah gece çöktü, yükseklere karlar yağdı
Mecbursun illa ki öleceksin, giden günün geri gelmeyecek
Bu âlemi bırakacaksın, kabre taş dikileceği zaman
Sen de göçtün herkes gibi, soğukta veya sıcakta (ne zaman olacağı belli olmaz)[20]
Bu mallar ve bu mülkler, bu eşyalar ve bu elbiseler
Bu renk ve bu yaratılış, (bu nimetleri) çölde bırakacaksın
Babana, dedene bir bak, hâkim, kral ve beylere de
Hepsi yattı kuyu derinliklerinde, ölüm güçlüdür, ona galip gelinmez[21]

Bâtevî ölümü ibret sahneleriyle tasvir eder. Öncelikle ölüm ölen değil, hayatı sonlandıran bir cellattır. Her şeyin aslına döneceği hakîkati ölümle birlikte açıkça görülür. Ölenlerin etleri ve kemikleri kabir çukurlarına konur ve orada kemikleri bile erir. Etleri yemek için kurtlar sıraya dizilir. Kimsenin elinde dünyalık bir şey kalmaz.

Ölüm güçlüdür, sultandır o, ki hepimizin celladıdır
Bize bu ruh bu cisim yeter, bu geçici dünya içinde
Bu çukurlarda eridi kemikler, kurtların etrafında saf tuttu (kemikler)
Kimsenin elinde bir şey kalmadı, ki boy pos sahibi idiler[22]

20 Şeva reş keft e hıngori, befır baril serit jûri
Tu dê her çi tu mecburi, heçi ruja lı te çunayê
Tu dêvê 'alemêhêli, wekilıqebri vedan keli
Te jibarkêrweke 'ıli,lıber germe u sarmayê.

21 evêmalêevêmolkı, evêtiştievêcılgê
evê rengi evêxulkê, tu dêhêlilımer'ayı
nezer ke babubapira, hakımumıluku mira
hemurazanlıbınêt bira, mırın xwurteçonneşiyayê

22 Mırın xwurteçısultane ,ku cellada me hemyane
Me besse ev ruhu cısmane, lıbervê pire zerkayê
Lınavvan çalan mehinhesti,lıdurkêrman safa beşti
Kesêtışteknemad desti, xudanêtbejnubalayê

3.4. Nasihatçıları Dinlemek ve İbret Nazarıyla Bakmak

Bütün tarikatların silsileleri Hz. Peygamber (sav)'e dayanır ve o, bütün tarikatların piridir. Her şeyhin ve müridin kıymeti onun nasihatlerini dinlediği, ona benzemeye çalıştığı orandadır. Bir peygamber aşığı olan Bâtevî de Allah Rasulünü en büyük nasihatçi olarak görür. Onun nasihatlerinin özünde ise dünyanın fâni ve bu dünyaya gelen herkesin belli süre kalan bir misafir olduğu hakikati vardır. Bu durum, Allah'ın nizamıdır. İşte bu nedenledir Hz. Peygamberin nasihatına kulak verenler dünyada baki kalacakmış gibi davranmamış ve bunun neticesinde kahır ve eziyete düçar olmamışlardır.

Resulullah (s) ne nasihatçiydi! / Nasihati gerçekten açık söyledi
Kulak verenler kurtuldu / Kahır ve eziyete düşmedi
Dünyada misafirsin / Ev kurmaya ne gerek var
Kervanda eman yoktur / Allah bu rengi (bu düzeni) böyle koydu[23]

Bâtevî şiirin son beytinde bu şiirinde dile getirdiği nasihatlerin bir gül gibi güzel olduğunu ancak bunlardan gafillerin, haşyet sahibi ve gönlü yanık olmayanların anlamayacağını dile getirir. Nasihat dinlemeyenler olsa da nasihatin bizzat kendisinin güzel ve hayırlı olduğunu ve yapılması gerektiğini ifade eder ve nasihatlerini dinlemeyenlere de üzülerek ederek "keşke dinleyen olsa" diye sözlerini tamamlar.

Nasihati gül gibi söyledim / Haşyet sahibi gönlü yaralı için söyledim
Akılsız gafil için değil / Eşeği arpa ve samana bırak (gafil olan nasihatten ne anlar!)
Ahmedo kadar yürekli değildir / Hadsiz ve günahkârdır
Ama nasihat hep hayırlıdır / Keşke dinleyen olsa!(Dinleyenlere ne mutlu)[24]

4. Sonuç

Molla Hüseyin Bâtevî'nin daha önce yayınlanmamış bu şiiri bir nasihatname özelliği taşımaktadır. Şiirin ona ait olduğu bir kayıta değil, Beytüşşebap bölgesinde özellikle medrese geleneği içerisinde bulunanların sözlü aktarımlarıyla ifade edilmektedir. Şiirin son beyinde Ahmed ismi geçmektedir. Bate köyünde yaşayan Bâtevî'nin

23 Resulullahçınasıhbu ,nasihathaqqewadıhgu
Kesêguhdarinacıhbu, ne kefteqehruizayê
Lıdunyayê tu mıhvani, çı lazım tu malekêddani
Eman nine lêkerwanê, xuda ev renge hu dani

24 Nesihetmınwekigulgu, bu ehlêtırsudıl kul gu
Ne bu bı'eqlêğafllgu, keri berdecehi u kayê
Welewehmednexuwşmêre, guneh kare bêhedgêre
Bele nesihetherebxêre, xwezikaehlêguhdari

torunlarına göre Ahmed onun dedesidir[25]. Ancak kendi ismi de bazı kayıtlarda Ahmet olarak zikredilmiştir.

Şiir, on bir kıtadan oluşmaktadır. Konusu itibariyle dört bölüme ayrılabilir. İlk bölümde Müslümanların genel ahvali, ikinci bölümde aldatıcı dünyanın hakikati, üçüncü bölümde hayatı doğru anlamanın ancak ölümü anlamaktan geçtiği ve ölümün hakikati dile getirilir. Sonunda ise, ilk üç bölümünde ortaya konulan hususlarda Hz. Peygamber'in dünyanın fâni ve insanların ancak misafir olduğu şeklinde nasihatinin bulunduğunu ve bu nasihate kulak verenler kurtuluşa ereceklerini söyler. Nihayet son beyitte şiirinde ortaya koyduğu hakikatlerin ve nasihatlerin gül gibi güzel kokulu olduğunu belirttikten sonra etrafındaki insanlara seslenerek "keşke dinleselerdi" der.

Sonuç olarak, bu şiir Müslümanlara dünya hayatının faniliğinden, aldatıcılığında bahseder ve herkesin mutlaka geçeceği ölüm kapısına hazırlıklı olmasını ister. Bunun için de önce en büyük nasihatçi olan Hz. Peygamberin ve kendisinin gül kadar güzel olduğunu ifade ettiği nasihatlerinin dinlenmesini tavsiye eder.

Kaynakça

Batevî, Molla Hüseyin, *Mevlidu'n-Nebî,* Nubihar Yay., İstanbul, 2003.

Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

Doskî, Tahsin İbrahim, *Melâyé Bâteyî Jiyân u Berhem*, Spirez Yay., Duhok 2005, s. 20.

Ertûşî, Molla Hasan, *Mevlidu'n-Nebî*, Ahmed Kamil Matbaası, Dersaadet, İstanbul Trs.

Ertûşî, Hâce Hasan, *Mevlidü'n-Nebî*, (Şeyh Müşerref Hattı), trs.

Muhammed Emin Zekî Beg, *Meşâhîru'l-Kurd ve Kurdistân,* Terc. Kızı Seyyide, Dâru'z-Zemân, 2006.

Sadınî, M. Xalıd, *Mela Huseynê Bateyî*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011.

Suveyriki, Muhammed Ali, *Mu'cemü a'lâmu'l-Kürdi fi't-târîhi'i-İslâmiyyi ve'l-asri'l-hadîsi fî Kürdistân ve hâricihî*, Süleymaniye 2006.

25 Bâte köyünden Molla Sâlih'in yukarı doğru aile şeceresi şu şekildedir: Molla Salih, Ali, Sâlih, Ali, Molla Tâhir, Molla Hüseyin Bâtevî, Molla Mustafa, Molla Ahmed.

BİR PEYGAMBER AŞIĞININ AŞK GÜZELLEMESİ: MELÂYÊ BÂTÎ

Mehmet CENGİZ*

Özet

Doğu medreselerinde Kur'ân-Kerîm'i rahatça okuma aşamasından sonra ilk okunan kitap özelliğini taşıyan Mevlîd, arkasından gelecek olan sıra kitapları için heyecanlı bir başlangıçtır. Bu kapıyı ilim tâliplerine heyecanla açan, yazdığı mevlîd'i kadar bilinememiş olan sûfî ve şâir bir âlim'dir. Adı Molla Hüseyin'dir ve Beytüşşebap'ın Bate köyündendir. O'nun hem bu mevlîd eseri hem de yazdığı şiirleri incelendiğinde gönlü Hz. Peygamber(a.s)'in aşkıyla dolu olan bir âşık çıkar karşımıza. İşte bu tebliğ, 'ışk'ı gönlüne katık eden Melâyê Bâtî'nin onu bazen hakîkî bazen de mecâzî haliyle sunduğu yani Allah'a ve özel bir sevgiyle bağlandığı Habîb'ine karşı taşıdığı aşk'ı daha doğrusu aşk'ı ne kadar güzel anlattığı üzerine kurulmuştur.

Giriş

Dedem Seyda Molla Abdullatîf'i-Şemâmî ve babam Molla İhsân'ın medreselerinde Kur'ân'ı-kerim'den sonra ilk sıra kitabı olan mevlîd'i okuduğumda ilkokula gidiyordum. *"Hemdê bê hed bo xwedâyê 'alemîn"*[1] beytini ve kardeşlerini medresedeki sıra arkadaşlarımla hep bir ağızdan okuduğumuzda ne güzel bir nağme çıkardı ortaya; Ancak biz okuduğumuz bu mevlîd'in yazarını bilmezdik; Çünkü adına fakîh dediğimiz medrese talebeleri genelde ders aldıkları kitapları öyle okur, ezberler, yorumlar, onların kenarlarına şerhler yazar, yani okuduklarını öyle içselleştirirler ki adeta kendisi kitaba müellif olur ve asıl yazar ortadan kaybolur.

Okuduğum Mevlîd için de durum böyleydi. Aradan uzun yıllar geçti, bir kader tecelli etti, 2012 yılında Beytüşşebap'a ilçe müftüsü olarak atandığımda küçük yaşlarda okuduğum nağmeli mevlîd okumaları gözümde canlandı. Bir iç âlem yolculuğundaydım, Molla Hüseyin'i-Bâtî'[2]nin yurdunda, evinde, aşk sofrasında oturuyordum; Dilbilimcilerin *"Şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması"*[3] *diye tanımladıkları aşk'ı da yüreğimde tutarak...*

Burada onun kâmil ruhunu ve âşık yüreğini teneffüs ettim. Melâyê Bâtî'nin dışında her hallerinden âlim ve ârif oldukları belli olan dokuz kişi daha oturuyordu bu sof-

* Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, amidicengiz@gmail.com

1 Bâtî, Molla Hüseyin, *Mevlîd*, (*Mecmû'atü'l-Fuyûdât* içinde, haz. ve şerh. Molla Musa Celali), s.5

2 Hayatı için bkz. Jiyan,Rênas, *Melayê Bateyî*, s.7-26; Sadinî, M.Xalid, *Mela Hüseynê Bateyî*, s.9-49; Kurdo, *Qanatê, Tarixa Edebiyata Kurdi* I s.65-70,

3 Uludağ, Süleyman, "*Aşk"*, DİA, IV, s.11-17

rada. Birbirlerini tanıyan bu gönül erlerini ben tanımıyordum daha. Derin bir sessizlik vardı ve yere düşen bakışlarda sevgiliye çıkan yollar...

Başköşede oturan şeyh, ulaşılmaz bahçelerden çiçekler derip sevgiliye sunacakmış gibi ileri atıldı; şöyle dedi:

" Ne zaman ansam ben onun anılarını
Ne zaman ansam ben evini, yurdunu ve geride bıraktıklarını
"Hâ!"dediysem, "Yâ!"dediysem, "Elâ!"dediysem, "Emmâ!"dediysem
Ne geldiyse dilime hepsinde onu söyledim onu
Ve gene "Hiye"dediysem ya da "Hüve"dediysem
Ya da bunların çoğulu
"Hüm" dediysem, "Hünne" ya da "Hüma" dediysem
Kasdettim hep Onu"[4]

Kimdi bu konuşan? Kimdi ki? Sözlerinin doluluğu kalbinin O'nunla dopdolu olduğunu haber veriyordu. Bildiğin gibi şeyhti bu, ekber olan şeyh… Bulutların kendisine ağladığı ve çiçeklerin kendisine gülümsediği *Şeyh'i-ekber ibnü'l-Arabî*(v.1240)…

İkincisinin üzerine aşk yağmıştı kar gibi; her şey donmuştu kırmızı bir kar'la ve donun altında yakıcı bir ateş vardı… O da şöyle devam etti:

"Âşık dedi ki: 'Ey Öğütçü, sus… Niceye bir öğüt vereceksin, niceye bir?
Vazgeç bu öğütten; bağ pek kuvvetli. Senin öğüdünden daha da kuvvetlendi.
Senin âlimin aşk nedir, tanımadı ki!
Bir yerde aşk fazlalaştı, derdi arttırdı mı orada ne Ebû Hanîfe bir ders verebilir, ne Şâfiî!
Beni ölümle tehdit etme… Kendi kanıma susamış biriyim zaten! Âşıklara her an ölüm var…
Âşıkların ölümü bir çeşit değil! Âşık doğru yolunu bulmuş, o ruhla iki yüz cana sahip olmuştur da her an iki yüzünü de feda edip durmadadır. Feda ettiği her cana karşılık da on tane ecir alır. Kur'ân'dan 'Kim bir iyilik yaparsa on mislini bulur[5]*.' ayetini okusana!"*[6]

Peki ya bu kimdi? Konuşan bu ikincisi? Yumuşağı sert'e dost eyleyen, taşı suya mesken gören ve heykellere takılı kalıp ötesini göremeyen ruhlara aşkı usulcacık öğ-

4 İbnü'l- Arabî, Muhyiddîn, *Arzuların Tercümanı*(trc. Mahmut Kanık), s.78-79
5 En'âm, 6/160
6 Mevlânâ, Celâleddin, *Mesnevî* (trc. Veled izbudak) III , s.313-314

reten? Elbette ki *Mevlana* (v.1273)'ydı bu; Aşk'ın evrensel muallimi…

Üçüncüsünün üzerinde aşk ve hikmet parıltıları vardı, konuşmaya başladı:

"'Bir gönülde iki sevgili yaşamaz.'sözü doğrudur. Ey sevgilinin cemalini arayan zavallı, bari kendi benliğinden vazgeç. Aşk eşiğine ayak bastınsa anla ki, elini cihandan yıkamak zorundasın. Gecenin uzunluğunu dertli gözlerden sor. Sen suyun değerini ne bilirsin? Irmak kıyısındasın. Zavallı Sa'dî'nin toprağından aşk kokusu tüter. Ölümünden bin yıl sonra bile koklasan yine bu kokuyu duyarsın."[7]

Bunları duyan hatırlamaz mı Bostan ve Gülistan'ı ve bilmez mi *Sa'dî Şîrâzî* (v.1292)'yi… Evet konuşan O'ydu. 'Edebiyatın yüksek bir şahikası, Şark'ın evrensel dâhisi'[8]…

Dördüncüsü bir başkaydı, derviş elbisesinin altında hakikate vâkıf dingin bir çehresi vardı, şöyle dedi:

"İşbu vücud şehrine her dem giresim gelir
İçindeki Sultan'ın yüzün göresim gelir.
İşitirim sözünü göremezem yüzünü
Yüzünü görmekliğe canım veresim gelir…[9]

" Âriflere bu dünya, hayal u düş gibidir
Kendini sana veren hayal u düşten geçer
Başında aklı olan ücretle amel kılmaz
Hûrilere aldanmaz, göz ile kaştan geçer."[10]

Duruşuyla, sözüyle, hakiki aşka dikilmiş gözüyle yani her şeyiyle Yunus'tu bu. Bizim Yunus… O konuştuğunda âşıkların derman bulduğu *Yunus Emre*(v.1320?)…

Ağır ağır kaldırdı yerden gözlerini beşincisi. Konuşan dili değildi sanki; Gülümseyen yüzüyle bütün vücuduydu:

"Başımızı sevgilinin eşiğine koymuş onun her dileğine razı olmuşuz. Başımıza her ne gelirse onun dileğiyle gelir."[11]

7 Şîrâzî, Sa'dî, *Rubailer ve ilk Gazeller* (trc .M.Nuri Gençosman), s.90
8 Gençosman, M.Nuri,(*Rubailer ve İlk Gazeller*, Sa'dî Şîrâzî, önsüz'ünde),s.5
9 Vakkasoğlu, A.Vehbi, *Gönül Çağlayanı Yunus Emre* s. 70
10 Vakkasoğlu, A. Vehbi, a.g. e, s.73
11 Şîrâzî, Hâfız, *Hafız Divanı* (trc.Abdülbaki Gölpınarlı), s.18

"Aşk ve sarhoşluk sırlarını davacı kişiye söylemeyin de kendine tapma derdinden kurtulmasın, aşktan, sarhoşluktan haber almadan ölüp gitsin."[12]

"Şu nükteyi duy da kendini gamdan kurtar: Sana ait olmayan, senin nasibin bulunmayan rızkı istersen kanlar içmiş olursun!"[13]

"Süleyman peygamberin parmağı onun olmadıkça yüzük kaşının ne haysiyeti olur ki? Tanrı, yeninde yüzlerce put bulunan hırkadan yüzlerce defa bizardır."[14]

Konuşan bu âşık bir hakîkatbîn idi ve gül ile bülbül'ün aşkını karganın saldırısından koruyan sadık bir muhafız. Kur'an ve aşk'ın *Hafız'ı Şîrâzî*(v.1390)…

Heyecanla girdi söze altıncısı, aşkın tadı hüzündü ve içinde hem sekîneti hem de hareketi barındırırdı. O da öyleydi, şöyle dedi:

"Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dadı var
Âşık'ı-Sadık menem Mecnûn'un ancak adı var."

"Ya Rab belâ'yı-aşk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ'yı-ışk'tan itme cüdâ meni."[15]

"Menden Fuzûlî isteme eş'âr'ı-medh u zem
Men âşıkam hemîşe sözüm âşikânedür."[16]

Heyecanla başlayan hareket yerini sekînete bırakmıştı ve onun gönlünde aşk acısı olsa da yüzünde sevinç vardı içinden dışına yansıyan… Fuzûli'ydi bu, aşkın vîsâl'ine değil, firâk'ına âşık *Fuzûli*(v.1556)…

Suskunluk… Sıra yedincisindeydi. Manevi hazzın iniltilerini dinleyerek mâverâ âlemlerinde kanat çırpan sûfî'nin hali etkileyiciydi. Daha fazla bekletmeden kelimeleri inci gibi dizdi:

"'Âşık ew e dilber ew e zahir ew e mezher ew e
Rûh û beden gewher ew e dı her şahidek durdane da"

12 Şîrâzî, Hâfız, a.g.e., s.451
13 Şîrâzî, Hâfız, a.g.e., s.452
14 Şîrâzî, Hâfız,a.g.e., s.466-67
15 Araz, Rıfat,"*İlâhî Aşk Çağrışımlarına Dönüşen Tutku*"(Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi içinde),s.39-43
16 Mermer, Ahmet, "*Fuzûli'de Ben ve Ötesi"* (Türkiyat Araştırmaları Dergisi çinde), s.179

"Âşık odur, sevgili odur; zahir odur, mazhar odur
İnci tanesi olan her güzelde ruh, beden ve cevher odur."[17]

"Xûn ji mêlakê bi derba xençerê ger bête der
Bu şehîd'ê 'ışkê êdî ji kû hişyari bit"

"Hançerin darbesiyle kan gelirse ciğerden eğer
Aşk şehididir artık o, nasıl bir daha hüşyar olur."[18]

"Were pêşber Melâyê xwe şehîd û mubtelayê xwe
Bi şefqet ke lîqayê xwe Melâ nemrit bi dâyê xwe
Mesîhâ yî li bîmaran kesên geztî du reşmaran
Şehîdên şîr û mûkaran kirî armancê nûbaran"

"Aşkının şehidi ve mübtelası olan Melâ'ya bir an olsun görün
Ölmesini istemiyorsan bir kez olsun acı da yüzünü göster ona
Kılıç ve hançer darbelerine hedef seçtiğin hayranlarının,
Siyah yılanların soktuğu aşk hastalarının mesihisin sen."[19]

Sözleriyle aşk meclisini coşturan sûfî bir aşk şehidiydi… Adı Şeyh *Ahmed'i-Cezîrî*ydi(v.1640)… İnsan, şeyh'i-cezîrî'yi dinleyince kendini unutur ve varlığını O sevgiliye kurban eder. Sözü yanındakine bıraktı melâyê Cezîrî.

Sekizincisi sofradaki tasın içindeki suya uzun uzun baktı önce, ardından onunla konuşmaya başladı:

(Kafiyesiz Tercüme)

"Ey avê avê avê av	*"Su! Ey Su!*
Ma tu bi 'eşq û muhbet î	*Sen âşık mısın? Biri mi var sevdiğin?*
Mewc û pêlan tavê belav	*Ya nedir, şu kıyıya çarpan dalgalar?*
Bê sekne û bê rahet î	*Bunun için midir?*
	Rahatın yok
	Ve durmadan akıp gitmelerin
Bê rahet û bê sekne yî	*Rahatın yok*
Yan âşiqê baxuwe xwe yî	*Ve durmadan akıp gidersin*

17 Cizirî,Melayê, *Diwan* (trc.ve Latinize, Osman Tunç-Selman Dilovan),s.28-29
18 Cizirî,Melayê, a.g.e, s.72-73
19 Cizirî,Melayê.a.g.e, s.180-181

Yan şubhetê qelbê me yî
Ji 'eşqa kî natebiti?"[20]

Ya kendi gül'üne âşık birisin
Ya da bizim gibi kalbi yaralı biri
Bunun için midir?
Bunca aşk iniltilerin"

(kafiyesiz Tercüme)

"Ez çi bêjim çi beyan kim
Mexfiyetan ez 'eyan kim
Sîrê dilê eşkera kim
Kes bi halê min nizan

Çendê bêjim sir û halan
Ah ji destê çavxezalan
Her dinalim mah û salan
Kes bi halê min nezan"[21]

"Daha ne diyeyim?
Neyi beyan edeyim?
Nasıl açığa vurayım?
Kalbimin sırlarını ve gizli âlemleri
Ah kimse bilmez halimi...
Daha ne kadar diyeyim?
Sırrımı ve halimi
Ceylan gözlülerdir,
Aylarca ve yıllarca süren
İniltilerimin sebebi
Ah kimse bilmez halimi..."

Ne kadar rahat, sade ve içten konuştu… Dolaştığı mana âlemlerine suyu şahit kılan, onu teskin eden ve ona aşkın mahfiyyetini öğreten bu sûfî konuştuğunda pencere-remize konmak için birbiriyle yarışan ve durmadan semada kavisler çizen kuşlar bana onun kim olduğunu zaten anlatıyordu: O'ydu işte… Kuş dil'ini bilen[22],Hz. Süleyman gibi. Gizli sırlara ve hallere vakıf âşık *Feqiyê Teyran*(v.1660?)…

Son kişiydi dokuzuncusu. Kartal bakışlarıyla bir öğretmen duruşu vardı. Taşıdığı ilim bedeninde vücut bulmuştu, yakışan bir elbise gibi. Sözcükleri vurguluydu ders verir gibi:

"Ser nâme'i-nâm e namê Ellah
Bê nâmê wî nâ temam e wellah
Ey metl'ê husnê 'eşkebâzî
Mehbûbê heqiqî û mecâzî" [23]

"Her yazılan yazı şu isimle başlar: Allah
Olmadan O'nun ismi her şey eksiktir vallah
Ey hem güzelliğin hem de aşkın doğuş yeri!
Sensin hem hakikî hem de mecâzî sevgili!"

"Fâte umrî fi hewâke ya hebîbî külle hal

20 Teyran,Feqiyê,*Ey avê av-Şêxê Sen'anî* (haz.Seid Dêreşî-Pêzanê Alixân),s.15; Sadînî,M. Xalıd,*FeqiyêTeyran*,s.119
21 Teyran, Feqiyê, a.g.e, s. 44
22 Sadînî, M.Xalıd, a.g.e, s. 106
23 Xânî, Ahmedê, *Mem û Zin*(haz. Hüseyin Şemrexî),s. 13

Ah û nâlem hem demem şud der firaqet mâh û sal
Ger benim kanım dilersen çoktan olmuştur helâl
Mest û serxoşim ji 'eşqê min nema 'eql û kemâl"[24]

Allah'ın adıyla başlayan bu cümleleri daha önce okumuştum 'Mem û Zin' kitabında. Demek ki bu son misafir Şeyhê Xanî'ydi. Dünyanın toprağında başlayan; ama fesada uğramadan cennet'e taşınan Salih bir aşkın, yani Mem û Zin aşkının kalem şahidi Ahmedê Xânî… Şark filozofu ve medrese öğretmeni *Seydâyê Xanî* (v.1707)…

Son sözlerle birlikte gelen uzunca bir sukût hali ve misafir âşıkların gönüllerinden yüzlerine yansıyan asudelik… Sonra birden ev sahibi Melâyê Bâtî'ye çevrilen bakışlar…

Melâ'nın yüzü parlıyordu. Bedeni, içinde yaşadığım çağın sözleri ile fiilleri arasında izlerini kaybettirmek için çabalayıp duran riyâkarlara inat her neyse öyle olmayı öğretiyordu, hakikî sevgiliye olan iştiyakı kibirden uzak âlim ve edip varlığını etkili kılıyordu. Misafirlerine hızlıca göz attıktan sonra tekrar yere düğümlendi bakışları, sıranın kendisine geldiğini anlamıştı, başını yerden kaldırmadan, "*Benim de sizlere üç sunum'um var, onlarda kalbimin parıldayan nurları var.*" dedi ve varlığını aşk sofrasına koydu:

I. Birinci Sunum: Kudretin Ardındaki Sevgi: Allah Aşkı

"Subhan ji mirê qâdirî
1/ Adem ji tîne çêkirî
Qalib bi rûhê hey kırî
Wesfan çi bêjim ya Rebbî!

Allah'ı tesbih ederek sözlerine başlayan Melâyê Bâtî şöyle diyordu: *"Adem'i çamurdan var edip suretine ruh veren Rabbim! (bilmiyorum) Seni nasıl öveyim?"*

'Alî ji e'razan we ne
5/ Lutf û kerem her wî hene
Hekim ewe bê mesken e
Erdek heye ew lê nebi?

"Latîf, kerîm ve hekîm olup mekândan münezeh olan Allah tüm arazlardan uzaktır. O'nun bulunmadığı bir yer var mıdır ki?"

24 Xânî,Ahmedê, a.g.e, s.9

Ya reb tu yî ji nûr î tû
8/ Sultanê jêr û jûr î tû
Her hazir î ney dûr î tû
Dûriyek hebî ew dê j'mebî

"Nûr olan Allah yerin ve göğün sultanıdır. O(Sevgili) her yerdedir ve bizden uzak değildir." Melâyê bâtî, burada eleştiriyordu sevgiliden uzaklaşan tüm insanları:

"*Varsa O'ndan bir uzaklaşma bu bizden kaynaklanır; Biz O'ndan uzaklaşmışız yoksa O bizden uzaklaşmış değil."*

Min Mîrekê Xeffâr heye
14/ Sultânekê Settâr heye
Hêj min hubba pêrar heye
Ya reb derê feyzê vebî"[25]

Bâtî'de sevgili olan Allah'ın iki önemli vasfı vardır: O'nun *Ğaffar* ve *Settâr* olması. *"işte bu benim sultanımdır."* diyen Melâ, bu sultan'a karşı sevgisini şöyle izhar ediyordu: *"Bırakın siz şimdiki zamanı, sultanımın geçen senelerden kalma sevgisi bile daha bende canlı durur."*

" Te ne misl û ne refîq e
7/ Te ne çefte û ne şerîk e
Feteâlâ çi melik e
Melîkê dehr û samâ yî

Walîyê ferz û nıvêj î
12/ Tu zû rûhan wî dirêjî
'Limeni'l-mülku' dıbêjî
Hâkîmê şâh û gedâyî"[26]

Benzeri ve ortağı olmaması, zamanın ve semanın meliki olması yönüyle Allah, Bâtî'nin hayretini celbediyordu. Melâ, şöyle demekten kendini alamadı: *"Ne yüce bir meliksin.!"* Yine ona göre Allah, şahlara da gedalara da hükmeden ve mülkün ancak kendisine ait olduğu kudretli bir sevgilidir. Diğer bir şiirinde Allah'a olan hayretini ve

25 bkz. "*Subhan ji Mîrê Qadırî*, şiiri, Sadînî, M.Xalıd, *Mela Hüseynê Bateyî,* s.65-67; Jiyan,Rênas, *Melayê Bateyî*,s. 89-91
26 bkz. "*Ya Î llahî Tu Kerîm î"* şiiri, Sadînî, a.g.e. ,s. 54; Jiyan, a.g.e. , s. 93-94

heyecanını gizleyemeyen Melâ, şöyle diyordu:

	"Bê cins û bê nezîr î	*"Cinsin yok benzerin yok*
	Bê kuf û bê mîsâl î	*Dengin yok örneğin yok*
2/	*Semî' î û besir î*	*şitensin ve gören*
	Qehhârê la Yezâl î	*Kahredicisin Sönmeyen*
	Ellâmeyê qedîr î	*Ve kudretli bir bilgin*
	Te'alâ şe'nê 'âlî"[27]	*Halin ne yücedir Allahım!"*

Her türlü dert, bela ve özellikle aşk derdine karşı Bâtî'nin tek sığınağı Allah'tır. Bu konuda Kendini tamamen Allah teslim eden Melâ, vurgulu cümlelerle Allah olan sevgiliye ve o'nun sevgilisine âşık olduğunu ilan ediyordu:

	"Yâ rebbenâ qadir tû yî	*"Ya Rab Kudret sahibi sen*
1/	*Ez dê ji kê gazinde kem?*	*Kimden sitem edeyim ben?*
	Derdê dilân derman tû yî	*Gönül derdine derman sen*
	Ez dê ji kê gazinde kem?	*Kimden sitem edeyim ben?*
	Derdek dilê mın her heye	*Bir derdim var yüreğimin*
6/	*İhsân ji lutfê zêdeye*	*İhsan olur lutfettiğin*
	Ya rebb, kerem karê te ye	*Kerem'dir ya rab her işin*
	Ez dê ji kê gazinde kem?	*Kimden sitem edeyim ben?*
	Dinya eyamek bê wefa	*Vefasız bir dünyadır bu*
8/	*Hem mihnet û cewr û cefa*	*Mihnet zulüm cefadır bu*
	Lew ew nema bo Mistefa	*Mustafa'ya kalmadı bu*
	Ez dê ji kê gazınde kem?	*Kimden sitem edeyim ben?*
	Xaliq tû yî ez bende me	*Xaliq sensin ah köle ben*
9/	*Wellâh lı ser 'ehda xwe me*	*Dönmem vallâhi ahdimden*
	Billâh ji ite şermende me	*Utanırım billâh senden*
	Ez dê ji kê gazinde kem?"[28]	*Kimden sitem edeyim ben?"*

Melâyê Bâtî sustu burada, sofradaki âşıkların yüzlerinde tatlı bir teveccüh vardı, sonra yine devam etti sevgiliye aşkına âşıkları şahit kılmaya:

27 bkz. "*Heqqa tu Padîşah î"* şiiri, Sadînî, a.g.e. , s.56; Jiyan, a.g.e. , s. 95
28 bkz. "*Ya Rebbena Qadır tu yî"* şiiri, Sadînî, a.g.e. , s.74-75; Jiyan, a.g.e. , s. 107-108

II. İkinci Sunum: Her Zaman İçin Biricik Sevgili: Hz. Peygamber (a.s) Aşkı

Bilinen ilk Kürtçe mevlid'i yazan ve kendisinden sonra yazılan diğer mevlitleri halen gölgesinde tutan Melâyê Bâtî, bu eserinin daha ilk cümlesinde Allah'a hamd'i beşerin hayırlısı ve muktedâ'sı olan Hz. Peygamber(a.s)'e bağlıyordu:

"Hemdê bê hed bo Xwedayê 'alemîn	*" Sonsuz hamd âlemlerin Rabb'inedir*
Ew Xwedayê daye me dînê mubîn"	*Ki O bize açık bir din vermiştir"*
"Em kirîne ummeta xeyr'ul-beşer	*"Ümmet kılmış bizi Xayr'ül-beşere*
Tabî'ê wi muqtedâyê namiwer"[29]	*Ve uyanlar O bilinen Öncüye"*

Allah'a Hamd ederken Hz. peygamber(a.s)'i merkeze alan Melâ*, "Allah'ın eşi ve benzeri olmaması, celâl sahibi olması"* gibi sıfatlara sahip olması yönüyle hamd'e layık olmasını ise daha sonraki beyitlere bırakıyordu:

"Ew Xwedayê bê nezir û zulcelâl
Bê mîsâl û bê hevâl û bê zewâl"[30]

Böyle bir giriş, kanâatimizce Melâyê Bâtî'nin Hz. Peygamber(a.s)'e olan aşkını ortaya koyduğu gibi onun mevlîd'inin de çağlar boyu bereketli ve gizemli tarafını oluşturmuştur.

Hz. Peygamber(a.s)'e yoğun bir aşkla bağlılık yaşayan Melâ, mevlîd'inin değişik bölümlerinde O'na olan muhabbetini şöyle anlatıyordu:

"Ey Şefî'ê darûyê her 'illetê	*"Ey her hastalığın dermanı Şef'i!*
Dîde û bînahiyâ vê ümmetê	*Ve ey bu ümmetin ah gözbebeği!*
Destegîr û müsteğasê her du kewn	*Vardır iki dünyada yardımların*
Bo günehkaran penah û pişt û 'wn	*Ve günahkâr'a arka çıkmaların*
Salli ya Rabbî 'elâ Xeyri'l-beşer	*Salât eyle Rabbim Xayrü'l-beşer'e*
Ta hebin Teyr û bixûnin ber şecer	*Kuşlar ağaçta öttüğü sürece*
Ew hebîbê rohniya heft asîman	*Yedi kat semânın ışığı olan*
Her du âlem qalib ew rûh û rewân	*İki âlem sûretine cân olan*

29 Bâtî, a.g.e. , s.5
30 Bâtî, a.g.e. , s.7

Xakipayê Ehmed ew beytu'l-herâm	*Ve kabe ayak tozudur Ahmed'in*
Lew şerîf in zemzem û rükn û meqâm	*O'dur şerefi Makam'la Zemzem'in*
"Mâ rameyte iz rameyte" gûşîdar	*"Mâ rameyte iz rameyte" sırrı var*
Destê wî destê Xwedâ der kar û bar	*Kudretle iş gören ellere de yar*
Salli ya Rabbî 'elâ Xetmi'r-rusül	*Salât eyle Rabbim Xatmi'r rusül'e*
Mâ yemûcu'l-'aşîkûne fi's-subül	*Âşıklardaki aşk hali sürdükçe*
Ew Kelîmê xweş newayê çerxê Tûr	*Tûr'da hüzün'dü Mûsâ'nın sözünde*
Daxidarım bo wi sîmayê bi nûr	*O nûr yüzlü'yü göremedim diye*
Ey Şefî'ê sahibê alayê hamd	*Hamd bayrağının sahibi ey şefî'!*
Min hene bê hed guneh nîsyân û 'emd	*Günahlarım var, bilinmez sayısı*
Lê me hêvî wasiqe dê ez feqîr	*Fakirim; yitiremem ümidimi*
Jêrê alayê te bim roja 'esir"[31]	*Dilerim zor günde tutarsın beni"*

Melâyê Bâtî'ye göre daha ne yer ne gök, ne kalem ne levha ve ne de muhteşem peygamberlerin hiçbirisi yokken Allah kendi nurundan Hz. Peygamber(a.s)'i yaratmıştır:

"Girte yek qebde ji nûra xwe Xweda
Gotî wê: "Kûnî hebîbê ehmeda"
Hêj ne 'erş û ferş û kürsi û qelem
Hêj ne lewh û enbiyayê muhteşem"[32]

Kalem sorar: *"Kimdir ey Allah'ım yarattığın bu kerem sahibi kişi?:"*

" Kîjke ya sultânê ba cûd û kerem
Padişahê sermedî got ya kelem"[33]

Allah, kaleme cevap verir: *"Eğer Muhammed (a.s) olmasaydı ne levh'i ne arş'ı, ne göğü ne yeri, ne cennet'i ne cehennem'i, ne de seni yaratırdım. Tüm eşyayı onun için yarattım:"*

31 Bâtî, a.g.e. , s.11-14
32 Bâtî, a.g.e. , s.35
33 Bâtî, a.g.e. , s.42

"Ger nebûya ew Muhammed lewh û 'erş
Min ne tînane wucûdê ta bi ferş
Ney tû yî ney cennet û narê mezın
Cümle eşya min ji bo wî çêkirin"[34]

Bu cevabı alan kalem uzun bir süre baygınlık geçirir. Kendine geldiğinde Hz. Peygamber (a.s)'e selam verir; ama selamına karşılık, Hz. Peygamber (a.s) yerine Allah'tan gelir:

" Serxweş û sekrânê wî navê şirîn
Paşê ba ilhama Rebbi'l-'alemîn
Gotî ewwel: Ya Muhammed es-Selâm
Hem 'eleyke gotî Rabbê lâ yenâm"[35]

Yine Melâyê Bâtî'ye göre tüm varlık, Hz. Peygamber (a.s)'in doğumunda büyük bir heyecan ve aşk halinde 'merhabâ' nidalarıyla onu karşılamışlardır:

"Cümle zerratê cîhan da ev nîda
Kirne gazî pêkve gotin merheba

Merheba ey sirrê furqan merheba
Merheba ey derde derman merheba

Merheba ey canê baqi merheba
Merheba 'uşşaqe saqi merheba

Merheba ey şemsê taban merheba
Merheba ey canê canan merheba

Merheba ey afîtabê bê zewâl
Merheba ey mah'i-tabê la yezal

Merheba ey bulbulê baxê wîsal
Merheba ey âşînayê zulcelal" [36]

"Cîhân'ın tüm zerresi etti nidâ
Hepsi de birden dediler merhaba

Merhaba Furkân'ın sırrı merhaba
Merhaba ey derde derman merhaba

Merhaba ey ölmeyen can merhaba
Merhaba Uşşak'a sâkî merhaba

Merhaba ey parlak güneş merhaba
Merhaba cânların cânı merhaba

Merhaba ey güneş ki batmayansın
Merhaba parlak ay ki sönmeyensin

Merhaba bülbülü vîsâl bağının
Merhaba ey âşığı Zülcelâl'in"

34 Bâtî, a.g.e. , s.42
35 Bâtî, a.g.e. , s.43
36 Bâtî, a.g.e. , s.129-132

Melâyê Bâtî, Hz. Peygamber (a.s)'e olan aşk halinde öyle yoğundu ki Mevlîd'inin son bölümünde onu artık zirveye çıkarıyordu:

"Ateşê Mûsa çi bû? Ruxsarê tû
'Wedduha' nûra dilê hişyarê tû

Dûr ji nûra te diyayê mehr û mah
'Li me'ellahi'l-Celîl' baregah

Ne ji ne'leyna te ey dura yetim
Fexr û teşrîfe ji bo 'erşê 'ezîm

Herdu 'âlem çi? Siha iqbalê tû
Sûndê 'welleyli' bi zulfê xalê tû

Hem tû rûh û hem rewan û can û dil
Pêşî bejna te siha gul bû xecil

Can fedayê bejn û balayê te bim
Mest û sergerdânê sîmayê te bim

Şehriyarê çêtirê 'ewrayê tû
Xet şeq bû ber felek tuxrayê tû

Şehsiwarê duldulê kewn û mekân
Wasilê wehdet serayê lâ mekân

Min hebin sê sed hezar ezman û dev
Yek demî xafîl nemînim roz û şev

Wesfê husna bibêjim subh û şam
Sed qiyamet di biçin hêj nâ temam"[37]

(Kafiyesiz Tercüme)

"Neydi ey Peygamber? Tûr dağında Mûsâ'nın gördüğü ateş
Parlak yüzünün nurundan başka

37 Bâtî, a.g.e. , s.224-228

Neyin üstüne yemin etti Allah? "Vedduhâ"[38] dediğinde
Uyanık kalbinin nurundan başka
Neydi cevher, güneş ve ay'ın parlayan ışığı?
"Allah ile özel bir buluşmam var[39]."diyen senin
Mirâc'a yükselmenden başka
Allah'ın arşı şeref kazandı ey yetim inci!
Nalınlarınla üzerine ayak bastığında
Nedir iki âlem?
Ne anlam taşır âhiret ile dünya?
Seni karşılamak için yaratılmışlıklarından başka
Neyin üstüne yemin etti Allah? "Velleyli[40]" dediğinde
Saçların ve yüzünden başka
İçimdeki cansın ey peygamber!
Ah suretin görünür
Ve gölgelerinin varlığından utanan güller!
Feda ederim canımı senin kametine
Başım döner, Sarhoşum işte
Ah seni görmüyorum diye
Ey bulutların çadırındaki sultan!
Ey sevgili!
Mirâc'ta tuğrasıyla semâyı yaran sevgili!
Varlık ve mekân düldül'ünün şehsuvarı ey!
Mekânsız vahdet sarayına ulaşan ey!
Acizim
Övemem seni
Üç yüz bin dilim olsa da
Hiç durmadan gece gündüz anlatsam da
Yüz kıyamet kopsa da
Acizim
Övemem seni!"

Melâyê Bâtî, Mevlîd'inin dışında yazdığı bazı şiirlerinde de Hz. Peygamber (a.s)'e duyduğu aşkı şöyle anlatıyordu:

38 Duhâ, 93/1
39 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, c. II, s.156, no;2157;bkz hadis metni: (*Lî me'allâhi vaktün Lâ yese'unî fihi melekün mukarrebün velâ nebyyün mürselün)*
40 Leyl, 92/1

"Ey ne'tê tu ez 'erşî heta ferşî şehîra
1/ Ez pertewê nûra te cihangeşt munira
Ey Seyyidê 'alem bike perwayê esîra
Ey tacê serê şah û selatîn û emîra

Tâhâ tu resûlê melîkê 'erşê 'ezîmî
2/ Der behrê cemalê tu tenê durra yetimî
Ehsentirî ez Yûsûfê siddîk û helîm î
Lu'lû' sifetî der sedefê behra kerîm î

Ey le'l'e lebit ezmê remîmî diket ehya
4/ Ber şewqa rûyê te bûye sergeşte sureyya
Cûşân û xurûşan ji firaqa te ne derya
Herçî ku bi şer'a te 'emeldarin di dunya"[41]

(kafiyesiz Tercüme)

"Ey yerden göğe kadar şöhrete ulaşan övgüm!
Ey cihanı aydınlatan nurunun yansıması olduğum!
Ey âlemlerin efendisi!
Ey şahların sultânların emîrlerin başlarındaki taç!
Esirinim,
Kolla beni!
Ey Tâhâ!
Ey yüce arş'ın melîk'inin elçisi!
Yetimsin; ancak sensin güzellik denizinde
İnci!
Geride kaldı artık
Yûsuf'un güzelliği
Dosdoğrusun
Yumuşacıksın
Ve sensin sedef denizinde Allah'ın
İnci!
Çürümüş kemikler hayat bulur ey Sevgili!
Dudaklara uzattığın can suyundan
Alır ışığını Süreyya
Ancak; senin yüzünün parlaklığından

41 bkz. "*Ez Ne'tê Tu Ez 'Erşî Heta Ferşî Şehîra"* şiiri, Qoğî, Molla Ahmed Hilmî, *Dîwan a Câmi'*, s.390; Sadînî, a.g.e. , s.80-81; Jiyan, a.g.e. , s.114-115

Sevgili!
Ayrılığının acısıyla kaybetti kendini
Hem derya
Hem de Şeriat'inle amel eden her kim varsa
Bu dünya'da"

Hz. Peygamber (a.s) karşı aşkının coşarak taşkın hale gelmesi nedeniyle sukûnetini kaybeden Melâ, Bu ızdıraplı durumunu Allah'a arz ediyor ve ondan yardım talep ediyordu:

	"Ya reb hewar sed car hewar	*" İmdat ya Rab yüz kez imdat*
2/	*Perwane qet nakit qerar*	*Şu pervane etmez sebat*
	Xweş muhbetê havêti nar	*Aşk derdinden halim berbat*
	Ya Reb tu yî demanê min	*Ah dermanım sensin ya Rab!*
	Vê elemê derman bike	*Bu derdimi derman eyle*
3/	*Sirra ezel zahir bike*	*Ezel sırrın zahir eyle*
	Daxa dilan hasil bike	*Al gönlümü murâd eyle*
	Ya Reb tû yî dermanê min	*Ah dermanım sensin ya Rab!*
	Elem çiye muhabbet e	*Muhabbettir benim derdim*
4/	*Derman sebr û sekînet e*	*Derman sabr û sekînetim*
	Ya Reb bikey bi qismet e	*Dilerim olur kısmetim*
	Ya Reb tû yî dermanê min	*Ah dermanım sensin ya Rab!*
	Eger hekîm îsâ bitin	*Olsa Îsâ hekîm eğer*
8/	*Loqmân ji qebrê rabitin*	*Çıksa yerden Lokman eğer*
	Daxa dila sax nabitin	*Olmaz çare bana meğer*
	Ya Reb tû yî dermanê min	*Ah dermanım sensin ya Rab!*
	Kovana min Muhammed e	*Benim derdim Muhammed'tir*
10/	*Ji bo roja qiyamet e*	*Korkum benim kıyamettir*
	Bo me biket şefa'et e	*Ümidim de Şefâat'tir*
	Ya Reb tû yî dermanê min"[42]	*Ah dermanım sensin ya Rab!"*

Hz. Peygamber (a.s)'e duyduğu aşk ateşinin ancak ona yakınlaşmakla sakinle-

42 bkz. "*Ya Reb Hewar Sed Car Hewar*" şiiri, Sadînî, a.g.e. , s.71-73; Jiyan, a.g.e. , s.104-106

şeceğini söyleyen Melâyê Bâtî, bu durumu başka bir şiirinde şöyle dile getiriyordu:

(Kafiyesiz Tercüme)

"Dilim qendila rewzê bit	*"Ne olurdu?*
Lebim nêzikî hewzê bit	*Bir kandil olsaydı gönlüm*
Ji ehlê sidq û feyzê bit	*O'nun ravzâ'sına*
Ez im muhtacê xufranê"[43]	*Yakınlaşsaydı dudaklarım*
	O'nun kevser'ine
	Ve ulaşsaydım sıdk ile feyz'e
	Biliyorum
	Affedilmeye muhtaç benim
	Elbette!"

Rüyasında gördüğü Hz. Peygamber(a.s)'e aşkını mecaz sanatının inceliklerini dâhice kullanarak yazdığı bir şiirinde Melâyê Bâtî, sevgilisinin yüzünü bir odaya, onun yüzündeki benleri de o odaya misafir olmuş âşıklara benzetiyordu:

(Kafiyesiz Tercüme)

	"Îro me di newmek çi xweş	*"Bir rüya gördüm bugün*
1/	*Lew min hebîb wê hat bi meş*	*Güzel mi güzel!*
	Dêmê mu'enber ebru reş	*Geldi yürüyerek*
	Xala li dêmê pal veda	*Sevgilim bana*
		Teni anber, kaşları siyah
	Lew Yusuf î d'hüsna xweda	*Yüzünde oturmuş benleriyle!*
5/	*Lew Dawud î d'dengê xwda*	*Yusuf'un güzelliği*
	Gul kemmilîn d'baxê xweda	*Davud'un sesi*
	Bilbil ez im min ruh feda	*Olgunlaştı artık*
		Goncanın gülleri
		Bülbül benim bak
	Bilbil dihatin bax û seyr	*Al sana*
6/	*Ez im li dergahê Cuweyr*	*Ruhum feda!*
	Keyfê dikin her new'e teyr	*Bülbüller gelir bahçeye*
	Di qeyd û zincira te da	*Onu temaşa için*

43 Bkz. "*Muhemmed Seyyidê Alem*" şiiri, Sadînî, a.g.e. , s.83-86; Jiyan, a.g.e. , s.117-121

	Her meselê ew muftî ye	*Ah benim köpeği*
16/	*Her hukmekê ew qaziye*	*Bu kapının!*
	Her çi biket heq razî ye	*Uçar gelir kuşlar mutluluk içinde*
	Muhammediye di şer'a xwe da"[44]	*O'na esir olup zincirlenmek için*
		O'dur her mes'elenin müftî'si
		Her hükmün hâkimi
		Ne yaparsa yapsın
		Üzerinde Hak'kın rızası
		Ve Şeri'at'inde Muhammedî!"

Ruhuna nufûz eden Peygamber aşkı doruğa çıktığında Melâ, tahammülün sınırına varıyor, burada Sevgili olan Hz. Peygamber (a.s)'e *"Yüzü örtülü olarak daha ne zamana kadar Medine'de kalacaksın?"*[45] demekten kendini alamıyor ve ondan merhamet diliyordu:

		(Kafiyesiz Tercüme)
	"Tû yî d'aî Hebibellah	*" Çağırmaz mısın ey sevgili?*
10/	*Firaqê sotin em wellah*	*Ayrılığınla küle dönmüş beni*
	Terehhem ya Nebiyellah	*Merhamet dileniyorum*
	Li mehcûran hılo binker"[46]	*Terk edilmişler için ey nebi!"*

Melâyê Bâtî sustu bir an, vecd içindeki misafirlerine bir bakıştan sonra tekrar devam etti:

III. Üçüncü Sunum: Hakikatı Aralayan Mecaz: Kadın Aşkı

Melâyê Bâtî'nin sevgili'ye yazdığı bazı lirik aşk şiirleri vardı ki bu şiirlerde kullanılan kelimeler ve icra edilen ince benzetmeler bize bir Leylâ û Mecnûn veya bir Mem û Zin aşkını hatırlatmaktadır.

Melâ, sevgilisinin saçlarını bazen bir kitabın karışık haşiyesine bazen de kâtil bir şahmâr'a benzetiyordu. Yine yüzündeki benleri de bazen bir kitabın şerhine bazen de gül bahçesine benzetir. Gözlerini ceylan'a, yürüyüşünü de Tavus kuşuna benzetiyordu.

Her halükarda sevgili bir kadındır; fakat arzu edilen, yüzündeki tecelli eden nur üzerinden bedenî arzuları aşıp ruhu tatmin asıl aşk'a, hakikî olana yani Allah'a ve

44 bkz. *"Îro Me DÎ Newmek Çi Xweş"* şiiri, Sadînî, a.g.e. , s. 96-99; Jiyan, a.g.e. , s.125-128
45 bkz. "*Hılo Rabe Ebul Qasım"* şiiri, Sadînî, a.g.e. , s.89; Jiyan, a.g.e. , s.112
46 Sadînî, a.g.e. , s. 91; Jiyan, a.g.e. , s.113

Sevgilisine kavuşmaktır. Bu yönüyle ten'de tutsak kalmayan âşık'ın bu aşk'ı gölgelerden kurtulup onun aslına ulaşır. Burada "Eşya ayna olur. Eşya nasıl ayna oluyor ve eşya kime ayna oluyor? Eşya, aslında bir bakıma kendisi olarak kalıyor, fakat ona bakana(nasıl bakacağını bilene) ayna olarak işlev görüyor. Ona bakan, bu aynada, görmesi gerekeni(açıklamaya göre Allah'ı) görüyor, görebiliyor."[47]

Aslında bir peygamber aşığı olan Melâyê Bâtî'nin de bu figürü kullanıp bu figüre ait zengin kelime grubuyla hakikî olana ne kadar da büyük bir aşkla bağlı olduğunu göstermeye çalıştığı apaçıktır. Yine şiirlerinin bir kısmında iki kızını *Zülfê* ve *Asmin* adlarıyla zikreden Melâ, *Hemâil* adındaki karısı için de mükemmel aşk şiirleri yazmıştı. Tüm bunlar derinlemesine incelendiğinde görülür ki hakikat, mecaz kalıbının hemen arkasındadır:

"Subh û êvarî şeva tarî şemala kê yî tu?
Leyletul Qedr û Berat in nûra mala kê yî tu?
1/ Çiçeka baxê irem şux bejn û bala kê yî tu?
Bo Xwudê key bêjî min kanê şepala kê yî tu?
Dêm kitêb e zulf e haşî şerhê xala kê yî tû?

Dilbera gerden şefîf î danuwa dura 'Eden
Nazik û mewzûn letîf î nexliya selwa çemen
2/ Gullibas î gulqiyas î gulenî gulpêrehen
Ahûya deşta Tetarê rehzena aska xeten
Horiya baxê beheştê çav xezala kêy yî tu?

Pêncî salî şehlewendî keftime çaxa reset
Min nizanım çerxê dêm e tê heye burca esed
5/ Çengelek avête dil kun kir li min dad û meded
Qelbekî hişk û sufalin min divêt can tê ebed
Şah li textê dilberê fikr û xeyala kê yî tu?"[48]

"Sabah akşam gece karanlığı kimin ışığısın sen?
Leyletü'l-kadr û Berât gibi hangi evin nurusun sen?
İrem bağı cenneti kimin alımlı kametisin sen?
Allah için söylesene bana kimin güzelisin sen?
Sûret kalem saç hâşiye ben'inle kimin şerhisin sen?

47 Özdenören, Rasim, *Aşkın Diyalektiği*, s.25
48 bkz.*Subh Û Êvarê Şeva Tarî Şemala Kê Yî Tû?*" şiiri, Qoğî, a.g.e. ,s. 395; Sadînî, a.g.e. , s. 102-104; Jiyan, a.g.e. , s.135-136

Şeffaf gerdanlı ey güzel cennetteki bir incisin sen
Nazik, ince ve latif; çimenlikteki bir çiçeksin sen
Elbiselerin gül, kametin gül, yüzünle bir gül'sün sen
Xeten ceylan'ını da geçtin, Tatar'da bir ahusun sen
Cennet'in hûrî'si ey ceylan gözlü kimin içinsin sen?

Yaşın elli, genceciksin, girdim yüzündeki çukura
İçinde aslan burcu gizli, bilmezdim girmeden daha
Çengel attı, esir aldı; imdadım çıkar her tarafa
Yanmış bir topraktır kalbim, bağırırım can verin bana
Şah'sın dilberin tahtında, kimin fikr û hayalisin sen?

Melâyê Bâtî, başka bir şiirinde ayrılıktan şikâyet ediyor, sevgilisi dönmediği için tüm zevklerini kaybettiğini acıklı bir dille şöyle anlatıyordu:

"Derd û dax im bê qerar im bê bihar im bê çimen
Bê hebîb im bê tebîb îm hem xerib im bê weten
2/ *Şubhî Ye'qûbî ji 'eşqa Yusufê gulpêrehen*
Mûnisê derd û xeman im sakinê beytul hezen
Tarûmar im întizar im şehsuwara min nehat

Pertewa şem'a cemalê min disojit dem bi dem
İştiyaqa zulf û xalê têk kirim deryayê xem
3/ *Mam e ber penca firaqê weslê qet nakit kerem*
Ma mededkarê me bit 'İnnâ Fetehnâ' subh û dem
Wer ne sotim ateşê dil şehriyara min nehat"[49]

"Dertliyim, hâr'dayım, rahatım yok, baharsızım, çimensiz
Sevgilim yok, tabîbim yok, hem garibim hem de vatansız
Gül yüzlü Yûsûf'un aşkından Yakûb gibiyim çaresiz
Hüzün evinin sakiniyim, geçmiyor zamanım gamsız
Tar û mar olmuşum, beklemedeyim, sevgilim gelmedi!

Cemâl mum'unun şulesidir, yavaş yavaş yakan beni
Yar'in zülfüdür, yüzüdür, dert deryasına salan beni

49 bkz. " *El Wefa Bê Wesl Û Canan"*şiiri , Qoğî, a.g.e. ,s. 392; Sadînî, a.g.e. ,s. 105-106; Jiyan, a.g.e. ,s. 140-141

Fîrâk'ın pençesine düştüm vuslat buyur etmez beni
'İnnâ Fetehnâ'dır sabah ve akşam şâdân eden beni
Kalp ateşinde yandım, kül'e döndüm, sevgilim gelmedi!

Bazen Melâ, akıcı bir dille sevgiliye övgüler sunuyor, bunu yaparken de kendisini sevgiliye amade bir âşık olarak, yani ancak kendisiyle bir aşkın tamamlandığı vazgeçilmez bir unsur olarak takdim ediyordu:

	"Ger tu nazik sorgul î	*"Sen nazlı kırmızı bir gül'sün*
1/	*Ez bilbilê mestane me*	*Ben bülbül'ü- mestaneyim*
	Horiya reş kaku î	*Sen siyah kaküllü hûri'sin*
	Ez 'aşiqê diwane me"[50]	*Ben âşık'ı- divaneyim."*

Âşık Melâ, yüzünü yıldızın parlaklığına benzettiği sevgiliyi, bir kere görmek için dünyevî tüm varlığını feda etmeye hazırdı. Yine Melâ'ya göre yakıcı bu aşk halinin tek dermanı ancak sevgiliye vuslattır:

1/ *"Ya Rebî dîsan muyesser ke ji bo min metlebê*
Bê hîcabane bibînin carek dî dêm kewkebê"[51]

"Ya rab kolaylaştır bana arzuyu bir kere daha
Perdesiz göreyim yıldız yüzlüyü bir kere daha!"

5/ *"Mesteya min ya di dil de min vexwarî ew meye*
Her ji wê mest bûme û her dê webît û her we ye
Kes nebêjin bê wisâlê 'aşiqa derman heye"[52]

"Gönlümün sarhoşluğu bu meydendir içtiğim
İçtiğim bu meydendir kendimi kaybettiğim
Böyle kalacak, görünür ki böyledir halim
Çare yok, vîsâl'dir aşkımın dermanı benim.!"

Sonuç

Yazdığı uzun mevlîd'le biricik ma'şûk olarak bağlandığı Hz. Peygamber (a.s)'e

50 bkz. "*Ger Tu Nazık Sorgul İ*" şiiri, Sadînî, a.g.e. , s. 131-133; Jiyan, a.g.e. ,162-164
51 bkz. "*Baziyê Hecrî*" şiiri, Sadînî, a.g.e. , s. 143-144; Jiyan, a.g.e. ,173-174
52 bkz. "*Baziyê Hecrî"* şiiri, Sadînî, a.g.e. , s. 144; Jiyan, a.g.e. ,174

aşkını kelimelerin ruhlarına nakşeden melâye Bâtî, şiirleriyle de aynı halini farklı açılardan kalbinden bîhaber yaşamayan akıllara sunuyordu. Allah'ın Habîb'ine tutkulu bir aşkla bağlı olan Melâ'nın Allah'ı yegâne kudret olarak görmesinin temelinde de ona beslediği sevgi yatmaktadır. Yine kadın aşkının geçtiği şiirleri her hakîkat arayıcısı sûfî'de olduğu gibi aynada görünen surete değil, görülmesi gereken asıl aşkın varlığına işarettir.

Okuduğu son şiirinden sonra susmuştu Melâ, mütevâzi elbisesine bürünerek. İlmi ve aşkı birlikte yoğurup onu kendilerine katık eden sofradaki aziz misafirlerin gözlerinden Melâ'ya giden sıcacık bakışlar vardı, yüreklerin tüm sıcaklığıyla birlikte gelen…

Sonra hepsi ayağa kalktılar birden, vedalaşacaklardı herhalde, mana âleminde başka bir zamanda buluşmak üzere. Ben de kalktım gitmek için onlarla, gidemedim. Ah o zaman anladım; daha can ten'de tutsaktı ve vazgeçmediği sürece bedenin süflî arzularından kalbin ulvî bahçelerine ulaşamazdı.

Ben'de mücadele halindeydi can ve ten. Âşıkların nazarı ulaştı imdadıma, işte göz gözeydik ve üzerime dökülen sıcak bir teveccüh… Ayrıldılar, her biri ebedî istirahatine çekildi. Ben tekrar oturdum kurulu aşk sofrasına: *Önümde sofra, yüreğimde kaşık, Aşk yiyorum, aşk içiyorum, aşkla yaşıyorum. Vesselâm…*

Kaynakça

Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Beyrut, 1422/2001,II

Araz, Rıfat, *"İlâhî Aşk Çağrışımlarına Dönüşen Tutku"*(Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi), 2007, sy. 31, s.39-43

Bâtî, Hüseyin, *Mevlîd*,(*Mecmû'atü'l-Fuyûdât* içinde, haz ve şerh. Molla Musa Celali),İstanbul, ts.(İhvan neşriyat)

Cizirî, Melayê, *Diwan* (trc. ve Latinize, Osman Tunç-Selman Dilovan), İstanbul,2013

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Arzuların Tercümanı*(trc. Mahmut Kanık),İstanbul, 1991

Jiyan, Rênas, *Melayê Bateyî*, Diyarbakır,2013

Kurdo, Qanatê, *Tarixa Edebiyata Kurdi*, Stokholm, 1983, I

Mermer, Ahmet,"*Fuzûli'de Ben ve Ötesi*" (Türkiyat Araştırmaları Dergisi), 1997,sy,3, s163-180

Mevlânâ, Celâleddin, *Mesnevî*(trc. Veled izbudak),İstanbul, 1995, III

Özdenören, Rasim*, Aşkın Diyalektiği*, İstanbul, 2002

Qoğî, Molla Ahmed Hilmî, *Dîwan a Câmi'*, Diyarbakır,2004

Sadînî,M.Xalıd, *Feqiyê Teyran*, İstanbul,2000

Sadinî,M.Xalid, *Mela Hüseynê bateyî*, İstanbul,2013

Şîrâzî, Hâfız, *Hafız Divanı*(trc. Abdülbaki Gölpınarlı),İstanbul,1992

Şîrâzî, Sa'dî, *Rubailer ve ilk Gazeller* (trc.M.Nuri Gençosman), Ankara, 2001

Teyran, Feqiyê, *Ey avê av-Şêxê Sen'anî* (hz.Seid Dêreşî-Pêzanê Alixân), İstanbul, 1999

Uludağ, Süleyman, "*Aşk"*, DİA, IV, İstanbul, 1991,s.11-17

Vakkasoğlu, A.vehbi, *Gönül Çağlayanı Yunus Emre*, İstanbul, Türdav

Xânî, Ahmedê, *Mem û Zin*(haz. Hüseyin Şemrexî),İstanbul,2011

BEYTÜŞŞEBAPLI BİR ÂLİM: MOLLA MUHAMMED NEZİR

Kadir BİLDİK*

A. DOĞUMU

Tam adı Şeyda Molla Muhammed Nezir b. Yusuf el-Birosî, 1950 yılının Kasım ayında, eskiden Hakkâri iline bağlı Beytüşşebap ilçesinin Bölücek ('Pirosa') nahiyesinde doğdu. Soyadı Akdoğan'dır. Babası Yusuf Efendi'dir. İsmi doğumundan kısa süre sonra babası Yusuf Efendi'yi ziyaret eden büyük âlim ve veli Molla Yakup Efendi tarafından konulmuştur.

B. GENÇLİĞİ, TAHSİLİ VE YETİŞMESİ

Molla Nezir henüz küçük yaşta iken babası Yusuf Efendi tarafından ilim tahsili için çeşitli yerlere göndermiştir. Kur-an'ı Kerim'i kendi köyünde okumaya başlamış, ardından Fıkıh ve Hadis ilimlerini Molla Muhammed-i Ğaziya, Molla Selim Akdoğan, Molla Hasan Yiğit, Molla Mustafa Yiğit gibi ilim tahsillerini Irak'ta yapmış ulemâdan almıştır. Molla Nezir, gençlik yıllarında bir yandan ilim tahsiliyle uğraşırken diğer yandan evde en büyük erkek çocuğu olması hasebiyle, evin geçiminde babasına yardım etmiştir. Askerlikten önce kendi akrabaları olan H. Mehmet Efendi'nin kızıyla evlenmiş, bu izdivaçtan Seyda'nın altı erkek, beşi kız olmak üzere toplam on bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Seyda bütün evlatlarını ilim yoluna koymuş ve çoğu babalarından icazet almıştır.

Seyda Molla Nezir, 1969-1971 yıllarında askerlik görevini Denizli'de yapmıştır. Bu sırdada ilim ortamından uzak kalmasına rağmen, askerlik sonrası kaldığı yerden ilim tahsil ve tedrisine devam etmiştir. Güçlü hafızası ve kıvrak bir zekası olan Molla Nezir, askerlik dönüşünde arada geçen sürenin de etkisiyle büyük bir iştiyakla yörenin büyük âlimlerinden olan Seyda Molla Temer'in yanında devam etmiştir. Seyda'nın ilim hayatı oldukça meşakkatli geçmiş, ancak bütün zorluklara rağmen içindeki ilim aşkı hiçbir zaman sönmemiştir. Sabahın erken saatlerinden öğle vaktine kadar evin geçimi için çalışmış, çobanlık yapmıştır. Öğle vaktinden akşama kadar ilim da ilim tahsiliyle uğraşmıştır. Bazen günlük derslerini almak için kilometrelerce yürümüştür. Sarf, Nahiv, Hadis, Tefsir, Hadis Usulu, Fıkıh, Fıkıh Usulu, Mantık, Belağat gibi ilimlerin Molla Temer'den bir buçuk yıl gibi kısa bir zaman diliminde bitirmiş ve ondan ilmi icazet almıştır.

* Beytüşşebap Müftü Vekili

C. MÜDERRİSLİĞİ

Çocukluğunun ve gençliğinin büyük bir bölümünü ilim tahsiliyle geçiren Seyda, beraber okuduğu emsalleriyle mukayese edilemeyecek bir başarı elde etmiştir. İcazet aldıktan hemen sonra ilim tedrisine başlamış ve kısa bir sürede bölgede tanınan bir şahsiyet haline gelmiştir. İlim tedrisatı esnasında öğrencilerin ve medresenin giderlerleri başta olmak üzere gene giderler için köylüler Seyda'ya az bir yardımda bulunuyorlardı. Köylülerin çok fakir olmasından dolayı Seyda çok sıkıntı çekiyordu. Bütün zorluklara rağmen Seyda ilim tedrisini terk etmemiştir. Kendi ailesi kalabalık olmasına rağmen öyle ki kendi evinde, ev nüfusu kalababazı zamanlar öğrencilerden bir kısmını ihtiyaç durumunda kendi evinde barındırmıştır. Çünkü İslam yaşadığı dönemde inancın zayıfladığı, Hz. Peygamberin ahlakının ve sevgisinin azaldığına inanmakta ve onu tekrar kaim kılmak için uğraşmaktaydı.

Molla Nezir, 1972 yılında Beytüşşebab'ın Oymak Köyü'ne giderek 4 sene fahri imamlık yaptı. Seyda 1975 yılında 25 yaşında Haremeyn'e gitmiş ve hac farîzasını ifa etmiştir. 1976'da, akrabalarının Hakkâri'nin Kırıkdağ Köyüne yerleşmelerinden dolayı, Seyda'da oraya yerleşmiş ve 2 seneye yakın bu köyde ikamet etmiştir. Kırıkdağ Köyü'nde bu süre zarfında imamlık yapmış, talebe yetiştirmeye devam etmiştir. 1978 yılının başında Hakkari il merkezine yerleşmiş ve resmi imamlık görevine atanmıştır. Dört yıl, Pehlivan Mahallesindeki bir camide görev yapmıştır. Daha sonra 3 sene Hakkâri'nin Merkezi Camisi olan H. Sait Camii'nde imamlık vazifesine devam etmiştir. Sonrasında 11 yıl Gazi Mahallesinde H. İbrahim Camiinde imamlık yapmıştır. Seyda, bir yandan imamlık vazifesini ifa ederken diğer yandan görev yaptığı camilerde medrese derslerini okutmaya devam etmiş ve bunu hiç aksatmamıştır. Seyda, o yıllarda Hakkâri'de ortaya çıkan sol fikirlerle ve şia düşüncesiyle mücadele etmiş, ehl-i sünnet cemaatinden olmanın önemine ısrarla vurgu yapmıştır. Bu dönmede Seyda, karşı durduğu çeşitli sol fikirlere, kominizme ve şia düşüncesine birkaç risale ile reddiyeler yazmıştır.

1996 yılında Halil-ur Rahman Camii ve Kuran Kursu inşaatına başlayıp inşaatı kısa sürede bitirmiştir. Bu tarihten sonra medrese olarak kullandığı bu külliyede ders vermeye başlamıştır. Bu tarihten sonra birçok defa Haremeyn'e gitmiştir. 2000-2014 yılları arasında birçok konferans ve seminere katılmış, fıkıh ve irşad konularında kasetler yayınlayarak birçok konuda toplumu aydınlatmıştır.

Molla Nezir, 2013 yılında 65 yaşında resmi görevinden emekli olmuştur. Halen tedris faaliyetlerine devam etmektedir. Yıllar içerisinde yetiştirdiği bir çok talebe doğu illerinde imam olarak görev yapmaktadır.

D. TASAVVUFÎ HAYATI

Molla Nezir, ilmî icazet aldıktan sonra tasavvuf ve tarikat adabını öğrenmek ve

eğitimini almak için kâmil bir mürşid arayışlarına girmiştir. Bu arayışının nihayetinde son devrin büyük mürşidlerinden olan Diyarbakır'da Şeyh Muhammed Şerif el-Arab-kendî'yi bulmuş ve ona intisab etmiştir. İlk mürşidi olan Şeyh Muhammed'in yanında bir müddet tasavvufî eğitim almıştır. Ancak Şeyh Muhammed'in kısa bir süre sonra; 1987 yılında vefat etmesi üzerine Molla Nezir kendisine yeni bir mürşid arayışına girmiştir.

Bu mürşid arayışı neticesinde Adıyaman ili Kahta ilçesi Durak (Menzil) köyünde ikamet eden Şeyh Muhammed Raşid Erol'a intisap etmiştir. Tasavvufî eğitimine burada devam etmiştir. Molla Nezir, Şeyh Muhammed Raşid'in yanında dört yıl kalmıştır. 1993 yılında Şeyh Muhammed Raşid vefat edince, irşad hizmetini yürüten kardeşi Şeyh Abdulbaki Erol'a intisap etmiştir.

Seyda, 7 yıl Menzil'e gidip gelir. 2000 yılında Gavs-i Sani namıyla meşhur Şeyh Abdulbaki'den hilafet alır ve tasavvufî terbiyesini tamamlar. Şeyhinin verdiği görev gereği ilim ve irşad hizmetlerini yürütmektedir. 2009 yılında Van'da 400 kişilik (150-200'yü yatılı diğerleri gündüzlü) bir medresenin inşasına başlamış, 2014 yılında da bitirmiştir. Aynı şekilde Seyda'nın katkılarıyla bir talebesi Hakkari'nin Şemdinli ilçesine bağlı Derecik beldesinde 100 kişilik bir medrese inşaatı başlamış olup inşaat halen devam etmektedir.

E. ESERLERİ VE GÖRÜŞLERİ

Molla Nezir, hayatını ilim ve irşad faaliyetlerine adamış bir şahsiyettir. İlmi icazetini aldıkatan sonra başladığı tedris hayatı fahri ve resmi imamlık dönemlerinde olduğu gibi emeklilik döneminde de ara vermeden devam etmiştir. İlk yıllarda zor şartlar altında başladığı tedris faaliyetlerini daha sonra yaptırdığı Kur'an Kursu ve medresede sürdürmüştür. Medrese açmak ve tedris faaliyetlerini yaygınlaştırmak hususunda talebelerini de teşvik etmiş ve onları desteklemiştir. Bütün bunların arkasında Molla Nezir'in İslam inanç ve esaslarına sıkı bağlılığı, hürmeti ve muhabbeti vardır. Anlattıklarını hayatında tatbik eden, namazlarını sürekli cemaatle kılan, Ramazanlarda talebeleriyle birlikte teheccüd kılan Molla Nezir, gençlerin İslam ahkıyla yetişmesine büyük ehemmiyet vermiştir. Bunun nedeni yaşadığı çevrede ortaya çıkan sol görüşlerin ve şia fikirlerinin özellikle gençlerin inanç ve ahlakını bozacağına inanmasıdır. Bu nedenle eserlerini de hassasiyet gösterdiği konularda kaleme almış, Ehl-i Sünnet inancını ve tasavvufî ahlakı anlatmaya ve öğretmeye çalışmıştır.

Molla Nezir, Ehl-i Sünnet inancını yaşamaya ve yaşatmaya kendisini adamıştır. Ehl-i Sünnete aykırı ne varsa redd etmiş ve bu konuda da birkaç risâle yazmıştır. Yazdığı risalerinden bir tanesi "*Beyânu mâ halefe'l mu'teziletü ehlüssünneti ve'l-cemâati*"dir. Bu kitap henüz basılmamış olup bilahare basılacaktır. Tasavvufun kay-

nağının Kitap ve Sünnet olduğu, tasavvufsuz bir yaşantının eksik olacağı hakkında da "*İttibâu'l-ulemâi ve beyânu't-taklîdi ve delâilü't-tasavvuf"* adlı bir eser yazmıştır. Kitaplar basım halinde olup yakında çıkacaktır. Ayrıca Seyda'nın "*Mefhûmu't-tevessül*" adında yazılmış eseri bulunmaktadır. Eser Ehl-i Sünnet'e karşı bazı yanlış fikirlere reddiye olarak yazılmıştır. Eserde tasavvufi bazı meseleler, akide ve bidat ilgili bazı konular işlenmiştir. Bu eserler haricinde bazı küçük risâleleri de bulunmaktadır.

C- KÜLTÜR VE TURİZM

V. OTURUM
15.45 - 16.30
Oturum Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin MISIRDALI

Beytüşşebapta Sosyal Yapı (Aşiretler ve Giyim Kültürü)
Öğr. Gör. Nurdan ŞARMAN

Şırnak Ve Çevresinde Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi
Öğr. Gör. Sedat ÇELİK

Beytüşşebap Bölgesinde Arıcılık ve Beytüşşebap Balı
Habib AŞAN (Şırnak Arıcılar Birliği Başkanı)

Her kesê guhdarê mewlûda Nebî
Dergehê mizgînîyan dê lê vebî

Her kim kulak verir Mevlid-i Nebi'ye
Müjdelerin kapısı açılır o kimseye

BEYTÜŞŞEBAP'TA SOSYAL YAPI (AŞİRETLER) VE GİYİM KÜLTÜRÜ

Nurdan ŞARMAN*

Özet

Kürt aşireti; gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir (Bruinessen, 2006: 82).

Hacettepe Nüfus Araştırmaları Enstitüsü'nün geliştirdiği bazı hesaplamalara göre Türkiye nüfusunun %5'i aşiret oluşumuna sahip bir sosyal yapı ortaya koymaktadır. Bu aşiretlerin büyük çoğunluğu da Güneydoğu ve Doğu Bölgesi'nde varlıklarını sürdürmektedirler (Hacettepe, 2000).

Geçmişten günümüze kadar Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli sosyal olgusu olarak karşımıza çıkan aşiret sistemi, topraklarının bir kısmı Doğu bir kısmı da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Şırnak yöresinin tamamına yakınının kültürel- sosyal yapısını ifade eden en canlı unsurlardan birisidir.

Bu çalışmada ele alınan ve aşirete dayalı sosyal yapının en güçlü olduğu yerlerden biri olan Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesi geçmişten beri, birden fazla aşireti kapsayan Ertuşi Konfederasyonu'na ve bu konfederasyona sonradan dâhil olmuş aşiretlere, bağımsız diğer bazı aşiret veya aşiret benzeri topluluklara ev sahipliği yapmaktadır.

Beytüşşebap'ta yaşamış veya yaşamakta olan aşiretli toplulukların göze çarpan en ilginç ve çekici kültürel unsurları ise kuşkusuz ki giyim kültürleridir.

Metodolojisi yoğun olarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşmeye dayanan bu çalışmada Beytüşşebap'ta yaşamış ve yaşamakta olan aşiretlere, bu aşiretlerin her birinin kendi içerisindeki alt yapılarına ve aşiretlere ait giyim kültürüne değinilmektedir.

GİRİŞ

Hacettepe Nüfus Araştırmaları Enstitüsü'nün geliştirdiği bazı hesaplamalara göre Türkiye nüfusunun %5'i aşiret oluşumuna sahip bir sosyal yapı ortaya koymaktadır. Bu aşiretlerin büyük çoğunluğu da Güneydoğu ve Doğu Bölgesi'nde varlıklarını sürdürmektedirler (http://www.hacettepe.edu.tr/nufusarastırmaları/htm).

* Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, e-mail: nurdanurek@gmail.com

Geçmişten günümüze kadar Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli sosyal olgusu olarak karşımıza çıkan aşiret sistemi, topraklarının bir kısmı Doğu bir kısmı da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Şırnak yöresinin tamamına yakınının kültürel- sosyal yapısını ifade eden en canlı unsurlardan birisidir. Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesi ise yörede aşiret yapısının ve kültürünün en güçlü olduğu bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşirete bağlı yaşam biçiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal yapı geçmişten beri yöre insanının yaşam biçimini şekillendirmiştir. Aşiretlere ait kültürün en ilgi çekici olanı ise kuşkusuz ki geleneksel giyim kültürüdür.

Beytüşşebap gerek aşiret yapısına sahip birden fazla topluluğa ev sahipliği yapması ve bu toplulukların günümüzde de yoğun olarak geleneksel giyim tarzını devam ettirmeleri bakımından önemli bir cazibeye sahiptir.

Metodolojisi yoğun olarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşmeye dayanan bu çalışmada Beytüşşebap'ta yaşayan aşiretlere, aşiretsel normlara sahip topluluklara ve yöreye geleneksel giyim kültürüne değinilmektedir.

1. Aşiret Kavramı

Kürt aşireti; gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir (Bruinessen, 2006.)[1]

Aşirette toplumsal yapının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Kartın, 2005.)[2]:

1. Sosyal bir organizasyon olarak aşiret, gelenekçi bir toplumsal örgüte sahiptir.

2. Aşiret, kapalı bir toplum biçimine sahip olup, bu yanıyla, kültürel özelliklerini halen günümüzde de koruyabilen bir yapıdır.

3. Otoriteye bağlılık, mutlak itaat, doğuştan gelen statü, biz duygusuna dayanan ilişkiler, yasama biçimine hâkim olan davranış biçimlerindendir.

4. Göçebe ya da yarı göçebe bir yasama biçimine sahip olmaları hasebiyle hareketli bir nüfusa ve hızlı bir nüfus artısına sahiptir.

Aşiret, esasında bir kan bağıyla başlayan bir örgütlenme biçimi olup zamanla dış tehlikelere karşı daha etkin korunmak, ekonomik ihtiyaçların daha iyi karşılanması, gelenek ve göreneklerin devamı gibi gereksinimler nedeniyle genişlemiş ve uzaktan

1 BRUİNESSEN, M.V. (2005). *Aşiretler ve Devlet, Ağa, Şeyh, Devlet (4. Baskı)*, (Çev: Banu Yalkut). İletişim Yayınları: İstanbul. s:82

2 KARTIN, C. (1992).*Mustafa Kemal Atatürk'ün MilliMücadele Döneminde Doğu Anadolu veGüneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri. s:53

kan bağı bulunan, aynı yerleşim birimini paylaşan veya farklı din veya etnikteki vs. gibi gruplarla (sülalelerle veya aşiretlerle) birleşerek daha da büyük bir yapıya dönüşmüş olup sosyal bir yapı yanında siyasal bir yapı niteliği de kazanmıştır.

Aşiretlerin kendi içlerinde dayanışmaları çok güçlü olup bu dayanışma en çok da kendini düşmanlara karşı korumada etkili olur. Aynı aşiretteki kabileler arasında husumet de olsa başka aşiretlere karşı birleşirler.

Evlenme, hem soyun devam etmesi hem de aşiretin büyümesinde en büyük öneme sahip olgudur. Aşiretin veya kabile/sülalenin büyümesi için grup içi evlilik ve çok çocuklu aile yapısı önemsenmektedir.

Günümüzde ise geniş aile gittikçe yerini çekirdek aileye bırakmaktadır.

Beytüşşebap aşiretlerinin hiyerarşik örgütlenmesinin aşağıdaki gibi olduğu görülmektedir:

1. **Emirlikler:**Emirlikler, Kürtler'in en yüksek toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimidir. 19. yüzyıla kadar çok sayıda aşireti ve aşiret dışı toplulukları bünyesinde toplayan ve başlarında "emir"lerin bulunduğubu örgütlenmeler, yarı-devletbiçimindeki örgütlenmeler idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikaları sonucu 19. y.y'da buemirliklerin varlığına son verilmiştir (Bruinessen, 2006: 82)[3]. 19. y.y'dan önce Şırnak yöresi aşiretleri Cizre- Botan Emirliği'nin yönetimi altındaydı.
2. **Aşiret Konfederasyonları:** Aynı atadan (baba) gelen kişilerin her birinden oluşan nesiller evvela birer sülale/kabile (bavik) daha sonra ise çoğalıp genişledikçe de aşiret yapısına kavuşmuştur. Böylece de birbirine kan bağıyla bağlı birden fazla aşiretten oluşan bir çatı söz konusu olup bu çatı zamanla konfederasyon yapısına kavuşmuştur. Temelde kan bağı esasıyla oluşan bir konfederasyon çatısına daha sonra ise bu konfederasyondaki aşiretlerle kan bağı bulunmayan ve bu aşiretlerle aynı veya farklı etnik din ve kökenden olan aşiretler veya topluluklar da katılmışlardır.

Aynı konfederasyon çatısı altında bulunan aşiretler kendi aralarında bir ittifak içerisinde olup birçok konuda birlikte hareket etmektedirler. O halde konfederasyon, aşiret üstü bir yapı olup birden fazla aşiret veya topluluğu içerisine alan daha güçlü bir siyasi yapıdır denilebilir.

Eskiden konfederasyon çatısı altında birleşmiş ve birlikte hareket eden aşiretlerin birçoğu günümüzde ise genellikle konfederasyondan bağımsız hareket etmektedirler.

Gerçek bir konfederasyona veya konfederasyon benzeri bir oluşuma bağlı olma-

3 Bruinessen, s.82.

yan bağımsız aşiretler de vardır.

3. **Aşiret:** Kürt aşireti; gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir (Bruinessen, 2006)[4]. Aşireti oluşturan alt yapıların genellikle birbirleriyle kan bağı olmakla beraber aşiretin ana kollarıyla kan bağı bulunmayan veya aşirete daha sonra katılmış gruplar da vardır.

4. **Aşireti Oluşturan Alt Yapılar:**

Aşireti oluşturan alt yapılar aşağıdaki gibidir:

• **Malik:**

"Malik" kavramı aynı babanın soyundan gelmiş ve amcazade (pismam) olan birden fazla farklı aileyi ifade etmektedir. Bu aileler genellikle aynı soyadı taşımakla birlikte farklı soyadları da taşıyabilmektedirler. Şırnak yöresinde Malik yerine bazen "kilfet" kelimesi de kullanılmaktadır. Ancak kilfet soyu daha belirgin grupları ifade etmektedir.

- **Silole (Sülale), Qebîle (Kabile) ve Bavik:** Brunissen, sülaleyi aynı baba, büyükbaba, ya da atadan gelen hanelerin kendilerini diğerlerinden ayrı görmeleri ve ortak davranması sonucu oluşan bir yapı olarak tanımlamaktadır (Bruinessen, 2006: 98)[5].

Çoğu kez sülale veya kabileyle aynı anlama gelen "bavik"[6] ise yörede en çok kullanılan kavramdır. Bavik aynı zamanda soy anlamına da gelmektedir.

Baviklerin oluşumu ise şu şekildedir. Malik statüsünde olan yapılar kendi içlerinde çoğaldıkça yeni maliklere ayrılmıştır. Bu da zamanla aynı kökenden kopmuş farklı maliklerin olduğu bir yapıya dönüşmüştür ki bu yapılar daha sonra "bavik" adı verilen daha büyük sülale veya kabilelere dönüşmüştür. Kendi içinde çok fazla çoğalıp büyüyen malikler ise daha sonra ayrı bir kabile veya sülale oluşturmuş ve bavik statüsüne kavuşmuştur.

Bavik kavramı aşiretin en büyük alt yapılarından her birini ifade eder ve her bavik de kendi içerisinde malik olarak adlandırılan birden fazla alt yapıya sahiptir.

Toparlayacak olursak aşiretin örgütsel hiyerarşisi büyükten küçüğe şu şekilde sıralanabilir: Konfederasyon -aşiret- bavik (sülale, kabile)- malik- kilfet. Konfederasyonlar aşiretlerden, aşiretler baviklerden, bavikler maliklerden malikler ise kilfetlerden

4 Bruinessen, s. 82.
5 Bruinessen, s. 98.
6 Bavik kelimesi Kürtçe'de baba anlamına gelen "bav" kelimesinden türemiştir.

oluşur. Malik ve kilfetlerden sonrada bölünmeler en küçük yapı olan haneye gelene dek devam eder. Bu sıralamada aşağıdan yukarıya veya küçükten büyüğe gidildikçe kan bağı zayıflamaktadır. Aşiretlerde her bir Silole (Sülale), Qebîle (Kabile) veya Bavik, Mala Hesen (Hesen'in soyundan gelen aileler), Mala Quto (Quto'nun soyundan gelenler) vb. şeklinde önüne "Mala" kelimesi alarak adlandırılır.

Aşiretlerde sosyal tabaklaşma da en genel şekliyle aşağıdaki gibidir (Bruinessen, 2006: 259)[7]:

1. Mîr ve Ailesi
2. Aşiret ağaları ve diğer önemli kişiler
3. Zanaatkârlar, âlimler, din adamları (şeyh, seyyid, molla vb.)

- **Emir:** Emirliğin en üst düzey yöneticisi olup yönettiği topraklardaki tüm konfederasyon ve aşiret ağaları kendisine itaatle bağlı bulunmaktaydı. 19. y.y'da êmirlerin konumlarını kaybetmişlerdir.
- **Axa (Ağa) veya Aşiret Reisi:** Aşiretlerin her birinin her dönemde kendine ait bir reisi, bir lideri, bir ileri geleni veya ağası vardır. Ayrıca aşiretin her bir alt yapısının da (bavik/malik) bir ağası veya aşiret lideri bulunmaktadır. Bu ağa veya liderler genellikle ortak bir aşiret reisine/ağasına bağlı olmakla beraber her bir alt yapısının yalnızca kendine ait bir ağa veya lideri olan aşiretler de vardır. Eğer aşiret bir konfederasyona bağlı ise aşiret reisi konfederasyonun ortak kabul ettiği ağa, reis veya lidere bağlıdır. Aşiret reisleri de genellikle aşirete kan bağı ile bağlı olmakla beraber istisnalar da söz konusu olabilmektedir. Aşiret reisi veya ağa genellikle geçmişten beri aşiretin ileri geleni kabul edilen aile veya ailelerden seçilmektedir.

Ağalık sistemi her aşirette aynı otoriter sistemi ifade etmemektedir. Ağalık sistemi kimi aşiretlerde oldukça feodal bir sistem iken bazı aşiretlerde ise daha demokratik bir sistemdir. Ayrıca bazı aşiretlerde ağalar koruyucu, uzlaştırıcı gibi rolleri daha fazla üstlenmekteyken bazı aşiretlerde ağalar sömürücü ve diktatör bir misyon üstlenmiştir.

Aşiret reisi veya ağa evvela aşiretin yönetiminden, öteki aşiretlere karşı üstünlüğün korunmasından, aşiretin kabileleri arasında ahenkli ilişkilerin sürdürülmesinden sorumludur. Reisin siyasi sayılabilecek bu faaliyetlerinin yanı sıra, otlak kiralama, yayla seçme, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde önlemler alma gibi görevleri de bulunmaktadır. Reislerin bazen birkaç aşiretin arasındaki çatışmaları çözüp diğer aşiretler karşı bir birlik sağladığı da görülür. Diğer aşiret mensuplarına oranla daha zengin

7 Bruinessen, s. 259.

bir konumda olan aşiret reisleri genellikle becerikli, insanları idare edebilecek kadar mahir bir yapıdadırlar (Kartın, 2005: 51)[8].

Ortak ağalar dışında aşiretin her bir alt yapısında rastlanan otoritesi kabile içerisinde kabul görmüş, tecrübesine ve bilgisine güvenilen ileri gelen kişiler de vardır. Bu kişiler için kullanılan çeşitli adlandırmalar vardır. Bu adlandırmalar ise şu şekildedir: Moqöl (Akıllı), Rihspî (Beyaz Sakallı), Pêşkeş (İleri Gelen) Mezin (Büyük). Bu sıfatlarla nitelendirilen kişiler, sorun çözme, fikir yürütme, aracılık yapma gibi konularda bilgilerine danışılan, kabilenin aşiretin ağasıyla, aşiretin diğer kabileleriyle ve diğer aşiretlerle aradaki iletişimde büyük rol oynayan kişiler olup saygınlıkları herkesçe kabul görmüştür.

Günümüzde modernleşmenin etkisi ve aşiretlerin gittikçe daha demokratik bir yapı kazanmaya başlamasıyla birçok aşirette ağa geleneği de önemini ve işlevini oldukça yitirmiştir. Şırnak yöresinde görüşme yaptığımız aşiret mensuplarının birçoğu aşiretlerinin başında bulunan kişinin artık eskisi gibi bir "ağa" konumunda değil de demokratik ve uzlaşıcı bir rol üstlenen bir lider konumunda olduğundan bahsetmişlerdir.

> **- Şêx (Şeyh):** Şeyhler birden fazla aşireti kendine bağlayabilen ve yönlendirebilen önemli bir dini ve sosyal otoritedir. Saygınlıklarını dini kişiliklerinden alan şeyhlerin özellikle aşiretler veya kabileler arasındaki kavga ve anlaşmazlıklarda önemli bir uzlaştırıcı yönü vardır.

Herhangi bir aşiret yapısına sahip olmayan sülaler de vardır ki bunlara "Reiyat" veya "Kirmanç" denmektedir. "Reiyat" veya "Kirmanç" aynı zamanda aşiretli köylülerin aşiretsiz köylüleri küçümsemek için kullandıkları bir tabir niteliği de taşımaktadır. Bu da bir aşirete dahil olmanın yöre insanı tarafından itibar sağlayıcı bir özellik olarak kabul edildiği sonucunu çıkarmaktadır.

Aşiretli köylüler kendi aralarında yaşam biçimine göre üç ana sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar yerleşik aşiretler (dêmani veya gundi), yarı göçebe aşiretler ve tam göçebe (koçer) aşiretlerdir. Tam göçebe aşiretler dışındaki aşiretlerin büyük çoğunluğu eskiden yarı göçebe yaşam tarzına sahip olup yazları yaylaklarda (zozan) kışları ise kışlaklarda (deşt) yaşamışlardır. Ancak Beytüşşebap yöresindeki aşiretlerin çok büyük bir çoğunluğu günümüzde tamamen yerleşik hayata geçmişlerdir ve yaylalarını başka yörelerden gelen göçebe aşiretlere kiralamaktadırlar.

Köylerde çoğunlukla bir aşiretin bir kolu yaşar ve birbirine yakın köyler genellikle aynı aşiretin kollarının ikamet yerleridir. Ancak günümüze gelene dek (özellikle 1980 yılından sonra) çeşitli sebeplerle yaşanan (siyasi çatışmalar, işsizlik, kan davaları

8 Kartın, s. 51.

vb.) zorunlu göçler ve zorunlu göç dışındaki yer değiştirmeler neticesinde aşiretlerin kolları başka bölgelere dağılmışlardır.

Beytüşşebap'tagünümüzde yaşayan aşiretlerin büyük çoğunluğu Kürt olup Kürtçe konuşmaktadırlar. Büyük çoğunluğunun kökeninin Irak'tan geldiği bilinen ve eskiden Zerdüşt veya Yezidi inancına mensup bu aşiretlerin tamamı İslamiyet'in kabulü ile Sunni İslam'ın Şafii mezhebine dâhil olmuşlardır. Eskiden Kürt Müslüman aşiretleri dışında sayıca azınlıkta olmakla beraber başka etnik din ve ırktan gruplar da yörede varlık göstermişlerdir. Bunlar Hıristiyan inancına mensup Süryani halklardan olan ve mezhep olarak birbirinden ayrılmış olan Nasturi ve Keldani topluluklardır.

1.1. Beytüşşebap'ta Yaşayan Aşiretler

Beytüşşebapta yaşayan aşiretler veya aşiret benzeri yapılara sahip topluluklar aşağıdaki gibidir:

- Ertûşî Konfederasyonu
    - Gewdan Aşireti
    - Mamxûran Aşireti
    - Jîrîkî Aşireti
    - Giravîyan Aşireti
    - Qeşûran aşireti

- Diğer Kabileler (Küçük Kabileler/ Qebîleyên Hûrîk)
    - Pîrusî
    - Batê
    - Hemkîn
    - Elkî
    - Bilbêsî

Ertûşi Konfederasyonu 14 aşiretten oluşmakta olup bu aşiretler, Van, Hakkâri, Irak, Suriye bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu aşiretlerin bir kısmı da göçler neticesinde Türkiye'nin çeşitli illerine ve Avrupa'ya dağılmışlardır. Beytüşşebap'ta Ertûşî Konfederasyonu'na mensup beş aşiret bulunmaktadır. Bu aşiretler; Gewdan, Mamxûran, Jîrîkî, Giraviyan ve Qeşûran aşiretleri olup bunlar aynı zamanda Beytüşşebap sınırları içerisindeki büyük aşiretleri oluşturmaktadırlar.

Ertûşî Konfederasyonu'na dâhil bu beş aşiretin yanı sıra ilçede aşiret statüsünde

olmayıp ancak aşiretsel normlara sahip kabileler de vardır. Bu kabileler "Qebîleyên Hûrik (Küçük Kabileler)" olarak adlandırılmaktadırlar.

1.2. Giravîyan Aşireti

Giravîyan (Giravî) Aşireti Ertûşî Konfederasyonu'nun Hacı Mend Kolu'na mensuptur. Aşiretin esasen Ertûşî kökenli olmadığı ve bu konfederasyona daha sonra katıldığı söylenmektedir. Hatta bu aşiretin Ertûşî Konfederasyonu'na hiçbir zaman dâhil olmadığını söyleyenler de vardır. Ancak bu bilgiler doğru dahi olsa Giraviyan Aşireti her zaman Ertûşî aşiretleriyle aynı coğrafyayı paylaşmış olduğundan kültürel ve sosyal anlamda bu aşiretlerle yoğun bir etkileşim ve paylaşım içerisinde olmuştur.

Merkezi Beytüşşebap ve Hakkâri olan aşiretin çoğunluğu günümüzde Van ve Hakkâri illerinde yaşamaktadırlar. Aşiret mensupları aynı zamanda son otuz yılda bölgedeki çeşitli sorunlardan ötürü Adana, Ankara ve Mersin illerine de topluluklar halinde göç etmişlerdir.

Asıl merkezi Beytüşşebap olan Giravî Aşireti rivayet edildiğine göre iki kardeş arasındaki anlaşmazlıktan ötürü ikiye ayrılarak bir bölümü Van'ın Çatak (Şax) ilçesine göç etmiş olup diğer bölümü de Beytüşşebap'ta kalmıştır.

Aşiretin Beytüşşebap kolu günümüzde Beytüşşebap'ın ilk yerleşim birimi olarak bilinen Qesîr veya Setkar (Hisarkapı) olarak adlandırılan köyde yaşamaktadır. Bu köy günümüzde Aşağıdere Köyü'ne (Gundê Kele Jêrê) bağlı bir mahalledir.

Giraviyan Aşireti aşağıdaki gibi iki ana kola ayrılmaktadır:

Giravîyan Aşireti:

- Mala Beşebap (Beytüşşebap Giravileri)
- Mala Şaxê (Çatak Giravileri)

Giravî Aşireti'nin Beytüşşebap ve Van ilinin Çatak ilçesindeki kollarının günümüzdeki ağalarının isimleri ise aşağıdaki gibidir:

Mala Beşebap (Beytüşşebap Giravileri): Fevzî Axa

Mala Şaxê (Çatak Giravileri): Hacî Riza (Ertaş)

1.3. Jîrîkî Aşireti

Jîrîkî Aşireti, Ertûşî Konfederasyonu'nun Mend (Mendûh/Mentkan) koluna bağlı aşiretlerden biridir. Aşiret'in merkezi Beytüşşebap olup aşiret mensupları Beytüşşebap dışında Hakkâri, ilinde de yaşamaktadırlar. Aşiret'in bir kısmı da 1990 yılından sonra bölgede yaşanan çatışmalardan ötürü Van, Nusaybin, İstanbul, Mersin, Adana ve Irak'a göç etmiştir.

Jîrîkî Aşireti aşağıdaki gibi iki ana sülaleye (bavik) ayrılmaktadır:

Jîrîkî Aşireti:

- Mala Hiseyîn
- Mala Balekî

Jîrîkî Aşireti'nin Beytüşşebap'ta yaşadığı yerleşim birimleri; Başaran Köyü (Ceman), Koyunoba Köyü (Zerbêl), Ayvalık Köyü (Barzanê), Boğazören Köyü (Kitêr), Akçayol Köyü (Şekalo), Aşağıdere Köyü (Kelê Jerê), Mutluca Köyü (Kespiyanîş), Pirinçli Köyü (Cemê Heskî), Bolağaç (Bîşî), Yenice (Zorava), Dilekyolu (Perdavîn), Gusîne, Şikefta Reş (Pirinçli Köyü'ne bağlı bir mezra) köyleridir.

Aşiretin her bir kolunun günümüzdeki ağalarının isimleri aşağıdaki gibidir:

Mala Hiseyîn Kolu: Cemil Öter (Cemilê Hacî)

Balekî Kolu:Tahir Adıyaman (Tahirê Kerewan)

1.4. Gewdan Aşireti

Ertûşî Konfederasyonu'nun Mend (Mendûh/Mentkan) koluna bağlı aşiretlerden biri olan Gewdan Aşireti'nin merkezi Beytüşşebap (Feraşîn) olup Beytüşşebap dışında kalabalık topluluklar olarak Hakkâri, Van, illerinde ve Kuzey Irak'ta da yaşamaktadırlar. Aşiretin Beytüşşebap'ta bulunan mensuplarının büyük çoğunluğu 90'lı yıllardan sonra bölgedeki çeşitli sorunlardan ötürü Van, İstanbul, Antalya, Muğla, İzmir, Aydın, Ankara, Adana, Mersin illerine ve Avrupa'nın çeşitli illerine topluluklar halinde göç etmişlerdir. Günümüzde aşiretin en kalabalık olduğu yerler Van ve Hakkâri illeridir.

Gewdan Aşireti aşağıdaki gibi Büyük Kabileler (Mala Mezin/Bavkê Gir) ve Küçük Kabileler (Bavkê Hûrik) olarak iki sülaleye (bavik) ayrılmaktadır:

Büyük Kabileler (Bavkê Gir):

- Mala Xazî
- Mala Azimşêrî
- Mala Mistefa
- Mala Bahremê

Küçük Kabileler (Bavkê Hûrîk):

- Mala Şaoyî
- Mala Çempîrî
- Mala Mahmud (Tivori)
- Mala Velî

- Mala Qilîca
- Mala Semirî
- Mala Mamoyî

Gewdan Aşireti'nin Beytüşşebap Sınırları içerisinde yaşadıkları yerleşim birimleri; Ilıcak Köyü (Gundê Germav), Akarsu Köyü (Tanga Xana), Doğanyol Köyü (Pîrdoda) , Dağaltı Köyü (Tivor), Yaşat Köyü (Çemêpîrê), Söğütçe Köyü (Govik), Ortalı Köyü (Bêzal), Yeşilöz Köyü/ Yukarı Feraşin (Feraşina Jorê), Toptepe Köyü (Kaçet), Xiraba Mîrgê (Doğanyol Köyü'ne bağlı bir mezra), Kahnîyabişkêr (Akarsu Köyü'ne bağlı bir mezra), Sîmqatê köyleridir.

Aşiretin günümüzdeki ağası Mehmet Aslan'dır.

1.5. Mamxûran Aşireti

Mamxûran (Mamxûrî) Aşireti, Ertûşî Konfederasyonu'nun Mend (Mendûh/Mentkan) koluna bağlı aşiretlerden biridir. Aşiret'in merkezi Beytüşşebap olup aşiret mensupları, Beytüşşebap dışında toplu olarak Van, Hakkâri, Bitlis, Muş, Ağrı illerinde de yaşamaktadırlar. Bunun dışında Beytüşşebap'ta bulunan bazı aşiret mensupları da son otuz yılda bölgedeki çeşitli sorunlardan ötürü Adana, Mersin, Gaziantep, İzmir, Ankara, İstanbul illerine ve Avrupa'nın çeşitli illerine topluluklar halinde göç etmişlerdir.

Mamxûran Aşireti'ne bağlı ana kabileler (bavik/malik) aşağıdaki gibidir:

- Mamxûran Aşireti
  - Mala Bekir
  - Mala Mihemmed
  - Mala Laçîn
  - Mala Melayî
  - Mala Oşane
  - Mala Ebo (Dadeşkî)
  - Mala Ehmedî Musayê
  - Mala Keşkoi
  - Mala Nazê
  - Mala Salihê Osê
  - Mala Sêvdînî
  - Mala Şemzînan

Mamxûran Aşireti'inin Beytüşşebap ilçesi içerisinde yaşadığı yerleşim birimleri; Mezra, Gökçe Köyü (Ewrek), Çığlıca Köyü (Karçana), Keletanê (Çığlıca köyüne

bağlı bir mezradır), Kahnîrêş (Gökçe Köy'üne bağlı bir mezradır), Taşkıran (Sakê) köyleridir.

Aşiretin günümüzdeki ağası Hüsnü (Hisnî) Timur'dur.

1.6. Qeşûran Aşireti

Ertûşî Konfederasyonu'nun Mend (Mendûh/Mentkan) koluna bağlı bir aşiret olan Qeşûran/ QeşûrîAşireti'nin bir kısmı Türkiye'de bir kısmı da Irak'ta yaşamaktadır. Aşiretin günümüzde Türkiye sınırları içerisindeki iki merkezi Şırnak'ın Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri olup aşiretin bir kısmı da hakkaride yaşamaktadır.

Qeşûran Aşireti'nin Ertûşî Konfederasyonu'nun bir diğer aşireti olan Jîrîkî Aşireti'nin uzantısı olduğu söylenmektedir ve iki aşiret birbirlerini kardeş aşiret olarak görmektedir.

Qeşûran Aşireti'nin ana kabileleri (bavik) aşağıdaki gibidir:

- Qeşûran Aşireti
    - Mala Axak
    - Mala Cavşîn
    - Mala Seyn

Aşiretin Beytüşşebap'ta yaşadığı yerleşim birimleri; Günyüzü (Melese), Oymakkaya (Dûhlê), Taşarası (Berman) köyleri olup aşiretin Uludere ilçesinde yaşadıkları yerleşim birimleri ise Andaç Köyü (Elemûna), Yarma Mah. (Geramûsa) Aslanlı Mah. (Şiwrezan) ve Ortaköy (Oröş)'dür.

Aşiretin en eski ağalarının Nebi Ağa ve o öldükten sonra ağalığı devam ettiren yeğeni Hiseyînê Hiso Ağa ve Hacî Naif Berk olduğu bilinmektedir. Bu kişilerden sonra aşirette ağalık sistemi kalkmış olup aşiretin içerisinde birçok ileri gelen ve sözü geçen (rhispi, mezin, moqol) kişi bulunmaktadır.

1.7. Beytüşşebap'ta Yaşayan Diğer Topluluklar (Qebîle Hûrîk/ Küçük Kabileler)

Beytüşşebap ilçesinde, Ertûşî Konfederasyonu çatısındaki beş büyük aşiret dışında Ertûşî aşiretleriyle kan bağı bulunmayan aşiretsel normlara sahip ancak gerçek bir aşiret yapısı olmayan topluluklar/kabileler de yaşamaktadır.

Bu toplulukların her biri başka yörelerdeki diğer aşiretlerin kolları olup uzun zaman önce bu aşiretlerden kopmuşlardır. Ayrıca bu kabilelerin bazılarının Beytüşşebap'a geliş tarihleri Ertûşîler'den daha eskidir.

Bu kabilelerin bir kısmı kendini Ertûşî Çatısı altında da saymaktadır.

Beytüşşebap'ta yaşayan bu kabilelerin isimleri ve Beytüşşebap sınırları içerisinde yaşadıkları köyler aşağıdaki gibidir

- **Pîrusî Kabilesi:** Bölücek (Pîrusa), Günyüzü (Melesê), Değirmen (Aşka) ve Ballı (Zêvya) köyleri.
- **Batêyê kabilesi:**Güneyyaka (Batê) Köyü.
- **Elkî:**Beytüşşebap Merkez Elki Mahallesi.
- **Hemkîn:**Beşağaç (Hemka) Köyü.
- **Bilbêsî Kabilesi:**Beytüşşebap Merkez Pınarbaşı Mahallesi (Bilbês).

1.8. Beytüşşebap'ta Yaşayan Diğer Etnik Topluluklar: Keldani ve Nasturiler

Beytüşşebap'ta yukarıda ele alınan Müslüman Kürtler dışında sayıları az olmakla beraber başka etnik halklar da yaşamış ve yaşamaktadır. Süryani olan bu topluluklar Hıristiyan dinine mensup olup aralarındaki mezhep ayrılığından dolayı Keldani ve Nasturi olarak iki gruba ayrılmışlardır. Bu topluluklar ilçede çeşitli zamanlarda yaşanan baskılardan ötürü dalgalar halinde göç etmiş olup günümüzde Beytüşşebap'ta Nasturi kalmamıştır. Kedaniler'in de tamamı yöreyi terk etmiş olup son yıllarda ise birkaç aile köylerine geri dönüş yapmıştır.

Keldaniler Beytüşşebap'ta yaşadıkları dönem içerisinde tam bir aşiret yapısına sahip olmamakla beraber aşiretsel normlara sahip kabileler şeklinde yaşamışlardır. Bu kabilelerin her biri de güçlü Kürt aşiretlerinin himayesinde olup onlara bağlı yaşamışlardır. Keldaniler'in Beytüşşebaptaki köyleri Cevizağaç (Geznex) ve Kovankaya (Mehre) köyleridir.

Nasturiler ise gerçek birer aşiret yapısına sahip şekilde yaşamışlardır. Hakkâri ve Beytüşşebap arasındaki bölgede yaşamış olan Nasturiler'e ait aşiretlerin isimleri şunlardır:Tiyari, Tuhup, Baz, Cilo, Diz, Valto.

2. Beytüşşebap Yöresinde Geleneksel Kadın ve Erkek Giysileri

Beytüşşebap'ta yaşayan aşiretlerin ve diğer toplulukların en belirgin kültürel özellikleri kendilerine has olan giyim kültürleridir. Beytüşşebap ilçesi ise Şırnak yöresi içerisinde geleneksel giyim kültürünün günümüzde de devam ettiği en canlı yerlerden birisi olma özelliği taşımaktadır. Beytüşşebap halkının büyük bir çoğunluğu günlük yaşamda veya düğün gibi özel günlerde geçmişte olduğu gibi günümüzde de geleneksel giyim tarzını tercih etmektedirler. Ancak modern yaşama adapte olmanın bir sonucu olarak gençler arasında geleneksel giyimin gittikçe yerini modern giyime bıraktığı da söylenebilir.

2.1. Geleneksel Kadın Kıyafeti (Kiras Fîstan)

2.1. Geleneksel Kadın Giysileri

• Geleneksel Kadın Elbisesi: "Kiras Fîstan"

Kadınlara özgü olan geleneksel elbise yörede "Kiras Fîstan" olarak adlandırılmaktadır. "Kiras" altta giyilen astar benzeri elbise olup "Fîstan" ise kirasın üzerine giyilen elbisedir. Fistanın önü kirasın görüneceği şeklide açık olmaktadır.

"Kiras"ın, bilek kısmından başlayıp bir buçuk metre kadar uzunlukta olan bir parçası vardır. Bu parçaya yörede "Lewendi" denmektedir.

• Geleneksel Kadın Başörtüleri

- Poşî ve Kofî

"Poşî", kalın eşarplara verilen genel bir ad olup bağlanış şekillerine göre farklı adlandırmalar almaktadır. "Poşî" genellikle düğün gibi özel günlerde kullanılmaktadır. Günlük yaşamda ise "Kefî" veya "Kemik" adı verilen normal eşarplar kullanılmaktadır.

Şırnak yöresinde en değerli ve en eski "Poşî"nin "Keskrewan" adı verilen ipek bir kumaştan yapıldığı bilinmektedir. Eskiden "Keskrewan"dan yapılmış "Poşîlerin yaklaşık beş kilo ağırlığında olduğu ve günümüzde bu "Poşî"lerin yerini "Keskrewan" taklidi daha hafif ve ucuz "Poşî"lerin aldığı söylenebilir.

"Poşî"nin kenarlarındaki püsküllerin alına salınmasıyla veya "Poşî"nin kafanın üzerine bir kabarıklık oluşturacak şekilde sarılıp bir ucunun kuyruk şeklinde aşağıya salınması şeklinde oluşan bağlama şekilleri genel olarak "Kofî" (bir çeşit hotoz) olarak adlandırılmaktadır.

Beytüşşebap Aşiretlerinde Kofî Çeşitleri

Keskrewan

• Kadınlarda Geleneksel Kuşaklar

- Kayîşa Mehrukî (Boncuklu Kemer)

Boncuklu kemer, herhangi bir kumaşın üzerine renkli boncukların çeşitli desenler oluşturacak şekilde dikilmesiyle elde edilir. Eskiden yaygın olan boncuk kemerin kullanımı günmüzde ise oldukça azalmıştır.

Kayîşa Mehrukî (Boncuklu Kemer)

- Şîtik/ Şutik ve Şal

Yünden veya pamuktan yapılmış kemerler genel olarak Şîtik veya Şutik olarak adlandırılırlar. Şifon veya ipek kumaştan yapılmış olan kuşaklar ise "şal" olarak adlandırılırlar.

Şal

Şîtik/ Şutik

Eskiden tüm kadınlar tarafından kullanılan "Şîtik/Şutik"i günümüzde ise daha çok yaşlı kadınlar kullanılmaktadır. Genç kadınlar ise günümüzde daha çok gümüş, altın veya bunların taklidikemerler takmaktadırlar.

2.2. Geleneksel Erkek Giysileri

• Geleneksel Erkek Kıyafeti: "Şal Şepik/Belgus ve Tırgal"

Şal Şepik/Belgus

Tirgal

"Şal Şepik" veya "Belgus" olarak adlandırılan kıyafet "Şal" adı verilen geniş paçalı şalvardan, "Şepik" adı verilen ceketten ve "Êlek" adı verilen yelekten oluşmaktadır. Bu kıyafet tercihe göre yelekli veya yeleksiz giyilebilmektedir.

"Tırgal" olarak adlandırılan kıyafet ise" Tırgal" veya "Xak" adı verilen dar paçalı

şalvardan "Şepik" adı verilen ceketten ve "Êlek" adı verilen yelekten oluşmaktadır. Bu kıyafet de tercihe göre yelekli veya yeleksiz giyilebilmektedir. "Tırgal" ayrıca ceket olmaksızın gömlek üzerine yelek giyilerek de kullanılabilmektedir.

Bu geleneksel kıyafetlerin üzerine ise yünden yapılmış "Şîtik/Şutik" adı verilen kuşak veya şifondan yapılmış "Şal" adı verilen kuşak takılmaktadır.

• Erkeklerde Geleneksel Başörtüler

Yörede geleneksel Erkek başörtülerine genel olarak "Poşî" denilmektedir. "Poşî" bağlanış şekillerine göre farklı isimler almaktadır. Poşî bağlanırken altta bir fes takılmakta olup bu fes yörede "Ixcin" veya "Kimik" olarak adlandırılmaktadır.

Ixcin/ Kimik

"Poşî"nin sarık şeklinde bağlanmasına "Şaşik" adı verilmektedir.

Şaşik

"Poşî"nin yanlardan katlanarak arkadan kuyruk oluşacak şekilde bağlanması veya katlanmadan serbest bırakılması şeklinde kullanımına ise "Şoşîper/Dersok" adı verilmektedir. Bu başörtü tarzında bir veya iki adet "Poşî" kullanılmaktadır. İki adet "Poşî" kullanıldığında "Poşî"lerden biri agel şeklinde diğerinin etrafına dolandırılmaktadır.

Şoşîper/Dersok

Beytüşşebap'ta yaşayan Süryanilerin (Nasturi ve Keldani) geleneksel giyimleri Müslüman Kürtlerinkiyle aynıdır. Aşağıda Beytüşşebap'a Bağlı Cevizağaç (Geznex) Köyü'ndeki Keldanilere ait yeni ve eski fotoğraflar yer almaktadır.

SONUÇ

Geçmişten günümüze Beytüşşebap'ın sosyal yapısı aşiretlere dayanmakta olup aşiretsiz topluluklar da aşiretsel normlara sahip bir şekilde yaşamışlardır. Yöredeki aşiretler veya aşiretsiz topluluklar etnik din ve etnik köken bakımından ikiye ayrılmakta olup bunlar Müslüman Kürtler ve Keldani ve Nasturi olarak iki mezhepe ayrılmış olan Hıristiyan dinine mensup Süryaniler'dir. Müslüman Kürtler geçmişten beri yörede çoğunlukta olup göçler neticesinde Süryaniler'in ise çok az bir kısmı –birkaç Keldani aile- yörede yaşamaya devam etmektedir. Müslüman Kürt aşiretlerine mensup halkın bir kısmı da çeşitli sebeplerden ötürü farklı zamanlarda Türkiye'nin çeşitli illerine ve Irak, Suriye ve Avrupa gibi ülkelere göç etmişlerdir.

Aşirete dayalı sosyal yapı yöre insanının tüm yaşamında etkili olup günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Ancak yavaş da olsa modern yaşama uyumun bir sonucu olarak yörede tamamiyle aşiret yapısına bağlı bir yaşam biçiminin geçmişe oranla azaldığından söz edilebilir. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun diğer bölgeleriyle kıyaslandığında Beytüşşebap'ın günümüzde aşiret yapısına bağlı yaşam biçimini devam ettiren en canlı yerlerin başında geldiği söylenebilir.

Beytüşşebap'ta yaşayan aşiretler, Ertûşi konfederosyonu'na bağlı olan Gewdan, Giravi, Jîrîkî, Mamxûran ve Qeşûran aşiretleridir. Kürt ve Müslüman olan bu dört büyük aşiret dışında yöredeki aşiretsiz diğer Müslüman Kürt toplulukların isimleri ise Bilbesi, Hemkîn, Elkî, Batêyê, Pîrusi'dir.

Yörede yaşamış olan Nasturiler de büyük ve güçlü aşiret yapılarına sahip olup Keldaniler ise aşiretsiz ancak aşiretsel normlara sahip kabileler halinde yaşamışlardır.

Aşiretsiz toplulukların büyük bir bölümü de yöredeki güçlü aşiretlere ya zamanla dahil olmuşlardır ya da bu aşiretlerin himayesinde bulunmuşlardır.

Beytüşşebap'ta aşiretlere ait kültürel özelliklerin en ilgi çekici olanı ise geleneksel giyim kültürüdür. Kadınlara ait olan geleneksel kıyafetin ismi "Kiras Fistan" olup erkeklere ait geleneksel kıyafetlerin isimleri ise "Tırgal" ve "Şal Şepik"tir.

Yine günümüzde modern yaşama uyumun bir sonucu olarak özellikle gençlerin günlük yaşamlarında geleneksel giyimin yerine daha çok modern giysileri tercih ettikleri söylenebilir. Ancak düğün gibi özel günlerde genç kadınlar ve erkekler de genellikle geleneksel kıyafetler giyinmektedirler. Beytüüşebap'ta yaşayan orta yaşlı ve yaşlı kadın ve erkekler ise hem günlük yaşamlarında ve hem diğer özel günlerde çoğunlukla geleneksel kıyafetlerini giyinmektedirler.

ŞIRNAK'IN TURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Sedat ÇELİK**

Özet: Turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel faydalarının yanında toplumlararası etkileşim ve hoşgörünün artmasında önemli bir yere sahiptir. Bu etkileşim ulusal ve uluslar arası düzeyde olabileceği gibi yerel düzeyde de görülebilmektedir. Dolayısı ile turizmin yerel düzeyde de geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı Şırnak'ın turizm potansiyelini ortaya koymaktır. Gözlem ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler ışığında görülmektedir ki Şırnak tarihi, kültürel ve doğal yapıları ile hem bulunduğu bölgeye hem de ülke ekonomisine turizme katkı sağlayacak önemli potansiyele sahiptir. Ancak olumsuz imaj, güvenlik, yatırım eksikliği, turizm bilincinin olmayışı gibi durumlardan dolayı var olan turizm potansiyeli değerlendirilememektedir.

Anahtar Kelimeler: Şırnak, Turizm Potansiyeli, Şehr'i Nuh

Giriş

Turizm sosyal, kültürel ve çevresel etkileri ile çok yönlü bir kalkınma aracıdır. 2013 yılında uluslar arası turist sayısı 1,087 milyon ve uluslar arası turizm geliri 1159 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (UNWTO, 2014). Ayrıca turizm sektörü doğrudan ve dolaylı olarak 265, 855 bin üzerinde istihdam olanağı sağlamakta ve işsizliği azaltmaktadır (Üngüren ve Çevirgen, 2014). Bu değerler turizmin ekonomik olarak etkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca turizm işletmelerinde yapılan harcamaların çarpan kat sayısı yüksektir. Bu sebeple ekonomiye katkısı yüksektir. Diğer yandan sosyal ve kültürel olarak ulusal ve uluslar arası etkileşimin sağlanmasında önemli rol oynayan turizm hareketleri etkileşimin artması ve ilişkilerin gelişmesi ile insanlar arasında entegrasyonu geliştirmekte ve kimi zaman var olan olumsuz ilişkilerde barışçıl bir rol oynamaktadır. Ülkemize gelen turist sayısı 2013 yılında 39 milyonun üstünde, bu bu rakamla dünyada en fazla turist çeken 6. Ülke, turizm geliri dikkate alındığında; 32 milyon ABD dolardan fazla gelirle dünyada turizmden en fazla gelir elde eden 12. ülke olmuştur (TÜİK, 2014). Bu önemli bir rakam olmakla birlikte ülkemizin sahip olduğu zengin kültürel değerleri ile ilk sıralarda olabileceğini belirtmek gerekir.

* Bu tebliğ, daha önce sunulmuş ve yayınlanmış olan; **Çelik, S.,** Öztürk, E. ve Coşkun, E. (2013), "Şehri Nuh'un (Şırnak) Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi", International Journal of Social and Economic Sciences, 3 (2): 21-28 ve **Çelik, S.** ve Akdeniz, E. (2012), "Şırnak'ın (Şehr-İ Nuh'un) Turizm Sorunları ve Çözüm Önerileri", 1.Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Tarsus/Mersin çalışmalarından, bilgilendirme amacıyla, derlenmiştir.

** Öğr. Gör.,Şırnak Üniversitesi, s.celik@sirnak.edu.tr

Ülkemizde önemli turizm destinasyonu olarak kullanılabilecek bir ilimiz olan Şırnak, birçok devlete, medeniyete (Babil, Asur, Med, Pers, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı v.s.) ev sahipliği yapmasından dolayı tarihsel yapılar ve kültürel değerler bakımından zengin bir ildir. Şırnak bu kültürel ve tarihi değerler ile ve doğal oluşumla ortaya çıkan yapılarla önemli bir destinasyon olma potansiyeline sahiptir. Ancak var olan potansiyelin yeterince kullanılamaması hem turizmin gelişmesine engel olmakta hem de var olan tarihsel değerlerin yok olmasına göz yumulmasına neden olmaktadır. Bu yüzden var olan potansiyelin belirlenmesi ve gerekli tanıtım, pazarlama faaliyetlerinin etkin olarak kullanılması ile Şırnak'ın turizm destinasyonu haline getirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacıda bu çerçevede var olan potansiyeli ortaya koymak ve farkındalık yaratarak turizm bilinci oluşturmaya katkı sağlamaktır.

Şırnak İli Genel Özellikleri

1990 yılında il olan şırnak 6 ilçe, 5 bucak ve 243 köye sahiptir (şırnak Kültür Envanteri, 2010). 2013 yılında adrese dayalı nüfus sayımına göre 475 bin üzerinde nüfusa sahiptir. Nüfusun %51'i erkek %49'u kadındır (www.nvi.gov.tr).

İlde genel olarak karasal iklim hakimdir. Bitki örtüsü bozkır olsa bile bitki çeşitliliği fazladır. Ayrıca Şırnak soğanı ve ters lale Şırnak'ın önemli endemik bitkilerindendir. Faraşin Bozkırlar küçükbaş hayvancılık için önemlidir. Yükseklerde, özellikle Beytüşşebap ve Uludere civarında bulunan dağların yüksek yerlerinde alpin çayırları bulunur. Faraşin yaylası bu açıdan önemlidir. Aynı zamanda meşe ve ardıç ağaçları bulunan ilde bıttım denilen yabani fıstıklar bulunmaktadır (www.sirnak.gov.tr).

Şırnak ilinin işsizlik oranı azalma göstermiş olması ile birlikte aktif nüfusun fazla olması istihdam oluşturacak yatırımlar gerektirmektedir. Türkiye'nin 2013 yılı mevsimsel etkilerden arındırılmış işsizlik oranı, %9,7 iken; Şırnak'ta bu oran %20,1ile Türkiye'deki işsizlik oranının iki katından fazladır (TÜİK, 2013).

Şehrin ekonomisi tarım ve ticarete dayalıdır. Kırsal kesimlerde başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Fakat hayvancılık sektörü, ilin doğal bitki örtüsü ve yeryüzü şekilleri açısından potansiyeli olmasına rağmen ekonomiye yeterli katkı sağlayamamaktadır. Son yıllarda Silopi ilçesinde bulunan Habur sınır kapısından Irak'a yapılan ticaret miktarının artması şehir ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadır. Şehir ekonomisinin önemli sektörlerinden birisi de madenciliktir. Yer altı kaynaklarının zengin olması özellikle madencilik sektörünün gelişmesini sağlamıştır.

Şırnak İlinin Turizm İstatistikleri

Şırnak Turizm İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 2011 yılı verilerine göre; Şırnak ili merkezi ve ilçelerinde belediye belgeli otel sayısı toplamda 8 adettir. Bu 8 adet otelin toplamda oda sayısı 205 olup yatak sayısı 424'tür. Şırnak ili merkezinde ve il-

çelerinde 1 adet tek yıldızlı, 2 adet üç yıldızlı, 1 adet dört yıldızlı ve 1 adet beş yıldızlı otel olmak üzere toplamda 5 adet turizm bakanlığından belgeli otel bulunmaktadır. Bu otellerin toplam oda sayısı 576 olup toplam yatak sayısı 1.220'dir. Belediye belgeli ve turizm işletme belgeli otellerin toplamda yatak kapasitesi 1644 olup toplam oda sayısı 781'dir. Bunun yanında ilde toplamda 4 adet A grubu seyahat acentesi faaliyet göstermektedir. Seyahat acenteleri az sayıda gezi organizasyonları düzenlemekle birlikte, daha çok memur ve iş adamlarına uçak bileti keserek faaliyetlerine devam etmektedirler. Ayrıca 4 adet yolcu taşıma firması hizmet etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2010 verilerine göre; tesislerde kalan müşterilerin daha çok yerli olduğu ve tesislerde kalan müşterilerin ortalama 1,5 gün kaldıkları görülmektedir. Ayrıca konaklama tesislerinin doluluk oranlarına bakıldığında %22'ye yakın bir doluluk oranına sahip oldukları görülmektedir.

Şırnak İli Turizm Potansiyeli

Turistik talepler turistik arzın sunulması ile karşılanır. Turist talepleri arttıkça turizm işletmelerinin arz türleri de artmaktadır. Aynı zamanda talep edilmeden önce turizm işletmeleri farkındalık oluşturarak yeni turistik ürün arzı oluşturabilmektedirler. Böylelikle turizm çeşitleri ortaya çıkmakta ve geniş bir turistik ürün yelpazesi oluşturmaktır. Ayrıca herhangi bir ülkede veya destinasyonda çeşitli turizm ürünlerinin geliştirilmesi, turizm pazarına sunulabilecek turistik ürünlerin tek boyutlu bir yapıdan kurtarılarak çok boyutlu bir niteliğe kavuşturulması, turizm pazarının gelişmesinin ilk adımlarından biridir (Çelik ve Akdeniz; 2012). Bu nedenle ülkeler destinasyonlarında deniz-kum-güneşe dayalı kitle turizminin yanı sıra inanç turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi, deniz turizmi, spor turizmi, kış turizmi, yat turizmi, kongre turizmi, av turizmi, gençlik turizmi, botanik turizmi, rafting turizmi, ekoturizm gibi turizm çeşitlenmesine gitmektedirler (İlban ve Kaşlı, 2009).

Tarihi dokusuyla, kültürel zenginlikleriyle ülkemizin güzel coğrafyalarından biri olma özelliğine sahip olan Şırnak ili, Müslüman'ıyla, Süryani'siyle, Yezidi'siyle, farklı ırk ve dinlerden oluşan önemli bir kültür mozaiğine sahiptir. Şırnak Kültür Envanterine (2010) bakıldığında; 17 kilise, , 2 höyük, 6 kale, 5 camii, 2 medrese, 4 han, 6 türbe bir mezarlık, 2 tarihi kamu binası, 11 kasır ve ev, 10 köprü, 3 sarnıç, 7 değirmen bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Kasrik kayalarında bulunan at üstünde insan figürü, Timur'un pençeleri gibi yapılar mevcuttur. Bu kültürel değerler doğal güzelliklerle bir araya geldiğinde insanları cezp edici bir turizm destinasyonu oluşturmaktadır. Bütün bunlara ek olarak Şırnak halkının güler yüzü ve misafirperverliği Nuh Nebi'nin Şehri'nde adeta turizmi geliştirmek için bir araya gelmiş değerler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik ve Akdeniz, 2012: 280).

Şırnak ilinin sahip olduğu turistik ürünlere bakıldığında başta inanç turizmi olmak üzere, doğa turizmi, kültür turizmi, termal turizmi ve kırsal turizmin geliştirilebileceği

görülmektedir. Şırnak İlinin turizm potansiyeli fotoğraflarla[1] aşağıda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İnanç Turizmi; Şırnak ilinde inanç turizmi için kullanılabilecek yapıtlar oldukça fazladır bunların bazıları; Nuh Nebi Camii ve Medresesi, Cizre Ulu Camii, Şerif Camii, Kırmızı Medrese, Meryem Ana Kilisesi, Mor Aday Kilisesi, Kavuncu Köy Kilisesi, Mor Yakup Kilisesi'dir (Şırnak Kültür Envanteri, 2010).

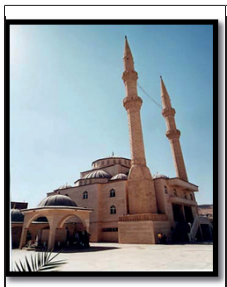

Hz. Nuh Camii

İdil Öğündük Kilisesi

Cizre Ulu Camii

Cizre Kırmızı Medrese

Doğa turizmi; yeryüzü şekilleri, nehirler, yeşillik, deniz, bitki örtüsü gibi unsurların yer aldığı doğa turizmi özellikle iş hayatında zaman bulamayıp dinlenmek isteyen insanların tercihi olmaktadır. Şırnak ilindeki doğa güzelliklerine bakıldığında Dicle nehri, Cudi Dağı, Cehennem Vadisi, Kasrik Harabeleri gibi önemli doğa güzelliklerinin olduğunu görmekteyiz. Bu yerlerin turizmde kullanılması başta yöre halkına olmak üzere ülkeye fayda sağlayacaktır. Karacadağ (3275m), Altın dağ (3358 m) ve Cudi dağı (2114m) yükseklikleri ile dağcılık turizmi potansiyeline sahiptirler. Kızılsu çayında olta balıkçılığı yapılmaktadır. Bunun yanında Cudi dağında çok çeşitli bitkilerin olması ve araştırılmamış olması Cudi dağının botanik turizm açısından değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (www.kultur.gov.tr).

Ters Lale

Şırnak Soğanı

Feraşin Yaylası

Kel Mehmet Dağları

1 Fotoğraflar; Şırnak Üniversitesi Basın Arşivi, İl Kültür Turizm Müdürlüğü ve yazarın çekimlerinden oluşmaktadır.

Kültür turizmi; festival, folklor, tiyatro, sergi gibi sanat etkinliklerine katılmak, geçmiş veya yaşayan uygarlıklar ile kültürel değerleri tanımak, tarihi yerleri, tarihi ederleri ve toplumun yaşam tarzlarını görmek amacıyla yapılan gezidir (Tapur, 2009). Bu kapsamda aslında her yörenin kültürel olarak diğer yörelerden farklı bir kültürü vardır. Her yörenin kültürel farklılığı kendisine özgüdür. Bu noktada Şırnak ilinin de kendine özgü önemli kültürel değerleri bulunmaktadır. Ancak bu kültürel değerlerin tanıtılması ve pazarlanması gerekir.

Şırnak eski kerpiç evlerden biri

Hamidiye Kışlası

Mem ve Zin Türbesi

Kaya üstüne oyulmuş "At üstünde insan" figürü

Şırnak ilinin somut kültürel miraslarının yanında soyut kültürel mirasları da kültürel değerler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır[2]. Soyut kültürel mirasın korunması ve nesilden nesile korunarak aktarılması gerekir. Şırnak ili soyut kültürel miras bakımından zengindir. Özellikle aşk efsanesi olarak bilinen Mem ü Zin Ahmede Hani'nin kaleme aldığı eserle günümüze kadar gelebilmiştir. Aynı zamanda Şırnak ili Şeyh Ahmet El-Cezeri[3], İsmail Ebul-İz[4], İbnilesir İzzeddin El-Cezeri[5] gibi tarihte önemli işler yapan önemli şahsiyetlerin birçoğunun mezarları Şırnak ilinde bulunmaktadır (Yaşın, 2007).

Şırnak iline ait halk oyunları(bablekan, sınvan, kulungi, berite v.s.), el sanatları(Şal-Şapik, halı dokumacılığı, oya işleri v.s.), giyim-kuşam(Şal-şapik, yelek, şelema, fistan v.s.), yeme-içme(meyer, mahmılatık, kutlık v.s.), festival-kutlamalar(Newruz bayramı, Kuzu kırpma şenlikleri, kültür-bahar bayramı v.s.) Şırnak ilinin yaşamı ile ilgili kültürel değerleridir (www.sirnakkulturturizm.gov.tr).

2 Kültürlerin somut olmayan alanına; diller, dinler, gelenekler, görenekler, töreler, ardından; anonim halk edebiyatının sözlü ürünleri, seyirlik oyunlar, ritüeller, mitler vd. girer. Somut olmayan kültürel miras kültürel çeşitliliğin aynasıdır (Artun, 2004).

3 İslam dünyasının en büyük filozoflarından birisidir. Hiç evlenmeden 75 yıl kendisini ilme adamıştır. 2000 beyitlik Divan kitabı Avrupa, İran, Rus edebiyat derslerinde okutulmaktadır (Şırnak Valiliği Kültür Envanteri, 2010).

4 Şırnak'ta doğan ve dünyaca ünlü fen ve teknik adam robot, saat ve 60 makine mucididir.

5 Dünyaca ünlü tarihçi, yazar, diplomat ve âlimdir (Yaşın, 2007).

Erkek yöresel Kıyafetler

Bayan Yöresel Kıyafetler

Kutlik Yemeği

Mahmılatık Yemeği

Sağlık turizmi içinde termal turizm; Turizm bakanlığı yayımlarında ise, mineralize termal sular ile çamurların, kaynağın yöresindeki çevre ve iklim faktörleri bileşiminde insan sağlığına olumlu katkı sağlamak üzere, uzman hekim denetim ve programında fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi, diyet gibi destek tedavilerle koordineli kür uygulamaları için yapılan turizm hareketi "termalizm" olarak adlandırılmaktadır (Turizm Bakanlığı, 1993: 13). Termal turizmin herhangi bir destinasyonda bir turizm ürünü olarak sunulabilmesi için o destinasyonda termal turizm ile ilgili doğal bir altyapının bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla, termal turizm, her ülkenin veya destinasyonun kolayca rekabet üstünlüğü elde edebileceği bir alan değildir (İlban ve Kaşlı, 2009).

Zümrüt Kaplıcası

Belkısana Kaplıcası

Şırnak ilindeki kaplıcalar; zümrüt kaplıcası (39 derece kükürt), Nebi Süleyman (Belkıs) kaplıcası (60derece, kalsiyum sülfat) önemli kaplıcalardandır. Şu anda faaliyette olan zümrüt kaplıcası birçok eksikliğe rağmen yerli turist çekmektedir. Bunların yanında birçok termal kaynağın olduğu bilinmekte ancak kullanılmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Şırnak ilinin önemli bir turizm destinasyonu olabilmesi için gerekli turistik ürünün olduğu araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak şu an içinde bulunduğu durum Şırnak'ın turizmden hak ettiği payı alamadığını göstermektedir. Bunun en önemli nedeni yıllardır süregelen güvenlik sorunudur. Ancak son yıllarda yaşanan

olumlu gelişmeler turizmin gelişeceği umudunu arttırmaktadır. Güvenlik sorunundan sonraki en önemli engel olumsuz imajdır. Geçmişten yaşanan sorunların izi yıllarca unutulmayabilir. Olumsuz imajın azaltılması için yoğun reklam ve tanıtım çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Toplumsal önargıların yıkılması için çalışmaların daha derin yapılması ve kültürlerarası diyaloğun arttırılmasına yönelik olması gerekir.

Bunun yanında turizme yeni açılacak olan Şırnak'ın turizm taşıma kapasitesinin belirlenerek stratejik bir vizyon etrafında planlı bir şekilde adım atılması sağlanmalıdır. Çünkü ileride yaşanacak olumsuzlukların önüne geçmek için stratejik vizyon ve planlama oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca halkın bilinçlendirilmesi ve ulaşım, yiyecek-içecek, konaklama ve kamu kurumlarında hizmet kalitesinin arttırılması turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. Bu nedenle özel sektörün, devlet kurumlarının, yerel halkın ev diğer paydaşların Şırnak'ta turizmin geliştirilmesi için hızlı ve kararlı bir şekilde harekete geçmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

İlban, M. O. Ve Kaşlı, M. (2009), "Termal Turizmin Gelişmesini Etkileyen Sorunları Belirlemeye Yönelik Gönen'de Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 9 (4), s.s: 1275-1293.

Şırnak Valiliği Kültür Envanteri (2010),

Tapur, T. (2009), "Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (9). ss: 473-492.

Turizm Bakanlığı (1993), "Sağlık Turizmi ve Turizm Sağlığı", Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 1993-8.

TÜİK (2014). Turizm İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:15887, 31, Temmuz 2014, Ankara.

Türkiye istatistik kurumu, (2013), www.tuik.gov.tr.

UNWTO (2014). UNWTO Tourism Highlights, http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition.

Üngüren, E. ve Çevirgen, A. (2014), Konaklama İşletmelerinin İşletme ve İş gören Yapısı: Alanya Bölgesinde Bir Araştırma, 15. Ulusal Turizm Kongresi, s. 1023-1040, Ankara.

www.sirnakkulturturizm.gov.tr

Yaşın, A. (2007), Tarih Kültür ve Cizre, Kudoğlu Matbaacılık: Ankara.

http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-19392/turizm-cesitleri.html

www.nvi.gov.tr

www.sirnak.gov.tr

BEYTÜŞŞEBAP'TA ARICILIK

Habib AŞAN*

وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ
ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاء لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

(Nahl Suresi 68-69 . Ayetler)

68-69) Rabbin bal arısına, "Dağlardan, ağaçlardan ve kurulmuş kovanlardan yuvalar edin, sonra da her türlü üründen ye de, Rabbinin işlek olan yollarından yürü!" diye vahyetti. Karınlarından, insanlara şifa olan türlü türlü renkte içecek çıkar. Düşünen topluma bunda bir ders vardır...

Bilindiği gibi Beytüşşebap İlçemiz iklim olarak son derece arıcılığa elverişlidir. Arıcılar birliğinin kurulması ile son zamanlarda Arıcılık ivme kazanmış, Şırnak-Beytüşşebap balı kalitesi ile önemli bir yere varmıştır. GAP idaresi, Tarım Bakanlığı ve Şırnak Valiliği İl özel idaresinin desteklediği Arıcılık projeleri sayesinde arıcılık hızla gelişmektedir. Şırnak balının kalitesinin sırrının dünyanın hiç bir yerinde yetişmeyen birçok endemik bitki türünün bünyesinde barındırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Toprağımızın temiz olması, hava ve çevre kirliliğinin olmaması özellikle Beytüşşebap yaylalarında rakımın yüksek oluşu balımızın kalitesini artırmaktadır. Bölgemizde yetişen endemik bitki türlerinin özelliği ise balımızın kalitesinin tartışılmaz olduğunu göstermektedir.

Beytüşşebap ilçemizin değişik yaylalarında binlerce metre yükseklikte bulunan endemik bitkilerden organik bal üretimi yapılmaktadır.

* Şırnak İli Arı Yetiştiricileri Birliği Başkanı

Beytüşşebap Yaylalarından bir Arılık

Aylarca bir çok zahmet çeken ve yaylada kalan arıcılarımız hasat yaptıktan sonra arılarının ve kovanlarının son bakımlarını yaparak evlerine dönecekleri günün heyecanı içindeler.İlçemizin dört bir tarafındaki verimli bölgelere dağılan arıcıların bal hasadına Eylül ayı itibariyle başlar "Yılda bir kez bal hasadı yaptığımız bu günleri bayram gibi karşılıyoruz. Beytüşşebap bölgemizdeki zengin floradan dolayı üretilen balın kalitesinin çok yüksek olduğunu görüyoruz. İlçemiz çok kar yağışı aldığından dolayı bitkiler son bahara kadar tazeliğini korumaktadır. Bu da arıcılık için bir şans diyebiliriz.Arıcılar olarak bu yıl verdiğimiz emeklerin karşılığını almaya başladık. Öncelikle kovan içindeki petek balları hasat ediyoruz. Düzgün olanları paketleyip satışa hazırlıyoruz. Yarım kalmış petekleri de süzme makinesiyle süzme bal haline getiriyoruz.

Feraşin Yaylasında Çadır Evimiz

Kaliteli bal elde etmek için yüksek rakımlı, zengin floraya sahip, ekolojik dengesi bozulmayan bölgeleri tercih ediyoruz.Üretilen balın kalitesinin çiçeğin yapısına bağlı olduğunu, bu nedenle yüksek kesimlerdeki bakir bölgelere tercih ediyoruz.İnşallah önümüzdeki yıl hasat dönemini bir festival veya şenlik halinde kutlayarak Sesimizi ve kalitemizi duyurmaya çalışacağız .

"Şimdiye kadar yaylalar güvenlik gerekçesiyle yasaktı. Ama çözüm süreciyle birlikte insanlar yaylaları kullanmaya başladı. Tabiki biz ne kadar kırsala, yüksek kesimlere gidersek bal verimi de aynı oranda artacaktır. Özellikle ilkbahar aylarında çeşitli bölgelerde bizden arı talep eden bir çok üretici var.

Son dört yılda Şırnak arıcılığını ve Beytüşşebap balını yurt içinde ve yurt dışında bir çok fuar ,Teknik gezi ve kongrede tanıtma fırsatı bulduk.

KATILDIĞIMIZ FUAR VE TEKNİK GEZİLER

TARİH	FUAR / TEKNİK GEZİ	YER
2010	Komşu Ülkeler Fuarı	Gaziantep
2011	Gıda Fuarı	Antalya
2012	Organik Gıda Fuarı	İzmir
2012	expo fuar	İstanbul
2013	Gıda Fuarı	İzmir
2013	biofach Gıda Fuarı	Almanya
2014	Dünya Arıcılık Kongresi	Ukrayna

Ayrıca değişik tarihlerde GTH Bakanlığı,Gap İdaresi ve Dicle Kalkınma Ajansı ile birlikte , Diyarbakır,Şanlıurfa , İzmir,Erzurum,Ordu,Muğla,Antalya ve Ankara illerinde düzenlenen bir çok teknik gezi,konferans toplantı ve çalıştaya katılım sağlanmıştır.

Bir Fuar Standımız

İzmir Fuarı

Antalya Fuarı

PROJELER

- 2010 yılından beri Beytüşşebap ve Uludere Kaymakamlığı Şırnak İl ve İlçe Tarım Müdürlükleri koordinatörlüğünde ve Arıcılar Birliğinin ortaklığında toplam 7 adet proje uygulanmıştır.
- Projeler kapsamında 450 Üyemize yaklaşık 10.000 adet arılı, 15.000 adet boş kovan dağıtılmıştır.projelerimizin 6 tanesi GAP, 1 tanesi Şırnak Valiliği İl Özel İdaresince Finanse edilmiştir.

ŞIRNAK İLİ VE İLÇELERİNDE YAKLAŞIK 110.000 ADET ARILI KOVAN KONAKLAMA YAPABİLİR,

İL	İLÇE	İŞLETME SAYISI	ARILIK SAYISI	KOLONİ SAYISI (AKTİF)	KOLONİ SAYISI (PASİF)	TOPLAM KOLONİ SAYISI
ŞIRNAK	7	450	450	40000	7500	47500

BELGELER

- Balımızın markalaşması için Türkiye Patent Enstitüsü ne başvurularımız devam etmektedir.
- Balımızın organik sertifika alanında geçiş süreci olan 1. Yılını tamamladık.
- Balımızın ISO 9001 ve ISO 22000 kalite belgeleri alınmıştır.

TANITIM FAALİYETLERİ

- Şırnak Valiliği , Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası, Şırnak Üniversitesi, Beytüşşebap Kaymakamlığı ve diğer kurumlarımız ilimize gelen konuklara Beytüşşebap Balını hediye ederek hem çiftçilerimize hem de balımızın tanıtılmasına katkıda bulunmaktalar.

HOŞ GELD
ŞEHR-I NUH

Organik

CERTIFICATE
FiBL
ETO
GAP
Training Certificate
Mr. Habip AŞAN
Has successfully participated in the training course organized by the GAP Organic Agriculture Cluster Project in cooperation with the German-Turkish Bilateral Cooperation Project - Organic Agriculture and Ecological Agriculture Organisation ETO on the subject of
Organic Agriculture Marketing
14 to 15 May 2013 in Izmir.
The training course covered the following issues:
Basic rules of marketing, marketing strategies and methods for strategy development.
National and international market and marketing channels of organic products.
Economic analysis of marketing, the importance of branding and labeling.
Customer and consumer expectations: local, national, international.
Quality expectations towards organic products: residue- and GMO-free, traceable & fair.
Marketing of organic cotton.
Elisabeth Rüegg
Project Coordinator
Atila Ertem
Director of ETO
Sabahattin Karahocagil
President of GAP Regional Development Administration
Izmir, 15st May 2013

Organik
Beytüşşebap yaylalarından
Şehr-i Nuh Balı

ŞIRNAK ta arıcılığın gelişmesinde katkılarından dolayı GTH Bakanlığı , il ve ilçe müdürlüklerine , Şırnak Valiğine , GAP idaresine , Şırnak Ticaret ve Sanayi Odasına , Dicle Kalkınma Ajansına , Uludere ve Beytüşşebap Kaymakamlıklarına Beytüşşebap Belediye Başkanlığına ayrı ayrı teşekkür ederim.

SEMPOZYUMDAN FOTOĞRAFLAR

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
SEMPOSYÛMA NAVNETEWÎ
BEYTÜŞŞEBAP
Û
MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
SEMPOSYÛMA NAVNETEWÎ

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
SEMPOSYÛMA NAVNETEWÎ
BEYTÜŞŞEBAP

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
SEMPOSYÛMA NAVNETEWÎ
BEYTÜŞŞEBAP
T.C.
BEYTÜŞŞEBAP
KAYMAKAMLIĞI
BEYTÜŞŞEBAP BELEDİYESİ
1932

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
SEMPOSYÛMA NAVNETEWÎ

SEMPOZYUM
İPEK

DYNACORD

ULUSLARARA
SEMPOSYÛ

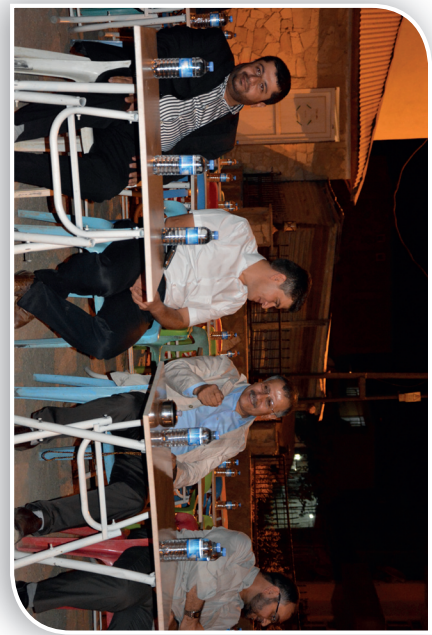

Mevlid-i Şerif

Molla Hüseyin-i Bâtevî

HAZA KITABUN MEWLÎD-Î NEBÎ (sav)[1]

Bîsmîllahîrrehmanîrrehîm

I. Tahmid

1. Hemdê bêhed bo Xwedayê ‘alemîn
   Ew Xwedayê daye me dînê mubîn
2. Em kirîne ummeta xeyrul-beşer
   Tabi‘ê wî muqtedayê namiwer
3. Ew Xwedayê maliku’l-mulkê ‘ezîm
   Daye me mîrasa Qur’ana Kerîm
4. Dînê me kir kamil û ni‘met temam
   Ye‘nî da me Ehmed û daru’s-selam
5. Ew Xwedayê bênezîr û zulcelal
   Bêmîsal û bêheval û bêzewal
6. Raziqê bêdest û pa û mar û mûr
   ‘Alîmê sirra negotî der sudûr
7. Karisazê bende û sultanê can
   Rahîm û Rehman Letîf û Mêhrîban
8. Asîmanê bêstûn, wî kir bedîd
   Suretê ba xal û xet, wî aferîd
9. Hêvîdarîn em, ji te şahê Kerîm!
   Îhdîna ya Reb sirate’l-musteqîm
10. Nê ji me sûc û xeta tên û sitem
    Lê ji te îhsan û xufran û kerem
11. Ya Reb îmanê dixwazîn em, mudam
    Jêrê alaya Muhemmed wesselam
    Ger divêtin hûn ji narî bin necat
    Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

---

1 Molla Hüseyin-i Bateyi, Mevlid-i Şerîf/Mevlûda Nebî, çeviri ve analiz, M. Xalid Sadini, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015. Adı geçen eserde mevdidin yazma nüshası ve güzel bir manzum Türkçe çevirisi de bulunmaktadır. Metin için M. Xalid Sadini Beyefendiye şükranlarımı sunuyorum.(Editör)

II. Der Ne't-in-Nebî (sav)

12. Ber tu bada her zeman û an û hîn
    Ey Muhemmed sed hezaran aferîn
13. Ey şefî‘ û daruwê her ‘illetê
    Dîde û bînahîya vê ummetê
14. Destegîr û mustexasê herdu kewn
    Bo gunehkaran penah û pişt û ‘ewn
15. Sellî ya Rebbî ‘ela Xeyri'l-beşer
    Ta hebin teyr û bixûnin ber şecer
16. Ew Hebîbê rohnîya heft asîman
    Herdu ‘alem qalib, ew rûh û rewan
17. Xakîpayê Ehmed ew Beytu'l-heram
    Lew şerîf in, Zemzem û Rukn û Meqam
18. Sellî ya Rebbî ‘ela xeyrî'l-wara
    Ma tesiru'ş-şemsû fi seb''î'-‘ula
19. Fexrê Îbrahîm û Îsmaîl û Nûh
    Mustafayê ba wefa yê ba futûh
20. Ma remeyte îz remeyte, gûşidar!
    Destê wî, destê Xweda der kar û bar
21. Sellî ya Rabî ‘ela xetmî'r-rusûl
    Ma yemûcul-‘aşîqûne fîs-subûl
22. Ew kelîmê xwoşnewayê çerxê
    Tûr Daxidar im bo wî sîmayê bi nûr
23. Ew şefî‘ û sahibê alayê hemd
    Min hene bê hed guneh nîsyan û ‘emd
24. Lê me hêvî wasîq e dê ez feqîr
    Jêrê alaya te bim roja ‘esîr
    Ger divêtin hûn ji narî bin necat
    Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

III. Der Fezaili Mewlidu'n-Nebî (sav)

25. Her kesê guhdarê mewlûda
    Nebî Dergehê mizgînîyan dê lê vebî
26. Goti wî Peyxamberê 'alî-sîfet:
    "Mewlûda min her kesê mazin biket
27. Ez şefî'ê wî me roja mehşerê
    Dê vexwût ew tazeava Kewserê
28. Serfê mewlûda me yek dirhem fere
    Hemberê yek kohê zêrê ehmer e
29. Fîsebîlîlleh bi bexşîn ber feqîr
    Qedrê mewlûdê bizan hûn kebîr"
30. Hem ji Bûbekr û 'Umer hat ev xeber
    Hem ji 'Usman û 'Elî çêbû eser:
31. "Dirhemek bit serfê mewlûda Nebî
    Xeyrekî mazin ji bo hasil dibî"
32. Hem ji şeyxan bû rîwayet ev xeber
    Şeyxê Kerxî, Fexrê Razî ba dîger:
33. Her kesê hazir biket ew yek te'am
    Ba buxûr û şerbet û qedrê temam
34. Gazî ket îxwan û hilbîtin çira
    Bête xwendin mewlûda xeyrul-wera
35. Tête heşrê ew digel xelqê berî
    Ye'nî ba peyxamberanê enwerî
36. Herçî bînit hindî tiştê xwarinê
    Dê mubarek bit li ber wê xwandinê
37. Bête xwendin ger li avê ê vexût
    Rehmê nazil cumleyê 'illet dibit
38. Bête xwendin ger li yek sikkedirav
    Dê mubarek bin derahîm bibne zav
39. Her cihê lê bête xwendin rehme lê
    Dê melek bên û tijî wê menzelê

40. Xanîyê lê bête xwendin ev sela
Dê bibîte ba‘isê def‘a bela
41. Bo xwedanê zadî û bo hemnişîn
Her selatan dê biden kerrûbiyîn
42. Dafi‘ê cumle hesûdê çavxerab
Der mezarî sehl e lê redda cewab
43. Pirr kesan dîtin keramat û eser
J’ xwendina mewlûda Sultanê beşer
44. Her wekî hatine gotin bêhîsab
Lê neşêm bêjim ji tetwîla kîtab
45. Qedrê mewlûdê nizanim bêjim ez
Lêk hişyar bin da nebîte cergebez
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

IV. Iptidaya Nura Muhammed (sav)

46. Girti yek qebze ji nûra xwe Xweda
Gote wê: “Kûnî hebîbî Ehmeda”
47. Hêj ne ‘Erş û Ferş û Kursî û Qelem
Hêj ne Lewh û enbîyayê muhteşem
48. Saleha tesbîhi kir nûra şigerf
Şeş mî’et elf û çihar û bîst û elf
49. Paşê bo wê çêkirin diwanzde hîcab
Her yekê xweştir ji ya dî der hîsab
50. Qudret û te‘zîm û minnet, merhemet
Hem se‘adet hem keramet, menzilet
51. Hem hîdayet hem nubuwwet rif‘et e
Ta‘at e yazde, şefa‘et temmet e
52. Her yekê westabû tê da çendi sal
Lê ‘eded me spare ‘ilmê Layezal

53. Her yekê tesbîhekî xas û cuda
Daîma tesbîhi xwendin bo Xweda
54. Paşê avête çihar behrê mezin
Wî Xwedayê layezal ê îns û cin
55. Behrê nezer sanî behrê merheme
Behrê qudret, behrê ‘îrfan în heme
56. Çûn ji behra me‘rîfet ew hate der
Qetre jê weryan bi îlham ev qeder:
57. Sed hezar û hem çihar û bîst û elf
Her yekê bû yek nebîyê dil şigerf
58. Paşê wî çêkir ji nûra namiwer
Cewherek lê kir nezer ew bû dûker
59. Nisfê ewwel dayê çavê heybetê
Nisfê sanî dayê çavê şefqetê
60. Nisfê ewwel bûye behr û her livî
Nê jê tirs û heybetê qet nanivî
61. Hem kelî ew behr û kef da û duxan
Kef bû erd û hem duxan bû asîman
62. Nîveka dî çêkirin jê çari çîz:
‘Erş û kursî û qelem lewhê temîz”
63. Hate emrê padîşahê layezel
Maliku’l-mulkê Celîlê zulcelal:
64. “ Ya Qelem binvîse emrê padîşah”
Ez çi binvîsim bi ferman ya Îlah?
65. Qale: “Uktub la îlah îlla ene
Hem Muhemmed qasidê emrê min e”
66. Sacîd û bêhış gırî sed salê dî
Ser hilîna got: “Îlahî seyyîdî!
67. Ez dizanim la îlah îlla tû yî
Ew Muhemmed hemberê ismêt bû yî
68. Kîjk e? Ya sultanê ba cûd û kerem!”
Padîşahê sermedî got ya Qelem:

69. “Ger nebûya ew Muhemmed, lewh û erş
Min netînane wucûdê ta bi ferş
70. Nê tu û nê cennet û narê mezin
Cumle eşya min ji bo wî çêkirin”
71. Muhbetê hingaft û hem şeq bû Qelem
Ma li ser lewhê eyîsî dem bi dem
72. Serxweş û sekranê wî navê şirîn
Paşê ba îlhama Rebbîl-‘alemîn
73. Goti ewwel: “Ya Muhemmed es-selam”
Hem “eleyke” goti Rebbê layenam
74. Da cewaben ‘en hebîbi’l-‘îzzetî:
“We eleyke es-selam û rehmetî”
75. Bûye sunnet lew selam û reddê ferz
Cumleyê ehwalê paşî kirne ‘erz
76. Wî nivîsî pêkve ummet: qencikar
Cennetî û asîyan dê biçne nar
77. Ummeta Ehmed nivîsî ehlê nûr
Ummetun muznîbetun, Rebbun xefûr
78. Cumleê ehwalê alem bîş û kem
Wî nivîsî bûrî û hişk bû qelem
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

V. Ameden-i der An Veqt-i Hulq-i Seyyidina Adem

79. Çûn îradet hati Sultanê refî‘
Çêketin Adem bi vî şeklê bedî‘
80. Emrî hate goşê Cibrîlê emîn:
Qebzeê bîne ji beydaê zemîn
81. Ew dilê erdê û hem husn û beha
Zîneta meknûn û durra bê beha

82. Hatî Cebraîl û ba emrê Letîf
Çengekê axê ji wê qebra şerîf
83. Girt û ba tasnîmê safî kir hevîr
Têkveda hetta ku ew qenc bû xemîr
84. Bû wekî durra spî wê sa‘etê
Xewte da der cûyibarê cennetê
85. Emrê Cebraîlî kir paşê çûnan
Wî bigêre der zemîn û asîman
86. Berr û behr û şerq û xerbê alemê
Hate gêran hêj ne behsa Ademê
87. Nê hezaran sali çûne axerî
Ew Nebî bû Adem hêj av û herî
88. Paşê hingî Xaliqê her sûretê
Çêkirî Adem bi destê qûdretê
89. Pif kirê ruha xwe ew bû nazenîn
Lew melek hatin ji bo wî sacidîn
90. Bû xezîne ew ji bo durra yetîm
Danîye pişta wî ew nûra ‘ezîm
91. Paşê bir avête baxê cennetê
Xeyrî darê jê bixwe her nî‘metê
92. Sef bi sef westane pişta wî gelek
Nazirê nûra Muhemmed ew melek
93. Goti Adem: “Ew melaik bo çi her
Wê li pişta min dikin daîm nezer”
94. Rebbê ‘alem gotî Adem ey mûlî:
“Tû ji bo nûra Muhemmed hamil î”
95. Ew hebîbê min di pişta te zuhûr
Lew melek têne temaşayê ji dûr”
96. Goti Adem: “Ey Xwedawendê felek
Min divêtin bêne pêş min ew melek”
97. Hem bi fermana Xwedê wê sa‘etê
Nûr ji piştê hate nêva cebhetê

98. Hin dibêjin: “Hate tilya şahidê
Lê heqîqet her dizanîtin Xwedê”
99. Mîslê rojê hatîye ew ca felek
Hem teheyyur Adem û hindî melek
100. Goti Adem: “ Ya reb ew nûra qebûl
Maye tiştek?” Gotê: “Eshabê Resûl”
101. Goti Adem: “Ya Îlahî qenc e bêt
Bête tilyan her çi mayî min divêt”
102. Nûra Bûbekrî di wusta û ‘Umer
Binsir û ‘Usman di xinser musteqer
103. Hate îbhamê dibên nûra ‘Elî
Şu‘le da tilyan û cennet muncelî
104. Hati Hewwa û nezer da nûrê saf
Gotî ya Adem: “Çi nûr e ho şefaf ”
105. Gotê: “Nûra yek nebîyyê mazin e
Seyyid û hem mazinê nesla min e”
106. Çûn kî bêemrî ji Adem bû zihar
Nûr ji enyê hate piştê bû sitar
107. Nê ji darê xwarin herdukan şirîn
Hulleyê cennet ji bejnê da firrîn
108. “Îhbîtû mînha cemî‘en” hatî emr
Adema dê bêteve lêkin bi sebr
109. Der Serendîbê bi erdê ket girî
Çendî sêsed sal, û rohnik bûn herrî
110. Rohnîkê wî şîn kirin dar û nebat
Çûn di erdê da du pa û mayî mat
111. Pir girî û xweş girî bê hed gelek
Newheê “înna zelemna” çû felek
112. Rojekê ew der sucudê bê mefer
Pirr girî û hem li ‘erşî kir nezer
113. Dît nivîsî: “La îlahe îlallah”
Ba Muhemmed ba resûlûllahê şah

114. Go: “Bi heqqê an Muhemmed key te neqş
Wî kirî ba îsmê xwe ber saqê ‘erş
115. Tû bi xufranî min ê bêçare ah!”
Hatê Cebraîli ba emrê Îlah:
116. “Ser hilîne Adema!” ‘Efwa Celîl
Bo te hat û rabe ey zîba, cemîl
117. Hurmeta navê Muhemmed an resûl
Tewbeya te bû qebûl û her qebûl
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

VI. Ameden-i der İntikal-i Nur-i Muhammed (SAV.)

118. Çûn ji Adem nûra Ehmed bû cuda
Hate pişta Şîsê burhanul-huda
119. 119. Hate eslab û butûnên tahîre
Qet nebû yek jê xerab û facîre
120. Fewqê ‘Ednan ta ji Adem îxtilaf
Tê heye, lew bê tifaq e ew mesaf
121. Jêrê ‘Ednan ta bi ‘Ebdullah guhist
Bîst û yek bab in, hemî rast û durist
122. Hin belî: ‘Ednan û Me‘d û hem Nizar
Mudr û Ilyas in bizan, ey goşidar
123. Mudrîke paşê Xuzeyme taze‘eyş
Hem Kenan e, paşê Nedrê bû qureyş
124. Malik û hem Fehr û Xalib hem Lu’ey
Ke‘b û Murre hem Kîlab û hem Qusey
125. Hem ji pişta wî Quseyyê pak û saf
Ew emanet hate nik ‘Ebdulmenaf
126. Hem ji nik ‘Ebdulmenaf ew muxtefî
Hate pişta Haşim ew nûra sefî

127. Hem ji Haşim bû emanet munqelib
Hat û bû mêhvanê ‘Ebdulmuttalib
128. Silsila wî ta bi Adem da û bab
Pêkve dê biçne beheştê bê hîsab
129. Hem ji ‘Ebdulmuttelib bû hamîle
Fatîme hem muddeteşbû kamîle
130. Jê bû ‘Ebdullah bi hukmê sabîqe
Nûrê Ehmed der cebîneş barîqe
131. Muzhirê nûra Muhemmed hate ew
Pak û nûranî mu’eyyed hate ew
132. Cubbeyê Yehya di Şamê da numûn
Sûfeke spî bû hemî têkdabû xûn
133. Girti xûnê cûbbeyê Yehya çû nar
Wê dema bûye şehîdê pêşiwar
134. Hişki bû ew xûn, û borîn rûzigar
Ta wucûdê ‘Ebdullahê namidar
135. Taze bû ew xûn û mercan bûne rêz
Rahiban go: “Ay û way exbari nêz
136. Wext e rabit Ehmedê ‘alî-‘elem
Nasixê Tewrat û Încîl û senem
137. Hat xudanê seyf û Qur’ana mubîn
Xûnê Yehya bû nîşana wî yeqîn”
138. Lêk vegêran hem sual û hem cewab
Way û weyla kefte nav ehlê kîtab
139. Wan yeqîn kir ‘Ebdullah hate wucûd
Ba ‘edawet qesd kirin qetla wî zûd
140. Ehlê kizb û ehlê zûr û îftîra
Çendi car ew hatine Ummul-qura
141. ‘Ebdullah der hifzê sultanê Wedûd
Nûra Ehmed dafi‘ê şerrê Yehûd
142. ‘Ebdullah mazin bû, ba naz û delal
Canê ‘Ebdulmuttelib ew mah û sal

143. Xweşdivê babê, ‘ezîzê maderê
Rohnîya malê û zîba esmerê
144. Şikl û sîma mîslê bedra asiman
Nazik û re‘na û nûra xanedan
145. Dilber û mehbûb û şêrîn wek şeker
Herkesê ew dît û dil lê bû duker
146. Dohtê çakanê Qureyşî û ‘Ereb
Muntezir bûn pêkve bo wî roz û şeb
147. Her yekê hêvî dikir ew bit qebûl
Ba yekê wî qet neda meyla wusûl
148. Bû di azad ew ji fikra în û an
Yumnê nûra Ehmedî bû pasipan
149. Rojekê wî gote babê: “Ey emîr
Sa‘eta ez biçme Bethaya Beşîr
150. Min ji piştê têteder nûrek mezin
Radibîte ser serê min ew ji min
151. Ez dibînim munqesim bûye duker
Yek di şerqê yek di xerbê çûye der
152. Têteve çespan û çapik bê dereng
Tête ser yek mîslê ewrê tazereng
153. Ez dibînim asîmanî bûye şeq
Radibit ew nûre ta heftem tebeq
154. Têteve fîlhal der an ‘alîmeqam
Ez dibînim tête pişta min temam
155. Sa‘eta rûnim li ser mehda zemîn
Min acayib têne pîş û aferîn
156. Hem ji erdê tête sem‘im ev kelam:
“Wê digel te nûra Ehmed es-selam”
157. Herçî dara hişk e, ez biçme binî
Bû hişîn û kat e, ez pelgan xenî
158. Bû sih û seywan li ser min nagehan
Ez ku çûm bû hişk û bê pelg û xusan

159. Ev çi remz û hal e? Babo bêje min!
Gotê babê: “Rohnîya çavê di min
160. Şa be, mizgînim li te ey nazenîn
Dê ji te zahir bitin şahê Emîn
161. Hêvîya min wasiq e, dê rabitin
Ekremê ‘alem ji te peyda bitin
162. Eşrefê mexlûq û sultanê cîhan
Dê ji te peyda bitin, bêşek bizan!
163. Min dîye der xwab û mayim muntezer
Ehmed ez pişta te ye, canê peder!”
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

VII. Tabet Mesden-i der Dili Veheb ba Abdullah Daden

164. Çûn kî Ebdullahi rabû pakizat
Xweş li qetla wî cuhûdan kir xebat
165. Rahib û ehbar û hem ehlê kîtab
J’ agirê kerbê hemî bûne kebab
166. Hayi dan heftê cihûd ez milkê Şam
Taze bey‘et best û ‘ehda natemam
167. Cengî û merdê dilawer şîregîr
Pêkve xwarin sond û bestin tîr û şîr
168. Ta neête kuştin ew zîbaxeram
Yek ji me naête ax û mulkê Şam
169. Rahê sehra girt û çûn ew kînedoz
Mîslê kundê her bi şeb çû, nê bi roz
170. Zû gehiştin çûne dora Mekkehê
Ketne bûsan mîslê ava bin kehê
171. Dabînî kengî dibînin derfetê
Nobedar ketne kenarê hêşetê

172. Rojekê wan dî bi çolê da meşî
Talibê nêçîr hem ahû xweşî
173. Wan ku dî raborî ‘Ebdullah çûnan
Ba tenê tenha bi çolê da rewan
174. Firseta xwe dîn û rabûn şîr hesûn
Çûn di pey da mîslê gurgê devbixûn
175. Hem di wê rojê li seydê bû Weheb
Ye‘nî babê Amîne ‘alîneseb
176. Çûn seda hat û Weheb lê kir nezer
Hate ‘Ebdullahî qewmê xûnceger
177. Revdegûrgek hate berxê nûciwan
Lê belê hişyar e, lê zîbaşivan
178. Nagehan fekrî Weheb dî j’ asîman
Hate xwarê leşkerê rûhanîyan
179. Xeybiyanê keskepûş ê gul‘îzar
Hatinê jêkra kirin ew tar û mar
180. Turfetul-‘eynî cuhûd ber ba kirin
Wan j’ eqalîmê cîhan wenda kirin
181. Sa‘eta sirra ji xeybê dî Weheb
Mayî heyran û vemayî der ‘eceb
182. Çûn ji ‘Ebdullahi dît ev sirr û hal
Xweş li lewhê dil nivîsî ev xeyal:
183. “Ger qebûl ket daye wî min Amîne
Pak û me‘sûm e, hebîb e, mûqîn e”
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

VIII. Ameden-i der An Vakt-i İntikal-i Nur ba Âmine

184. Paşî wê sirra ezîm û nûritab
Nazilê qelbê Weheb bû îztirab

185. Çapik û çespan vegerya hate mal
Wî hîkayet kir ji bo mala xwe hal
186. Hin hîkayet kir ji bo zewcê, Weheb
Hem keramet hem ji cenga bîleceb
187. Gote zewcê: “Qenc e qasit bî ji min
Rabî biçye xanedana dilmezin”
188. Bêje ‘Ebdulmuttelib: “Min Amîne
Wê li nik zîba ‘efîf e, mûqîn e”
189. Ger ji ‘Ebdullah bibîtin ew qebûl
Temşîyet dê bît û çêbît ew wusûl
190. Nazik û sîmaxweş û dilber ew e
Layiqa wî babeta wî her ew e
191. Hat û ‘Ebdulmuttelib kir ba xeber
Hem di ‘Ebdullahî hubbê kir eser
192. Gote dayê: “Rabe ey zîbaxîsal
Zewceyê bo min bixwaze bes delal
193. Ba cemal û ba kemal û ba edeb
Xweşeda, şêrînlîqa, ‘alîneseb”
194. Zû dirabû Fatîme dilşadiman
Nazirê ber sûretê gulçehrekan
195. Pirrşepal û gulruxan û taze‘eyş
Sakinanê perdeyê alê Qûreyş
196. Dilnewa û pêkve naz û qendileb
Kes nedî şêrîntir ez binta Weheb
197. Amîne gul bû di gulzarê cemal
Husnê bêhed qed û qamet î‘tidal
198. Dê çi bêjim ez cemal û me‘rifet
Walîda Ehmed bes e her ew sifet
199. Fatîme dît û vegerya damîne
Gote ‘Ebdullahî behsa Amîne
200. Mîslê wê nabin şepal û nazenîn
Nê di dunyê nê di fîrdewsa berîn

201. Cardi dî çû dît û ew naziknîhal
Lê vexore babet in herdû heval
202. Hate Ebdulmuttelib rakir ji mal
Çûn ji babê xwestin ew re‘na şepal
203. Weqyeke zîv û weqîyyek hem zeheb
Sed şutur sed pez ewî dane Weheb
204. Sed beqer cumle ciwan û samîn e
Bo hinarin pêkve nextê Amîne
205. Hati ‘Ebdulmuttelib wê sa‘etê
Kir tedarek kar û barê dawetê
206. Çêkirin zad û te‘amê bîl-‘eceb
Hem Qureyşî xwendin û hindî ‘Ereb
207. Amîne xemlî ji rengê gulşenê
Zend û baz in, riştine j’ rengê xenê
208. Xweşnewa û xweşeda hatin ‘Ereb
Cum‘e bû ew şev nehê maha Receb
209. Wê şevê anîn nîkah û ‘eqdi best
Bûk û zava man û şerbet dane dest
210. Der Meke meşhûri bû ev gotine
“Ebdullah zava ye, bûk e Amîne”
211. Hesret û kerbê hemî ber ba kirin
Wê şevê wan go dused jin jê mirin
212. Bûk û zava herdû çûne xelwetê
Şahiyane kefte baxê cennetê
213. Zû di Ridwanî vekir babê cînan
Daketin dergahê nîran nagehan
214. Hor û xîlman û çem û teyr û nebat
Hatine hemd û senayê xweşluxat
215. Ez demê can bexşî, Cibrîlê emîn
Mujde da ehlê semawat û zemîn
216. Cebraîla! Hati dewra Ehmedî
Hati şahê mîslê wî çavan nedî

217. Rabe mizgînê bibe j’ mexlûqi ra
J’ asîman û erd û ta tehtes-sera
218. Xulxule peyda bû der heft asîman
Sewtê tesbîha melek çû Lamekan
219. Hate xwarê Cebraîl û mujde da
Keskialayek li banê Ke‘be da
220. Mujde da mexlûqehayê behr û berr
Cumle heywanati zanî ew xeber
221. Xweşnîda hat ez yesar û meymene
Nûrê Ehmed hat û çû nik Amîne
222. Hati nuranî şefî‘ul-muznibîn
Hati xeyrun-nasî, xetmul-murselîn
223. Wê şevê hindî senem bûn sernigûn
Textê Îblîsê le‘în bû wajigûn
224. Lew li ser sûret revî teşbîhê mar
Hate kohê Bûqûbeys û kir hewar
225. Zuryeta wî Cumle hatin bênewa:
“Ew çi hale bêje me?”Wî gote wa:
226. “Lew li min çêbûye tirs û zelzele”
Ba Muhemmed Amîne bû hamîle
227. Hati dewra Ehmedî, dewra me çû
Lat û ‘Uzza dê biket bê avirû
228. Yek ji me îdî neşîtin bit ‘eyan
Wî li me rê girt ji çûna asîman
229. Hati xûnrêzê cîhangîrê sefak
Em ji destê wî hemî dê bin helak
230. Rohnîya herdû cîhan û milletan
Ummeta wî çêtirînê ummetan
231. Dê çi bit halê me û tedbîr û ray?
Ay û way û ay û way û ay û way!”
232. Hem di subha wê şeva dewletfuzûn
Textê şahanê cîhan bû sernigûn

233. Bê tekellum ma, devê hindî mulûk
Şah eger hakim eger mîr û mulûk
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

IX. Ameden-i der Müddet-i Vakiat-i ber Ser-i Haml-i Âmine

234. Amînê go ta kî şeş meh çûne ser
Min ji hemlê xwe nedî qet yek eser
235. Paşî şeş meh gote min awazê xeyb:
"Min li te mizgîn e, ey pakîzeceyb!
236. Wê digel te xatemê peyxemberan
Nasixê herfa kîtab û defteran"
237. Lê di xewnê da me dîtin bê 'eded
Enbiya û remz û nîşan û sened
238. Ewwela min dî ji min nûrek diçî
Qesrê Busra min ji 'eksa wê didî
239. Mahê ewwel hati Adem teyyîba
Kir selam û gote hemlê: "Merheba!"
240. Mahê sanî hati Şîs ez meymene
Gote min mizgîn li te ey Amîne
241. Mahê salis hati Îdrîsê nebî
Kir selam û mujde ber hemlê te bî
242. Mahê rabi' Nûh û xamis Hûd û hem
Hatin û mizgînî da min ez kerem
243. Mahê sadis hati Îbrahîm Xelîl
Da me mizgînî ji wî hemlê celîl
244. Mahê sabi' hati Îsma'îl, zebîh
Mujde bexşî min, ji wî hemlê melîh
245. Mahê samin hati Mûsa ba wefa
Îbşîrî ya Amîne bil-Mustefa

246. Mahê tasi‘ hati Îsa j’ asîman
Mujde da min: Hati sultanê cîhan
247. Ew ku çû şeş meh ji hemlê mûnqelîb
Gote ‘Ebdullahî, ‘Ebdulmuttelib:
248. “Ba tîcaret dê biçî ta semtê Şam
(Ez) Medîne bar bikî temr û te‘am
249. Wê demê dê Amîne kodek bibî
Yek ziyafet lazim e dawet bibî”
250. ‘Ebdullah an mahirûyê gûl‘îzar
Der Medîne şerbeta mergê vexwar
251. ‘Umrê ‘Ebdullahî bîst û pênci sal
Borî, û kir wî ji dunya îrtîhal
252. Zanî ‘Ebdulmuttelib ew waqî‘e
Herdû çavê Amîne bûn damî‘e:
253. “Esmerê min ma û xelqê kariwan
Hatin û peyda ne ew rûh û rewan
254. Kan habîbê min! Dilê min bû du nîm
Ah û hesret kodekê min ma yetîm”
255. Dar û ber bo wê girîn wê sa‘etê
Av û rohnik nadenê qet muhletê
256. Hem melek rabûn û gotin: “ Ya Kerîm!
Nê hebîbê te Muhemmed ma yetîm”
257. Malîkul-mulkê mezin da ev cewab:
“Çêtir im bo wî ji xêra da û bab”
258. Ey xudawendanê eqlê musteqîm
Kes nizanit qîymeta durra yetîm
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

X. Ameden-i Vakt-i Viladet-i Seyyidina Muhammed (sav)

259. Ez rebî‘ul-ewwel a şev rewşen e
Heşti şev borîn li hemlê Amîne
260. Ya nehê za’il bû jê tirs û ‘îna
Ya dehê bû mujde, der Xîf û Mîna
261. Yanzdehem bû xûlxûl û awazi hem
Zemzem û tesbîhi der hindî Herem
262. Diwazdehem helbû şemala dewletê
Amîne mabû tenê der xelwetê
263. Wê şevê der Ke‘be ‘Ebdulmuttelib
Mabû, bo te‘mîrê erdê munqelib
264. Amînê go: “Mam tenê bê mêr û jin
Ez demek tirsam û lerzî hate min
265. Min dî xanî rohnî bê xayet belê
Çari jin hatin ji ruknê menzelê
266. Ba cemal û husn û nûranî, qemer
Hulleyê îstebreq û sundus di ber
267. Zulfeha, sed te‘ne dane ‘enberê
Le‘leha, têrav û ava kewserê
268. Bejn û bala serw û sîmayê şefaf
Min şibandin tuxmeê ‘Ebdulmenaf
269. Yek li destê rastê hat û yek li çep
Yek li piştê, yek li pêşim ba edeb
270. Ew kî bûn?: Hewwa û Sare, Asîye
Ya li pêşim Meryema ‘Îmranî ye
271. Meryemê husn û melahet zêde bû
Pal vedayî wê, ji bo min tekye bû
272. Nagehan bû zemzem û tesbîh û deng
Ba luxethayê muxalif rengereng

273. Rast û çep min dî kewakip têk firrîn
Qafi ta qafi cîhan bû enwerîn
274. Pêkve dunya min dî bû yek qursê nûr
Meşriq û mexrîb didîtin min ji dûr
275. Keskialayek di mexrib da me dî
Yek li şerqê yek li banê Ke‘be dî
276. Emrê Cebraîl kirî Mîrê mezin
Mujde da ehlê semawatan ji bin
277. Daketin dergahê nîran nagehan
Şahîyane hor û Ridwanê cînan
278. Xulxulîn hûrî di qesrê cennetê
Kî dizanit kar û barê qudretê
279. Hati Cibrîl û melaik fewc û fewc
Çar kenarê Mekkehê bûn mewc û mewc
280. Nagehan ez têhnî bûm wê sa‘etê
Min dî da destê me tasek şerbetê
281. Sippî wek şîrî, û şêrîn wek ‘esel
Nê ji wî şîr û ‘esel bûne mesel
282. Min vexwar û têhnî çû halî ji min
Teyrekî spî hat û perr malî di min
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

XI. Haza’l Kıyam li-Kudumi Muhammed (sav)

283. Wêdemê min bû Muhemmed Mustefa
Nurê can û me‘dena sidq û sefa
284. Cumle zerratê cîhan da ev seda
Kirne gazî pêkve gotin merheba1
285. Merheba ey îftîxarê enbiya
Merheba ey şem‘ê cem‘ê ewliya

286. Merheba ey menbe‘ê ‘izz û wefa
Merheba ey kanê îhsan û ‘eta
287. Merheba ey rehmeten lîl‘-alemîn
Merheba hatî şefî‘ul-muznîbîn
288. Merheba ey qurretul-‘eyni’l-Xelîl
Merheba ey xasimehbûbê Celîl
289. Merheba ey canê baqî merheba
Merheba ‘uşşaqê saqî merheba
290. Merheba sultan-i ‘alî merheba
Merheba ‘îrfan-i xali merheba
291. Merheba hatî şefî‘ê îns û can
Merheba hatî letîfê îns û can
292. Secde bir her wê demî an nûrê can
Dest hilînandî bi sûyê asîman
293. Pareyek ewrê spî ez asîman
Hat û hilgirt û ji min xayib bû an
294. Hateve medhûn û pêçayî, kehîl
Pare-ewrek dî gehîştê ew cemîl
295. Girt û bir, lê hate guh min ev xeber:
“Girti wî dunya seraser behr û berr”
296. Hateve spî pare-ermîşek digel
Wê mijî ba le‘lê wek şehd û ‘esel
297. Lê belê xweş hate guh min ev nîda:
“Pêkve zanî xelqehayê enbîya”
298. Min dî xanî bû ji teyran rengereng
Dum ji zumrutan û hem yaqût e çeng
299. Paşê hatin sê nefer lê her yekê
Husnê sûret mîslê qursa rojekê
300. Wan yekî der dest misîn û yêkî teşt
Yêkî anî cameê spî ez beheşt
301. Hefti caran şuşt û pêçan pirr xeber
Gotinê, û her sê rabûn çûne der

302. Naête hedd û hîsabê mu‘cizat
Muxteser min gotine ne‘t û sifat
303. Dê çi bêjim ne‘tê zatê enwerî
Ê ku ‘alem cumle bo wî çêkirî
304. Mun‘ekis bûn wê şevê hindî sanem
Agirê Faris vemirya çû ‘edem
305. Taze-eywan xaneê Nûşîrewan
Rast û çep hejya û lerzî nagehan
306. Şeq bû kungir çaride rê jê çûne xwar
Xewf û tirsek hate Kisra bê qerar
307. Wadîya nav lê Semawe bû rewan
Behrê Sawe çik bû û hişk û nihan
308. (Ez) serê hindî mulûkan taci ket
Zêde bû lê tirs û xof û zelzelet
309. Der duşenbe diwazdeyê ewwel rebî‘
Salê fîlê hati ew hemlê bedî‘
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

XII. Ameden-i der an Vakt-i Abdulmuttelib ez Ka’be

310. Rabû ‘Ebdulmuttelib têkil seher
Go: “Me dî zemzem kete ruknê Hecer”
311. Ke‘be çû secde mubarek bû meqam
Rukn û ban û beytê lêkdu kir selam
312. Rukneha, Allahû ekber jê dihat
Hati mizgîna Muhemmed es-selat
313. Paki bûm ez Lat û ‘Uzza û senem
Hat Ebulqasim şehê ‘alî-‘elem
314. Rast û çep xweş hate zîbi erxenûn
Nê Muhemmed hat û put bûn sernuxûn

315. Hatin îbrîq û legen misk û gulav
Ke‘be şûştin mame heyran ez tevav
316. Ez biderkeftim ji Babê Şeybe zûd
Min Sefa û Merwe dîtin der sucûd
317. Pelg û dar û ber ji feyza Layemot:
“Ca’ena Ehmed Resûllullah”digot
318. Hati awazek: “Eya meznê Qureyş!
Ev çi tirs û lerzî ye? Ey tîbi-‘eyş!”
319. Zû di ‘Ebdulmuttelip xweş hate mal
Teyrekî mazin li banî çeng û bal
320. Amînê hat û ewî jê kir sewal:
“Kanî ew nûra digel te ey şepal?”
321. Bêhna Fîrdewsê ji hucra Amîne
Hat û der hingaft û go: “ Ya sakîne!”
322. Amînê bo gotê mewlûda mezin
Hatifî navê Muhemmed gote min
323. Wê di xewnê da tena nûra mûbîn
Ger divêtin tu bibînî, dê bibîn
324. Refti Ebdulmuttelip bo dîtinê
Şîr di destê nagehan yek rehzenê
325. Ne‘reî zed hate Ebdulmuttelib
Heybetê girt û dilê wî murte‘ib
326. Nabitin dîtin heta sê roj temam
Da melek bêne tewafê xas û ‘am
327. Hati Ebdulmuttelib bê xoşiten
Bê tekellum maye ezman û dehen
328. Paşê çendî dîti ew nûrînsebî:
“Rohnîya çavê di bapîrê xwe bî”
329. Amînê şîr da dehanê şekkerîn
Ta gehiştî weqtê teslîma deyîn
330. Amînê got: “Min di xewnê da diye
Murdî‘e, dê bit Helîma Se‘diye

Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

XIII. Ameden-i Halime ve Burden-i Muhammed (sav)

331. Mekkîyan kodek didane şîridar
Da di germê da nebîn kodek nezar
332. Hem qebîla Se'dîyan dîger bulûk
Her dihatin ta Mekke telbê buçûk
333. Wê qebîla Se'dîye lê bû xela
Mêr û jin pêkve ji birsan mubtela
334. Got Helîmê: "Rojekê em çend heval
Bo gîyayê çûne nava yek newal
335. Hem gîya jî tê hebû hem avê sar
Min gîya xwar û ji avê hem vexwar
336. Hem hevalan ji gîya û avê xwar
Hati awazek Xwedanî nadîyar:
337. "Ha nuha biçne Mekke ey cumle jin
Da mubarek bin ji mewlûda mezin
338. Xurrem ew zîba deyîn wê bo xwe bit
Êxweş! Ew pustanê ku şîr jê bixwit"
339. Tirsi Xalib bû li me hatîne mal
Gote min Haris: "Çi hale ey heval?"
340. Min ji bo wî got, ewî got: "Ey hebîb
Belkî ew mewlûd ji bo me bit nesîb"
341. Min weled bû Zumrete barê şikem
Qet ji birsan min nezanî dê çi kem
342. Nagehan min dî di xewnê da yekî
Ez birim avêtime rûbarekî
343. Sippî wek şîr û şêrîn û şehdiwar
Jê vexwe! Wî gote min sê çari car

344. Ez ji xew rabûmeve têr û tijî
Her du pustanê di min şîr jê rijî
345. Sahiban ez dîtim û pirsîn dirêj
Lêki tenbî bû li min bo kes mebêj
346. Yek xerê laxer hebû lê pirrkesad
Haris anî taze kurtan lê nehad
347. Kariwan rabû bi qesta Mekkete
Bûm suwar û hem li ber min Zumrete
348. Dûre dûrê kariwanî leng û lûk
Ker ji çûnê bû, û Haris ma xudûk
349. Gote min: “Da b’çîneve bê zehmetê”
Min gotê:“ Nê hati nûra dewletê
350. Da biçîne pêşi ûcaxa Qureyş
Belku halê me bibîtin taze‘eyş”
351. Min dî yek merdê tewîlê enwerî
Ba serê rim wî îşaret da kerî:
352. “ Ya Helîme îsrî‘î mizgîn li te
Tu deyîn î bo Muhemmed xwez bi te”
353. Tîzi çûbû xweşkerê laxermeyan
Wî berahî bir ji hindî kariwan
354. Ewwela min kir li Bethayê nezer
Çar teref pêkve gîya û laleterr
355. Karewan danî l’ çiyayê tîbi-‘eyş
Jin hemî geryan li eşrafê Qureyş
356. Gote Ebdulmuttelib: “Xweş Amînê
Nê divêtin bo Muhemmed dayînê”
357. “Qale: Hazel-emrû minhû qet beda”
Hate goşê min ji hatif ev nîda:
358. S”efwetur-Rehman û xeyrul-murselîn”
Nîne ez xeyrî Helîme wî deyîn”
359. Hatine nik Amîne jin ba surûr
Herçî zanî ew yetîm e çûye dûr

360. Êxweş! Ew zîba yetîmê şîrixwer
Her du ‘alem jêriferman ser bi ser
361. Êxweş! Ew re‘na yetîmê şîricû
Nûrê her du ‘alem ez ruxsarê û
362. Ey Helîme hilgire an pakizat
Dewleta baqî û daîm bo te hat
363. Hen Helîme gote Ebdulmuttelib
Halê sal û halê qehta muzterib:
364. “Hatime bo yek piser ez bim deyîn
Ger li nik te dê hebî nî‘mel-emîn”
365. Gotê Ebdulmuttelib: “Namet çi ye?”
Gotê: “Navê min Helîma Se‘dî ye”
366. Gotê Ebdulmuttelib: “Xweş mehd î, tû
Hem bi husn û hem bi hilm û Se‘d î, tû
367. Wê li nik min nûrê çeşm û qûtê can
Mîslê wî ney bûne, nabin der zeman
368. Lê yetîm e, durr e, bêmîsl e, meh ey
Ez li cê babê me ger dê tu bibey”
369. Gote Ebdulmuttelib: “Da ez biçem
Bêjime zewcê xwe pirsê jê bikem”
370. Hati gote Haris, ew zîbaxîtab
“ Ya Helîme weyhekê!”Wî da cewab:
371. “Dê çi key tu ba yetîmê bê peder”
Ma Helîme damena sebrê duker
372. Hate çûnê kariwanî kir cihêz
Dîti Haris rohnikê wê bûne rêz
373. Gotê Haris: “Ez dibînim tu xudûk”
Gotê: “Heqq e! Dê biçim ez bê buçûk”
374. Gotê: “Her bîne ewî tiflê yetîm”
“Qet tewekkelna ‘elellahîl-kerîm”
375. Xweş vegerya pêşi Ebdulmuttelib:
“Hatime durrdaneyê te ey muhib!”

376. Da biçîne pêşi danayê Emîn
Min ku dî ew husn û dîndara şirîn
377. Yek regem xalî nema ez muhbetê
Bûme yexsîra wî ez wê sa‘etê
378. Xweş me hilgirt û kenî ew nê gelek
Nûrê xendê, lahiqê çerxa felek
379. Bûse da min çav, û pustanê yemîn
Xweş mijî ba her du lêvê şekkerîn
380. Rast vexwar û dev neda sedya çepê
Hişte bo Zumre bi îlhama Xwedê
381. Weqtê çûnê hati Ebdulmuttelib
Da me zad û tişt û min go: “ Ya muhîb!
382. Min bes e ew kodekê nûrîncemal
Dewlemend im dê çi kem ba tişt û mal”
383. Xwesti xatir min, ji cedd û Amîne
Amînê hilgirt û ew naziktene
384. Dabû ber bêhna xwe rohnik bûne çem:
“Ey Muhemmed! Dê biçî ez dê çi kem”
385. Dûrîya te sohti qelbê Amine:
“Lê çi kem ev şole ne b’ destê min e”
386. Ey hebîbê min Muhemmed bes delal!
Bêje da rohnik nebarin bo te al
387. Tu bike ferwari da sebr û sukûn
Bo me bêtin wer ne, can û dil me çûn
388. Tu emanetê Xudê bî ey ciger!
Ey Helîme fî emanîllah biber”
389. Wê Helîmê bo xwe bir durra yetîm
Êxweş! Ew dayîneê se‘d û helîm
390. Subhê rabû kariwanê Se‘dîyan
Ew kerê laxer ji bo wan hersêyan
391. Haris anî û Helîme bû suwar
Paxila rastê Muhammet tê veşar

392. Ya çepê danîbû tê da Zumrete
Ker sivik çû çapik û bê zehmete
393. Ewwela çû Ke‘be sê car secde ber
Sanîya ew hate çûnê pirr huner
394. Dê kusan ew ker nebî çûn û çelek
Wê li pişta wî suwarê neh felek
395. Ew kerê laxer di pêşi kariwan
Wek siha teyrî li deştê bû rewan
396. Se‘dîyan gote Helîme: “Ey heval!
Ew kerê laxer me go naçîte mal
397. Vê demê sê lê suwar in, mîslê teyr
Wê diçîtin nagihê wî kes bi seyr”
398. Ker bi ezman hat û gote Se‘dîyan:
“Qet ‘ecayib nîne çûna min ‘eyan
399. Wê li pişta min resûlê Rebbê ‘erş
Jêridestê wî ji ‘erşî ta bi ferş
400. Seyyîdê mexlûqê Rebbîl-‘alemîn
Çêtirînê ewwilîn û axirîn”
401. Qewmê Se‘dî pêkve gotin ew meqal
Nîn e ew qewl û seda îlla xeyal
402. Mîslê bayê kefte rê û her bi xar
Dane ser yek koh û deşt û kohisar
403. Goti ezmanê Helîme ev beyan:
“Em bi dûr keftin ji xelqê kariwan
404. Min dî sakin erbe‘ûnê rahiban
Tabi‘e usqûfekî eswed-qeban”
405. Wî digote rahiban wesfa hebîb:
“Weqt e rabîtin Muhemmed ‘en qerîb
406. Kasirê esnam û qettalê cuhûd
Bê ‘eded nîşanê wî hatne wucûd
407. Ez ji wan borîm û çendî, nê gelek
Şu‘leyê nûra Muhemmed çû felek”

408. Weh heware!, “Goti isqûfê kebîr”
“Hey ev e, wernê ji yek rakin bi şîr”
409. Desti da şîran û hatin şubhê san
Xweş li pey me mulhidanê bê eman
410. Dê çi kem ya Reb meded mîrê mezin
Wa Muhemmed rohnîya çavê di min
411. Hati nêzîkî me koma rahiban
Min Muhemmed dî nezer da asîman
412. Hate xwarê agirê mîslê şîhab
Tê werat û sotin ew ehlê ‘ezab
413. Hatifî gota ji yûmna şehsuwar:
“Uhlîkel-kuffaru mîn narîl-Cebar”
414. Kariwan hat û hemî em çûne mal
Pêkve pê xweş bû nîsa û hem rîcal
415. Dewleta baqî geha nav Se‘dîyan
Rizq û ni‘met hat, û nabin tehlîyan
416. Dexl û dan û ga û pez lê zêde bûn
Hem cefa û mihnet û alami çûn
417. Pêkve hatin dest û pê lê bûse dan
Muhbeta wî kefte qelbê cumlekan
418. Hem Helîme xerqê în‘am û kerem
Wê Ebulqasim li malê, bo çî xem!
419. Goti:“Wellahîl ‘ezîm ev nazidar
Hat û min came ne şuştin qet çu car
420. Tahir û pakîz û paqij her me dî
Bewl û xait mîslê ‘ewret min nedî
421. Bû du salî û xiraman sû bi sû
Têkilî le‘ba biçûkan qet nebû
422. Rojeka wî, heftîya yek kodekî
Haftîya wî mah, û mah ba salekî
423. Ewwelê lefza wî maye min li bîr
Goti wî: ‘Allahû ekber mîn kebîr’ ”

424. Salê sê, naziknihalê rûhê can
Arezû kir wî şivanî nagehan
425. Hin bi hukmê karê ummet perwerî
Bû şivanê laiqê peyxemberî
426. Rojekê wî goti: “Ey mader! Bira
Kanî?”Min gotê: “Pez birye çera”
427. Goti: “Qet însaf e dayê! Ez li mal
Ew li germê, ez vexûm ava zelal”
428. Gote min wî: “Ez ditirsim hasidî
Bêt û te çavîn biket ya rasidî”
429. Gote min:“Dayê! Me bispêre Xwedê”
Min tewekkul daye wî, tu min bidê
430. Subhê min dayê ‘esa û zadi hem
Bû şivan û her du çûne ber xenem
431. Ey şivanê berreê birca bere
Jêrigopalê te ‘alem yeksere
432. Ba terehhum pez çerînî, can û dil
Rehmê tû ber cumle ‘alem muştemil
433. Ey şivanê kodekê zîba, dilêr
Xwozê wî berxî, ji dîndara te têr
434. Weqtê êvarê şivan dê bête mal
Ez diçûme pêşi zîbayê, delal
435. Goti dayê hatim go ma îleyk
Ey Muhemmed sellemellahû ‘eleyk
436. Zumre hat û gote min ev xweş cewab:
“Min ji wî dîne ecaîb bê hîsab
437. Pa nehed ber xişk û keski bûn temam
Herçî ew dî, dar û ber lêkir selam
438. Bêjîte pez: “Dê here!”, ew dê biçî
Wer: Neçe, naçît û sakin multecî
439. Rojekê pez bû belavî wadîyê
Min vegêrave ji tirsa ‘adîyê

440. Gote min: “Bo çi tu nahêlî dilêr!
Pez biçî?”Min go: “Cihê qeyxane şêr”
441. “La texefû”gote min, pez çû çere
Nagehanî hate me ew qeswere
442. Wî Muhemmed dît û dûvê xwe hejand
‘Aşiqane hate pêş û ser nehad
443. Girti goş û gotinê yek-du mesel
Min ne fehmî wî çi gotê, ger digel
444. Şêri rabû çû û îdî kes nedî
Pez çerî xweş rahet û kefte qedî
445. An yekê pez min şikêna destihêj
Hate pêş û wê yedê xwe kir dirêj
446. Destê an pez girt û malî ba delal
Wê demê rabû bezî mîslê xezal
447. Weqtê zuhrê rojekê bê kar û bar
Zumre çapik hat û gazî kir: “Hewar!”
448. Cotemerdim bo Muhemmed hat û bir
Ez nizanim ba birayê min çi kir
449. “Wa Muhemmed”got û rabun mêr û jin
Goti Haris: “Wa Helîme way li min”
450. Hate kuştin der xerîbê bergê ‘eyş
Dê çi bêjim, pêşi salarê Qureyş
451. Pêkve rabûn xas û ‘amê Se‘dîyan
Lê Helîme zû gehiştê an zeman
452. Gote: “Min dî der tebessum le‘lê şûr”
Jê diçû çerxa felek ustûnê nûr
453. Bûse da min, her du çavên surmeyî
Ew çi bû hate hebîbê min tu yî”
454. Gote min: “Hatin du merdê ba cemal
Şeklê nûranî, ji nûra Layezal
455. Destê min girt û revam anîme hêr
Daniyame erdê û der dest e, kêr

456. Sîneyê min wî duker kir ta bi nav
Jê derîna qelb û ehşayêm tevav
457. Wî bi destê xwe dilêm teqlîbi kir
Nuqteyê eswed derîna jê vekir
458. Gote min: “Ev behreyê dêwê le‘în
Min ji te avêti, ey şahê Emîn!”
459. Ê dî, anî yek mesîn û yek legen
Şuşt û pak û nerm û nazik bê mîhen
460. Wê demê danîne cih qelb û ceger
Mohreke mazin ji nûrê hate der
461. Mohri kir hem qelb û cayê bûye şeq
Hate ser yek ew, bi emrê mîrê Heq
462. Rakirim danîme cih bê zehmetê
Go: “Bikêşe ba dehan ez ummetê”
463. Ba dehan kêşan û ez bûme giran
Go: “Bikêşe ba hezaran her wesan”
464. Hate kêşan, û me rakir ew hizar
Goti wî nûrîncebahê gul‘izar:
465. “Ger bikêşî ba cemî‘ê ummetê
Dê girantir bîte nûra rehmetê”
466. Herdukan ez dame ber bêhna xwe saf
Her du çeşman û serê min kir tewaf
467. Mîslê berqa xatife, rabûn û çûn
Min didîtin ta di çerxê berze bûn
468. Got Helîmê, ev beyan û ev meqal
Min ji wî hilgirt, û em hatîne mal
469. Qewmê Se‘dî gote min:“Çi sakin î?
Rabe hilgir wî bibe nik kahinî”
470. Min bire nik kahinî ew qisse got
Kahinî hilgirt û da ber sîne got:
471. “Uqtulû hazel-xulame, min digel
Wer ne, dê batil biket dînê Hubel”

472. Nagehan min dî yekî merdê mezin
Rim li kahin da, libasê wî kefin
473. Qewmê kahin bû helak ew jî herê
Min Muhemmed anî û hatim li rê
474. Min dî yek jin ba girîn û şîn û ah
Ber kenarê bîrê, bir ser xakê rah:
475. "Wê li min bû yek piser bû canipak
Çû di bîran da û axir bû helak"
476. Min Muhemmed anî û min gotê: " We r
Mu'cize ger te hene, dê bîne der!"
477. Wî îşaret kir bi tilya nûri, bav
Av bi serkeft û piser ber rûyê av
478. Ew ji avê hate der rabû qiyam
Goti an dem: " Ya Muhemmed es-selam"
479. Hati awazek: "Te'eccub nîne ger
Ew ji bîran kodekan bînîte der
480. Ew te'eccub bû, ku çawa şehsuwar
Dê xelas ket van gunehkaran ji nar"
481. Paşî ez çûme serî û her du çav
Lê reşandin 'enber û misk û gulav
482. Hati dengê hatifî: " Ya Mekkete
Ê ji te hatî belê wê hate te"
483. Ketme karê, wê demê ez dem bi dem
Amîne pirr jê xerîb e da bibem
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

XIV. Ameden-i Vakt-i Halime Burden-i Muhammed (SAV.)

484. An xer anî û Helîme bû suwar
Hem li ber sîne hebîbê namidar

485. Rû bi Ke‘be hat û ew bê tirs û bîm
Ew kerê xweşçûn dibên hate Hetîm
486. Hate goşê an Helîme ev newa
Xwoşnewayê canfedayê ez hewa:
487. “Ey Hetîm û ey Herem pak û temîz
Hati Bo te bejn û balayê ‘ezîz
488. Hati sultanê felek jêri-ne‘al
Hati cananê du ‘alem ‘eksê xal
489. Hati mehbûbê dused yusif xulam
Hati muxtarê ku ‘erş û ferşi ram
490. Hati bo te ey Mekke weqtê surûr
Sed hezaran nûrê sîmayê binûr
491. Nê tu bûyî menzila rûhanîyan
Ta qiyamet rukbedarê hacîyan
492. Rast û çep fekrî Helîme kes nedî
Wê di gerdaba teheyyur da xwe dî
493. Her peya pey hati awazê şirîn
Mustefa wê daniyande ser zemîn
494. Da biçîtin telbe ket kanî kî ye?
Xweş dibêjî vî newayê ‘alîye
495. Kes nedît û hateve ew haderî
Mustefa lê berze bû, ber da girî
496. Deng helîna wê li ban û koh, çihan
Ah û wah! “Durrdaneyê min kê revan?”
497. Mekkîyan gotin: “Me hay jê nîne qet”
Wê verêtên av û rohnik bûne şet
498. Pîremêrek hate pêş û ba ‘esa
Ey Helîme! Ev çi hal e bo Xweda!
499. Min ji bo wî goti halê renc û ah
Gote min: “Wer da biçîne pêşi şah”
500. Ez birim ta pêşi ‘Uzzayê senem
Gote min: Ev xeybezan e, pirrkerem

501. Nê hezaran berze wî peyda kirin
Mîslê te bêçare wî pirr şa kirin
502. Secde bir pîrî û goti: “Ey senem
Ev Helîme hatîye pêşi te hem
503. Kodekê wê der Mekke wunda bû lê
Îsmê an kodek Muhemmed bû belê”
504. Wî, Muhemmed gote “ ‘Uzzayê sanem”
Ser nişîvî hate secdê gote hem:
505. Tu here ey pîro! Ew çi gotin e
Ew Muhemmed hat, û nê ‘ezla min e
506. Sernixûn û şermisar în, em ji wî
Hem kesad û bê‘eyar în, em ji wî
507. Ew zeman çûyî, hewe em xweşdiv în
Baregaha wî gehîşt û em revîn”
508. Rabe ey pîrê hewayî hati roj
Bes bi navê wî dilê min tu bisoj
509. Nê ji navê wî dilerzin asîman
Hem ji hubba wî kelîne behr û kan
510. Heybetê xweş girte pîrê rihspî
Wî ‘esa avêt û lerzî mîslê bî
511. Lê Helîme gote pîrê hêşetê
Ger çi ez keftîme behra hêretê
512. Yek demê ba wî li min we‘zê diket
Yek demê seknî bi min rehmê diket
513. Kodekê min wê revayî xeybîyan
Xeybiyanê keskepoş ê asîman
514. Ez ji kê nalem ji kê gazinde kem
Herçî ew bêjîte min, ez dê we kem
515. Gohtina xeybê îcazet min nebû
Lew di bêjim: Ehmedê min berze bû
516. Ger bibêjim hal û esrarê derûn
Dê bibêjin dîn e, sewda ye, cunûn

517. Goti pîrî: “Ey Helîme vê bike
Hemdê Rebbanî û hem şukrê bike
518. Haşelîllah ew Muhemmed berze bî
Belku ‘alem dê di wî da berze bî
519. Bo Muhemmed her zeman û her mekan
Sed hezaran nobedar û pasipan”
520. Zanî Ebdulmuttelib ew waqi‘e
Av û rohnik çûn ji cavan dami‘e
521. Hate ber dergahê Ke‘be ew bi soz
Ey ‘Elîmê sirr û ey danayê doz
522. Min di sîmayê xweş ê durra yetîm
Dîtine asar û îhsan ey Kerîm!
523. Naşibîte me eger çî ku j’ me ye
Kîmiyayê fedl û îhsana te ye
524. Tu bi heqqê fedl û îhsana ‘ezîm
Bêje me ehwalê wî tiflê yetîm
525. Nagehanî hati awazê letîf
Ha nuha biçne Tuhameê şerîf
526. Wê li bin dara yemameê xemam
Bûye sîwan û di keffa wî mudam
527. Ber diken tesbîh û der kef munqelib
Rabû zû çû telbe Ebdulmuttelib
528. Çû ku rûniştî li bin dara Yemam
Qale: Men ente eya şêrînxulam?
529. Gotê: Ey namêm ji min pirsî bi lez
Ez Muhemmed îbnî ‘Ebdullah im, ez
530. Gotê: “Ez ceddê te me ey rûhê can
Ey hebîbê min ‘ezîzê xanedan”
531. Dabû ber sîne, suwar kir hate mal
Hate malê tazenûra Layezal
532. Aminê çav bûne rewşen wesselam
Hem ji mewlûda Nebî temmel-kelam
Ger divêtin hûn ji narî bin necat
Bi eşq û şewqek hûn bibêjin es-selat

XV. Ameden-i der Munacat ve Hatmü'l-Kitab

533. Ehmeda! Çavê te ma zaxel-beser
Yek îşarata te înşeqqel-qemer
534. Hukmê tû carî ji 'erşî ta bi ferş
Ey ji nûra te munewwer ta bi 'erş
535. Ateşê Mûsa çi bû? Ruxsarê tû
Weddûha nûra dilê hişyar ê tû
536. Durdê nûra te, zîyayê mêhr û mah
Lê me'ellahîl-celîl î, barigah
537. Nê ji ne'leyna te ey durra yetîm
Fexr û teşrîf e ji bo 'erşê 'ezîm
538. Her du 'alem çi? Siha îqbalê tû
Sondê welleylî bi zulf û xalê tû
539. Hem tu rûh û hem rewanê can û dil
Pêşi bejna te siha te bû xecil
540. Canfîdayê bejn û balayê te bim
Mest û sergerdanê sîmayê te bim
541. Şehriyarê çetrê ewra rayê tû
Xettê şeq bû ber felek, tuxrayê tû
542. Şehsuwarê duldulê kewn û mekan
Wasilê wehdetserayê Lamekan
543. Min hebin sêsed hezar ezman û dev
Yek demê xafil nemînim roj û şev
544. Wesfê husna te bêjin subh û şam
Sed qiyamet di biçin hêj na temam

XVI. Haza'l-Mevazi'u Mevzu'i'd-Du'a

545. Ya Resûlellah! Resûlê îns û cin
Ya şefî'ê sedrê dîwana mezin

546. Tu şefa‘et ke ji bo me ‘asîyan
Wer ne, nefsa şûme naket qencîyan
547. Ya Kerîm û ya Îlahel-‘alemîn
Yar Rehîm û ya ‘Ezîm û ya Metîn
548. Hêvîdarê rehm û îhsana te yîn
Talibê îkram û xufrana te yîn
549. Hazir û guhdarê mewlûda Resûl
Hêvîya me tu bikey ya Reb qebûl
550. Nê tu xeffar î û settarê ‘uyûb
Mabi bexşî û bixufranî zunûb
551. Hem li da û babê hindî mu’mînîn
Hem li hindî mu’mînatan ecme‘în
552. Tabi‘ê an şehsuwarê ummetê
Pêkve rabîn dê biçîne cennetê
553. Ewwela bo rewzeya nûrînnîqab
Sanîya bo al û ezwac û sehab
554. Salîsa bo enbîya û murselîn
Rabî‘a bo ewliya û mu’mînîn
555. Hem ji bo huccac û xuzzatan temam
Hem ji bo vê meclisa sahibte‘am
556. Hem ji bo her çar îmamê caddeê
Hem ji bo wî katibê vê nusxeê
557. Bo cemî‘ê mu’mînînê salihe
Bo feqîrê Bateyî el-fatihe!

Temmet bi ‘avnillahi ve
hüsnü tevfikihi fi
‘asrel isneyn fi seneti
(1240) ‘erba’in ve
mieteyn
ve elf

